

Suttanipāta-aṭṭhakathā : 1 - 2324

Evam (2.0001) **me sutanti** maṅgalasuttaṃ. Kā uppatti? Jambudīpe kira tattha tattha nagaradvārasanthāgārasabhādīsu mahājanā sannipatitvā hiraññasuvaṇṇaṃ datvā nānappakāraṃ sītāharaṇādibāhirakakathaṃ kathāpenti, ekekā kathā catumāsaccayena niṭṭhāti. Tattha ekadivasaṃ maṅgalakathā samuṭṭhāsi- “kiṃ nu kho maṅgalaṃ, kiṃ diṭṭhaṃ maṅgalaṃ, sutamaṅgalaṃ, mutamaṅgalaṃ, ko maṅgalaṃ jānāti”ti?

Atha diṭṭhamaṅgaliko nāmeko puriso āha- “ahaṃ maṅgalaṃ jānāmi, diṭṭhaṃ loke maṅgalaṃ, diṭṭhaṃ nāma abhimaṅgalasammataṃ rūpaṃ. Seyyathidaṃ- idhekacco kālasseva vuṭṭhāya cātakasakuṇaṃ vā passati, beluvalaṭṭhiṃ vā gabbhiniṃ vā kumārake vā alaṅkatapaṭiyatte puṇṇaghaṭaṃ vā allarohitamacchaṃ vā ājaññaṃ vā ājaññarathaṃ vā usabhaṃ vā gāviṃ vā kapilaṃ vā, yaṃ vā panaññampi kiñci evarūpaṃ abhimaṅgalasammataṃ rūpaṃ passati, idaṃ vuccati diṭṭhamaṅgalaṃ”ti. Tassa vacanaṃ ekacce aggahesuṃ, ekacce nāggahesuṃ. Ye nāggahesuṃ, te tena saha vivadiṃsu.

Atha (2.0002) sutamaṅgaliko nāmeko puriso āha- “cakkhu nāmetaṃ, bho, sucimpi asucimpi passati, tathā sundarampi asundarampi, manāpampi amanāpampi. Yadi tena diṭṭhaṃ maṅgalaṃ siyā, sabbampi maṅgalaṃ siyā, tasmā na diṭṭhaṃ maṅgalaṃ, apica kho pana sutamaṅgalaṃ, sutamaṅgalaṃ nāma abhimaṅgalasammato saddo. Seyyathidaṃ- idhekacco kālasseva vuṭṭhāya vaḍḍhāti vā vaḍḍhamānāti vā puṇṇāti vā phussāti vā sumanāti vā sirīti vā sirivaḍḍhāti vā ajja sunakkhattaṃ sumuhuttaṃ sudivasaṃ sumaṅgalanti evarūpaṃ vā yaṃkiñci abhimaṅgalasammataṃ saddaṃ suṇāti, idaṃ vuccati sutamaṅgalaṃ”ti. Tassapi vacanaṃ ekacce aggahesuṃ, ekacce nāggahesuṃ. Ye nāggahesuṃ, te tena saha vivadiṃsu.

Atha mutamaṅgaliko nāmeko puriso āha- “sotampi hi nāmetaṃ bho sādhumpi asādhumpi manāpampi amanāpampi suṇāti. Yadi tena sutamaṅgalaṃ siyā, sabbampi maṅgalaṃ siyā, tasmā na sutamaṅgalaṃ, apica kho pana mutamaṅgalaṃ, mutamaṅgalaṃ nāma abhimaṅgalasammataṃ gandharasaphoṭṭhabbaṃ. Seyyathidaṃ- idhekacco kālasseva vuṭṭhāya padumagandhādipupphagandhaṃ vā ghāyati, phussadantakaṭṭhaṃ vā khādāti, pathaviṃ vā āmasati, haritasassaṃ vā allagomayaṃ vā kacchapaṃ vā tilavāhaṃ vā pupphaṃ vā phalaṃ vā āmasati, phussamattikāya vā sammā limpati, phussasāṭakaṃ vā nivāseti, phussaveṭhanaṃ vā dhāreti, yaṃ vā panaññampi kiñci evarūpaṃ abhimaṅgalasammataṃ gandhaṃ vā ghāyati, rasaṃ vā sāyati, phoṭṭhabbaṃ vā phusati, idaṃ vuccati mutamaṅgalaṃ”ti. Tassapi vacanaṃ ekacce aggahesuṃ, ekacce nāggahesuṃ.

Tattha na diṭṭhamaṅgaliko sutamutamaṅgalike asakkhi saññāpetuṃ. Na tesamaññataro itare dve. Tesu ca manussesu ye diṭṭhamaṅgalikassa vacanaṃ gaṇhiṃsu, te “diṭṭhamaṅgalaṃ”ti gatā. Ye sutamutamaṅgalikānaṃ vacanaṃ gaṇhiṃsu, te “sutamaṅgalaṃ”ti gatā. Evamayaṃ maṅgalakathā sakalajambudīpe pākaṭā jātā.

Atha sakalajambudīpe manussā gumbagumbā hutvā “kiṃ nu kho maṅgalaṃ”ti

maṅgalāni cintayiṃsu. Tesam manussānaṃ ārakkhadevatā taṃ kathaṃ sutvā tatheva maṅgalāni cintayiṃsu. Tāsam devatānaṃ bhummadevatā mittā honti, atha tato sutvā bhummadevatāpi tatheva maṅgalāni cintayiṃsu. Tāsampi devatānaṃ ākāsaṭṭhadevatā mittā honti, ākāsaṭṭhadevatānaṃ cātumahārājikadevatā. Eteneva upāyena yāva sudassīdevatānaṃ (2.0003) akaniṭṭhadevatā mittā honti, atha tato sutvā akaniṭṭhadevatāpi tatheva gumbagumbā hutvā maṅgalāni cinta yiṃsu. Evaṃ dasasahassacakkavāḷesu sabbattha maṅgalacintā udapādi. Uppannā ca sā “idaṃ maṅgalaṃ idaṃ maṅgalan”ti vinicchiyamānāpi appattā eva vinicchayaṃ dvādasā vassāni aṭṭhāsi. Sabbe manussā ca devā ca brahmāno ca ṭhapetvā ariyasāvake diṭṭhasutamutavasena tidhā bhinnā. Ekopi “idameva maṅgalan”ti yathābhuccato niṭṭhaṅgato nāhosi, maṅgalakolāhalaṃ loke uppajji.

Kolāhalaṃ nāma pañcavidhaṃ- kappakolāhalaṃ, cakkavattikolāhalaṃ, buddhakolāhalaṃ, maṅgalakolāhalaṃ, moneyyakolāhalanti. Tattha kāmāvacaradevā muttasirā vikiṇṇakesā rudammukhā assūni hatthehi puñchamānā rattavatthani- vatthā ativiya virūpavesadhārino hutvā, “vassasatasahassassa accayena kappu- ṭṭhānaṃ bhavissati. Ayaṃ loko vinassissati, mahāsamuddo sussissati, ayañca mahāpathavī sineru ca pabbatarājā uḍḍhayhissati vinassissati, yāva brahmalokā lokavināso bhavissati. Mettaṃ, mārisā, bhāvētha, karuṇaṃ muditaṃ upekkhaṃ, mārisā, bhāvētha, mātaraṃ upaṭṭhahatha, pitaraṃ upaṭṭhahatha, kule jeṭṭhāpacā- yino hotha, jāgaratha mā pamādatthā”ti manussapathe vicarivā ārocenti. Idaṃ **kappakolāhalaṃ** nāma.

Kāmāvacaradevāyeva “vassasatassaccayena cakkavattirājā loke uppajjissati”ti manussapathe vicarivā ārocenti. Idaṃ **cakkavattikolāhalaṃ** nāma.

Suddhāvāsā pana devā brahmābharaṇena alaṅkarivā brahmaveṭṭhanaṃ sīse katvā pītisomanassajātā buddhaguṇavādino “vassasahassassa accayena buddho loke uppajjissati”ti manussapathe vicarivā ārocenti. Idaṃ **buddhakolāhalaṃ** nāma.

Suddhāvāsā eva devā manussānaṃ cittaṃ ñatvā “dvādasannaṃ vassānaṃ accayena sammāsambuddho maṅgalaṃ kathessati”ti manussapathe vicarivā ārocenti. Idaṃ **maṅgalakolāhalaṃ** nāma.

Suddhāvāsā (2.0004) eva devā “sattannaṃ vassānaṃ accayena aññataro bhikkhu bhagavatā saddhiṃ samāgamma moneyyapaṭipadaṃ pucchissati”ti manussapathe vicarivā ārocenti. Idaṃ **moneyyakolāhalaṃ** nāma. Imesu pañcasu kolāhalesu diṭṭhamaṅgalādivasena tidhā bhinnesu devamanussesu idaṃ maṅgala- kolāhalaṃ loke uppajji.

Atha devesu ca manussesu ca vicinitvā vicinitvā maṅgalāni alabhamānesu dvādasannaṃ vassānaṃ accayena tāvatīṃsakāyikā devatā saṅgamma samā- gamma evaṃ samacintesuṃ- “seyyathāpi nāma, mārisā, gharasāmiko antoghara- janānaṃ, gāmasāmiko gāmavāsīnaṃ, rājā sabbamanussānaṃ, evamevaṃ ayaṃ sakko devānamindo amhākaṃ aggo ca seṭṭho ca yadidaṃ puññaṃ tejena issari- yena paññāya dvinnaṃ devalokānaṃ adhipati. Yaṃnūna mayaṃ sakkaṃ devāna- mindaṃ etamatthaṃ puccheyyāmā”ti. Tā sakkassa santikaṃ gantvā sakkaṃ devā-

namindaṃ taṅkhaṇānurūpanivāsanābharaṇasassirikasarīraṃ aḍḍhateyyakoṭi-a-ccharāgaṇaparivutaṃ pāricchattakamūle paṇḍukambalavarāsane nisinnaṃ abhivādetvā ekamantaṃ ṭhatvā etadavocuṃ- “yagghe, mārisa, jāneyyāsi, etarahi maṅgalapañhā samuṭṭhitā, eke diṭṭhaṃ maṅgalanti vadanti, eke suttaṃ maṅgalanti vadanti, eke mutaṃ maṅgalanti vadanti. Tattha mayaṅca aññe ca aniṭṭhaṅgatā, sādhu vata no tvaṃ yāthāvato byākarohi”ti. Devarājā pakatiyāpi paññavā “ayaṃ maṅgalakathā kattha paṭhamaṃ samuṭṭhitā”ti āha. “Mayaṃ deva cātumahārājikānaṃ assumhā”ti āhaṃsu. Tato cātumahārājikā ākāsaṭṭhadevatānaṃ, ākāsaṭṭhadevatā bhummadevatānaṃ, bhummadevatā manussārakkhadevatānaṃ, manussārakkhadevatā “manussaloke samuṭṭhitā”ti āhaṃsu.

Atha devānamindo “sammāsambuddho kattha vasati”ti pucchi. “Manussaloke, devā”ti āhaṃsu. “Taṃ bhagavantaṃ koci pucchi”ti āha. “Na koci devā”ti. “Kiṃ nu kho nāma tumhe mārisā aggim chadḍetvā khajjopanakaṃ ujjaḷetha, ye anavasesa maṅgaladesakaṃ taṃ bhagavantaṃ atikkamitvā maṃ pucchitabbaṃ maññatha? Āgacchatha, mārisā, taṃ bhagavantaṃ pucchāma, addhā sassirikaṃ pañhabyākaṇaṃ labhissāmā”ti ekaṃ devaputtaṃ āṇāpesi- “tvaṃ bhagavantaṃ pucchā”ti. So devaputto taṅkhaṇānurūpena (2.0005) alaṅkārena attānaṃ alaṅkaritvā vijjuriva vijjotamāno devagaṇaparivuto jetavanamahāvihāraṃ āgantvā bhagavantaṃ abhivādetvā ekamantaṃ ṭhatvā maṅgalapañhaṃ pucchanto gāthāya ajjhabhāsi. Bhagavā tassa taṃ pañhaṃ vissajjento imaṃ suttaṃ abhāsi.

Tattha **evaṃ me sutanti**-ādīnamattho saṅkhepato kasibhāradvājasuttavaṇṇaṇāyaṃ vutto, vitthāraṃ pana icchantehi papañcasūdaniyā majjhimaṭṭhakathāyaṃ vuttanayena gahetabbo. Kasibhāradvājasutte **ca** “magadhesu viharati dakkhiṇāgīrismiṃ ekanāḷāyaṃ brāhmaṇagāme”ti vuttaṃ, idha “sāvattiyāṃ viharati jetavane anāthapiṇḍikassa ārāme”ti. Tasmā “sāvattiyā”ti imaṃ padaṃ ādim katvā idha apubbapadavaṇṇanaṃ karissāma.

Seyyathidaṃ, **sāvattiyanti** evaṃnāmake nagare. Taṃ kira savatthassa nāma isino nivāsaṭṭhānaṃ ahosi. Tasmā yathā kusambassa nivāso kosambī, kākaṇḍassa nivāso kākaṇḍīti, evaṃ itthiliṅgavasena “sāvattī”ti vuccati. Porāṇā pana vaṇṇayanti- yasmā tasmim ṭhāne satthasamāyoge “kiṃbhaṇḍamatthī”ti pucchite “sabbamatthī”ti āhaṃsu, tasmā taṃ vacanamupādāya “sāvattī”ti vuccati. Tassaṃ sāvattiyāṃ. Etenassa gocaragāmo dīpito hoti. Jeto nāma rājakumāro, tena ropita-saṃvaḍḍhitattā tassa jetassa vananti jetavanaṃ, tasmim **jetavane**. Anāthānaṃ piṇḍo etasmim atthīti anāthapiṇḍiko, tassa **anāthapiṇḍikassa**. Anāthapiṇḍikena gahapatinā catupaṇṇāsakoṭipariccāgena niṭṭhāpitārāmeti attho. Etenassa pabbajitānurūpanivāsokāso dīpito hoti.

Athāti avicchedatthe, **khoti** adhikārantaranidassanatthe nipāto. Tena avicchinneveva tattha bhagavato vihāre “idamadhikārantaraṃ udapādi”ti dasseti. Kiṃ tanti? **Aññatarā devatāti**-ādi. Tattha **aññatarāti** aniyamitaniddeso. Sā hi nāmagottato apākaṭā, tasmā “aññatarā”ti vuttā. Devo eva devatā, itthipurisasādhāraṇametaṃ. Idha pana puriso eva so devaputto, kintu sādharmaṇanāmavasena “devatā”ti vutto.

Abhikkantāya (2.0006) **rattiyāti** ettha **abhikkantasaddo** khayasundarābhirūpa-a-

bbhanumodanādīsu dissati. Tattha “abhikkantā, bhante, ratti, nikkhanto paṭhamo yāmo, ciranisinno bhikkhusaṅgho. Uddisatu, bhagavā bhikkhūnaṃ pātimo-
n”ti evamādīsu (cūḷava. 383; a. ni. 8.20; udā. 45) khaye dissati. “Ayaṃ imesaṃ
catunnaṃ puggalānaṃ abhikkantataro ca paṇītataro cā”ti evamādīsu (a. ni. 4.100)
sundare.

“Ko me vandati pādāni, iddhiyā yasasā jalaṃ;
abhikkantena vaṇṇena, sabbā obhāsayaṃ disā”ti. (vi. va. 857)-
Evamādīsu abhirūpe. “Abhikkantaṃ, bho gotama, abhikkantaṃ, bho gotamā”ti
evamādīsu (a. ni. 2.16; pārā. 15) abbhanumodane. Idha pana khaye. Tena abhi-
kkantāya rattiyā, parikkhīṇāya rattiyāti vuttaṃ hoti.

Abhikkantavaṇṇāti ettha **abhikkantasaddo** abhirūpe, **vaṇṇasaddo** pana chavithu-
tikulavaggakāraṇasaṅghānappamāṇarūpāyatanaādīsu dissati. Tattha “suvaṇṇava-
ṇṇosi bhagavā”ti evamādīsu (ma. ni. 2.399; su. ni. 553) chaviyaṃ. “Kadā
saññūḷhā pana te, gahapati, ime samaṇassa gotamassa vaṇṇā”ti evamādīsu (ma.
ni. 2.77) thutiyaṃ. “Cattārome, bho gotama, vaṇṇā”ti evamādīsu (dī. ni. 3.115)
kulavagge. “Atha kena nu vaṇṇena, gandhatthenoti vuccati”ti evamādīsu (saṃ. ni.
1.234) kāraṇe. “Mahantaṃ hatthirājavaṇṇaṃ abhinimminivā”ti evamādīsu (saṃ.
ni. 1.138) saṅghāne. “Tayo pattassa vaṇṇā”ti evamādīsu pamāṇe. “Vaṇṇo gandho
raso ojā”ti evamādīsu rūpāyatane. So idha chaviyaṃ daṭṭhabbo. Tena abhikkanta-
vaṇṇā abhirūpacchavīti vuttaṃ hoti.

Kevalakappanti ettha **kevalasaddo** anavasesayebhuyya-abyāmissa-anatireka-
daḷhatthavisamṃyogādi-anekattho. Tathā hissa “kevalaparipuṇṇaṃ parisuddhaṃ
brahmacariyaṃ”ti evamādīsu (dī. ni. 1.255; pārā. 1) anavasesatā attho. “Kevala-
kappā ca aṅgamāgadhā pahūtaṃ khādanīyaṃ bhojanīyaṃ ādāya upasaṅkamissa-
nti”ti (2.0007) evamādīsu (mahāva. 43) yebhuyyatā. “Kevalassa dukkhakkha-
ndhassa samudayo hoti”ti evamādīsu (vibha. 225) abyāmissatā. “Kevalaṃ
saddhāmatthakam nūna ayamāyasmā”ti evamādīsu (mahāva. 244) anatirekatā.
“Āyasmato bhante

anuruddhassa bāhiko nāma saddhivihāriko kevalakappaṃ saṅghabhedāya ʘhito”-
ti evamādīsu (a. ni. 4.243) daḷhatthatā. “Kevalī vusitavā uttamapurisoti vuccatī”ti
evamādīsu (saṃ. ni. 3.57) viṣaṃyogo. Idha paṇassa anavasesato attho adhippeto.

Kappasaddo paṇāyaṃ abhisaddahanavohārakālapaññattichedanavikappalesa-
samantabhāvādi-anekattho. Tathā hissa “okappaniyametaṃ bhoto gotamassa,
yatā taṃ arahato sammāsambuddhassā”ti evamādīsu (ma. ni. 1.387) abhisadda-
hanamattho. “Anujānāmi, bhikkhave, pañcahi samaṇakappehi phalaṃ paribhuñji-
tun”ti evamādīsu (cūḷava. 250) vohāro. “Yena sudaṃ niccakappaṃ viharāmī”ti
evamādīsu (ma. ni. 1.387) kālo. “Iccāyasmā kappo”ti evamādīsu (su. ni. 1098;
cūḷani. kappamāṇavapucchā 117) paññatti. “Alaṅkato kappitakesamassū”ti eva-
mādīsu (jā. 2.22.1368) chedanaṃ. “Kappati dvaṅgulakappo”ti evamādīsu (cūḷava.
446) vikappo. “Atthi kappo nipajjitun”ti evamādīsu (a. ni. 8.80) lesa. “Kevala-
kappaṃ veḷuvanaṃ obhāsetvā”ti evamādīsu (saṃ. ni. 1.94) samantabhāvo. Idha
paṇassa samantabhāvo atthoti adhippeto. Yato **kevalakappaṃ jetavananti** ettha
anavasesaṃ samantato jetavananti evamattho daṭṭhabbo.

Obhāsetvāti ābhāya pharivā, candimā viya sūriyo viya ca ekobhāsaṃ ekapa-
jjotaṃ karivāti attho.

Yena bhagavā tenupasaṅkamīti bhummatthe karaṇavacanaṃ, yato yattha
bhagavā, tattha upasaṅkamīti evamettha attho daṭṭhabbo. Yena vā kāraṇena
bhagavā devamanussehi upasaṅkamitabbo, teneva kāraṇena upasaṅkamīti eva-
mpettha attho daṭṭhabbo. Kena ca kāraṇena bhagavā upasaṅkamitabbo? Nāna-
ppakāraguṇavisesādhigamādhippāyena sādupalūpabhogādhippāyena dijaga-
ṇehi niccaphalitamahārukkho viya. Upasaṅkamīti ca gatāti (2.0008) vuttaṃ hoti.
Upasaṅkamitvāti upasaṅkamanapariyosānadīpanaṃ. Atha vā evaṃ gatā tato āsa-
nnataraṃ ʘhānaṃ bhagavato samīpasaṅkhātaṃ gantvātipi vuttaṃ hoti. **Bhaga-
vantaṃ abhivādetvā**ti bhagavantaṃ vanditvā paṇamitvā namassitvā.

Ekamantanti bhāvanapuṃsakaniddeso, ekokāsaṃ ekapassanti vuttaṃ hoti.
Bhummatthe vā upayogavacanaṃ. **Aṭṭhāsī**ti nisajjādipaṭikkhepo, ʘhānaṃ kappesi,
ʘhitā ahoṣīti attho.

Kathaṃ ʘhitā pana sā ekamantaṃ ʘhitā ahūti?

“Na pacchato na purato, nāpi āsannadūrato;
na kacche nopi paṭivāte, na cāpi oṇatuṇṇate;
ime dose vivajjetvā, ekamantaṃ ʘhitā ahū”ti.

Kasmā paṇāyaṃ aṭṭhāsī eva, na nisīdīti? Lahuṃ nivattitukāmatāya. Devatā hi
kañcideva atthavasanaṃ paṭicca sucipuriso viya vaccaṭṭhānaṃ manussalokaṃ āga-
cchanti. Pakatīyā panetāsaṃ yojanasatato pabhuti manussaloko duggandhatāya
paṭikūlo hoti, na tattha abhiraṃanti. Tena sā āgatakiccaṃ katvā lahuṃ nivattitukā-
matāya na nisīdi. Yassa ca gamanādi-iriyāpathaparissamassa vinodanattaṃ
nisīdanti, so devānaṃ parissamo natthi, tasmāpi na nisīdi. Ye ca mahāsāvaka
bhagavantaṃ parivāretvā ʘhitā, te patimānesi, tasmāpi na nisīdi. Apica bhagavati
gāraveneva na nisīdi. Devānañhi nisīditukāmānaṃ āsanaṃ nibbattati, taṃ ani-
cchamānā nisajjāya cittampi akatvā ekamantaṃ aṭṭhāsī.

Ekamantaṃ ʘhitā kho sā devatāti evaṃ imehi kāraṇehi ekamantaṃ ʘhitā kho sā devatā. **Bhagavantaṃ gāthāya ajjhabhāsī**ti bhagavantaṃ gāthāya akkharapadaniyamitaganthitena vacanena abhāsīti attho.

261. Tattha **bahū**ti aniyamitasāṅkhyāniddeṣo. Tena anekasatā anekasahassā anekasatasahassāti vuttaṃ hoti. Dibbantīti **devā**, pañcahi kāmaguṇehi kīḷanti, attano vā siriyā jotantīti attho. Apica tividhā devā sammuti-upapattivissuddhivasena. Yathāha-

“Devāti (2.0009) tayo devā sammutidevā, upapattidevā, visuddhidevā. Tattha sammutidevā nāma rājāno, deviyo, rājakumārā. Upapattidevā nāma cātumahārājike deve upādāya taduttaridevā. Visuddhidevā nāma arahanto vuccanti”ti (cūḷani. dhotakamaṇavapucchāniddeṣa 32, pārāyanānugītigāthāniddeṣa 119).

Tesu idha upapattidevā adhippetā. Manuno apaccāti **manussā**. Porāṇā pana bhaṇanti- manassa ussannatāya manussā. Te jambudīpakā, aparagoyānakā, uttarakurukā, pubbavidehakāti catubbidhā. Idha jambudīpakā adhippetā. Maṅgalanti imehi sattāti **maṅgalāni**, iddhiṃ vuddhiñca pāpuṇantīti attho. **Acintayunti** cintesuṃ. **Ākaṅkhamānā**ti icchamānā patthayamānā pihayamānā. **Sothhānanti** soththibhāvaṃ, sabbesaṃ diṭṭhadhammikasamparāyikānaṃ sobhanānaṃ sundarānaṃ kalyāṇānaṃ dhammānamatthitanti vuttaṃ hoti. **Brūhī**ti desehi pakāsehi ācikkha vivara vibhaja uttānīkarohi. **Maṅgalanti** iddhikāraṇaṃ vuddhikāraṇaṃ sabbasampattikāraṇaṃ. **Uttamanti** viṣiṭṭhaṃ pavaraṃ sabbalokahitasukhāvahanti ayaṃ gāthāya anupubbapadavaṇṇanā.

Ayaṃ pana piṇḍattho- so devaputto dasasahassacakkavāḷesu devatā maṅgala-pañhaṃ sotukāmatāya imasmiṃ ekacakkavāḷe sannipatitvā ekavālaggakoṭi-okāsamatte dasapi vīsampi tiṃsampi cattālīsampi paññāsampi saṭṭhipi sattatipi asīti sukhumattabhāve nimminivā sabbadevamārabrahmāno siriyā ca tejasā ca adhigayha virocamaṇaṃ paññattavarabuddhāsane nisinnaṃ bhagavantaṃ parivāretvā ʘhitā disvā tasmīṃ ca samaye anāgatānampi sakalajambudīpakānaṃ manussānaṃ cetasā cetoparivitakkamaññāya sabbadevamanussānaṃ vicikicchāsallasamuddharaṇatthaṃ āha- “bahū devā manussā ca, maṅgalāni acintayuṃ, ākaṅkhamānā sothhānaṃ attano soththibhāvaṃ icchantā, brūhi maṅgalamuttamaṃ, tesāṃ devānaṃ anumatiyā manussānañca anuggahena mayā puṭṭho samāno yaṃ sabbesameva amhākaṃ ekantahitasukhāvahanato uttamaṃ maṅgalaṃ, taṃ no anukampaṃ upādāya brūhi bhagavā”ti.

262. Evametaṃ (2.0010) devaputtassa vacanaṃ sutvā bhagavā “**asevanā ca bālānan**”ti gāthamāha. Tattha **asevanā**ti abhajanā apayirupāsanā. **Bālānanti** balanti assasantīti bālā, assasitapassasitamattena jīvanti, na paññājīvitenāti adhippāyo. Tesāṃ bālānaṃ **paṇḍitānanti** paṇḍantīti paṇḍitā, sandiṭṭhikasamparāyikesu atthesu ñāṇagatiyā gacchantīti adhippāyo. Tesāṃ paṇḍitānaṃ. **Sevanā**ti bhajanā payirupāsanā taṃsahāyatā taṃsampavaṅkatā. **Pūjāti** sakkāragarukāramānanavandanā. **Pūjaneyyānanti** pūjārahānaṃ. **Etaṃ maṅgalamuttamanti** yā ca bālānaṃ asevanā, yā ca paṇḍitānaṃ sevanā, yā ca pūjaneyyānaṃ pūjā, taṃ sabbhaṃ sampiṇḍetvā āha etaṃ maṅgalamuttamanti. Yaṃ tayā puṭṭhaṃ “brūhi

maṅgalamuttaman”ti, ettha tāva etaṃ maṅgalamuttamanti gaṇhāhīti vuttaṃ hoti. Ayametissā gāthāya padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā panassā evaṃ veditabbā- evametaṃ devaputtassa vacanaṃ sutvā bhagavā imaṃ gāthamāha. Tattha yasmā catubbidhā kathā pucchitakathā, apucchitakathā, sānusandhikathā, ananusandhikathāti. Tattha “pucchāmi taṃ, gotama, bhūripaññaṃ, kathaṃkaro sāvako sādhu hotī”ti (su. ni. 378) ca, “kathaṃ nu tvaṃ, mārisa, oghamatarī”ti (saṃ. ni. 1.1) ca evamādīsu pucchitena kathikā pucchitakathā. “Yaṃ pare sukhato āhu, tadariyā āhu dukkhato”ti evamādīsu (su. ni. 767) apucchitena attajjhāsayavaseneva kathitā apucchitakathā. Sabbāpi buddhānaṃ kathā “sanidānāhaṃ, bhikkhave, dhammaṃ desemī”ti (a. ni. 3.126; kathā. 806) vacanato sānusandhikathā. Ananusandhikathā imasmimṃ sāsane natthi. Evametāsu kathāsu ayaṃ devaputtena pucchitena bhagavatā kathitattā pucchitakathā. Pucchitakathāyañca yathā cheko puriso kusalo maggassa, kusalo amaggassa, maggaṃ puṭṭho paṭhamaṃ vijahitabbaṃ ācikkhitvā pacchā gaheṭṭabbaṃ ācikkhati- “asukasmimṃ nāma ṭhāne dvedhāpatho hoti, tattha vāmaṃ muñcitvā dakkhiṇaṃ gaṇhathā”ti, evaṃ sevitabbāsevitabbesu asevitabbaṃ ācikkhitvā sevitabbaṃ ācikkhati. Bhagavā ca maggakusalapurisasadiso. Yathāha-

“Puriso maggakusaloti kho, tissa, tathāgatassetamaṃ adhivacanaṃ arahato sammāsambuddhassa”ti (saṃ. ni. 3.84).

So (2.0011) hi kusalo imassa lokassa, kusalo parassa lokassa, kusalo maccuḍheyassa, kusalo amaccuḍheyassa, kusalo māradheyassa, kusalo amāradheyassāti. Tasmā paṭhamaṃ asevitabbaṃ ācikkhitvā sevitabbaṃ ācikkhanto āha- “asevanā ca bālānaṃ, paṇḍitānañca sevanā”ti. Vijahitabbamaggo viya hi paṭhamaṃ bālā na sevitabbā na payirupāsitabbā, tato gahetabbamaggo viya paṇḍitā sevitabbā payirupāsitabbāti.

Kasmā pana bhagavatā maṅgalaṃ kathentena paṭhamaṃ bālānaṃ asevanā paṇḍitānañca sevanā kathitāti? Vuccate- yasmā imaṃ diṭṭhādīsu maṅgaladiṭṭhim bālasevanāya devamanussā gaṇhiṃsu, sā ca amaṅgalaṃ, tasmā nesaṃ taṃ idhalokatthaparalokatthabhañjakaṃ akalyāṇamittasaṃsaggaṃ garahantena ubhayalokatthasādhakañca kalyāṇamittasaṃsaggaṃ pasasaṃsentena bhagavatā paṭhamaṃ bālānaṃ asevanā paṇḍitānañca sevanā kathitāti.

Tattha **bālā** nāma ye keci pāṇātipātādi-akusalakamma pathasamannāgatā sattā. Te tīhākārehi jānitabbā. Yathāha- “tiṇimāni, bhikkhave, bālassa bālalakkhaṇāni”ti (a. ni. 3.3; ma. ni. 3.246) suttaṃ. Apica pūraṇakassapādayo cha satthāro devadattakokālikakaṭamodakatissakhaṇḍadeviyāputtasamuddadattaciñcamāṇavikādayo atītakāle ca dīghavidassa bhātāti ime aññe ca evarūpā sattā bālāti veditabbā.

Te aggipadittamiva aṅgāraṃ attanā duggahitena attānañca attano vacanakā-rake ca vināsentī, yathā dīghavidassa bhātā catubuddhantaraṃ saṭṭhiyojanamattena attabhāvena uttāno patito mahāniraye paccati, yathā ca tassa diṭṭhim abhirucikāni pañca kulasatāni tasseva saḥabyataṃ upapannāni niraye paccanti. Vuttaṃ hetamaṃ-

“Seyyathāpi, bhikkhave, naḷāgārā vā tiṇāgārā vā aggi mutto kūṭāgārānīpi

ḍahati ullittāvalittāni nivātāni phusitaggaḷāni pihitavātapānāni, evameva kho, bhikkhave, yāni kānici (2.0012) bhayāni uppajjanti, sabbāni tāni bālato uppajjanti, no paṇḍitato. Ye keci upaddavā uppajjanti ...pe... ye keci upasaggā ...pe... no paṇḍitato. Iti kho, bhikkhave, sappāṭibhayo bālo, appaṭibhayo paṇḍito. Sa-upaddavo bālo, anupaddavo paṇḍito, sa-upasaggo bālo, anupasaggo paṇḍito”ti (a. ni. 3.1).

Apica pūtimacchasadiso bālo, pūtimacchabandhapattapuṭasadiso hoti tadupa-sevī, chaḍḍaniyataṃ jigucchaniyatañca āpajjati viññūnaṃ. Vuttañcetaṃ-

“Pūtimacchaṃ kusaggena, yo naro upanayhati;

kusāpi pūti vāyanti, evaṃ bālūpasevanā”ti. (itivu. 76; jā. 1.15.183; 2.22.1257).

Akittipaṇḍito cāpi sakkena devānamindena vare diyyamāne evamāha-

“Bālaṃ na passe na suṇe, na ca bālena saṃvase;

bālenallāpasallāpaṃ, na kare na ca rocaye.

“Kinnu te akaraṃ bālo, vada kassapa kāraṇaṃ;

kena kassapa bālassa, dassanaṃ nābhikaṅkhasi.

“Anayaṃ nayati dummedho, adhurāyaṃ niyuñjati;

Dunnayo seyyaso hoti, sammā vutto pakuppati;

vinayaṃ so na jānāti, sādhu tassa adassanan”ti. (jā. 1.13.90-92);

Evamaṃ bhagavā sabbākārena bālūpasevanaṃ garahanto bālānaṃ asevanaṃ “maṅgalan”ti vatvā idāni paṇḍitasevanaṃ pasamsanto “paṇḍitānañca sevanaṃ maṅgalan”ti āha. Tattha **paṇḍitā** nāma ye keci pāṇātipātāveramaṇi-ādidasakusala-kamma pathasamannāgatā sattā, te tihākārehi jānitabbā. Yathāha- “tiṇimāni, bhikkhave, paṇḍitassa paṇḍitalakkhaṇāni”ti (a. ni. 3.3; ma. ni. 3.253) vuttaṃ. Apica buddhapacceka buddha-asītimahāsāvaka aññe ca tathāgatassa sāvaka sunettamahāgovinda vidhurasarabhaṅgamahosadhasutasomanimirāja- ayoghara-kumāra-akittipaṇḍitādayo ca paṇḍitāti veditabbā.

Te (2.0013) bhaye viya rakkhā, andhakāre viya padīpo, khuppipāsādidukkhā-bhibhave viya annapānādipaṭilābho, attano vacanakarānaṃ sabbabhaya-upadda-vūpasaggavidhamaṃsanasaṃmatthā honti. Tathā hi tathāgataṃ āgamma asa-ṅkhyeyyā aparimāṇā devamanussā āsavakkhayaṃ pattā, brahmaloke paṭiṭṭhitā, devaloke paṭiṭṭhitā, sugatiloke uppannā. Sāriputtathere cittaṃ pasādetvā catūhi paccayehi theramaṃ upaṭṭhahitvā asīti kulasahassāni sagge nibbattāni. Tathā mahā-moggallānamahākassapappabhūtisu sabbamahāsāvakesu, sunettassa satthuno sāvakaṃ appekacce brahmaloke uppajjimsu, appekacce paranimitavasavattīnaṃ devānaṃ saḥabyataṃ ...pe... appekacce gahapatimahāsālakulānaṃ saḥabyataṃ upapajjimsu. Vuttañcetaṃ-

“Natthi, bhikkhave, paṇḍitato bhayaṃ, natthi paṇḍitato upaddavo, natthi paṇḍitato upasaggo”ti (a. ni. 3.1).

Apica tagaramālādigaṇḍhabhaṇḍasadiṣo paṇḍito, tagaramālādigaṇḍhabha-ṇḍapaliveṭṭhanapattasadiṣo hoti tadupasevī, bhāvanīyataṃ manuññatañca āpa-jjati viññūnaṃ. Vuttañcetaṃ-

“Tagarañca palāsenā, yo naro upanayhati;

pattāpi surabhī vāyanti, evamaṃ dhīrūpasevanā”ti. (itivu. 76; jā. 1.15.184; 2.22.1258);

Akittipaṇḍito cāpi sakkena devānamindena vare diyyamāne evamāha-

“Dhīraṃ passe suṇe dhīraṃ, dhīrena saḥa saṃvase;

dhīrenallāpasallāpaṃ, taṃ kare tañca rocaye.

“Kinnu te akaraṃ dhīro, vada kassapa kāraṇaṃ;

kena kassapa dhīrassa, dassanaṃ abhikaṅkhasi.

“Nayaṃ nayati medhāvī, adhurāyaṃ na yuñjati;

sunayo seyyaso hoti, sammā vutto na kuppati;

vinayaṃ so pajānāti, sādhu tena samāgamo”ti. (jā. 1.13.94-96);

Evamaṃ bhagavā sabbākārena paṇḍitasevanaṃ pasamsanto, paṇḍitānaṃ sevanaṃ “maṅgalan”ti vatvā idāni tāya bālānaṃ asevanāya paṇḍitānaṃ (2.0014) sevāyā ca anupubbena pūjaneyyabhāvaṃ upagatānaṃ pūjaṃ pasamsanto “**pūjā ca pūjaneyyānaṃ etaṃ maṅgalamuttamaṃ**”ti āha. Tattha **pūjaneyyā** nāma

sabbadosavirahitattā sabbaguṇasamannāgatattā ca buddhā bhagavanto, tato pacchā paccekabuddhā ariyasāvaka ca. Tesañhi pūjā appakāpi dīgharattaṃ hitāya sukhāya hoti, sumanamālākāramallikādayo cettha nidassanaṃ.

Tatthekaṃ nidassanamattaṃ bhaṇāma. Bhagavā kira ekadivasam pubbaṇhasa-mayaṃ nivāsetvā pattacīvaramādāya rājagahaṃ piṇḍāya pāvisi. Atha kho suma-namālākāro rañño māgadhasa seniyassa bimbisārassa pupphāni gahetvā gacchanto addasa bhagavantaṃ nagaradvāraṃ anuppattaṃ pāsādikaṃ pasāda-nīyaṃ dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇāsītānubyañjanapaṭimaṇḍitaṃ buddhasiriyā jalantaṃ. Disvānassa etadahosi- “rājā pupphāni gahetvā sataṃ vā sahasaṃ vā dadeyya, tañca idhalokamattameva sukhaṃ bhaveyya, bhagavato pana pūjā appa-meyya-asaṅkhyeyyaphalā dīgharattaṃ hitasukhāvahā hoti. Handāhaṃ imehi pupphehi bhagavantaṃ pūjemī”ti pasannacitto ekaṃ pupphamuṭṭhiṃ gahetvā bhagavato paṭimukhaṃ khipi, pupphāni ākāsena gantvā bhagavato upari mālāvi-tānaṃ hutvā aṭṭhaṃsu. Mālākāro taṃ ānubhāvaṃ disvā pasannataracitto puna ekaṃ pupphamuṭṭhiṃ khipi, tāni gantvā mālākañcuko hutvā aṭṭhaṃsu. Evaṃ aṭṭha pupphamuṭṭhiyo khipi, tāni gantvā pupphakūṭāgāraṃ hutvā aṭṭhaṃsu. Bhagavā antokūṭāgāre viya ahosi, mahājanakāyo sannipati. Bhagavā mālākāraṃ passanto sitaṃ pātvākāsi. Ānandatthero “na buddhā ahetu appaccayā sitaṃ pātukaronti”ti sitakāraṇaṃ pucchi. Bhagavā āha- “eso, ānanda, mālākāro imissā pūjāya ānubhā-vena satahasakappe devesu ca manussesu ca saṃsaritvā pariyosāne suma-nissaro nāma paccekabuddho bhavissati”ti. Vacanapariyosāne ca dhammadesa-natthaṃ imaṃ gāthaṃ abhāsi-

“Tañca kammaṃ kataṃ sādhu, yaṃ katvā nānutappati;
yassa patito sumano, vipākaṃ paṭisevati”ti. (dha. pa. 68);

Gāthāpariyosāne caturāsītiyā pāṇasahassānaṃ dhammābhisamayo ahosi, evaṃ appakāpi tesam pūjā dīgharattaṃ hitāya sukhāya (2.0015) hotīti veditabbā. Sā ca āmisapūjāva ko pana vādo paṭipattipūjāya. Yato ye kulaputtā saraṇagama-nena sikkhāpadapaṭiggahaṇena uposathaṅgasamādānena catupārisuddhisilā-dīhi ca attano guṇehi bhagavantaṃ pūjenti, ko tesam pūjāya phalaṃ vaṇṇayissati. Te hi tathāgataṃ paramāya pūjāya pūjenti vuttā. Yathāha-

“Yo kho, ānanda, bhikkhu vā bhikkhunī vā upāsako vā upāsikā vā dhammā-nudhammapaṭipanno viharati sāmīcippaṭipanno anudhammacārī, so tathāgataṃ sakkaroti garuṃ karoti māneti pūjeti apaciyati paramāya pūjāyā”ti.

Etenānusārena paccekabuddha-ariyasāvakanampi pūjāya hitasukhāvahatā veditabbā.

Apica gahaṭṭhānaṃ kaniṭṭhassa jeṭṭho bhātāpi bhaginīpi pūjaneyyā, puttassa mātāpitāro, kulavadhūnaṃ sāmikasassasurāti evampettha pūjaneyyā veditabbā. Etesampi hi pūjā kusalahammasaṅkhātattā āyu-ādivaḍḍhihetuttā ca maṅgala-meva. Vuttañhetam-

“Te matteyyā bhavissanti petteyyā sāmāññā brahmaññā kule jeṭṭhāpacāyino, idaṃ kusalaṃ dhammaṃ samādāya vattissanti. Te tesam kusalānaṃ dhammānaṃ samādānahetu āyunāpi vaḍḍhissanti, vaṇṇenapi vaḍḍhissanti-

ti-ādi.

Evametissā gāthāya bālānaṃ asevanā paṇḍitānaṃ sevanā pūjaneyyānaṃ pūjāti tīṇi maṅgalāni vuttāni. Tattha bālānaṃ asevanā bālasevanapaccayabhayā-diparittāṇena ubhayalokahitahetuttā paṇḍitānaṃ sevanā pūjaneyyānaṃ pūjā ca tāsamaṃ phalavibhūtivaṇṇanāyaṃ vuttanayeneva nibbānasugatihetuttā “maṅgalan”-ti veditabbā. Ito paraṃ tu mātikaṃ adassetvā eva yaṃ yattha maṅgalaṃ, taṃ vava-tthapessāma, tassa ca maṅgalattaṃ vibhāvayissāmāti.

Niṭṭhitā asevanā ca bālānanti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

263. Evaṃ (2.0016) bhagavā “brūhi maṅgalamuttaman”ti ekaṃ ajjhesitopi appaṃ yācito bahudāyako uḷārapuriso viya ekāya gāthāya tīṇi maṅgalāni vatvā tato uttaripe devatānaṃ sotukāmatāya maṅgalānañca atthitāya yesaṃ yesaṃ yaṃ yaṃ anukūlaṃ, te te satte tattha tattha maṅgale niyojetukāmatāya ca “**patirūpadesavāso cā**” ti-ādīhi gāthāhi punapi anekāni maṅgalāni vattumāraddho.

Tattha paṭhamagāthāya tāva **patirūpoti** anucchaviko. **Desoti** gāmopi nigamopi nagarampi janapadopī yo koci sattānaṃ nivāsokāso. **Vāsoti** tattha nivāso. **Pubbeti** purā atitāsu jātīsu. **Katapuññatāti** upacitakusalatā. **Attāti** cittaṃ vuccati, sakalo vā attabhāvo. **Sammāpaṇidhīti** tassa attano sammā paṇidhānaṃ niyu-ñjanaṃ, ṭhapananti vuttaṃ hoti. Sesamaṃ vuttanayamevāti ayamettha padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evamaṃ veditabbā **patirūpadeso** nāma yattha catasso parisā viharanti, dānādīni puññakiriyāvattūni vattanti, navaṅgaṃ satthu sāsanaṃ dippati. Tattha nivāso sattānaṃ puññakiriyāya paccayattā “maṅgalan”ti vuccati. Sīhaḷadīpapaviṭṭhakevaṭṭādayo cettha nidassanaṃ.

Aparo nayo- patirūpadeso nāma bhagavato bodhimaṇḍappadeso, dhammaca-kkappavattitappadeso, dvādasayojanāya parisāya majjhe sabbatitthiyamataṃ bhinditvā yamakapāṭihāriyadassitakaṇḍambarakkhamūlappadeso, devorohana-ppadeso, yo vā panaññopi sāvattirājagahādibuddhādivāsappadeso. Tattha nivāso sattānaṃ cha-anuttariyapaṭilābhappaccayato “maṅgalan”ti vuccati.

Aparo nayo- puratthimāya disāya kajaṅgalaṃ nāma nigamo, tassa aparena mahāsālā, tato paraṃ paccantimā janapadā, orato majjhe. Dakkhiṇapuratthimāya disāya sallavatī nāma nadī, tato paraṃ paccantimā janapadā, orato majjhe. Dakkhiṇāya disāya setakaṇṇikaṃ nāma nigamo, tato paraṃ paccantimā janapadā, orato majjhe. Pacchimāya disāya thūṇaṃ nāma brāhmaṇagāmo, tato paraṃ paccantimā janapadā, orato majjhe. Uttarāya disāya usiraddhajo nāma pabbato, tato paraṃ paccantimā janapadā (2.0017), orato majjhe (mahāva. 259). Ayaṃ majjhimappadeso āyāmena tīṇi yojanasatāni, vitthārena aḍḍhateyyāni, parikkhe-pena navayojanasatāni honti, eso patirūpadeso nāma.

Ettha catunnaṃ mahādīpānaṃ dvisahassānaṃ parittadīpānañca issariyādhipa-cakārakā cakkavattī uppajjanti, ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ kappasatasahassañca pāra-miyo pūretvā sārīputtamahāmoggallānādayo mahāsāvakā uppajjanti, dve asa-ṅkhyeyyāni kappasatasahassañca pāramiyo pūretvā paccekabuddhā, cattāri aṭṭha soḷasa vā asaṅkhyeyyāni kappasatasahassañca pāramiyo pūretvā sammā-sambuddhā ca uppajjanti. Tattha sattā cakkavattirañño ovādaṃ gahetvā pañcasu

sīlesu patiṭṭhāya saggaparāyaṇā honti, tathā paccekabuddhānaṃ ovāde patiṭṭhāya. Sammāsambuddhasāvakaṇaṃ pana ovāde patiṭṭhāya saggaparāyaṇā nibbānaparāyaṇā ca honti. Tasmā tattha vāso imāsaṃ sampattinaṃ paccayato “maṅgalaṃ”ti vuccati.

Pubbe katapuññatā nāma atītajātiyaṃ buddhapaccekabuddhakhīṇāsava ārabba upacitakusalatā, sāpi maṅgalaṃ. Kasmā? Buddhapaccekabuddhe sammukhato dassetvā buddhānaṃ vā buddhasāvakaṇaṃ vā sammukhā sutāya catuppadikāyapi gāthāya pariyosāne arahattaṃ pāpetiti katvā. Yo ca manusso pubbe katādhikāro ussannakusalamūlo hoti, so teneva kusalamūlena vipassanaṃ uppādetvā āsavakkhayaṃ pāpuṇāti yathā rājā mahākappino aggamaheṣī ca. Tena vuttaṃ “pubbe ca katapuññatā maṅgalaṃ”ti.

Attasammāpaṇidhi nāma idhekacco attānaṃ dussīlaṃ sīle patiṭṭhāpeti, assaddhaṃ saddhāsampadāya patiṭṭhāpeti, macchariṃ cāgasampadāya patiṭṭhāpeti. Ayaṃ vuccati “attasammāpaṇidhī”ti. Eso ca maṅgalaṃ. Kasmā?

Diṭṭhadhammikasamparāyikaverappahānavividhānisamaṣādhigamahetutoti.

Evam (2.0018) imissāpi gāthāya patirūpadesavāso, pubbe ca katapuññatā, attasammāpaṇidhīti tīṇiyeva maṅgalāni vuttāni, maṅgalattañca nesam tattha tattha vibhāvitamevāti.

Niṭṭhitā patirūpadesavāso cāti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

264. Idāni **bāhusaccañcāti** ettha **bāhusaccanti** bahussutabhāvo. **Sippanti** yaṃkiñci hatthakosallaṃ. **Vinayoti** kāyavācācittavinayanaṃ. **Susikkhitoti** suṭṭhu sikkhito. **Subhāsītāti** suṭṭhu bhāsītā. **Yāti** aniyamaniddeso. **Vācāti** girā byappatho. Sesam vuttanayamevāti. Ayamettha padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evam veditabbā- **bāhusaccaṃ** nāma yaṃ taṃ “sutadharo hoti sutasannicayo”ti (ma. ni. 1.339; a. ni. 4.22) ca “idha, bhikkhave, ekaccassa puggalassa bahukaṃ sutam hoti suttaṃ geyyam veyyākaraṇaṃ”ti (a. ni. 4.6) ca evamādinā nayena satthusāsanadharattaṃ vaṇṇitaṃ, taṃ akusalappahānakusalādhigamahetuto anupubbena paramatthasaccasacchikiriyahetuto ca “maṅgalaṃ”ti vuccati. Vuttañhetam bhagavatā-

“Sutavā ca kho, bhikkhave, ariyasāvako akusalam pajahati, kusalam bhāveti, sāvajjam pajahati, anavajjam bhāveti, suddhamattānaṃ pariharati”ti (a. ni. 7.67). Aparampi vuttaṃ-

“Dhatānaṃ dhammānaṃ atthamupaparikkhati, attham upaparikkhato dhammā nijjhānaṃ khamanti, dhammanijjhānakkhantiyā sati chando jāyati, chandajāto ussahati, ussahanto tulayati, tulayanto padahati, padahanto kāyena ceva paramatthasaccaṃ sacchikaroti, paññāya ca ativijja passati”ti (ma. ni. 2. 432).

Apica agārikabāhusaccampi yaṃ anavajjam, taṃ ubhayalokahitasukhāvahanato “maṅgalaṃ”ti veditabbaṃ.

Sippam (2.0019) nāma agārikasippaṅca anagārikasippaṅca. Tattha agārikasippam nāma yaṃ parūparodhavirahitaṃ akusalavivajjitaṃ maṇikārasuvaṇṇakāra-kammādi, taṃ idhalokatthāvahanato maṅgalaṃ. Anagārikasippam nāma cīvaravicāraṇasibbanādi samaṇaparikkhārābhisaṅkharāṇaṃ, yaṃ taṃ “idha, bhikkhave, bhikkhu yāni tāni sabrahmacārīnaṃ uccāvācāni kiṃkaraṇīyāni, tattha dakkho hoti”-ti-ādinā nayena tattha tattha saṃvaṇṇitaṃ, yaṃ “nāthakaraṇo dhammo”ti (dī. ni. 3. 345; a. ni. 10.17) ca vuttaṃ, taṃ attano ca paresaṅca ubhayalokahitasukhāvahanato “maṅgalaṃ”ti veditabbaṃ.

Vinayo nāma agārikavinayo ca anagārikavinayo ca. Tattha agārikavinayo nāma dasa-akusalakammaviramaṇaṃ, so tattha asaṃkilesāpajjanena ācāraguṇavavatthānena ca susikkhito ubhayalokahitasukhāvahanato maṅgalaṃ. Anagārikavinayo nāma sattāpattikkhandhe anāpajjanaṃ, sopi vuttanayeneva susikkhito. Catupārisuddhisīlaṃ vā anagārikavinayo. So yathā tattha patiṭṭhāya arahattaṃ pāpuṇāti, evam sikkhanena susikkhito lokiya lokuttarasukhādhigamahetuto “maṅgalaṃ”ti veditabbo.

Subhāsītā vācā nāma musāvādādidosavirahitā vācā. Yathāha- “catūhi, bhikkhave, aṅgehi samannāgatā vācā subhāsītā hoti”ti. Asamphappalāpā vācā

eva vā subhāsītā. Yathāha-

“Subhāsitaṃ uttamamāhu santo,
dhammaṃ bhaṇe nādhammaṃ taṃ dutiyaṃ;
piyaṃ bhaṇe nāppiyaṃ taṃ tatiyaṃ,
saccaṃ bhaṇe nālikaṃ taṃ catutthaṃ” ti. (saṃ. ni. 1.213; su. ni. 452);

Ayampi ubhayalokahitasukhāvahanato “maṅgalan” ti veditabbā. Yasmā ca ayaṃ vinayapariyāpannā eva, tasmā vinayaggahaṇena etaṃ asaṅgaṇhitvā vinayo saṅgahetabbo. Athavā kiṃ iminā parissamena paresaṃ dhammadesanāvācā idha “subhāsītā vācā” ti veditabbā. Sā (2.0020) hi yathā patirūpadesavāso, evaṃ sattānaṃ ubhayalokahitasukhanibbānādhigamapaccayato “maṅgalan” ti vuccati. Āha ca-

“Yaṃ buddho bhāsati vācaṃ, khemaṃ nibbānapattiyā;
dukkhassantakiriyāya, sā ve vācānamuttamā” ti. (saṃ. ni. 1.213; su. ni. 456).

Evaṃ imissā gāthāya bāhusaccaṃ, sippaṃ, vinayo susikkhito, subhāsītā vācāti cattāri maṅgalāni vuttāni, maṅgalattañca nesaṃ tattha tattha vibhāvimevāti.

Niṭṭhitā bāhusaccañcāti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

265. Idāni **mātāpitu-upaṭṭhānanti** ettha mātu ca pitu cāti **mātāpitu. Upaṭṭhānanti** upaṭṭhānaṃ. Puttānañca dārānañcāti **puttadārassa**. Saṅgaṇhanaṃ **saṅgaho**. Na ākulā **anākulā**. Kammāni eva **kammantā**. Sesāṃ vuttanayamevāti ayaṃ pada-vaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evaṃ veditabbā- **mātā** nāma janikā vuccati, tathā **pitā. Upaṭṭhānaṃ** nāma pādadhovanasambāhana-ucchādananhāpanehi catupaccayasaṃpadānena ca upakāraṇaṃ. Tattha yasmā mātāpitaro bahūpakārā puttānaṃ atthakāmā anukampakā, yaṃ puttake bahi kiṭṭivā paṃsumakkhitasarīrake āgate disvā paṃsukaṃ puñchitvā matthakaṃ upasiṅghāyantā paricumbantā ca sinehaṃ uppādentī, vassasatampi mātāpitaro sīsena pariharantā puttā tesāṃ paṭikāraṃ kātumaṃ asamatthā. Yasmā ca te āpādakā posakā imassa lokassa dassetāro brahmasammaṭṭā pubbācariyasammaṭṭā, tasmā tesāṃ upaṭṭhānaṃ idha pasāṃsaṃ pecca saggasukhañca āvahati, tena “maṅgalan” ti vuccati. Vuttañhetamaṃ bhagavatā-

“Brahmāti mātāpitaro, pubbācariyāti vuccare;

āhuneyyā ca puttānaṃ, pajāya anukampakā.

“Tasmā hi ne namasseyya, sakkareyya ca paṇḍito;

annena atha pānena, vatthena sayanena ca.

“Ucchādanena (2.0021) nhāpanena, pādānaṃ dhovanena ca;

tāya naṃ pāricariyāya, mātāpitūsu paṇḍitā;

idheva naṃ pasāṃsanti, pecca sagge pamodati” ti. (a. ni. 3.31; itivu. 106; jā.

2.20.181-183);

Aparo nayo- upaṭṭhānaṃ nāma bharaṇakiccakaraṇakulavaṃsaṭṭhapanādipa-ñcavidhaṃ, taṃ pāpanivāraṇādipañcavidhaditṭhadhammikahitahetuto “maṅgalan” ti veditabbā. Vuttañhetamaṃ bhagavatā-

“Pañcahi kho, gahapatiputta, ṭhānehi puttana puratthimā disā mātāpitaro

paccupaṭṭhātabbā ‘bhato ne bharissāmi, kiccaṃ nesaṃ karissāmi, kulavaṃsaṃ ṭhapessāmi, dāyajjaṃ paṭipajjissāmi, atha vā pana petānaṃ kālakatānaṃ dakkhiṇaṃ anuppadassāmi’ti. Imehi kho, gahapatiputta, pañcahi ṭhānehi puttana puratthimā disā mātāpitaro paccupaṭṭhitā pañcahi ṭhānehi puttaṃ anukampanti, pāpā nivārenti, kalyāṇe nivesenti, sippaṃ sikkhāpentī, patirūpena dārena saṃyojenti, samaye dāyajjaṃ niyyādentī”ti (dī. ni. 3.267).

Apica yo mātāpitaro tīsu vatthūsu pasāduppādanena silasamādāpanena pabbajjāya vā upaṭṭhahati, ayaṃ mātāpitu-upaṭṭhākānaṃ aggo, tassa taṃ mātāpitu-upaṭṭhānaṃ mātāpituhi katassa upakārassa paccupakārabhūtaṃ anekesaṃ diṭṭhadhammikānaṃ samparāyikānañca atthānaṃ padaṭṭhānato “maṅgalaṃ”ti vuccati.

Puttadārassāti ettha attanā janitā puttāpi dhitaropi “puttā” tveva saṅkhyāṃ gacchanti. **Dārāti** vīsatiyā bhariyānaṃ yā kāci bhariyā. Puttā ca dārā ca putta-dāraṃ, tassa puttadārassa. **Saṅgahoti** sammānanādīhi upakāraṇaṃ. Taṃ susaṃvihitakammantatādidiṭṭhadhammikahitahetuto “maṅgalaṃ”ti veditabbaṃ. Vuttañhetuṃ bhagavatā- “pacchimā disā puttadārā veditabbā”ti (dī. ni. 3.266) ettha uddiṭṭhaṃ puttadāraṃ bhariyāsaddena saṅgaṇhitvā-

“Pañcahi (2.0022) kho, gahapatiputta, ṭhānehi sāmikena pacchimā disā bhariyā paccupaṭṭhātabbā, sammānanāya anavamānanāya anaticariyāya issariyavossaggena alaṅkāranuppadānena. Imehi kho, gahapatiputta, pañcahi ṭhānehi sāmikena pacchimā disā bhariyā paccupaṭṭhitā pañcahi ṭhānehi sāmikaṃ anukampati, susaṃvihitakammantā ca hoti, saṅgahitaparijanā ca, anaticārinī ca, sambhatañca anurakkhati, dakkhā ca hoti analasā sabbakiccesū”ti (dī. ni. 3.269).

Ayaṃ vā aparō nayo- **saṅgahoti** dhammikāhi dānapiyavāca-atthacariyāhi saṅgaṇhanaṃ. Seyyathidaṃ- uposathadivasesu paribbayadānaṃ, nakkhattadivasesu nakkhattadassāpanaṃ, maṅgaladivasesu maṅgalakaraṇaṃ, diṭṭhadhammikasaṃparāyikesu atthesu ovādānusāsananti. Taṃ vuttanayeneva diṭṭhadhammikahitahetuto samparāyikahitahetuto devatāhipi namassaniyabhāvahetuto ca “maṅgalaṃ”ti veditabbaṃ. Yathāha sakko devānamindo-

“Ye gahaṭṭhā puññakarā, silavanto upāsakā;

dhammena dāraṃ posenti, te namassāmi mātālī”ti. (saṃ. ni. 1.264);

Anākulā kammantā nāma kālaññutāya patirūpakāritāya analasatāya uṭṭhānavīriyasampadāya abyaśanīyatāya ca kālātikkaṃana-appatirūpakaraṇākaraṇasithilakaraṇādi-ākulabhāvavirahitā kasigorakkhavaṇijjādayo kammantā. Ete attano vā puttadārassa vā dāsakammakarānaṃ vā byattatāya evaṃ payojitā diṭṭheva dhamme dhanadhaññavuḍḍhipaṭilābhahetuto “maṅgalaṃ”ti vuttā. Vuttañcetaṃ bhagavatā-

“Patirūpakārī dhuravā, uṭṭhātā vindate dhanan”ti. (su. ni. 189; saṃ. ni. 1.246) ca;

“na divā soppasīlena, rattimuṭṭhānadessinā;

niccaṃ mattenā soṇḍena, sakkā āvasituṃ gharaṃ.

“Atisītaṃ ati-uṇhaṃ, atisāyamidaṃ ahu;

iti vissaṭṭhakammante, atthā accenti māṇave.

“Yodha (2.0023) sītañca uṇhañca, tiṇā bhiyyo na maññati;
karaṃ purisakiccāni, so sukhā na vihāyati” ti. ca (dī. ni. 3.253);

“Bhoge saṃharamānassa, bhamarasseva irīyato;

bhogā sannicayaṃ yanti, vammikovūpacīyatī” ti. (dī. ni. 3.265)–

Ca evamādi.

Evam imissāpi gāthāya mātupaṭṭhānaṃ, pitupaṭṭhānaṃ, puttadārassa saṅgaho, anākulā ca kammantāti cattāri maṅgalāni vuttāni, puttadārassa saṅgahaṃ vā dvidhā katvā pañca, mātāpitu-upaṭṭhānaṃ vā ekameva katvā tīṇi. Maṅgalattañca nesam tattha tattha vibhāvitatevāti.

Niṭṭhitā mātāpitu-upaṭṭhānanti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

266. Idāni **dānañcāti** ettha dīyate imināti dānaṃ, attano santakaṃ parassa paṭi-pādīyatīti vuttaṃ hoti. Dhammassa cariyā, dhammā vā anapetā cariyā **dhammacariyā**. Ñāyante “amhākaṃ ime” ti **ñātakā**. Na avajjāni **anavajjāni**, aninditāni agarahitānīti vuttaṃ hoti. Sesam vuttanayamevāti ayaṃ padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evam veditabbā- **dānaṃ** nāma paraṃ uddissa subuddhipu-bbikā annādidasadānavatthupariccāgacetanā taṃsampayutto vā alobho. Alo-bhena hi taṃ vatthum parassa paṭipādeti. Tena vuttaṃ “dīyate imināti dānaṃ” ti. Taṃ bahujanapiyamanāpatādīnaṃ diṭṭhadhammikasamparāyikānaṃ phalavise-sānaṃ adhigama hetuto “maṅgalan” ti vuttaṃ. “Dāyako siha dānapati bahuno janassa piyo hoti manāpo” ti evamādīni cettha suttāni (a. ni. 5.34) anussaritabbāni.

Aparo nayo- dānaṃ nāma duvidhaṃ āmisadānañca, dhammadānañca. Tattha āmisadānaṃ vuttappakārameva. Idhalokaparalokadukkhakkhayasukhāvahassa pana sammāsambuddhappaveditassa dhammassa paresaṃ hitakāmatāya desanā dhammadānaṃ. Imesañca dvinnaṃ dānaṃ etadeva aggaṃ. Yathāha-

“Sabbadānaṃ (2.0024) dhammadānaṃ jināti,

sabbarasaṃ dhammaraso jināti;

sabbaratiṃ dhammaratī jināti,

taṇhakkhayaṃ sabbadukkhāṃ jināti” ti. (dha. pa. 354);

Tattha āmisadānassa maṅgalattaṃ vuttameva. Dhammadānaṃ pana yasmā atthapaṭisaṃveditādīnaṃ guṇānaṃ padaṭṭhānaṃ, tasmā “maṅgalan” ti vuccati. Vuttañhetam bhagavatā-

“Yathā yathā, bhikkhave, bhikkhu yathāsutaṃ yathāpariyattaṃ dhammaṃ vitthārena paresaṃ deseti, tathā tathā so tasmim dhamme atthapaṭisaṃvedī ca hoti dhammapaṭisaṃvedī cā” ti evamādi (dī. ni. 3.355; a. ni. 5.26).

Dhammacariyā nāma dasakusalakammāpathacariyā. Yathāha- “tividhaṃ kho, gahapatayo, kāyena dhammacariyāsamācariyā hotī” ti evamādi. Sā panesā dhammacariyā saggalokūpapattihetuto “maṅgalan” ti veditabbā. Vuttañhetam bhagavatā- “dhammacariyāsamācariyāhetu kho, gahapatayo, evamidhekacce sattā kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā sugatiṃ saggam lokaṃ upapajjantī” ti (ma. ni. 1.441).

Ñātakā nāma mātito vā pitito vā yāva sattamā pitāmahayugā sambandhā. Tesam bhogapārijuñṇena vā byādhipārijuñṇena vā abhihatānaṃ attano samīpaṃ āgatānaṃ yathābalaṃ ghāsacchādanadhanadhaññādīhi saṅgaho pasamsādīnaṃ diṭṭhadhammikānaṃ sugatigamanādīnañca samparāyikānaṃ visesādhi-gamaṃ hetuto “maṅgalan” ti vuccati.

Anavajjāni kammāni nāma uposathaṅgasamādānaveyyāvaccakaraṇa-ārāmavanaropanasetukaraṇādīni kāyavacīmanosucaritakammāni. Tāni hi nānappakārahitasukhādhigamahetuto “maṅgalan”ti vuccati. “Ṭhānaṃ kho panetaṃ, visākhe, vijjati yaṃ idhekacco itthi vā puriso vā aṭṭhaṅgasamannāgataṃ uposathaṃ upavasitvā kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā cātumahārājikānaṃ devānaṃ saḥabyataṃ upapajjeyyā”ti evamādīni cettha suttāni (a. ni. 8.43) anussaritabbāni.

Evaṃ (2.0025) imissā gāthāya dānaṃ, dhammacariyā, ñātakānaṃ saṅgaho, anavajjāni kammānīti cattāri maṅgalāni vuttāni, maṅgalattañca nesam tatha tatha vibhāvitamevāti.

Niṭṭhitā dānañcāti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

267. Idāni **ārati viratīti** ettha **ārati** āramaṇaṃ. **Viratīti** viramaṇaṃ, viramanti vā etāya sattāti virati. **Pāpāti** akusalā. Madanīyaṭṭhena majjaṃ, majjassa pānaṃ majjapānaṃ, tato **majjapānā**. Saṃyamaṇaṃ **saṃyamo**. Appamajjanaṃ **appamādo**. **Dhammesūti** kusalesu. Sesam vuttanayamevāti ayaṃ padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evaṃ veditabbā- ārati nāma pāpe ādinavadassāvino manasā eva anabhirati. **Virati** nāma kammadvārasena kāyavācāhi viramaṇaṃ. Sā cesā virati nāma sampattavirati samādānavirati samucchadavirati tividhā hoti. Tatha yā kulaputtassa attano jātiṃ vā kulaṃ vā gottaṃ vā paṭicca “na me etaṃ patirūpaṃ, yvāhaṃ imaṃ pāṇaṃ haneyyaṃ, adinnaṃ ādiyeyyan”ti-ādinā nayena sampattavatthuto virati, ayaṃ **sampattavirati** nāma. Sikkhāpadasamādānavasena pana pavattā **samādānavirati** nāma, yassā pavattito pabhuti kulaputto pāṇātipātādīni na samācarati. Ariyamaggasampayuttā **samucchadavirati** nāma, yassā pavattito pabhuti ariyasāvakaṃ pañca bhayāni verāni vūpasantāni honti. **Pāpaṃ** nāma yaṃ taṃ “pāṇātipāto kho, gahapatiputta, kammakilesa adinnādānaṃ ...pe... kāmesumicchācāro ...pe... musāvādo”ti evaṃ vitthāretvā-

“Pāṇātipāto adinnādānaṃ, musāvādo ca vuccati;

paradāragamaṇaṃceva, nappasaṃsanti paṇḍitā”ti. (dī. ni. 3.245)-

Evaṃ gāthāya saṅgahitaṃ kammakilesasaṅkhātaṃ catubbidhaṃ akusalaṃ, tato pāpā. Sabbāpesā ārati ca virati ca diṭṭhadhammikasamparāyikabhayaverappahānādinānappakāravisesādhigamahetuto “maṅgalan”ti vuccati. “Pāṇātipātā paṭivirato kho, gahapatiputta, ariyasāvako”ti-ādīni cettha suttāni anussaritabbāni.

Majjapānā (2.0026) **ca saṃyamo** nāma pubbe vuttasurāmerayamajjapamādaṭṭhānā veramaṇiyāvetam adhivacanaṃ. Yasmā pana majjapāyī atthaṃ na jānāti, dhammaṃ na jānāti, mātupi antarāyaṃ karoti, pitu buddhapaccekaḥbuddhatathāgatasāvakanampi antarāyaṃ karoti, diṭṭheva dhamme garaḥaṃ, samparāye duggatiṃ, aparāpariyāye ummādañca pāpuṇāti. Majjapānā pana saṃyato tesam dosānaṃ vūpasamaṃ tabbiparitaḅasampadañca pāpuṇāti. Tasmā ayaṃ majjapānā saṃyamo “maṅgalan”ti veditabbo.

Kusalesu **dhammesu appamādo** nāma “kusalānaṃ vā dhammānaṃ bhāvanāya asakkaccakiriyatā asātaccakiriyatā anaṭṭhitakiriyatā olīnavuttitā nikkhittachandatā nikkhittadhuratā anāsevanā abhāvanā abahulīkammaṃ anadhiṭṭhānaṃ ananu-yogo pamādo. Yo evarūpo pamādo pamajjanā pamajjitattaṃ, ayaṃ vuccati pamā-

do”ti (vibha. 846) ettha vuttassa pamādassa paṭipakkhanayena atthato kusalesu dhammesu satiyā avippavāso veditabbo. So nānappakārakusalādhigamahetuto amatādhigamahetuto ca “maṅgalan”ti vuccati. Tattha “appamattassa ātāpino”ti (ma. ni. 2.18-19; a. ni. 5.26) ca “appamādo amatapadan”ti (dha. pa. 21) ca evamādi satthusāsanam anussaritabbaṃ.

Evam imissā gāthāya pāpā virati, majjapānā saṃyamo, kusalesu dhammesu appamādoti tīṇi maṅgalāni vuttāni, maṅgalattañca nesam tattha tattha vibhāvita-mevāti.

Niṭṭhitā āratī viratīti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

268. Idāni **gāravo cāti** ettha **gāravoti** garubhāvo. **Nivātoti** nīcavuttitā. **Santuṭṭhīti** santoso. Katassa jānanatā **kataññutā**. **Kālenāti** khaṇena samayena. Dhammassa savanaṃ **dhammassavanaṃ**. Sesam vuttanayamevāti ayam padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evam veditabbā- **gāravo** nāma garukārapayogārahesu buddhapaccekabuddhatathāgatasāvaka-ācariyupajjhāyamātāpitujeṭṭhabhātika-bhagini-ādīsu yathānurūpaṃ garukāro garukaraṇaṃ sagāravatā. Svāyaṃ gāravo yasmā sugatigamanādīnaṃ hetu. Yathāha-

“Garukātabbaṃ (2.0027) garuṃ karoti, mānetabbaṃ māneti, pūjetabbaṃ pūjeti. So tena kammena evam samattena evam samādinna kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā sugatiṃ saggaṃ lokaṃ upapajjati. No ce kāyassa bhedaṃ ...pe... upapajjati, sāce manussattaṃ āgacchati, yattha yattha paccājāyati, uccākulīno hoti”ti (ma. ni. 3.295).

Yathā cāha- “sattime, bhikkhave, aparihāniyā dhammā. Katame satta? Satthu-gāravatā”ti-ādi (a. ni. 7.32-33). Tasmā “maṅgalan”ti vuccati.

Nivāto nāma nīcamanatā nivātavuttitā, yāya samannāgato puggalo nihata māno nihata dappo pādapuñchanacoḷakasamo chinnavisāṇusabhasamo uddhaṭadāṭṭha-sappasamo ca hutvā saṅho sakhilo sukhasambhāso hoti, ayam nivāto. Svāyaṃ yasādiguṇapaṭilābhahetuto “maṅgalan”ti vuccati. Āha ca- “nivātavutti atthaddho, tādiso labhate yasan”ti evamādi (dī. ni. 3.273).

Santuṭṭhi nāma itarītarapaccayasantoso, so dvādasavidho hoti. Seyyathidaṃ-cīvare yathālābhasantoso, yathābalasantoso, yathāsāruppasantosoti tividho. Evam piṇḍapātādīsu.

Tassāyaṃ pabhedavaṇṇanā- idha bhikkhu cīvaram labhati sundaram vā asu-ndaram vā, so teneva yāpeti, aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti, ayamassa cīvare **yathālābhasantoso**. Atha pana ābādhiko hoti, garuṃ cīvaram pārupanto oṇamati vā kilamati vā. So sabhāgena bhikkhunā saddhiṃ taṃ parivattetvā lahu-kena yāpentopi santuṭṭhova hoti, ayamassa cīvare **yathābalasantoso**. Aparo bhikkhu paṇītapaccayalābhī hoti, so paṭṭacīvarādīnaṃ aññataram mahaggaṃ cīvaram labhitvā “idaṃ therānaṃ cirapabbajitānaṃ bahussutānañca anurūpan”ti tesam datvā attanā saṅkārakūṭā vā aññato vā kutoci nantakāni uccinitvā saṅghāṭiṃ katvā dhārentopi santuṭṭhova hoti, ayamassa cīvare **yathāsāruppasa-ntoso**.

Idha (2.0028) pana bhikkhu piṇḍapātaṃ labhati lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā, so

teneva yāpeti, aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti, ayamassa piṇḍapāte **yathālābhasantoso**. Atha pana ābādhiko hoti, lūkhaṃ piṇḍapātaṃ bhuñjivā bāḷhaṃ rogātaṅkaṃ pāpuṇāti, so sabhāgassa bhikkhuno taṃ datvā tassa hatthato sappimadhukhīrādīni bhuñjivā samaṇadhammaṃ karontopi santuṭṭhova hoti, ayamassa piṇḍapāte **yathābalasantoso**. Aparo bhikkhu paṇītaṃ piṇḍapātaṃ labhati, so “ayaṃ piṇḍapāto therānaṃ cirapabbajitānaṃ aññesañca paṇītapīṇḍapātaṃ vinā ayāpentānaṃ sabrahmacārīnaṃ anurūpo”ti tesaṃ datvā attanā piṇḍāya caritvā missakāhāraṃ bhuñjantopi santuṭṭhova hoti, ayamassa piṇḍapāte **yathāsāruppasantoso**.

sundaratarampi pāpuṇantaṃ na gaṇhāti, ayamassa senāsane **yathālābhasantoso**. Atha pana ābādhiko hoti, nivātasenāsane vasanto ativiya pittarogādīhi āturiyati, so sabhāgassa bhikkhuno taṃ datvā tassa pāpuṇanake savātasītalasenāsane vasitvā samaṇadhammaṃ karontopi santuṭṭhova hoti, ayamassa senāsane **yathābalasantoso**. Aparo bhikkhu sundaraṃ senāsaṇaṃ pattampi na sampaṭicchati “sundaraseṇāsaṇaṃ pamādaṭṭhānaṃ, tatra nisinnassa thinamidhaṃ okkamati, niddābhibhūtassa ca puna paṭibujjhato kāmavitakkā samudācaranti”ti, so taṃ paṭikkhipitvā abbhokāsarukkhamūlapaṇṇakuṭisu yattha katthaci nivasantopi santuṭṭhova hoti, ayamassa senāsane **yathāsārūppasantoso**.

Idha pana bhikkhu bhesajjaṃ labhati haritakaṃ vā āmalakaṃ vā, so teneva yāpeti, aññehi laddhaṃ sappimadhuphāṇitādimpī na pattheti, labhantopi na gaṇhāti, ayamassa gilānapaccaye **yathālābhasantoso**. Atha pana ābādhiko telena atthiko phāṇitaṃ labhati, so taṃ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa hatthato telena bhesajjaṃ katvā samaṇadhammaṃ karontopi santuṭṭhova hoti, ayamassa gilānapaccaye **yathābalasantoso**. Aparo bhikkhu ekasmiṃ bhājane pūtimuttaharītakam (2.0029) ṭhapetvā ekasmiṃ catumadhuraṃ “gaṇhatha, bhante, yadicchasi”ti vuccamāno sacassa tesam dvinnaṃ aññatarenapi byādhi vūpasammati, atha “pūtimuttaharītakam nāma buddhādīhi vaṇṇitaṃ, ayañca pūtimuttabhesajjaṃ nissāya pabbajjā, tattha te yāvajīvaṃ ussāho karaṇīyo”ti (mahāva. 128) vuttanti cintento catumadhurabhesajjaṃ paṭikkhipitvā muttaharītakena bhesajjaṃ karontopi paramasantuṭṭhova hoti, ayamassa gilānapaccaye **yathāsārūppasantoso**.

Evam pabhedo sabbopeso santoso santuṭṭhīti vuccati. Sā atricchatāpāpicchatāmahicchatādīnaṃ pāpadhammānaṃ pahānādhiagamahetuto sugatihetuto ariyamaḡgasambhārabhāvato cātuddisādibhāvahetuto ca “maṅgalan”ti veditabbā. Āha ca-
“Cātuddiso appaṭigho ca hoti,
santussamāno itarītarenā”ti. (su. ni. 42; cūḷani. khaggavisāṇasuttaniddesa 128) evamādi;

Kataññutā nāma appassa vā bahussa vā yena kenaci katassa upakārassa punappunaṃ anussaraṇabhāvena jānanatā. Apica nerayikādidukkhaparittāṇato puññāni eva pāṇīnaṃ bahūpakārāni, tato tesampi upakārānussaraṇatā “kataññutā”ti veditabbā. Sā sappurisehi pasamsanīyatādinānappakāravisesādhigamahe-
tuto “maṅgalan”ti vuttā. Āha ca- “dveme, bhikkhave, puggalā dullabhā lokasmiṃ. Katame dve? Yo ca pubbakārī, yo ca kataññū katavedī”ti (a. ni. 2.120).

Kālena dhammassavanaṃ nāma yasmiṃ kāle uddhaccasahagataṃ cittaṃ hoti, kāmavitakkādīnaṃ vā aññatarena abhibhūtaṃ, tasmīṃ kāle tesam vinodanattaṃ dhammassavanaṃ. Apare āhu- pañcame pañcame divase dhammassavanaṃ kālena dhammassavanaṃ nāma. Yathāha āyasmā anuruddho “pañcāhikaṃ kho pana mayaṃ, bhante, sabbarattim dhammiyā kathāya sannisīdāmā”ti (ma. ni. 1.327; mahāva. 466).

Apica yasmiṃ kāle kalyāṇamitte upasaṅkamtivā sakkā hoti attano kaṅkhāpaṭivīnodakaṃ dhammaṃ sotuṃ, tasmīṃ kālepi dhammassavanaṃ “kālena dhamma-

ssavanan”ti veditabbaṃ. Yathāha- “te kālena kālaṃ upasaṅkamitvā (2.0030) paripucchati paripaṇḥati”ti-ādi (dī. ni. 3.358). Tadetaṃ kālena dhammassavanaṃ nīvaraṇappahānacaturānisaṃsa-āsavakkhayādinānappakāravisesādhigamahetuto “maṅgalan”ti veditabbaṃ. Vuttaṇhetam-

“Yasmiṃ, bhikkhave, samaye ariyasāvako aṭṭhiṃ katvā manasi katvā sabbaṃ cetaso samannāharitvā ohitasoto dhammaṃ suṇāti, pañcassa nīvaraṇāni tasmīṃ samaye na hontī”ti (saṃ. ni. 5.219) ca.

“Sotānugatānaṃ, bhikkhave, dhammānaṃ ...pe... suppaṭividdhānaṃ cattāro ānisaṃsā pāṭikaṅkhā”ti (a. ni. 4.191) ca.

“Cattārome, bhikkhave, dhammā kālena kālaṃ sammā bhāviyamānā sammā anuparivattiyamānā anupubbena āsavānaṃ khayaṃ pāpenti. Katame cattāro? Kālena dhammassavanan”ti ca evamādīni (a. ni. 4.147).

Evaṃ imissā gāthāya gāravo, nivāto, santuṭṭhi, kataññutā, kālena dhammassavananti pañca maṅgalāni vuttāni, maṅgalattañca nesaṃ tattha tattha vibhāvitamevāti.

Niṭṭhitā gāravo ca nivāto cāti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

269. Idāni **khantī cāti** ettha khamanaṃ khanti. Padakkhiṇaggāhitāya sukhaṃ vaco asminti suvaco, suvacassa kammaṃ sovacassaṃ, sovacassassa bhāvo sovacassatā. Kilesānaṃ samitattā **samaṇā. Dassananti** pekkhanaṃ. Dhammassa sākacchā **dhammasākacchā**. Sesam vuttanayamevāti ayaṃ padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evaṃ veditabbā **khanti** nāma adhivāsanakkhanti, yāya samannāgato bhikkhu dasahi akkosavatthūhi akkosante, vadhabandhādīhi vā vihiṃsante puggale asuṇanto viya ca apassanto viya ca nibbikāro hoti khantivādī viya. Yathāha-

“Ahū atītamaddhānaṃ, samaṇo khantidīpano;

taṃ khantiyāyeva ṭhitam, kāsirājā achedayī”ti. (jā. 1.4.51);

Bhaddakato (2.0031) vā manasi karoti tato uttari aparādhābhāvena āyasmā puṇṇatthero viya. Yathāha-

“Sace maṃ, bhante, sunāparantakā manussā akkosissanti paribhāsissanti, tattha me evaṃ bhavissati ‘bhaddakā vatime sunāparantakā manussā, subhaddakā vatime sunāparantakā manussā, yaṃ me nayime pāṇinā pahāraṃ denti’”ti-ādi (ma. ni. 3.396; saṃ. ni. 4.88).

Yāya ca samannāgato isīnampi paṣaṃsanīyo hoti. Yathāha sarabhaṅgo isi-

“Kodham vadhitvā na kadāci socati,

makkhappahānaṃ isayo vaṇṇayanti;

sabbesaṃ vuttaṃ pharusam khametha,

etaṃ khantiṃ uttamamāhu santo”ti. (jā. 2.17.64);

Devatānampi paṣaṃsanīyo hoti. Yathāha sakko devānamindo-

“Yo have balavā santo, dubbalassa titikkhati;

tamāhu paramaṃ khantiṃ, niccaṃ khamati dubbalo”ti. (saṃ. ni. 1.250-251);

Buddhānampi paṣaṃsanīyo hoti. Yathāha bhagavā-

“Akkosaṃ vadhabandhañca, aduṭṭho yo titikkhati;

khantibalaṃ balānīkaṃ, tamahaṃ brūmi brāhmaṇaṃ”ti. (dha. pa. 399);

Sā panesā khanti etesañca idha vaṇṇitānaṃ aññesañca guṇānaṃ adhigamahe-
tuto “maṅgalaṃ”ti veditabbā.

Sovacassatā nāma sahadhammikaṃ vuccamāne vikkhepaṃ vā tuṅhībhāvaṃ
vā guṇadosacintanaṃ vā anāpajjitvā ativiya ādarañca gāravañca nīcamaṇaṇaṃ
purakkhatvā “sādhū”ti vacanakaraṇatā. Sā sabrahmacārīnaṃ santikā ovādānusā-
sanīpaṭilābhahetuto dosappahānaguṇādhigamahe-
tuto ca “maṅgalaṃ”ti vuccati.

Samaṇānaṃ (2.0032) **dassanaṃ** nāma upasamitakilesānaṃ bhāvitakāyavacīci-
tapaññānaṃ uttamadamathasamathasamannāgatānaṃ pabbajitānaṃ upasaṅka-
manupaṭṭhāna-anussaraṇasavanadassanaṃ, sabbampi omakadesanāya “dassa-
naṃ”ti vuttaṃ. Taṃ “maṅgalaṃ”ti veditabbaṃ. Kasmā? Bahūpakāraṭṭā. Āha ca-
“dassanampahaṃ, bhikkhave, tesaṃ bhikkhūnaṃ bahūpakāraṃ vadāmi”ti-ādi
(itivu. 104). Yato hitakāmena kulaputtena sīlavante bhikkhū gharadvāraṃ
samppatte disvā yadi deyyadhammo atthi, yathābalaṃ deyyadhammena patimāne-
tabbā. Yadi natthi, pañcapaṭiṭṭhitaṃ katvā vanditabbā. Tasmimā sampajjamāne
añjaliṃ paggahetvā namassitabbā, tasmimā sampajjamāne pasannacittena piya-
cakkhūhi sampassitabbā. Evaṃ dassanaṃ ulakenāpi hi puññaṇaṃ anekāni jātisaha-
ssāni cakkhumhi rogo vā dāho vā ussādā vā piḷakā vā na honti, vipassanapañca-
vaṇṇasassirikāni honti cakkhūni ratanavimāne ugghāṭitamaṇikavāṭasadisāni, sata-
sahasakappamattaṃ devesu ca manussesu ca sabbasampattīnaṃ lābhī hoti.
Anacchariyañcetamaṃ, yaṃ manussabhūto sappaññajātiko sammā pavattitena
samaṇadassanaṃ mayena puññaṇaṃ evarūpaṃ vipākasampattiṃ anubhaveyya,
yattha tiracchānagatānampi kevalaṃ saddhāmatlakajānitassa samaṇadassa-
nassa evaṃ vipākasampattiṃ vaṇṇayanti-

“Ulūko maṅḍalakkhiko,
vediyake ciradīghavāsiko;
sukhito vata kosiyo ayaṃ,
kāluṭṭhitaṃ passati buddhavaraṃ.

“Mayi cittaṃ pasādetvā, bhikkhusaṅghe anuttare;
kappānaṃ satahasassāni, duggatiṃ so na gacchati.

“Devalokā cavitvāna, kusalakammaṇaṃ codito;

bhavissati anantaññaṇo, somanassoti vissuto”ti. (ma. ni. aṭṭha. 1.144; khu. pā.

aṭṭha. 5.10);

Kālena dhammasākacchā nāma padose vā paccūse vā dve suttantikā bhikkhū
aññamaññaṃ suttantaṃ sākacchanti, vinayadharā vinayaṃ, ābhidhammikā abhi-
dhammaṃ (2.0033), jātakabhāṇakā jātakaṃ, aṭṭhakathikā aṭṭhakathaṃ, līnuddhata-
vicikicchāparetacittavisodhanatthaṃ vā tamhi tamhi kāle sākacchanti, ayaṃ
kālena dhammasākacchā. Sā āgamabyatti-ādīnaṃ guṇānaṃ hetuto “maṅgalaṃ”ti
vuccatīti.

Evaṃ imissā gāthāya khanti, sovacassatā, samaṇadassanaṃ, kālena dhamma-
sākacchāti cattāri maṅgalāni vuttāni, maṅgalattañca nesaṃ tattha tattha vibhāvita-
mevāti.

Niṭṭhitā khantī cāti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

270. Idāni **tapo cāti** ettha pāpake akusale dhamme tapatīti **tapo**. Brahmaṃ cariyaṃ, brahmānaṃ vā cariyaṃ **brahmacariyaṃ**, seṭṭhacariyanti vuttaṃ hoti. Ariyasaccānaṃ dassanaṃ **ariyasaccāna dassanaṃ**. Ariyasaccāni dassanantipi eke, taṃ na sundaraṃ. Nikkhantaṃ vānatoti nibbānaṃ, sacchikaraṇaṃ sacchikiriyaṃ, nibbānassa sacchikiriyaṃ **nibbānasacchikiriyaṃ**. Sesāṃ vuttanayamevāti ayaṃ pada-vaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evaṃ veditabbā- **tapo** nāma abhijjhādomanassādīnaṃ tapanato indriyaṣaṃvaro, kosajjassa vā tapanato vīriyaṃ. Tena hi samannāgato puggalo ātāpīti vuccati. Svāyaṃ abhijjhādippahānājhānādīpaṭilābhahetuto “maṅgalan”ti veditabbo.

Brahmacariyaṃ nāma methunaviratisamaṇadhammasāsanaṃ maggānaṃ adhivacanaṃ. Tathā hi “abrahmacariyaṃ pahāya brahmacārī hotī”ti (dī. ni. 1.194; ma. ni. 1.292) evamādīsu methunavirati brahmacariyanti vuccati. “Bhagavati no, āvuso, brahmacariyaṃ vussati”ti evamādīsu (ma. ni. 1.257) samaṇadhammo. “Na tāvāhaṃ, pāpīma, parinibbāyissāmi, yāva me idaṃ brahmacariyaṃ na iddhañceva bhavissati phītañca vitthārikaṃ bāhujaññan”ti evamādīsu (dī. ni. 2.168; saṃ. ni. 5.822; udā. 51) sāsanaṃ. “Ayameva kho, bhikkhu, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo brahmacariyaṃ. Seyyathidaṃ, sammādiṭṭhī”ti evamādīsu (saṃ. ni. 5.6) maggo. Idha pana ariyasaccadassanena parato maggassa gahitattā avasesaṃ sabbampi vaṭṭati. Tañcetamaṃ uparūpari nānappakāravisesādhigamahetuto “maṅgalan”ti veditabbaṃ.

Ariyasaccāna (2.0034) **dassanaṃ** nāma kumārapañhe vuttatthānaṃ catunnaṃ ariyasaccānaṃ abhisamayavasena maggadassanaṃ. Taṃ saṃsāradukkhavītikamahetuto “maṅgalan”ti vuccati.

Nibbānasacchikiriya nāma idha arahattaphalaṃ “nibbānan”ti adhippetamaṃ. Tampi hi pañcagativānanena vānasaññitāya taṇhāya nikkhantattā “nibbānan”ti vuccati. Tassa patti vā paccavekkhaṇā vā “sacchikiriya”ti vuccati. Itarassa pana nibbānassa ariyasaccānaṃ dassaneneva sacchikiriya siddhā, tenetaṃ idha na adhippetamaṃ. Evamesā nibbānasacchikiriya diṭṭhadhammasukhavihārādīhetuto “maṅgalan”ti veditabbā.

Evaṃ imissāpi gāthāya tapo, brahmacariyaṃ, ariyasaccāna dassanaṃ, nibbānasacchikiriyaṃ cattāri maṅgalāni vuttāni, maṅgalattañca nesaṃ tattha tattha vibhāvīteva.

Niṭṭhitā tapo cāti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

271. Idāni **phuṭṭhassa lokadhammehī**ti ettha **phuṭṭhassā**ti phusitassa chupitassa sampattassa. Loke dhammā **lokadhammā**, yāva lokappavatti, tāva anivattakā dhammāti vuttaṃ hoti. **Cittanti** mano mānasaṃ. **Yassā**ti navassa vā majjhimassa vā therassa vā. Na **kampatī**ti na calati, na vedhati. **Asokanti** nissokaṃ abbūḷhasokasallaṃ. **Virajanti** vigatarajaṃ viddhaṃsitarajaṃ. **Khemanti** abhayaṃ nirupaddavaṃ. Sesamaṃ vuttanayamevāti ayaṃ tāva padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evaṃ veditabbā- **phuṭṭhassa lokadhammehi yassa cittaṃ na kampati**, yassa lābhālābhādīhi aṭṭhahi lokadhammehi phuṭṭhassa ajjhotthaṭṭassa cittaṃ na kampati, na calati, na vedhati, tassa taṃ cittaṃ kenaci akampanīyalokuttarabhāvāvahanato “maṅgalan”ti veditabbaṃ.

Kassa pana etehi phuṭṭhassa cittaṃ na kampati? Arahato khīṇāsavassa, na aññassa kassaci. Vuttañhetamaṃ-

“Selo yathā ekagghano, vātena na samīrati;
evaṃ rūpā rasā saddā, gandhā phassā ca kevalā.

“Itṭhā (2.0035) dhammā aniṭṭhā ca, na pavedhenti tādino;

ṭhitaṃ cittaṃ vippamuttaṃ, vayañcassānupassatī”ti. (a. ni. 6.55; mahāva. 244);

Asokaṃ nāma khīṇāsavasseva cittaṃ. Tañhi yo “soko socanā socitattaṃ anto-soko antoparisoko cetaso parinijjhāyitattaṃ”ti-ādinā (vibha. 237) nayena vuccati soko, tassa abhāvato asokaṃ. Keci nibbānaṃ vadanti, taṃ purimapadena nānusa-ndhiyati. Yathā ca asokaṃ, evaṃ virajaṃ khemantipi khīṇāsavasseva cittaṃ. Tañhi rāgadosamoharajānaṃ vigatattā **virajaṃ**, catūhi ca yogehi khemattā **khemam**. **Yato etaṃ tena tenākārena tamhi tamhi pavattikkhaṇe gahetvā niddiṭṭhavasena tividhampi appavattakkhandhatādilokuttamabhāvāvahanato āhuneyyādibhāvāvahanato ca “maṅgalan”ti veditabbaṃ.**

Evaṃ imissā gāthāya aṭṭhalokadhammehi akampitacittaṃ, asokacittaṃ, virajacittaṃ, khemacittanti cattāri maṅgalāni vuttāni, maṅgalattañca nesaṃ tattha tattha vibhāvivatevāti.

Niṭṭhitā phuṭṭhassa lokadhammehīti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

272. Evaṃ bhagavā “asevanā ca bālānan”ti-ādīhi dasahi gāthāhi aṭṭhatimṣa maṅgalāni kathetvā idāni etāneva attanā vuttamaṅgalāni thunanto “**etādisāni katvānā**”ti imaṃ avasānagāthamabhāsi.

Tassāyaṃ atthavaṇṇanā- **etādisānī**ti etāni idisāni mayā vuttappakārāni bālānaṃ asevanādīni. **Katvānā**ti katvā. Katvāna katvā karitvāti hi atthato anaññaṃ. **Sabbatthamaparājītā**ti sabbattha khandhakilesābhisaṅkhāradevaputtamārappabhedesu catūsu paccatthikesu ekenapi aparājītā hutvā, sayameva te cattāro māre parāje-tvāti vuttaṃ hoti. Makāro cettha padasandhikaraṇamattoti viññātabbo.

Sabbattha sotthiṃ gacchantīti etādisāni maṅgalāni katvā catūhi mārehi aparā-jītā hutvā sabbattha idhalokaparalokesu ṭhānacaṅkamanādīsu ca sotthiṃ gacchanti, bālasevanādīhi ye uppajjeyyūṃ āsavā vighātapariḷāhā (2.0036), tesam abhāvā sotthiṃ gacchanti, anupaddutā anupasaṭṭhā khemino appaṭibhayā gacchan-tīti vuttaṃ hoti. Anunāsiko cettha gāthābandhasukhatthaṃ vuttoti veditabbo.

Taṃ tesam maṅgalamuttamanti iminā gāthāpādena bhagavā desanaṃ niṭṭhā-pesi. Kathaṃ? Evaṃ devaputta ye etādisāni karonti, te yasmā sabbattha sotthiṃ gacchanti, tasmā taṃ bālānaṃ asevanādi aṭṭhatimṣavidhampi tesam etādisakāra-kānaṃ maṅgalaṃ uttamaṃ seṭṭhaṃ pavaranti gaṇhāhīti.

Evañca bhagavatā niṭṭhāpitāya desanāya pariyoṣāne koṭisatasahassadevatā arahattaṃ pāpuṇiṃsu, sotāpattisakadāgāmi-anāgāmiphallappattānaṃ gaṇanā asa-ṅkhyeyyā ahoṣi. Atha bhagavā dutiyadivase ānandattheraṃ āmantesi- “imaṃ, ānanda, rattim aññatarā devatā maṃ upasaṅkamtivā maṅgalapañhaṃ pucchi. Athassāhaṃ aṭṭhatimṣa maṅgalāni abhāsiṃ, uggaṇha, ānanda, imaṃ maṅgalapa-riyāyaṃ, uggahetvā bhikkhū vācehi”ti. Thero uggahetvā bhikkhū vācesi. Tayidaṃ ācariyaparamparābhataṃ yāvajjatanā pavattati, evamidaṃ brahmacariyaṃ iddha-ñceva phītañca vitthārikaṃ bāhujaññaṃ puthubhūtaṃ yāva devamanussehi suppakāsītanti veditabbaṃ.

Idāni etesveva maṅgalesu ñāṇaparicayapāṭavattaṃ ayaṃ ādito pabhuti yojanā- evamime idhalokaparalokalokuttarasukhākmā sattā bālajanasevanaṃ

pahāya, paṇḍite nissāya, pūjaneyye pūjentā, patirūpadesavāsenā pubbe katapu-
 ññatāya ca kusalappavattiyāṃ codiyamānā, attānaṃ sammā paṇidhāya, bāhusa-
 ccasippavinayehi alaṅkatatābhāvā, vinayānurūpaṃ subhāsitaṃ bhāsamānā,
 yāva gihibhāvaṃ na vijahanti, tāva mātāpitu-upaṭṭhānena porāṇaṃ iṇamūlaṃ vi-
 so-
 dhayamānā, puttadārasaṅgahena navaṃ iṇamūlaṃ payojayamānā, anākulaka-
 mmantatāya dhanadhaññādisamiddhiṃ pāpuṇantā, dānena bhogasāraṃ
 dhammacariyāya jīvitasārañca gahetvā, ñātisaṅgahena sakajanahitaṃ anavajjaka-
 mmantatāya parajanahitañca karontā, pāpaviratiyā parūpaghātaṃ majjapānasaṃ-
 yamena attūpaghātañca vivajjetvā, dhammesu appamādena kusalapakkhaṃ
 vaḍḍhetvā, vaḍḍhitakusalatāya gihibyañjanaṃ ohāya pabbajitabhāve ṭhitāpi
 buddhabuddhasāvakupajjhācariyādīsu gāravena nivātena ca vattasampadaṃ āra-
 dhētṷā, santuṭṭhiyā paccayagedhaṃ (2.0037) pahāya, kataññutāya sappurisabhū-
 miyaṃ ṭhatvā, dhammassavanena cittalīnataṃ pahāya, khantiyā sabbaparissaye
 abhibhavitvā, sovacassatāya sanāthamattānaṃ katvā, samaṇadassanena paṭi-
 pāyogaṃ passantā, dhammasākacchāya kaṅkhāṭṭhāniyesu dhammesu kaṅkhaṃ
 paṭivinodetvā, indriyaṃvaratāpena sīlavisuddhiṃ samaṇadhammabrahmacari-
 yena cittavisuddhiṃ tato parā ca catasso visuddhiyo sampādentā, imāya paṭi-
 pādāya ariyasaccadassanapariyāyaṃ ñāṇadassanavisuddhiṃ patvā arahattaphala-
 saṅkhātaṃ nibbānaṃ sacchikaronti. Yaṃ sacchikatvā sinerupabbato viya vātavu-
 ṭṭhīhi aṭṭhahi lokadhammehi avikampamānacittā asokā virajā khemino honti. Ye ca
 khemino, te sabbattha ekenāpi aparājitā honti, sabbattha ca sotthiṃ gacchanti.
 Tenāha bhagavā-

“Etādisāni katvāna, sabbatthamaparājitā;
 sabbattha sotthiṃ gacchanti, taṃ tesaṃ maṅgalamuttamaṃ”ti.

Iti paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya maṅgalasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Sūcilomasuttavaṇṇanā

Evaṃ me sutanti sūcilomasuttaṃ. Kā uppatti? Atthavaṇṇanāyenevassa
 uppatti āvi bhavissati. Atthavaṇṇanāyañca “evaṃ me sutan”ti-ādi vuttatthameva.
Gayāyaṃ viharati ṭaṅkitamañce sūcilomassa yakkhassa bhavaneti ettha pana kā
 gayā, ko ṭaṅkitamañco, kasmā ca bhagavā tassa yakkhassa bhavane viharatīti?
 Vuccate- **gayā**ti gāmopi tithampi vuccati, tadubhayampi idha vaṭṭati. Gayāgā-
 massa hi avidūre dese viharantopi “gayāyaṃ viharati”ti vuccati, tassa ca gāmassa
 samīpe avidūre dvārasantike so ṭaṅkitamañco. Gayātitthe viharantopi “gayāyaṃ
 viharati”ti vuccati, gayātitthe ca so ṭaṅkitamañco. **Ṭaṅkitamañcoti** catunnaṃ pāsā-
 ṇānaṃ upari vitthataṃ pāsāṇaṃ āropetvā kato pāsāṇamañco (2.0038). Taṃ

nissāya yakkhassa bhavanam ālavakassa bhavanam viya. Yasmā vā pana bhagavā taṃ divasaṃ paccūsasamaye mahākaruṇāsamāpattito vuṭṭhāya buddha-cakkhunā lokam volokento sūcilomassa ca kharalomassa cāti dvinnampi yakkhānam sotāpattiphalūpanissayaṃ addasa, tasmā pattacīvaraṃ ādāya anto-arūṇeyeva nānādisāhi sannipatitassa janassa kheḷasiṅghāṇikādinānappakārāsucinissandakilinnabhūmibhāgampi taṃ titthappadesaṃ āgantvā tasmim ṭaṅkitamañce nisīdi sūcilomassa yakkhassa bhavane. Tena vuttaṃ “ekaṃ samayaṃ bhagavā gayāyaṃ viharati ṭaṅkitamañce sūcilomassa yakkhassa bhavane” ti.

Tena kho pana samayenāti yaṃ samayaṃ bhagavā tattha viharati, tena samayena. **Kharo ca yakkho sūcilomo ca yakkho bhagavato avidūre atikkamantī**ti. Ke te yakkhā, kasmā ca atikkamantī? Vuccate- tesu tāva eko atīte saṅghassa telaṃ anāpucchā gahetvā attano sarīraṃ makkhesi. So tena kammena niraye paccivā gayāpokkharāṇitīre yakkhayoniyam nibbatto. Tasseva cassa kammaṃ vipākāvasesena virūpāni aṅgapaccaṅgāni ahesuṃ, iṭṭhakacchadanasadisañca kharasamphassaṃ cammaṃ. So kira yadā paraṃ bhimsāpetukāmo hoti, tadā chadaniṭṭhakasadisāni cammakapālāni ukkhipitvā bhimsāpeti. Evaṃ so kharasamphassattā **kharo yakkhot**veva nāmaṃ labhi.

Itaro kassapassa bhagavato kāle upāsako hutvā māsassa aṭṭha divase vihāraṃ gantvā dhammaṃ suṇāti. So ekadivasaṃ dhammassavane ghosite saṅghārāmadvāre attano khettaṃ kelāyanto ugghosanaṃ sutvā “sace nhāyāmi, ciraṃ bhavissati” ti kiliṭṭhagattova uposathāgāraṃ pavisitvā mahagghe bhummattharaṇe anādarena nipajjitvā supi. Bhikkhu evāyaṃ, na upāsakoti saṃyuttabhāṇakā. So tena ca aññena kammena ca niraye paccivā gayāpokkharāṇiyā tīre yakkhayoniyam nibbatto. So tassa kammaṃ vipākāvasesena duddasiko ahosi, sarīre cassa

sūcisadisāni lomāni ahesuṃ. So hi bhiṃsāpetabbake satte sūcīhi vijjhanto viya bhiṃsāpeti. Evaṃ so sūcisadisalomattā **sūcilomo yakkhotveva** nāmaṃ labhi. Te attano gocarathāya bhavanato (2.0039) nikkhamitvā muhuttaṃ gantvā gatama-ggeneva nivattitvā itaraṃ disābhāgaṃ gacchantā bhagavato avidūre atikkamanti.

Atha kho kharoti kasmā te evamāhaṃsu? Kharo samaṇakappaṃ disvā āha. Sūcilomo pana “yo bhāyati na so samaṇo, samaṇapaṭirūpakattā pana samaṇako hoti”ti evaṃladdhiko. Tasmā tādisaṃ bhagavantaṃ maññamāno **“neso samaṇo, samaṇako eso”**ti sahasāva vatvāpi puna vīmaṃsitukāmo āha- **“yāvāhaṃ jānāmi”**ti. “Atha kho”ti evaṃ vatvā tato. **Sūcilomo yakkhoti** ito pabhuti yāva **apica kho te samphasso pāpakoti**, tāva uttānatthameva kevalañcetha **bhagavato kāyanti** attano kāyaṃ bhagavato upanāmesīti evaṃ sambandho veditabbo.

Tato abhāyantaṃ bhagavantaṃ disvā **“pañhaṃ taṃ samaṇā”**ti-ādimāha. Kiṃ kāraṇā? So hi cintesi- “imināpi nāma me evaṃ kharena amanussasamphassena manusso samāno ayaṃ na bhāyati, handāhaṃ etaṃ buddhavisaye pañhaṃ pucchāmi, addhā ayaṃ tattha na sampāyissati, tato naṃ evaṃ viheṭhessāmi”ti. Bhagavā taṃ sutvā “na khvāhaṃ taṃ āvuso”ti-ādimāha. Taṃ sabbaṃ ālavakasutte vuttanayeneva sabbākārehi veditabbaṃ.

273. Atha kho sūcilomo yakkho bhagavantaṃ gāthāya ajjhabhāsi “rāgo ca doso cā”ti. Tattha rāgadosā vuttanayā eva. **Kutonidānāti** kiṃnidānā kiṃhetukā. **Kutoti** paccattavacanassa to-ādeso veditabbo, samāse cassa lopābhāvo. Atha vā **nidānāti** jātā uppannāti attho, tasmā kutonidānā, kutojātā, kuto-uppannāti vuttaṃ hoti. **Aratī ratī lomahaṃso kutojāti** yāyaṃ “pantesu vā senāsanesu aññataraññataresu vā adhikusalesu dhammesu aratī aratitā anabhirati anabhiramaṇā ukkaṇṭhitā paritassitā”ti (vibha. 856) evaṃ vibhattā aratī, yā ca pañcasu kāmaguṇesu rati, yo ca lomahaṃsasamuṭṭhāpanato “lomahaṃso”tveva saṅkhyāṃ gato cittutrāso. Ime tayo dhammā kutojā kutojātāti pucchati (2.0040). **Kuto samuṭṭhāyāti** kuto uppa-jjivā. **Manoti** kusalacittaṃ, **vitakkāti** uragasutte vuttā nava kāmavitakkādayo. **Kumā-rakā dhaṅkamivossajantīti** yathā gāmadārakā kīḷantā kākaṃ suttena pāde bandhitvā ossajanti khipanti, evaṃ kusalamanaṃ akusalavitakkā kuto samuṭṭhāya ossajantīti pucchati.

274. Athassa bhagavā te pañhe vissajjento **“rāgo cā”**ti dutiyagāthamabhāsi. Tattha **itoti** attabhāvaṃ sandhāyāha. Attabhāvanidānā hi rāgadosā. Aratiratiloma-haṃsā ca attabhāvato jātā, kāmavitakkādi-akusalavitakkā ca attabhāvatoyeva samuṭṭhāya kusalamano ossajanti, tena tadaññaṃ pakati-ādikāraṇaṃ paṭikkhi-panto āha- **“itonidānā itojā ito samuṭṭhāyā”**ti. Saddasiddhi cetha purimagāthāya vuttanayeneva veditabbā.

275-6. Evaṃ te pañhe vissajjetvā idāni yvāyaṃ “itonidānā”ti-ādīsu “attabhāva-nidānā attabhāvato jātā attabhāvato samuṭṭhāyā”ti attho vutto, taṃ sādiento āha- “snehajā attasambhūtā”ti. Ete hi sabbepi rāgādayo vitakkapariyosānā taṇhāsne-hena jātā, tathā jāyantā ca pañcupādānakkhandhabhede attabhāvapariyāye attani sambhūtā. Tenāha- “snehajā attasambhūtā”ti. Idāni tadatthajotikaṃ upamaṃ karoti **“nigrodhasseva khandhajā”**ti. Tattha khandhesu jātā **kandhajā**,

pārohānametaṃ adhivacanaṃ. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yathā nigrodhassa khandhajā nāma pārohā āporasasinehe sati jāyanti, jāyantā ca tasmimyeva nigrodhe tesu tesu sākḥappabhedesu sambhavanti, evametepi rāgādayo ajjhattataṅḥāsnehe sati jāyanti, jāyantā ca tasmimyeva attabhāve tesu tesu cakkhādibhedesu dvārārammaṇavatthūsu sambhavanti. Tasmā veditabbametaṃ “attabhāvanidānā attabhāvajā attabhāvasamuṭṭhānā ca ete”ti.

Avasesadiyaḍḍhagāthāya pana ayaṃ sabbasaṅgāhikā atthavaṇṇanā- evaṃ attasambhūtā ca ete **puthū visattā kāmesu**. Rāgopi hi pañcakāmaguṇikādivasena, dosopi āghātavatthādivasena, arati-ādayopi tassa tasseva bhedassa vasenāti sabbathā sabbepime kilesā puthū anekappakārā (2.0041) hutvā vatthudvārārammaṇādivasena tesu tesu vatthukāmesu tathā tathā visattā laggā laggitā saṃsibbitvā ṭhitā. Kimiva? **Māluvāva vitatā vane**, yathā vane vitatā māluvā tesu tesu rukkḥassa sākḥapasākḥādibhedesu visattā hoti laggā laggitā saṃsibbitvā ṭhitā, evaṃ puthuppabhedesu vatthukāmesu visattaṃ kilesagaṇaṃ **ye naṃ pajānanti yatonidānaṃ, te naṃ vinodenti suṇohi yakkha**.

Tattha **yatonidānanti** bhāvanapuṃsakaniddeso, tena kiṃ dīpeti? Ye sattā naṃ kilesagaṇaṃ “yatonidānaṃ uppajjati”ti evaṃ jānanti, te naṃ “taṅḥāsnehasnehite attabhāve uppajjati”ti ṇatvā taṃ taṅḥāsnehaṃ ādīnavānupassanādibhāvanāññaṅginā visosentā vinodenti pajahanti byantīkaronti ca, etaṃ amhākaṃ subhāsitaṃ suṇohi yakkhāti. Evamettha attabhāvajānanena dukkhapariññaṃ taṅḥāsneharāgādikilesagaṇavinodanena samudayappahānañca dīpeti.

Ye ca naṃ vinodenti, **te duttaraṃ oghamimaṃ taranti atinṇapubbaṃ apunabbhavāya**. Etena maggabhāvanaṃ nirodhasacchikiriyañca dīpeti. Ye hi naṃ kilesagaṇaṃ vinodenti, te avassaṃ maggaṃ bhāventi. Na hi maggabhāvanaṃ vinā kilesavinodanaṃ atthi. Ye ca maggaṃ bhāventi, te duttaraṃ pakatiññaṇena kāmoghādiṃ catubbidhampi oghamimaṃ taranti. Maggabhāvanā hi oghataraṇaṃ. **Atinṇapubbanti** iminā dīghena addhunā supinantenapi avītikkantapubbaṃ. **Apunabbhavāyāti** nibbānāya. Evamimaṃ catusaccadīpikaṃ gāthaṃ suṇantā “sutvā dhammaṃ dhārenti, dhatānaṃ dhammānaṃ atthamupaparikkhanti”ti-ādikaṃ kathaṃ subhāviniyā paññāya anukkamamānā te dvepi sahāyakā yakkhā gāthāpariyosāneyeva sotāpattiphale patiṭṭhahiṃsu, pāsādikā ca ahesuṃ suvaṇṇavaṇṇā dibbālaṅkāravibhūsitāti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya sūcilomasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Kapilasutta-(dhammacariyasutta)-vaṇṇanā

Dhammacariyanti (2.0042) kapilasuttaṃ. Kā uppatti? Hemavatasutte vuttanaye-

neva parinibbute kassape bhagavati dve kulaputtā bhātaro nikkhamitvā sāva-
kānaṃ santike pabbajīṃsu. Jeṭṭho sodhano nāma, kaniṭṭho kapilo nāma. Tesam
mātā sādhanī nāma, kaniṭṭhabhaginī tāpanā nāma. Tāpi bhikkhunīsu pabbajīṃsu.
Tato te dvepi hemavatasutte vuttanayeneva “sāsane kati dhurānī”ti pucchitvā
sutvā ca jeṭṭho “vāsadhuraṃ pūressāmī”ti pañca vassāni ācariyupajjhāyānaṃ
santike vasitvā pañcavasso hutvā yāva arahattaṃ, tāva kammaṭṭhānaṃ sutvā
araññaṃ pavisitvā vāyamanto arahattaṃ pāpuṇi. Kapilo “ahaṃ tāva taruṇo,
vuḍḍhakāle vāsadhuraṃ paripūressāmī”ti ganthadhuraṃ ārabhitvā tepiṭako ahoṣi.
Tassa pariyaṭṭiṃ nissāya parivāro, parivāraṃ nissāya lābho ca udapādi.

So bāhusaccamadena matto paṇḍitamānī anaññātepi aññātamānī hutvā parehi
vuttaṃ kappiyampi akappiyaṃ, akappiyampi kappiyaṃ, sāvajjampi anavajjaṃ,
anavajjampi sāvajjanti bhaṇati. So pesalehi bhikkhūhi, “mā, āvuso kapila, evaṃ
avacā”ti-ādīnā nayena ovadiyamāno “tumhe kiṃ jānātha rittamuṭṭhisadisā”ti-ādīhi
vacanehi khuṃsento vambhentoyeva carati. Bhikkhū tassa bhātuno sodhanatthe-
rassāpi etamatthaṃ ārocesuṃ. Sopi naṃ upasaṅkamtivā āha- “āvuso kapila,
sāsanassa āyu nāma tumhādisānaṃ sammāpaṭipatti. Mā, āvuso kapila, kappi-
yampi akappiyaṃ, akappiyampi kappiyaṃ, sāvajjampi anavajjaṃ, anavajjampi
sāvajjanti vadehī”ti. So tassapi vacanaṃ nādiyi. Tato naṃ sodhanatthero dvatti-
kkhattuṃ vatvā-

“Ekavācampi dvivācaṃ, bhaṇeyya anukampako;

tatuttariṃ na bhāseyya, dāsovayyassa santike”ti. (jā. 2.19.34)-

Parivajjetvā “tvameva, āvuso, sakena kammena paññāyissasi”ti pakkāmi. Tato
pabhuti naṃ pesalā bhikkhū chaḍḍesuṃ.

So (2.0043) durācāro hutvā durācāraparivuto viharanto ekadivasam “uposathaṃ
osāressāmī”ti sīhāsaṃ abhiruyha citrabijaniṃ gahetvā nisinno “vattati, āvuso,
ettha bhikkhūnaṃ pātimokkha”ti tikkhattuṃ āha. Atheko bhikkhupi “mayhaṃ vatta-
tī”ti na avoca. Na ca tassa tesam vā pātimokkha vattati. Tato so “pātimokkhe
sutepi asutepi vinayo nāma natthi”ti āsanā vuṭṭhāsi. Evaṃ kassapassa bhagavato
sāsaṃ osakkāpesi vināsesi. Atha sodhanatthero tadaheva parinibbāyi. Sopi
kapilo evaṃ taṃ sāsaṃ osakkāpetvā kālakato avīcimahāniraye nibbatti,
sāpissa mātā ca bhaginī ca tasseva diṭṭhānugatiṃ āpajjitvā pesale bhikkhū akko-
samānā paribhāsamānā kālaṃ katvā niraye nibbattiṃsu.

Tasmīmyeva ca kāle pañcasatā purisā gāmaghātādīni katvā corikāya jīvantā
janapadamanussehi anubaddhā palāyamānā araññaṃ pavisitvā tattha kiñci
gahanaṃ vā paṭisaraṇaṃ vā apassantā avidūre pāsāṇe vasantaṃ aññataraṃ āra-
ññikaṃ bhikkhuṃ disvā vanditvā “amhākaṃ, bhante, paṭisaraṇaṃ hothā”ti
bhaṇīṃsu. Thero “tumhākaṃ sīlasadisam paṭisaraṇaṃ natthi, sabbe pañca sīlāni
samādiyathā”ti āha. Te “sādhū”ti sampaṭicchitvā sīlāni samādiyīṃsu. Thero
“tumhe sīlavanto, idāni attano jīvitaṃ vināsesentesupi mā mano padūsayitthā”ti āha.
Te “sādhū”ti sampaṭicchīṃsu. Atha te jānapadā sampattā ito cito ca maggamānā
te core disvā sabbeva jīvitā voropesuṃ. Te kālaṃ katvā kāmāvacaradevaloke
nibbattiṃsu. Tesu jeṭṭhakacoro jeṭṭhakadevaputto ahoṣi, itare tasseva parivārā.

Te anulomapaṭilomaṃ saṃsarantā ekaṃ buddhantaraṃ devaloke khepetvā amhākaṃ bhagavato kāle devalokato cavitvā jeṭṭhakadevaputto sāvattidvāre kevaṭṭagāmo atthi, tatta pañcasatakulajēṭṭhassa kevaṭṭassa pajāpatiyā kucchimhi paṭisandhiṃ aggahesi, itare avasesakevaṭṭapajāpatīnaṃ. Evaṃ tesāṃ ekadivasāmyeva paṭisandhiggahaṇaṅca gabbhavuṭṭhānaṅca ahosi. Atha kevaṭṭa-jēṭṭho “atthi nu kho imasmiṃ gāme aññepi dārakā ajja jātā”ti vicinanto te dārake disvā “ime me puttassa sahāyakā bhavissanti”ti sabbesaṃ posāvanikaṃ adāsi. Te sabbe sahāyakā (2.0044) sahapamaṃsuṃ kilantā anupubbena vayappattā ahesuṃ. Yasojo tesāṃ aggo ahosi.

Kapilopi tadā niraye pakkāvasesena aciravatiyā suvaṇṇavaṇṇo duggandhamukho maccho hutvā nibbatti. Athekadivasāṃ sabbepi kevaṭṭadārakā jālāni gahetvā “macche bandhissāmā”ti nadiṃ gantvā jālāni pakkhipiṃsu. Tesāṃ jālaṃ so maccho pāvisi. Taṃ disvā sabbo kevaṭṭagāmo uccāsaddamahāsaddo ahosi- “amhākaṃ puttā paṭhamaṃ macche bandhantā suvaṇṇamacchaṃ bandhiṃsu, vuḍḍhi nesāṃ dārakānaṃ, idāni ca no rājā pahūtaṃ dhanaṃ dassati”ti. Atha te pañcasatāpi dārakasahāyakā macchaṃ nāvāya pakkhipitvā nāvaṃ ukkhipitvā rañño santikaṃ agamaṃsu. Rājā disvā “kiṃ etaṃ bhaṇe”ti āha. “Maccho devā”ti. Rājā suvaṇṇavaṇṇaṃ macchaṃ disvā “bhagavā etassa vaṇṇakāraṇaṃ jānissati”- ti macchaṃ gāhāpetvā bhagavato santikaṃ agamāsi. Macchassa mukhavivaraṇa-kāle jetavanaṃ ativiya duggandhaṃ hoti.

Rājā bhagavantaṃ pucchi- “kasmā, bhante, maccho suvaṇṇavaṇṇo jāto, kasmā cassa mukhato duggandho vāyati”ti? Ayaṃ, mahārāja, kassapassa bhagavato pāvācane kapilo nāma bhikkhu ahosi, bahussuto āgatāgamo. Attano vacanaṃ agaṇhantānaṃ bhikkhūnaṃ akkosakaparibhāsako. Tassa ca bhagavato sāsana-vināsako. Yaṃ so tassa bhagavato sāsanaṃ vināsesi, tena kammena avīcimahā-niraye

nibbatti, vipākāvasesena ca idāni maccho jāto. Yaṃ dīgharattaṃ buddhavacanaṃ vācesi, buddhassa vaṇṇaṃ kathesi, tassa nissandena īdisaṃ vaṇṇaṃ paṭilabhi. Yaṃ bhikkhūnaṃ akkosakaparibhāsako ahosi, tenassa mukhato duggandho vāyati. “Ullapāpemi naṃ mahārājā”ti? “Āma bhagavā”ti. Atha bhagavā macchaṃ ālapi- “tvaṃsi kapilo”ti? “Āma bhagavā, ahaṃ kapilo”ti. “Kuto āgatosī”ti? “Avīcīma- hānirayato bhagavā”ti. “Sodhanaṃ kuhiṃ gato”ti? “Parinibbuto bhagavā”ti. “Sādhanaṃ kuhiṃ gatā”ti? “Mahāniraye nibbattā bhagavā”ti. “Tāpanā kuhiṃ gatā”ti? “Mahāniraye nibbattā bhagavā”ti. “Idāni tvaṃ kuhiṃ gamissasī”ti? “Mahānirayaṃ bhagavā”ti. Tāvadeva vippaṭṭisārābhūto nāvaṃ sīsenā paharivā kālakato mahāniraye nibbatti. Mahājano saṃviggo ahosi lomahaṭṭhajāto. Atha (2.0045) bhagavā tattha sampattagahaṭṭhapabbajitaparīsāya taṅkhaṇānurūpaṃ dhammaṃ desento imaṃ suttaṃ abhāsī.

277-8. Tattha **dhammacariyanti** kāyasucaritādi dhammacariyaṃ. **Brahmacariyanti** maggabrahmacariyaṃ. **Etadāhu vasuttamanti** etaṃ ubhayampi lokiya- lokuttaraṃ sucariyaṃ saggamokkhasukhasampāpakattā vasuttamanti āhu ariyā. Vasuttamaṃ nāma uttamaratanaṃ, anugāmiyaṃ attādhīnaṃ rājādīnaṃ asādhāraṇanti adhippāyo.

Ettāvataṃ “gahaṭṭhassa vā pabbajitassa vā sammāpaṭipattiyeva paṭisaraṇaṃ”ti dassetvā idāni paṭipattivirahitāya pabbajjāya asārakattadassanena kapilaṃ aññe ca tathārūpe garahanto “**pabbajitopi ce hoti**”ti evamādimāha.

Tatrāyaṃ atthavaṇṇanā- yo hi koci gihibyañjanāni apanetvā bhaṇḍukāsāvādiga- haṇamattaṃ upasaṅkamanena **pabbajitopi ce hoti** pubbe vuttatthaṃ **agārasmā ana- gāriyaṃ, so ce mukharajātiko** hoti pharusavacano, nānappaṅkārāya vihesāya abhi- ratattā **vihesābhīrato**, hirottappābhāvena magasadisattā **mago, jīvitam tassa pāpiyo**, tassa evarūpassa jīvitam atipāpaṃ atihīnaṃ. Kasmā? Yasmā imāya micchāpaṭi- pattiyaṃ rāgādīmanekappaṅkārāṃ **rajaṃ vaḍḍhenti attano**.

279. Na kevalaṅca imināva kāraṇenassa jīvitam pāpiyo, apica kho pana ayaṃ evarūpo mukharajātikattā **kalahābhīrato bhikkhu** subhāsītassa atthavijānana- mmohanena **mohadhammena āvuto**, “mā, āvuso kapila, evaṃ avaca, imināpi pari- yāyena taṃ gaṇhāhi”ti evamādinā nayena pesalehi bhikkhūhi **akkhātampi na jānāti dhammaṃ buddhena desitaṃ**. Yo dhammo buddhena desito, taṃ nānappa- kārena attano vuccamānampi na jānāti. Evampissa jīvitam pāpiyo.

280. Tathā so evarūpo vihesābhīratattā **vihesaṃ bhāvitattānaṃ** bhāvitatte khīṇā- savabhikkhū sodhanattherapabhūtikā “na tumhe vinayaṃ jānātha, na suttaṃ na abhidhammaṃ, vuḍḍhapabbajitā”ti-ādinā nayena vihesanto (2.0046). Upayoga- ppavattiyāñhi idaṃ sāmivacanaṃ. Atha vā yathāvutteneva nayena “vihesaṃ bhāvitattānaṃ karonto”ti pāṭhaseso veditabbo. Evaṃ nippariyāyameva sāmiva- canaṃ sijjhati. **Avijjāya purakkhatoti** bhāvitattavihesane ādinavadassanapaṭicchā- dikāya avijjāya purakkhato pesito payojito sesapabbajitānaṃ bhāvitattānaṃ vihe- sabhāvena pavattaṃ diṭṭheva dhamme cittavibādhanena **saṅkilesaṃ**, āyatiṅca nirayasampāpanena **maggam nirayagāminam** na jānāti.

281. Ajānanto ca tena maggena catubbidhāpāyabhedam **vinipātam samāpanno**.

Tattha ca vinipāte **gabbhā gabbhaṃ tamā tamaṃ** ekekanikāye satakkhattuṃ sahasakhattumpi mātukucchito mātukucchiṃ candimasūriyehipi aviddhaṃsanīyā asurakāyatamā tamañca samāpanno. **Sa ve tādīsako bhikkhu pecca** ito paralokaṃ gantvā yaṃ kapilamaccho viya nānappakāraṃ **dukkhaṃ nigacchati**.

282. Kiṃ kāraṇā? **Gūthakūpo yathā assa, sampuṇṇo gaṇavassiko**, yathā vacca-kuṭigūthakūpo gaṇavassiko anekavassiko bahūni vassāni mukhato gūthena pūriyamāno sampuṇṇo assa, so udakakumbhasatehi udakakumbhasahashehi dhoviyamānopi duggandhadubbaṇṇiyānapagamā dubbisodho hoti, evameva **yo evarūpo assa** dīgharattaṃ saṃkiliṭṭhakammanto gūthakūpo viya gūthena pāpena sampuṇṇattā sampuṇṇo puggalo, so **dubbisodho hi sāṅgaṇo**, cirakālaṃ tassa aṅgaṇassa vipākaṃ paccanubhontopi na sujjhati. Tasmā vassagaṇanāya aparimāṇampi kālaṃ sa ve tādīsako bhikkhu pecca dukkhaṃ nigacchatīti. Atha vā yaṃ imissā gāthāya sambandho- yaṃ vuttaṃ “sa ve tādīsako bhikkhu, pecca dukkhaṃ nigacchatī”ti, tatra siyā tumhākaṃ “sakkā panāyaṃ tathā kātuṃ, yathā pecca dukkhaṃ na nigaccheyyā”ti. Na sakkā. Kasmā? Yasmā **gūthakūpo ...pe... sāṅgaṇoti**.

283-4. Yato (2.0047) paṭikacceva **yaṃ evarūpaṃ jānātha, bhikkhavo gehani-ssitaṃ**, yaṃ evarūpaṃ pañcakāmaguṇanissitaṃ jāneyyātha abhūtaguṇapatthanā-kārappavattāya pāpikāya icchāya samannāgatattā **pāpicchaṃ**, kāmavitakkādīhi samannāgatattā **pāpasaṅkappaṃ**, kāyikavītikkamādinā veḷudānādibhedena ca pāpācārena samannāgatattā **pāpācāraṃ**, vesiyādipāpagocarato **pāpagocaraṃ**, **sabbe samaggā hutvāna abhinibbajjiyātha naṃ**. Tattha **abhinibbajjiyāthā**ti vivajjeyyātha mā bhajeyyātha, mā cassa abhinibbajjanamatteneva appossukkataṃ āpajjeyyātha, apica kho pana **kāraṇḍavaṃ niddhamatha, kasambuṃ apakassatha**, taṃ kacavarabhūtaṃ puggalaṃ kacavaramiva anapekkhā niddhamatha, kasaṭa-bhūtañca naṃ khattiyādīnaṃ majjhe pavīṭṭhaṃ pabhinnapaggharitakuṭṭhaṃ caṇḍālaṃ viya apakassatha, hatthe vā sīse vā gahetvā nikkadḍhatha. Seyyathāpi āyasmā mahāmoggallāno taṃ puggalaṃ pāpadhammaṃ bāhāya gahetvā bahi-dvārakoṭṭhakā nikkhāmetvā sūcighaṭikaṃ adāsi, evaṃ apakassathāti dasseti. Kiṃ kāraṇā? Saṅghārāmo nāma silavantānaṃ kato, na dussīlānaṃ.

285-6. Yato etadeva **tato palāpe vāhetha, assamaṇe samaṇamānine**, yathā hi palāpā anto taṇḍularahitāpi bahi thusehi vīhī viya dissanti, evaṃ pāpabhikkhū anto sīlādivirahitāpi bahi kāsāvādiparikkhārena bhikkhū viya dissanti. Tasmā “palāpā”ti vuccanti. Te palāpe vāhetha, opunātha, vidhamatha paramatthato assamaṇe vesamattena samaṇamānine. Evaṃ **niddhamitvāna ...pe... patissatā**. Tattha **kappayavhoti** kappetha, karothāti vuttaṃ hoti. **Patissatā**ti aññamaññaṃ sagāravā sappatissā. **Tato samaggā nipakā, dukkhassantaṃ karissathā**ti athevaṃ tumhe suddhā suddhehi saṃvāsaṃ kappentā, diṭṭhisīlasamaññatāya samaggā, anupubbena paripākagatāya paññāya nipakā, sabbassevimassa vaṭṭadukkhādino dukkhassa antaṃ karissathāti arahattanikūṭteneva desanaṃ niṭṭhapesi.

Desanāpariyosāne te pañcasatā kevaṭṭaputtā saṃvegamaṃpajjitvā dukkhassanta-kiriyaṃ patthayamānā bhagavato santike pabbajitvā nacirasseva dukkha-

ssantaṃ (2.0048) katvā bhagavatā saddhiṃ āneñjavihārasamāpattidhammapari-
bhogena ekaparibhogā ahesuṃ. Sā ca nesaṃ evaṃ bhagavatā saddhiṃ ekapari-
bhogatā udāne vuttayasojasuttavaseneva veditabbāti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya kapilasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Brāhmaṇadhammikasuttavaṇṇanā

Evam me sutanti brāhmaṇadhammikasuttaṃ. Kā uppatti? Ayameva yāssa
nidāne “atha kho sambahulā”ti-ādinā nayena vuttā. Tattha **sambahulāti** bahū
aneke. **Kosalakāti** kosalaratṭhavāsino. **Brāhmaṇamahāsālāti** jātiyā brāhmaṇā
mahāsāratāya mahāsālā. Yesaṃ kira nidahitvā ṭhapitaṃyeva asīti koṭisaṅkhyam
dhanamatthi, te “brāhmaṇamahāsālā”ti vuccanti. Ime ca tādīsā, tena vuttaṃ
“brāhmaṇamahāsālā”ti. **Jiṇṇāti** jajjarībhūtā jarāya khaṇḍiccādibhāvamāpāditā.
Vuḍḍhāti aṅgapaccaṅgānaṃ vuḍḍhimariyādaṃ pattā. **Mahallakāti** jātimahallaka-
tāya samannāgatā, cirakālappasutāti vuttaṃ hoti. **Addhagatāti** addhānaṃ gatā,
dve tayo rājaparivaṭṭe atītāti adhippāyo. **Vayo anuppattāti** pacchimavayaṃ
sampattā. Apica **jiṇṇāti** porāṇā, cirakālappavattakulanvayāti vuttaṃ hoti. **Vuḍḍhāti**
silācārādiguṇavuḍḍhiyuttā. **Mahallakāti** vibhavamahantatāya samannāgatā maha-
ddhanā mahābhogā. **Addhagatāti** maggapaṭipannā brāhmaṇānaṃ vatacarīyādima-
riyādaṃ avītikamma caramānā. **Vayo anuppattāti** jātivuḍḍhabhāvampi antima-
vayaṃ anuppattāti evampettha yojanā veditabbā. Sesamettha pākaṭameva.

Bhagavatā saddhiṃ sammodiṃsūti khamanīyādīni pucchantā aññamaññaṃ
samappavattamodā ahesuṃ. Yāya ca “kacci bhoto gotamassa khamanīyaṃ,
kacci yāpanīyaṃ, appābādhaṃ, appātaṅkaṃ, balaṃ, lahuṭṭhānaṃ, phāsuvihāro”-
ti-ādikāya kathāya sammodiṃsu, taṃ pītipāmojjasaṅkhātasammodajananato
sammodituṃ arahato ca **sammodanīyaṃ**, atthabyañjanamadhuratāya sucirampi (2.0
kālaṃ sāretuṃ nirantaraṃ pavattetuṃ arahato saritabbabhāvato ca **sāraṇīyaṃ**.
Suyyamānasukhato ca sammodanīyaṃ, anussariyamānasukhato sāraṇīyaṃ,
tathā byañjanaparisuddhatāya sammodanīyaṃ, atthaparisuddhatāya sāraṇīyanti
evaṃ anekehi pariyāyehi sammodanīyaṃ **kathaṃ** sāraṇīyaṃ **vītisāretvā** pariyosā-
petvā niṭṭhāpetvā yenatthena āgatā, taṃ pucchitukāmā **ekamantaṃ nisīdiṃsu**.
Taṃ-

“Na pacchato na purato, nāpi āsannadūrato;

na passe nāpi paṭivāte, na cāpi oṇatuṇṇate”ti.-

Ādinā nayena maṅgalasuttavaṇṇanāyaṃ vuttameva.

Evam **ekamantaṃ nisinnā** kho te **brāhmaṇamahāsālā bhagavantaṃ etada-
vocuṃ**- “kiṃ taṃ”ti? **“Sandissanti nu kho”**ti-ādi. Taṃ sabbaṃ uttānatthameva.

Kevalañhettha **brāhmaṇānaṃ brāhmaṇadhammeti** desakālādidhamme chaḍḍetvā yo brāhmaṇadhammo, tasmimyeva. **Tena hi brāhmaṇāti** yasmā maṃ tumhe yācittha, tasmā brāhmaṇā suṇātha, sotha odahatha, sādhukaṃ manasi karotha, yoniso manasi karotha. Tathā payogasuddhiyā suṇātha, āsayasuddhiyā sādhukaṃ manasi karotha. Avikkhepena suṇātha, paggahena sādhukaṃ manasi karoḥāti-ādinā nayena etesaṃ padānaṃ pubbe avuttopi adhippāyo veditabbo. Atha bhagavatā vuttaṃ taṃ vacanaṃ sampañcchantā **“evaṃ bho”ti kho te brāhmaṇamahāsālā bhagavato paccassosum**, bhagavato vacanaṃ abhimukhā hutvā assosum. Atha vā paṭissuṇimṣu. “Suṇātha sādhukaṃ manasi karoḥāti”ti vuttamatthaṃ kattukāmatāya paṭijāniṃsūti vuttaṃ hoti. Atha tesāṃ evaṃ paṭissutavataṃ bhagavā etadavoca- “kiṃ taṃ”ti? **“Isayo pubbakā”**ti-ādi.

287. Tatha paṭhamagāthāya tāva **saññatattāti** sīlasamyamena samyatacittā. **Tapassinoti** indriyasamvaratapayuttā. **Attadathamacārisunti** mantajjhenabrahma-vihārabhāvanādiṃ attano atthaṃ akaṃsu. Sesāṃ pākaṭameva.

288. Dutiyagāthādisupi ayaṃ saṅkhepavaṇṇanā- **na pasū brāhmaṇānāsunti** porāṇānaṃ brāhmaṇānaṃ pasū na āsum, na te pasupariggahamakāṃsu. **Na hiraññaṃ na dhāniyanti** hiraññaṅca brāhmaṇānaṃ antamaso jatumāsakopi nāhosi (2.0050), tathā vīhisāliyavagodhūmādi pubbaṇṇāparaṇṇabhedaṃ dhāniyampi tesāṃ nāhosi. Te hi nikkhattajātarūparajatā asannidhikārakāva hutvā kevalaṃ **sajjhāyadhanadhaññā** attano mantajjhenasaṅkhāteneva dhanena dhaññaṅca samannāgatā ahesum. Yo cāyaṃ mettādivihāro seṭṭhattā anugāmi-kattā ca brahmanidhīti vuccati, taṅca **brahmaṃ nidhimapālayum** sadā tassa bhāvanānuyogena.

289. Evaṃ vihārīnaṃ **yaṃ nesāṃ pakataṃ āsi**, yaṃ etesaṃ pakataṃ ete brāhmaṇe uddissa kataṃ ahosi. **Dvārabhattaṃ upaṭṭhitanti** “brāhmaṇānaṃ dassā-mā”ti sajjetvā tehi tehi dāyakehi attano attano gharadvāre ṭhapitabhattaṃ. **Saddhā-pakatanti** saddhāya

pakataṃ, saddhādeyyanti vuttaṃ hoti. **Esānanti** esantīti esā, tesaṃ esānaṃ, esamānānaṃ pariyesamānānanti vuttaṃ hoti. **Dātaveti** dātabbaṃ. **Tadamaññisunti** taṃ amaññiṃsu, taṃ dvāre sajjetvā ṭhapitaṃ bhattaṃ saddhādeyyaṃ pariyesamānānaṃ etesaṃ brāhmaṇānaṃ dātabbaṃ amaññiṃsu dāyakā janā, na tato paraṃ. Anattikā hi te aññaena ahesuṃ, kevalaṃ ghāsacchādanaparamatāya santuṭṭhāti adhippāyo.

290. Nānārattehi nānāvidharāgarattehi vatthehi vicitrattaraṇatthatehi, **sayanehi** ekabhūmikadvibhūmikādipāsādavarehi. **Āvasatthehi** evarūpehi upakaraṇehi. **Phitā janapadā raṭṭhā** ekekappadesabhūtā janapadā ca keci keci sakalaraṭṭhā ca “namo brāhmaṇānaṃ”ti sāyaṃ pātaṃ brāhmaṇe deve viya namassiṃsu.

291. Te evaṃ namassiyamānā lokena **avajjhā brāhmaṇā** āsuṃ, na kevalaṃca avajjhā, **ajeyyā** vihiṃsitumpi anabhibhavanīyattā ajeyyā ca ahesuṃ. Kiṃ kāraṇā? **Dhammarakkhitā**, yasmā dhammena rakkhitā. Te hi pañca varasīladhamme rakkhiṃsu, “dhammo have rakkhati dhammacārin”ti (jā. 1.10.102; 1.15.385) dhammarakkhitā hutvā avajjhā ajeyyā ca ahesunti adhippāyo. **Na ne koci nivāresīti** te brāhmaṇe kulānaṃ dvāresu sabbaso bāhiresu ca abhantaresu ca sabbadvāresu yasmā tesu piyasammatesu varasīlasamannāgatesu (2.0051) mātāpitūsu viya ativissatthā manussā ahesuṃ, tasmā “idaṃ nāma ṭhānaṃ tayā na pavisitabban”ti na koci nivāresi.

292. Evaṃ dhammarakkhitā kuladvāresu anivāritā carantā aṭṭha ca cattālisañcāti **aṭṭhacattālisaṃ vassāni** kumārabhāvato pabhuti caraṇena **komāraṃ brahmacariyaṃ carīṃsu te**. Yepi brāhmaṇacaṇḍālā ahesuṃ, ko pana vādo brahmasamādisūti evamettha adhippāyo veditabbo. Evaṃ brahmacariyaṃ carantā eva hi **vijjācaraṇapariyeyṭṭhiṃ acaruṃ brāhmaṇā pure**, na abrahmacārino hutvā. Tatha **vijjāpariyeyṭṭhīti** mantajjhenam. Vuttañcetaṃ “so aṭṭhacattālisa vassāni komāraṃ brahmacariyaṃ carati mante adhiyamāno”ti (a. ni. 5.192). **Caraṇapariyeyṭṭhīti** sīlārakkhaṇam. “Vijjācaraṇapariyeyṭṭhun”tipi pāṭho, vijjācaraṇam pariyesituṃ acarunti attho.

293. Yathāvuttañca kālaṃ brahmacariyaṃ caritvā tato paraṃ gharāvāsaṃ kappentāpi **na brāhmaṇā aññaṃmagamuṃ** khattiyaṃ vā vessādīsu aññataraṃ vā, ye ahesuṃ devasamā vā mariyādā vāti adhippāyo. Tathā sataṃ vā sahasaṃ vā datvā **napi bhariyaṃ kiṇiṃsu te**, seyyathāpi etarahi ekacce kiṇanti. Te hi dhammena dāraṃ pariyesanti. Kathaṃ? Aṭṭhacattālisaṃ vassāni brahmacariyaṃ caritvā brāhmaṇā kaññābhikkhaṃ āhiṇḍanti- “ahaṃ aṭṭhacattālisa vassāni ciṇṇabrahmacariyo, yadi vayappattā dārikā atthi, detha me”ti. Tato yassa vayappattā dārikā hoti, so taṃ alaṅkaritvā nīharitvā dvāre ṭhitasseva brāhmaṇassa hatthe udakaṃ āsiñcanto “imaṃ te, brāhmaṇa, bhariyaṃ posāvanatthāya dammī”ti vatvā deti.

Kasmā pana te evaṃ ciraṃ brahmacariyaṃ caritvāpi dāraṃ pariyesanti, na yāvajīvaṃ brahmacārino hontīti? Micchādiṭṭhivasena. Tesañhi evaṃdiṭṭhi hoti- “yo puttaṃ na uppādeti, so kulavaṃsacchedakaro hoti, tato niraye paccati”ti. Cattāro kira abhāyitabbaṃ bhāyanti gaṇḍuppādo kiki kuntanī brāhmaṇāti. Gaṇḍuppādā

kira mahāpathaviyā khayabhayena (2.0052) mattabhojino honti, na bahum mattikaṃ khādanti. Kikī sakuṇikā ākāsapatānabhayena aṇḍassa upari uttānā seti. Kuntanī sakuṇikā pathavikampanabhayena pādehi bhūmiṃ na suṭṭhu akkamati. Brāhmaṇā kulavaṃsūpacchedabhayena dāraṃ pariyesanti. Āha cettha-

“Gaṇḍuppādo kikī ceva, kuntī brāhmaṇadhammiko;
ete abhayaṃ bhāyanti, sammūḷhā caturo janā”ti.

Evaṃ dhammena dāraṃ pariyesitvāpi ca **sampiyeneva saṃvāsaṃ saṅgantvā samarocayaṃ**, sampiyeneva aññamaññaṃ pemeneva kāyena ca cittaena ca missībhūtā saṅghaṭṭitā saṃsaṭṭhā hutvā saṃvāsaṃ samarocayaṃ, na appiyena na nigghahena cāti vuttaṃ hoti.

294. Evaṃ sampiyeneva saṃvāsaṃ karontāpi ca **aññatra tamhāti**, yo so utusamayo, yamhi samaye brāhmaṇī brāhmaṇena upagantabbā, aññatra tamhā samayā ṭhapetvā taṃ samayaṃ ututo virataṃ **utuveramaṇiṃ pati** bhariyaṃ, yāva puna so samayo āgacchati, tāva aṭṭhatvā antarāyeva. **Methunaṃ dhammanti** methunāya dhammāya. Sampadānavacanapattiyā kiretaṃ upayogavacanaṃ. **Nāssu gacchantīti** neva gacchanti. **Brāhmaṇāti** ye honti devasamā ca mariyādā cāti adhippāyo.

295. Avisesena pana sabbepi brahmacariyañca ...pe... avaṇṇayaṃ. Tattha **brahmacariyanti** methunavirati. **Sīlanti** sesāni cattāri sikkhāpadāni. **Ajjavanti** ujubhāvo, atthato asaṭṭhatā amāyāvitā ca. **Maddavanti** mudubhāvo, atthato atthaddhatā anatimānitā ca. **Tapoti** indriyasamvaro. **Soraccanti** suratabhāvo sukhasīlatā appaṭṭikūlasamācāratā. **Avihimsāti** paṇi-ādīhi avihesikajātikatā sakaruṇabhāvo. **Khantīti** adhivāsanaṃ khanti. Iccete guṇe avaṇṇayaṃ. Yepi nāsakkhimsu sabbaso paṭipattiyā āradhetuṃ, tepi tattha sāraddassino hutvā vācāya vaṇṇayaṃsu pasamaṃsimsu.

296. Evaṃ vaṇṇentānañca **yo nesam ...pe... nāgamā**, yo etesaṃ brāhmaṇānaṃ **paramo brahmā ahoṣi**, brahmasamo nāma uttamo brāhmaṇo (2.0053) ahoṣi, daḷhena parakkamena samannāgatattā **daḷhaparakkamo**. **Sa vāti** vibhāvane saddo, tena so evarūpo brāhmaṇoti tameva vibhāveti. **Methunaṃ dhammanti** methunasamāpattim. **Supinantepi nāgamāti** supinepi na agamāsi.

297. Tato **tassa vattaṃ ...pe... avaṇṇayaṃ**. Imāya gāthāya navamagāthāya vuttaguṇeyeva ādi-antavasena niddisanto devasame brāhmaṇe pakāseti. Te hi viññujātikā paṇḍitā tassa brahmasamassa brāhmaṇassa vattaṃ anusikkhanti pabbajjāya jhānabhāvanāya ca, te ca ime brahmacariyādiguṇe paṭipattiyā eva vaṇṇayantīti. Te sabbepi brāhmaṇā pañcakanipāte doṇasutte (a. ni. 5.192) vuttanayeneva veditabbā.

298. Idāni mariyāde brāhmaṇe dassento āha- **“taṇḍulaṃ sayanan”** ti. Tassattho tesu ye honti mariyādā, te brāhmaṇā sace yaññaṃ kappetukāmā honti, atha āmakadhaññapaṭiggahaṇā paṭiviratattā nānappakāraṃ **taṇḍulañca**, mañcapīṭhādibhedam **sayanañca**, khomādibhedam **vatthañca**, gosappitilatelādibhedam **sappite-lañca yāciya dhammena**, “uddissa ariyā tiṭṭhanti, esā ariyāna yācanā”ti evaṃ vuttena uddissaṭṭhānasaṅkhātena dhammena yācitvā, atha yo yaṃ icchati dātuṃ,

tena taṃ dinnataṇḍulādiṃ **samodhānetvā** saṃkaḍḍhitvā. “Samudānetvā”tipi pāṭho, ekoyevattho. **Tato yaññamakappayunti** tato gahetvā dānamakaṃsu.

299. Karontā ca evametasmim **upaṭṭhitasmim** dānasaṅkhāte **yaññasmim nāssu gāvo haniṃsu** te, na te gāviyo haniṃsu. Gāvīmukhena cettha sabbapāṇā vuttāti veditabbā. Kimkāraṇā na haniṃsūti? Brahmacariyādiguṇayuttattā. Apica visesato **yathā mātā ...pe... nāssu gāvo haniṃsu te.** Tattha **yāsu jāyanti osadhāti** yāsu pittādīnaṃ bhesajjabhūtā pañca gorasā jāyanti.

300. **Annadāti-ādīsu** yasmā pañca gorase paribhuñjantānaṃ khudā vūpasammāti, balaṃ vaḍḍhati, chavivaṇṇo vippasīdati, kāyikamānasikaṃ sukhaṃ uppaṇṇati (2.0054), tasmā annadā baladā vaṇṇadā sukhadā cetāti veditabbā. Sesa-mettha uttānatthameva.

301. Evaṃ te yaññesu gāvo ahanantā puññappabhāvānuggahitasarīrā **sukhumālā ...pe... sukhamedhittha yaṃ pajā.** Tattha **sukhumālā** mudutaluṇahatthapādā-ditāya, **mahākāyā** ārohapariṇāhasampattiyā, **vaṇṇavanto** suvaṇṇavaṇṇatāya saṅṭhānayuttatāya ca, **yasassino** lābhaparivārasampadāya. **Sehi dhammeḥīti** sakehi cārittehi. **Kiccākicesu ussukāti** kicesu “idaṃ kātappaṃ”, akicesu “idaṃ na kātappaṃ”ti ussukkamāpannā hutvāti attho. Evaṃ te porāṇā brāhmaṇā eva-rūpā hutvā dassanīyā pasādanīyā lokassa paramadakkhiṇeyyā imāya paṭipattiyā **yāva loke avattiṃsu**, tāva vigata-ītibhayupaddavā hutvā nānappakāraṃ **sukhaṃ edhittha** pāpuṇi, sukhaṃ vā edhittha sukhaṃ vuḍḍhiṃ agamāsi. **Ayaṃ pajāti** satta-lokaṃ nidasseti.

302-3. Kālaccayena pana sambhinnamariyādabhāvaṃ āpajjitukāmānaṃ **tesaṃ āsi vipallāso ...pe... bhāgasō mite.** Tattha **vipallāso**ti viparītasāññā. **Aṇuto aṇunti** lāmakatṭhena parittatṭhena appassādatṭhena aṇubhūtato kāmaguṇato uppannaṃ jhānasāmaññanibbānasukhāni upanidhāya saṅkhyampi anupagamanena aṇuṃ kāmāsukhaṃ, lokuttarasukhaṃ vā upanidhāya aṇubhūtato attanā paṭiladdhalokiyasamāpattisukhato aṇuṃ appakatopi appakaṃ kāmāsukhaṃ disvāti adhippāyo. **Rājino cāti** rañño ca. **Viyākāranti** sampattiṃ. **Ājaññasaṃyutteti** assājānīyasaṃyutte. **Sukateti** dārukammalohakammena suniṭṭhite. **Cittasibbaneti** sīhacammā-dīhi alaṅkaraṇavasena citrasibbane. **Nivesaneti** gharavatthūni. **Niveseti** tattha patiṭṭhāpitagharāni. **Vibhatteti** āyānavitthāravasena vibhattāni. **Bhāgasō miteti** aṅgaṇadvārapāsādakūṭāgārādivasena koṭṭhāsaṃ koṭṭhāsaṃ katvā mitāni. Kim vuttaṃ hoti? Tesaṃ brāhmaṇānaṃ aṇuto aṇusaññitaṃ kāmāsukhañca rañño byākārañca alaṅkatanāriyo ca vuttappakāre rathe ca nivesane nivese ca disvā dukkhesuyeva etesu vatthūsu “sukhaṃ”ti pavattattā pubbe pavattanekkhama-sāññāvipallāsasāṅkhātā viparītasāññā āsi.

304. Te (2.0055) evaṃ viparītasāññā hutvā **gomaṇḍalaparibyūḷhaṃ ...pe... brāhmaṇā.** Tattha **gomaṇḍalaparibyūḷhanti** goyūthehi parikiṇṇaṃ. **Nārivaragaṇāyutanti** varanārīgaṇasaṃyuttaṃ. **Uḷāranti** vipulaṃ. **Mānusaṃ bhoganti** manussānaṃ nivesanādibhogavatthūṃ. **Abhijjhāyimiṃsūti** “aho vatidaṃ amhākaṃ assā”ti taṇhaṃ vaḍḍhetvā abhipatthayamānā jhāyimiṃsu.

305. Evaṃ abhijjhāyantā ca “ete manussā sunhātā suvilittā kappitakesamassū

āmuttamaṇi-ābharaṇā pañcahi kāmagaṇehi paricārenti, mayaṃ pana evaṃ tehi namassiyamānāpi sedamalakilīṭṭhagattā parūḷhakacchanakhalomā bhogarahitā paramakāruññataṃ pattā viharāma. Ete ca hatthikkhandha-assapiṭṭhisivikāsuvaṇṇarathādīhi vicaranti, mayaṃ pādehi. Ete dvibhūmikādipāsādatalesu vasanti, mayaṃ araññarukkhamūlādīsu. Ete ca gonakādīhi attharaṇehi atthatāsu varaseyyāsu sayanti, mayaṃ taṭṭikācammakhaṇḍādīni attharivā bhūmiyaṃ. Ete nānārasāni bhojanāni bhuñjanti, mayaṃ uñchācariyāya yāpema. Kathaṃ nu kho mayampi etehi sadisā bhaveyyāma”ti cintetvā “dhanaṃ icchitabbaṃ, na sakkā dhanarahitehi ayaṃ sampatti pāpuṇitun”ti ca avadhāretvā vede bhinditvā dhammayutte purāṇamante nāsetvā adhammayutte kūṭamante ganthetvā dhana-tthikā okkākarājānamupasaṅkamma sotthivacanādīni payuñjitvā “amhākaṃ, mahārāja, brāhmaṇavaṃse paveniyā āgataṃ porāṇamantapadaṃ atthi, taṃ mayaṃ ācariyamuṭṭhitāya na kassaci bhaṇimhā, taṃ mahārājā sotumarahatī”ti ca vatvā assamedhādiyaññaṃ vaṇṇayiṃsu. Vaṇṇayitvā ca rājānaṃ ussāhentā “yaja, mahārāja, evaṃ pahūtadhanadhañño tvaṃ, natthi te yaññasambhāravekallaṃ, evañhi te yajato sattakulaparivaṭṭā sagge uppajjissanti”ti avocuṃ. Tena nesaṃ taṃ pavattiṃ dassento āha bhagavā “**te tattha mante ...pe... bahu te dhanan**”ti.

Tattha **tatthā**ti tasmim, yaṃ bhogamabhijjhāyiṃsu, tannimittanti vuttaṃ hoti. Nimittatthe hi etaṃ bhummavacanaṃ. **Tadupāgamunti** tadā upāgamuṃ. **Pahūta-dhanadhaññosī**ti pahūtadhanadhañño bhavissasi, abhisamparāyanti adhippāyo.

Āsaṃsāyañhi anāgatepi vattamānavacanaṃ icchanti saddakovidā. **Yajassūti** (2.0056) yajāhi. **Vittaṃ dhananti** jātarūpādiratanameva vittikāraṇato vittaṃ, samiddhikāraṇato dhananti vuttaṃ. Atha vā **vittanti** vittikāraṇabhūtameva ābharaṇādi upakaraṇaṃ, yaṃ “pahūtavittūpakaraṇo”ti-ādīsu (dī. ni. 1.331) āgacchati. **Dhananti** hiraññasuvaṇṇādi. Kiṃ vuttaṃ hoti? Te brāhmaṇā mante ganthetvā tadā okkākaṃ upāgamuṃ. Kinti? “Mahārāja, bahū te vittañca dhanañca, yajassu, āyatimpi pahūtadhanadhañño bhavissasi”ti.

306. Evaṃ kāraṇaṃ vatvā saññāpentehi **tato ca rājā ...pe... adā dhanam.** Tattha **saññattoti** ñāpito. **Rathesabhoti** mahārathesu khattiyesu akampiyatṭhena usabhasadiso. “**Assamedhan**”ti-ādīsu assamettha medhantīti **assamedho**, dvīhi pariyaññehi yajitabbassa ekavīsatiyūpassa ṭhapetvā bhūmiñca purise ca avasesa-sabbavibhavadakkhiṇassa yaññassetam adhivacanaṃ. Purisamettha medhantīti **purisamedho**, catūhi pariyaññehi yajitabbassa saddhiṃ bhūmiyā assamedhe vuttavibhavadakkhiṇassa yaññassetam adhivacanaṃ. Sammamettha pāsantīti **sammāpāso**, divase divase sammaṃ khipitvā tassa patitokāse vediṃ katvā saṃhārimehi yūpādīhi sarassatinadiyā nimuggokāsato pabhuti paṭilomaṃ gacchanta yajitabbassa satrayāgassetam adhivacanaṃ. Vājamettha pivantīti **vājapeyyo**. **Ekena pariyaññena sattarasahi pasūhi yajitabbassa beluvayūpassa sattarasakadakkhiṇassa yaññassetam adhivacanaṃ. Natthi ettha aggalāti niraggaḷo**, navahi pariyaññehi yajitabbassa saddhiṃ bhūmiyā ca purisehi ca assamedhe vuttavibhavadakkhiṇassa sabbamedhapariyāyanāmassa assamedhavikappassetam adhivacanaṃ. Sesamettha pākaṭameva.

307-8. Idāni yaṃ vuttaṃ “brāhmaṇānamadā dhanan”ti, taṃ dassento “**gāvo sayanañca**”ti gāthādvayamāha. So hi rājā “dīgharattaṃ lūkhāhārena kilantā pañca gorase paribhuñjantū”ti nesaṃ sapuṅgavāni goyūthāneva adāsi, tathā “dīgharattaṃ thaṇḍilasāyitāya thūlasāṭakanivāsanena (2.0057) ekaseyyāya pādacārena rukkhamūlādivāsena ca kilantā gonakādi-atthatarasayanādīsu sukhaṃ anubhontū”ti nesaṃ mahagghāni sayanādīni ca adāsi. Evametaṃ nānappakārakaṃ aññañca hiraññasuvaṇṇādidhanaṃ adāsi. Tenāha bhagavā- “gāvo sayanañca vatthañca ...pe... brāhmaṇānamadā dhanan”ti.

309-10. Evaṃ tassa rañño santikā **te ca tattha ...pe... puna mupāgamuṃ.** Kiṃ vuttaṃ hoti? Tassa rañño santikā **te** brāhmaṇā tesu yāgesu **dhanam** labhitvā dīgharattaṃ divase divase evameva ghāsacchādanaṃ pariyesitvā nānappakārakaṃ vatthukāma **sannidhiṃ samarocayuṃ.** Tato **tesam icchāvatiṇṇānam** khīrādipañcagorasassādavasena rasataṇhāya otiṇṇacittānaṃ “khīrādīnipi tāva gunnaṃ sādūni, addhā imāsaṃ maṃsaṃ sādutaraṃ bhavissati”ti evaṃ maṃsaṃ paṭicca **bhiyyo taṇhā pavaḍḍhatha.** Tato cintesuṃ- “sace mayaṃ māretvā khādissāma, gārayhā bhavissāma, yaṃnūna mante gantheyyāmā”ti. Atha punapi vedaṃ bhinditvā tadanurūpe **te tattha mante ganthetvā** te brāhmaṇā tannimittaṃ kūṭa-mante ganthetvā okkākarājānaṃ puna upāgamiṃsu. Imamatthaṃ bhāsamānā “**yathā āpo ca ...pe... bahu te dhanan**”ti.

Kiṃ vuttaṃ hoti? Amhākaṃ, mahārāja, mantesu etadāgataṃ **yathā āpo** hattha-

dhovanādisabbakiccesu pāṇinaṃ upayogaṃ gacchati, natthi tesam tatonidānaṃ pāpaṃ. Kasmā? Yasmā **parikkhāro so hi pāṇinaṃ**, upakaraṇatthāya uppannoti adhippāyo. Yathā cāyaṃ mahāpathavī gamanaṭṭhānādisabbakiccesu kahāpaṇasaṅkhātāṃ **hiraññaṃ** suvaṇṇarajatādibhedāṃ **dhanam**, yavagodhūmādibhedāṃ **dhāniyañca**, saṃvohārādisabbakiccesu upayogaṃ gacchati, **evaṃ gāvo manu-ssānaṃ** sabbakiccesu upayogagamanatthāya uppannā. Tasmā etā hanitvā nānapakārake yāge **yajassu bahu te vittaṃ, yajassu bahu te dhananti**.

311-12. Evaṃ purimanayeneva **tato ca rājā ...pe... aghātayi**, yaṃ tato pubbe kañci sattaṃ **na pādā ...pe... ghātayi**. Tadā kira brāhmaṇā yaññāvāṭaṃ gāvinaṃ pūretvā maṅgala-usabhaṃ bandhitvā rañño mūlaṃ netvā “mahārāja, gomedha-yaññaṃ yajassu, evaṃ te brahmalokassa maggo visuddho bhavissati”ti (2.0058) āhaṃsu. Rājā katamaṅgalakicco khaggaṃ gahetvā puṅgavena saha anekasatasa-hassā gāvo māresi. Brāhmaṇā yaññāvāṭe maṃsāni chinditvā khādiṃsu, pītakodā-tarattakambale ca pārupitvā māresuṃ. Tadupādāya kira gāvo pārute disvā ubbi-jjanti. Tenāha bhagavā- “na pādā ...pe... ghātayī”ti.

313. **Tato devāti** evaṃ tasmim rājini gāvīyo ghātetumāraddhe atha tadanantara-meva taṃ goghātakaṃ disvā ete cātumahārājikādayo **devā** ca, **pitaroti** brāhma-ṇesu laddhavohārā brahmāno ca, sakko **devānamindo** ca, pabbatapādanivāsino dānavayakkhasaññitā **asurarakkhasā** ca “**adhammo adhammo**”ti evaṃ vācaṃ nicchārentā “dhi manussā, dhi manussā”ti ca vadantā **pakkandum**. Evaṃ bhūmito pabhuti so saddo muhuttana yāva brahmalokā agamāsi, ekadhikkāraparipuṇṇo loko ahosi. Kiṃ kāraṇaṃ? **Yaṃ satthaṃ nipatī gave**, yasmā gāvimihi satthaṃ nipa-tīti vuttaṃ hoti.

314. Na kevalañca devādayo pakkandum, ayamaññopi loke anatto udapādi-ye hi te **tayo rogā pure āsum, icchā anasanaṃ jarā**, kiñci kiñcideva patthanataṅhā ca khudā ca paripākajarā cāti vuttaṃ hoti. Te **pasūnañca samārambhā, aṭṭhānavu-timāgamum**, cakkhurogādinaṃ bhedena aṭṭhanavutibhāvaṃ pāpuṇiṃsūti attho.

315. Idāni bhagavā taṃ pasusamārambhaṃ nindanto āha “**eso adhammo**”ti. Tassattho **eso** pasusamārambhasaṅkhāto kāyadaṇḍādinaṃ tiṇṇaṃ **daṇḍānaṃ** aññataradaṇḍabhūto dhammato apētattā **adhammo okkanto ahu**, pavatto āsi, so ca kho tato pabhuti pavattattā **purāṇo**, yassa okkamanato pabhuti kenaci pādā-dinaṃ ahiṃsanato **adūsikāyo** gāvo **haññanti**. Yā ghātentā **dhammā dhaṃsanti** cavanti parihāyanti **yājakā** yaññayājino janāti.

316. **Evameso aṇudhammoti** evaṃ eso lāmakadhammo hīnadhammo, adha-mmoti vuttaṃ hoti. Yasmā vā ettha dānadhammopi appako atthi (2.0059), tasmā taṃ sandhāyāha “aṇudhammo”ti. **Porāṇoti** tāva cirakālato pabhuti pavattattā porāṇo. Viññūhi pana garahitattā **viññūgarahitoti** veditabbo. Yasmā ca viññūgara-hito, tasmā **yattha edisakaṃ passati, yājakaṃ garahatī jano**. Kathaṃ? “Abbudaṃ brāhmaṇehi uppāditaṃ, gāvo vadhitvā maṃsaṃ khādanti”ti evamādini vatvāti aya-mettha anussavo.

317. **Evaṃ dhamme viyāpanneti** evaṃ porāṇe brāhmaṇadhamme natṭhe. “Viyā-vatte”tipi pāṭho, viparivattitvā aññathā bhūtetī attho. **Vibhinnā suddavessikāti**

pubbe samaggā viharantā suddā ca vessā ca te vibhinnā. **Puthū vibhinnā khattiyāti** khattiyāpi bahū aññamaññaṃ bhinnā. **Patim bhariyāvamaññathāti** bhariyā ca gharāvāsattaṃ issariyabale t̥hapitā puttabalādīhi upetā hutvā patim avamaññatha, paribhavi avamaññi na sakkaccaṃ upaṭṭhāsi.

318. Evaṃ aññamaññaṃ vibhinnā samānā **khattiyā brahmabandhū ca ...pe... kāmānaṃ vasamanvagunti.** Khattiyā ca brāhmaṇā ca ye caññe vessasuddā yathā saṅkaraṃ nāpajanti, evaṃ attano attano gottena rakkhittā **gottarakkhitā.** Te sabbepi taṃ **jātivādaṃ niraṃkatvā,** “ahaṃ khattiyō, ahaṃ brāhmaṇo”ti etaṃ sabbampi nāsetvā pañcakāmaguṇasaṅkhātānaṃ **kāmānaṃ vasaṃ anvagum** āsattaṃ pāpuṇiṃsu, kāmahetu na kiñci akattabbaṃ nākaṃsūti vuttaṃ hoti.

Evamettha bhagavā “isayo pubbakā”ti-ādīhi navahi gāthāhi porāṇānaṃ brāhmaṇānaṃ vaṇṇaṃ bhāsivā “yo nesaṃ paramo”ti gāthāya brahmasamaṃ, “tassa vattamanusikkhantā”ti gāthāya devasamaṃ, “taṇḍulaṃ sayanan”ti-ādikāhi catūhi gāthāhi mariyādaṃ, “tesaṃ āsi vipallāso”ti-ādīhi sattarasahi gāthāhi sambhinna-mariyādaṃ, tassa vipaṭipattiyā devādīnaṃ pakkandanādīpanatthañca dassetvā desanaṃ niṭṭhāpesi. Brāhmaṇacaṇḍālo pana idha avuttoyeva. Kasmā? Yasmā vipattiyā akāraṇaṃ. Brāhmaṇadhammasampattiyā hi brahmasamadevasamamariyādā kāraṇaṃ (2.0060) honti, vipattiyā sambhinna-mariyādo. Ayaṃ pana doṇa-sutte (a. ni. 5.192) vuttappakāro brāhmaṇacaṇḍālo brāhmaṇadhammavipattiyāpi akāraṇaṃ. Kasmā? Vipanne dhamme uppannattā. Tasmā taṃ adassetvāva desanaṃ niṭṭhāpesi. Etarahi pana sopi brāhmaṇacaṇḍālo dullabho. Evamayaṃ brāhmaṇānaṃ dhammo vinaṭṭho. Tenevāha doṇo brāhmaṇo- “evaṃ sante mayaṃ, bho gotama, brāhmaṇacaṇḍālampi na pūremā”ti. Sesamettha vuttanayameva.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya brāhmaṇadhammikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Dhammasutta-(nāvāsutta)-vaṇṇanā

319. **Yasmā hi dhammanti** dhammasuttaṃ, “nāvāsuttan”tipi vuccati. Kā uppatti? Idaṃ suttaṃ āyasmantaṃ sārīputtatheraṃ ārabha vuttaṃ. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana dvinnaṃ aggasāvakaṇaṃ uppattito pabhuti veditabbo. Seyyathidaṃ-anuppanne kira bhagavati dve aggasāvakā ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ kappasatasahasāñca pāramiyo pūretvā devaloke nibbattā. Tesaṃ paṭhamo cavitvā rājagahassa avidūre upatissagāmo nāma brāhmaṇānaṃ bhogagāmo atthi, tattha saṭṭhi-adhika-pañcakoṭīsatadhanavibhavassa gāmasāmino brāhmaṇassa rūpasārī nāma brāhmaṇī, tassā kucchīyaṃ paṭisandhiṃ aggahesi. Dutīyo tassevāvidūre kolita-gāmo nāma brāhmaṇānaṃ bhogagāmo atthi. Tattha tathārūpavibhavasessa gāmasāmino brāhmaṇassa moggallānī nāma brāhmaṇī, tassā kucchīyaṃ taṃ

divasameva paṭisandhiṃ aggahesi. Evaṃ tesam ekadivasameva paṭisandhigga-
haṇaṇca gabbhavuṭṭhānaṇca ahosi. Ekadivaseyeva ca nesam ekassa upatissa-
gāme jātattā **upatisso**, ekassa kolitagāme jātattā **kolitoti** nāmamakamṣu.

Te (2.0061) sahapamsum kiḷantā sahāyakā anupubbena vuḍḍhiṃ pāpuṇimṣu,
ekamekassa ca pañcapañcamāṇavakasatāni parivārā ahesum. Te uyyānaṃ vā
nadītittham vā gacchantā saporivārāyeva gacchanti. Eko pañcahi suvaṇṇasivikā-
satehi, dutiyo pañcahi ājaññarathasatehi. Tadā ca rājagahe kālānukālam giragga-
samajjo nāma hoti. Sāyanhasamaye nagaravemajjhe yattha sakala-aṅgamaga-
dhavāsino abhiññātā khattiyakumārādayo sannipatitvā supaññattesu mañcapīṭhā-
dīsu nisinnā samajjavibhūtiṃ passanti. Atha te sahāyakā tena parivārena saddhiṃ
tatha gantvā paññattāsanesu nisīdiṃsu. Tato upatisso samajjavibhūtiṃ passanto
mahājanakāyaṃ sannipatitaṃ disvā “ettako janakāyo vassasataṃ appatvāva
marissati”ti cintesi. Tassa maraṇam āgantvā nalāṭante patitṭhitaṃ viya ahosi,
tathā kolitassa. Tesam anekappakāresu naṭesu naccantesu dassanamattepi
cittaṃ na nami, aññadatthu samvegoyeva udapādi.

Atha vuṭṭhite samajje pakkantāya parisāya sakaparivārena pakkantesu tesu
sahāyesu kolito upatissaṃ pucchi- “kiṃ, samma, nāṭakādidassanena tava pamo-
danamattampi nāhosi”ti? So tassa taṃ pavattiṃ ārocetvā tampi tatheva paṭi-
pucchi. Sopi tassa attano pavattiṃ ārocetvā “ehi, samma, pabbajitvā amataṃ
gavesāmā”ti āha. “Sādhu sammā”ti upatisso taṃ sampaṭicchi. Tato dvepi janā taṃ
sompattiṃ chaḍḍetvā punadeva rājagahamanuppattā. Tena ca samayena rāja-
gahe sañcayo nāma paribbājako paṭivasati. Te tassa santike pañcahi māṇavaka-
satehi saddhiṃ pabbajitvā katipāheneva tayo vede sabbaṇca paribbājakasa-
mayam ugghesum. Te tesam sathānaṃ ādimajjhapariyosānaṃ upaparikkhantā
pariyosānaṃ adisvā ācariyam pucchiṃsu- “imesam sathānaṃ ādimajjham
dissati, pariyosānaṃ pana na dissati ‘idaṃ nāma imehi satthehi pāpuṇeyyāti, yato
uttari pāpuṇitabbaṃ natthī”ti. Sopi āha- “ahampi tesam tathāvidham pariyosānaṃ
na passāmi”ti. Te

āhaṃsu- “tena hi mayaṃ imesaṃ pariyosānaṃ gavesāmā”ti. Te ācariyo “yathā-sukhaṃ gavesathā”ti āha. Evaṃ te tena anuññātā amataṃ gavesamānā āhi-ṇḍantā jambudīpe pākaṭā ahesuṃ. Tehi khattiyapaṇḍitādayo pañhaṃ puṭṭhā uttaruttariṃ na sampāyanti. “Upatisso (2.0062) kolito”ti vutte pana “ke ete, na kho mayaṃ jānāmā”ti bhaṇantā natthi, evaṃ vissutā ahesuṃ.

Evaṃ tesu amatapariyesanaṃ caramānesu amhākaṃ bhagavā loke uppajjitvā pavattitavaradhammacakko anupubbena rājagahamanuppatto. Te ca paribbājakā sakalajambudīpaṃ caritvā tiṭṭhatu amataṃ, antamaso pariyosānapañhavissajjana-mattampi alabhantā punadeva rājagahaṃ agamaṃsu. Atha kho āyasmā assaji pubbaṇhasamayaṃ nivāsetvāti yāva tesu pabbajjā, tāva sabbaṃ pabbajjākkhandhake (mahāva. 60) āgatanayeneva vitthārato daṭṭhabbaṃ.

Evaṃ pabbajitesu tesu dvīsu sahāyakesu āyasmā sārīputto aḍḍhamāsenā sāvaka-pāramiññaṃ sacchākāsi. So yadā assajittherena saddhiṃ ekavihāre vasati, tadā bhagavato upaṭṭhānaṃ gantvā anantaraṃ therassa upaṭṭhānaṃ gacchati “pubbācariyo me ayamāyasmā, etamahaṃ nissāya bhagavato sāsanaṃ aññāsin”-ti gāravena. Yadā pana assajittherena saddhiṃ ekavihāre na vasati, tadā yassaṃ disāyaṃ thero vasati, taṃ disaṃ oloketvā pañcapatiṭṭhitena vanditvā añjaliṃ paggayha namassati. Taṃ disvā keci bhikkhū kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ- “sārīputto aggasāvako hutvā disaṃ namassati, ajjāpi maññe brāhmaṇadiṭṭhi appahinā”ti. Atha bhagavā dibbāya sotadhātuyā taṃ kathāsallāpaṃ sutvā paññattavarabuddhāsane nisinnaṃyeva attānaṃ dassento bhikkhū āmantesi- “kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā”ti? Te taṃ pavattiṃ ācikkhiṃsu. Tato bhagavā “na, bhikkhave, sārīputto disaṃ namassati, yaṃ nissāya sāsanaṃ aññāsi, taṃ attano ācariyaṃ vandati namassati sammāneti, ācariyapūjako, bhikkhave, sārīputto”ti vatvā tattha sannipattitānaṃ dhammadesanatthaṃ imaṃ suttamabhāsi.

Tattha **yasmā hi dhammaṃ puriso vijaññāti** yato puggalā piṭakattayappabhedam pariyattidhammaṃ vā, pariyattiṃ sutvā adhigantabbaṃ navalokuttarappabhedam paṭivedhadhammaṃ vā puriso vijaññā jāneyya vedeyya. “Yassā”tipi pāṭho, so evattho. **Indaṃva naṃ devatā pūjayeyyāti** yathā sakkaṃ devānamindaṃ dvīsu devalokesu devatā pūjenti, evaṃ so puggalo taṃ puggalaṃ kālasseva vuṭṭhāya upāhana-omuñcanādiṃ sabbaṃ vattapaṭivattaṃ karonto (2.0063) pūjeyya sakka-reyya garukareyya. Kiṃ kāraṇaṃ? **So pūjito ...pe... pātukaroti dhammaṃ**, so ācariyo evaṃ pūjito tasmīṃ antevāsīmhi pasannacitto pariyattipaṭivedhavasena bahussuto desanāvaseneva pariyattidhammañca, desanaṃ sutvā yathānusiṭṭhaṃ paṭipattiyā adhigantabbaṃ paṭivedhadhammañca pātukaroti deseti, desanāya vā pariyattidhammaṃ, upamāvasena attanā adhigatapaṭivedhadhammaṃ pātukaroti.

320. Tadaṭṭhikatvāna nisamma dhīroti evaṃ pasannena ācariyena pātukataṃ dhammaṃ aṭṭhikatvāna suṇitvā upadhāraṇasamatthatāya dhīro puriso. **Dhammānu-dhammaṃ paṭipajjamānoti** lokuttaradhammassa anulomattā anudhammabhūtaṃ vipassanaṃ bhāvayamāno. **Viññū vibhāvī nipuṇo ca hotīti** viññutāsankhātāya paññāya adhigamena viññū, vibhāvetvā paresampi pākaṭaṃ katvā ñāpanasama-

tthatāya vibhāvī, paramasukhumatthapaṭivedhatāya nipuṇo ca hoti. **Yo tādisaṃ bhajati appamatto**ti yo tādisaṃ pubbe vuttappakāraṃ bahussutaṃ appamatto tappasādanaparo hutvā bhajati.

321. Evaṃ paṇḍitācariyasevanaṃ pasamsitvā idāni bālācariyasevanaṃ nindanto **“khuddaṅca bālan”**ti imaṃ gāthamāha. Tattha **khuddanti** khuddena kāyakkammādinā samannāgataṃ, paññābhāvato bālaṃ. **Anāgatatthanti** anadhigataparipattipāṭivedhatthaṃ. **Usūyakanti** issāmanakatāya antevāsikassa vuḍḍhiṃ asahamānaṃ. Sesamettha pākaṭameva padato. Adhippāyato pana yo bahucīvarādīlābhī ācariyo antevāsikānaṃ cīvarādīni na sakkoti dātuṃ, dhammadāne pana aniccadukkhānattavacanamattampi na sakkoti. Etehi khuddatādiddhammehi samannāgatattā taṃ khuddaṃ bālaṃ anāgatatthaṃ usūyakaṃ ācariyaṃ upasevamāno **“pūtimacchaṃ kusaggenā”**ti (itivu. 76; jā. 1.15.183) vuttanayena sayampi bālo hoti. Tasmā idha sāsane kiñci appamattakampi pariyattidhammaṃ paṭivedhadhammaṃ vā avibhāvayitvā ca avijānitvā ca yassa dhammesu kaṅkhā, taṃ atarivā maraṇaṃ upetīti evamassa attho veditabbo.

322-3. Idāni tassevatthassa pākaṭakaraṇatthaṃ **“yathā naro”**ti gāthādvayamāha. Tattha **āpaganti** nadiṃ. **Mahodakanti** bahu-udakaṃ. **Salilanti** ito (2.0064) cito ca gataṃ, vitthiṇṇanti vuttaṃ hoti. **“Saritan”**tipi pāṭho, so evattho. **Sighasotanti** hārahārikaṃ, vegavatinti vuttaṃ hoti. **Kim soti** ettha **“so vuyhamāno”**ti iminā ca sokārena tassa narassa niddiṭṭhattā nipātamatto sokāro. Kim sūti vuttaṃ hoti yathā **“na bhavissāmi nāma so, vinassissāmi nāma so”**ti. **Dhammanti** pubbe vuttaṃ duvidhameva. **Anisāmayatthanti** anisāmetvā atthaṃ. Sesamettha pākaṭameva padato.

Adhippāyato pana yathā yo kocideva naro vuttappakāraṃ nadiṃ otarivā tāya nadiyā vuyhamāno anusotagāmī sotameva anugacchanto pare pārattike kiṃ sakkhati pāraṃ netuṃ. **“Sakkati”**tipi pāṭho. Tatheva duvidhampi dhammaṃ attano paññāya avibhāvayitvā bahussutānaṅca santike atthaṃ anisāmetvā sayaṃ avibhāvitattā ajānanto anisāmitattā ca avitiṇṇakaṅkho pare kiṃ sakkhati nijjhāpetuṃ pekkhāpetunti evamettha attho daṭṭhabbo. **“So vata, cunda, attanā palipapalipanno”**ti-ādikañcetha (ma. ni. 1.87) suttapadaṃ anussaritabbaṃ.

324-5. Evaṃ bālasevanāya bālassa paraṃ nijjhāpetuṃ asamatthatāya pākaṭakaraṇatthaṃ upamaṃ vatvā idāni **“yo tādisaṃ bhajati appamatto”**ti ettha vuttassa paṇḍitassa pare nijjhāpetuṃ samatthatāya pākaṭakaraṇatthaṃ **“yathāpi nāvan”**ti gāthādvayamāha. Tattha **phiyenāti** dabbipadarena. **Rittenāti** veḷudaṇḍena. **Tatthāti** tassaṃ nāvāyaṃ. **Tatrūpayaññūti** tassā nāvāya āharaṇapaṭiharaṇādi-upāyajānanena maggapaṭipādanena upāyaññū. Sikkhitasikkhatāya sukusalahatthatāya ca **kusalo**. Uppannupaddavapaṭikārasamatthatāya **mutimā**. **Vedagūti** vedasāṅkhātehi catūhi maggañāṇehi gato. **Bhāvitattoti** tāyeva maggabhāvanāya bhāvitacitto. **Bahussutoti** pubbe vuttanayeneva. **Avedhadhammoti** aṭṭhahi lokadhammehi akampaniyasabhāvo. **Sotāvadhānūpanisūpapanneti** sota-odahanena ca magga-phalānaṃ upanissayena ca upapanne. Sesam uttānapadatthameva. Adhippāyayojanāpi sakkā purimanayeneva jānitunti na vitthāritā.

326. Evaṃ (2.0065) paṇḍitassa pare nijjhāpetuṃ samatthabhāvapākaṭakara-
ṇattham upamaṃ vatvā tassā paṇḍitasevanāya niyojento “**tasmā have**” ti imaṃ
avasānagāthamāha. Tatrāyaṃ saṅkhepattho- yasmā upanissayasampannā
paṇḍitasevanena visesaṃ pāpuṇanti, **tasmā have sappurisaṃ bhajetha.** Kīdisaṃ
sappurisaṃ bhajetha? **Medhāvinañceva bahussutañca,** paññāsampattiyā ca
medhāvinaṃ vuttappakārasutadvayena ca bahussutaṃ. Tādisañhi bhajamāno
tena bhāsitassa dhammassa **aññāya attham** evaṃ ñatvā ca yathānusiṭṭhaṃ **paṭipa-
jjamāno** tāya paṭipattiyā paṭivedhavasena **viññātadhammo** so maggaphalanibbā-
nappabhedam lokuttarasukham **labhetha** adhigaccheyya pāpuṇeyyāti arahattani-
kūṭena desanaṃ samāpesīti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya dhammasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Kiṃsīlasuttavaṇṇanā

327. Kiṃsīloti kiṃsīlasuttaṃ. Kā uppatti? Āyasmato sārīputtassa gihisahāyako
eko therasseva pituno vaṅgantabrāhmaṇassa sahāyassa brāhmaṇassa putto
saṭṭhikoṭi-adhikaṃ pañcasatakoṭidhanaṃ pariccajivā āyasmato sārīputtatthe-
rassa santike pabbajivā sabbam buddhavacanaṃ pariyāpuṇi. Tassa thero
bahuso ovadivā kammaṭṭhānamadāsi, so tena visesaṃ nādhigacchati. Tato thero
“buddhaveneyyo eso” ti ñatvā taṃ ādāya bhagavato santikaṃ gantvā taṃ
bhikkhuṃ ārabha puggalaṃ aniyametvā “kiṃsīlo” ti pucchi. Athassa bhagavā tato
paraṃ abhāsi. Tattha **kiṃsīloti** kīdisena vārittasiṇena samannāgato, kīdisapakatiko
vā. **Kiṃsamācāroti** kīdisena cārittena yutto. **Kāni kammāni brūhayanti** kāni kāyaka-
mmādīni vaḍḍhento. **Naro sammā nivīṭṭhassāti** abhirato naro sāsane sammā pati-
ṭṭhito bhaveyya. **Uttamatthañca pāpuṇeti** sabbatthānaṃ uttamaṃ arahattañca
pāpuṇeyyāti vuttaṃ hoti.

328. Tato (2.0066) bhagavā “sārīputto aḍḍhamāsūpasampanno sāvaka-pārami-
ppatto, kasmā ādikammikaputhujjanapañham pucchatī” ti āvajjento “saddhivihā-
rikaṃ ārabbhā” ti ñatvā pucchāya vuttaṃ cārittasiṇaṃ avibhajivāva tassa sappāya-
vasena dhammaṃ desento “**vuḍḍhāpacāyī**” ti-ādimāha.

Tattha paññāvuḍḍho, guṇavuḍḍho, jātivuḍḍho, vayovuḍḍhoti cattāro vuḍḍhā.
Jātiyā hi daharopi bahussuto bhikkhu appassutamahallakabhikkhūnamantare
bāhusaccapaññāya vuḍḍhattā **paññāvuḍḍho.** Tassa hi santike mahallakabhi-
kkhūpi buddhavacanaṃ pariyāpuṇanti, ovādavinicchayapañhavissajjanāni ca
paccāsīsanti. Tathā daharopi bhikkhu adhigamasampanno **guṇavuḍḍho** nāma.
Tassa hi ovāde patiṭṭhāya mahallakāpi vipassanāgabbhaṃ gahetvā arahatta-
phalaṃ pāpuṇanti. Tathā daharopi rājā khattiyo muddhāvasitto brāhmaṇo vā sesa-

janassa vandanārahato **jātivuḍḍho** nāma. Sabbo pana paṭhamajāto **vayovuḍḍho** nāma. Tattha yasmā paññāya sārīputtattherassa sadiso natthi ṭhapetvā bhagavantaṃ, tathā guṇenapi aḍḍhamāsenā sabbasāvakaḥāramiññāṇassa paṭividdhattā. Jātiyāpi so brāhmaṇamahāsālakule uppanno, tasmā tassa bhikkhuno vayena samānopi so imehi tīhi kāraṇehi vuḍḍho. Imasmiṃ panatthe paññāguṇehi eva vuḍḍhabhāvaṃ sandhāya bhagavā āha- “vuḍḍhāpacāyī”ti. Tasmā tādisānaṃ vuḍḍhānaṃ apacitikaraṇena vuḍḍhāpacāyī, tesameva vuḍḍhānaṃ lābhādīsu usūyavigamena anusūyako ca siyāti ayamādīpādassa attho.

Kālaññū cassāti ettha pana rāge uppanne tassa vinodanattāya garūnaṃ dassanaṃ gacchantopi kālaññū, dose... mohe... kosajje uppanne tassa vinodanattāya garūnaṃ dassanaṃ gacchantopi kālaññū, yato evaṃ kālaññū ca assa garūnaṃ dassanāya. **Dhammiṃ kathanti** samathavipassanāyuttaṃ. **Erayitanti** vuttaṃ. **Khaṇaññūti** tassā kathāya khaṇavedī, dullabho vā ayaṃ īdisāya kathāya savanakkhaṇoti jānanto. **Suṇeyya sakkaccāti** taṃ kathaṃ sakkaccaṃ suṇeyya. Na kevalaṅca tameva, aññānīpi buddhaguṇādīpaṭisaṃyuttāni subhāsītāni sakkaccameva suṇeyyāti attho.

329. “Kālaññū cassa garūnaṃ dassanāyā”ti ettha vuttanayaṅca attano uppanna-rāgādivinodanakālaṃ ṇatvāpi garūnaṃ santikaṃ gacchanto **kālena gacche garūnaṃ** (2.0067) **sakāsaṃ**, “ahaṃ kammaṭṭhāniko dhutaṅgadhāro cā”ti katvā na cetiyavandanabodhiyaṅgaṇabhikkhācāramagga-atimajjhanhikavelādīsu yattha katthaci ṭhitamācariyaṃ disvā paripucchanattāya upasaṅkameyya, sakasenā-sane pana attano āsane nisinnaṃ vūpasantadarathaṃ sallakkhetvā kammaṭṭhānādividhipucchanattāya upasaṅkameyyāti attho. Evaṃ upasaṅkamantopi ca **thambhaṃ niraṃkatvā nivātavutti** thaddhabhāvakaṃ mānaṃ vināsetvā nīcavutti pādapuñchanacoḷakachinnavisāṇusabha-uddhatadāṭhasappasādiso hutvā upasaṅkameyya. **Atha** tena garunā vuttaṃ **atthaṃ dhammaṃ ...pe... samācare ca**. **Atthanti** bhāsītattaṃ. **Dhammanti** pālīdhammaṃ. **Samyamanti** sīlaṃ. **Brahmacariyanti** avasesasāsanābrahmacariyaṃ. **Anussare ceva samācare cāti** atthaṃ kathitokāse anussareyya, dhammaṃ samyamamaṃ brahmacariyaṃ kathitokāse anussareyya, anussaraṇamatteneva ca atussanto taṃ sabbampi samācare samācareyya samādāya vatteyya. Tāsaṃ kathānaṃ attani pavattane ussukkaṃ kareyyāti attho. Evaṃ karonto hi kiccakaro hoti.

330. Tato parañca **dhammārāmo dhammarato dhamme ñhito dhammavinicchayaññū** bhaveyya. Sabbapadesu cettha **dhammoti** samathavipassanā, ārāmo ratīti ekova attho, dhamme ārāmo assāti **dhammārāmo**. Dhamme rato, na aññaṃ pihe-tīti **dhammarato**. **Dhamme ñhito** dhammaṃ vattanato. Dhammavinicchayaṃ jānāti “idaṃ udayaññaṃ idaṃ vayanññaṃ”ti **dhammavinicchayaññū**, evarūpo assa. Atha yāyaṃ rājakathāditiracchānakathā taruṇavipassakassa bahiddhārūpādīsu abhinandanuppādanena taṃ samathavipassanādhammaṃ sandūseti, tasmā “dhammasandosavādo”ti vuccati, taṃ **nevācare dhammasandosavādaṃ**, añña-datthu āvāsagocarādisappāyāni sevanto **tacchehi nīyetha subhāsītehi**. Samathavipassanāpaṭisaṃyuttānevetha tacchāni, tathārūpehi subhāsītehi nīyetha nīyeyya, kālaṃ khepeyyāti attho.

331. Idāni “dhammasandosavādan”ti ettha atisañkhepena vuttaṃ samathavipassanāyuttassa bhikkhuno upakkilesaṃ pākaṭaṃ karonto tadaññenapi upakkilesena saddhiṃ **“hassaṃ jappaṃ”**ti imaṃ gāthamāha. Hāsantipi pāṭho. Vipassakena (2.0068) hi bhikkhunā hasanīyasmim vātthusmim sitamattameva kātabbaṃ, niratthakakathājappo na bhāsītabbo, ñātībyasanādīsu paridevo na kātabbo, khāṇukaṅṭhakādīmhi manopadoso na uppādetabbo. **Māyākatanti** vuttā **māyā**, tividhaṃ **kuhanaṃ**, paccayesu **giddhi**, jāti-ādīhi **māno**, paccanīkasātataññāto **sārambho**, pharusavacanalakkhaṇaṃ **kakkasaṃ**, rāgādayo **kasāvā**, adhimattataṅghalakkhaṇā **mucchāti** ime ca dosā sukhakāmena aṅgārakāsu viya, sucikāmena gūthaṅghanaṃ viya, jīvitukāmena āsivīsādayo viya ca pahātabbā. Hitvā ca ārogyamadādivigamā vītamadena cittavikkhepābhāvā ñhitattena caritabbaṃ. Evaṃ paṭipanno hi sabbupakkilesaparisuddhāya bhāvanāya na cirasseva arahattaṃ pāpuṇāti. Tenāha bhagavā- “hassaṃ jappaṃ ...pe... ñhitatto”ti.

332. Idāni yvāyaṃ “hassaṃ jappaṃ”ti-ādinā nayena upakkilesa vutto, tena samannāgato bhikkhu yasmā sāhaso hoti avīmaṃsakārī, ratto rāgavasena duṭṭho dosavasena gacchati, pamatto ca hoti kusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanāya asāta-cakārī, tathārūpassa ca “suṇeyya sakkacca subhāsītāni”ti-ādinā nayena vutto ovādo niratthako, tasmā imassa saṃkilesassa puggalādhiṭṭhānāya desanāya sutādivuddhipaṭipakkhabhāvaṃ dassento **“viññātasārāni”**ti imaṃ gāthamāha.

Tassattho- yāni hetāni samathavipassanāpaṭisaṃyuttāni **subhāsītāni**, tesāṃ vijānanaṃ sāro. Yadi viññātāni sādhu, atha saddamattameva gahitaṃ, na kiñci kataṃ hoti, yena etāni sutamayena ñāṇena viññāyanti, taṃ **sutaṃ**, etañca sutama-yaññaṃ **viññātasamādhisāraṃ**, tesu viññātesu dhammesu yo samādhi cittassāvikkhepo tathattāya paṭipatti, ayamassa sāro. Na hi vijānanamatteneva koci attho sijjhati. Yo panāyaṃ naro rāgādivasena vattanato **sāhaso**, kusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanāya asātaccakāritāya **pamatto**, so saddamattaggāhiyeva hoti. Tena tassa atthavijānanābhāvato sā subhāsītavijānanapaññā ca, tathattāya paṭipattiyā abhāvato sutañca na vaḍḍhatīti.

333. Evaṃ (2.0069) pamattānaṃ sattānaṃ paññāparihāniṃ sutaparihāniñca dassetvā idāni appamattānaṃ tadubhayasārādhigamaṃ dassento āha- **“dhamme ca ye ...pe... sāramajjhagū”**ti. Tattha **ariyappavedito dhammo** nāma samathavipa-

ssanādhammo. Ekopi hi buddho samathavipassanādhammaṃ adesetvā parinibbuto nāma natthi. Tasmā etasmiṃ **dhamme ca ye ariyappavedite ratā** niratā appamattā sātaccānuyogino, **anuttarā te vacasā manasā kammunā ca**, te catubbidhena vacīsucaritena tividhena manosucaritena tividhena kāyasucaritena ca samannāgatattā vacasā manasā kammunā ca anuttarā, avasesasattehi asamā aggāvisiṭṭhā. Ettāvataṃ saddhiṃ pubbabhāgasīlena ariyamaggasampayuttaṃ sīlaṃ dasseti. Evaṃ parisuddhasīlā **te santisoraccasamādhisaṅghitā, sutassa paññāya ca sāramajjhagū**, ye ariyappavedite dhamme ratā, te na kevalaṃ vācādīhi anuttarā honti, apica kho pana santisoracce samādhimhi ca saṅghitā hutvā sutassa paññāya ca sāramajjhagū adhigatā icceva veditabbā. Āsaṃsāyaṃ bhūtavacanaṃ. Tattha **santīti** nibbānaṃ, **soraccanti** sundare ratabhāvena yathābhūtaṃ vedhikā paññā, santiyā soraccanti **santisoraccaṃ**, nibbānārammaṇāya maggapaññāyetaṃ adhivacanaṃ. **Samādhīti** taṃsāmpayuttova maggasamādhī. **Saṅghitāti** tadubhaye patiṭṭhitā. Sutapaññānaṃ sāraṃ nāma arahattaphalavimutti. Vimuttisāraṇhi idaṃ brahmacariyaṃ.

Evamettha bhagavā dhammena pubbabhāgapaṭipadaṃ, “anuttarā vacasā” ti-ā-dīhi sīlakkhandhaṃ, santisoraccasamādhīhi paññākkhandhasamādhikkhandheti tīhipi imehi khandhehi aparabhāgapaṭipadañca dassetvā sutapaññāsārena akuppavimuttiṃ dassento arahattanikūṭena desanaṃ samāpesi. Desanāpariyosāne ca so bhikkhu sotāpattiphalaṃ patvā puna na cirasseva aggaphale arahatte patiṭṭhāsīti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya kiṃsīlasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Uṭṭhānasuttavaṇṇanā

334. Uṭṭhahathāti (2.0070) uṭṭhānasuttaṃ. Kā uppatti? Ekaṃ samayaṃ bhagavā sāvathiyā viharanto rattiṃ jetavanavihāre vasitvā pubbaṅhasamayaṃ bhikkhusaṅghaparivuto sāvathiyā piṇḍāya caritvā pācīnadvārena nagarā nikkhamitvā migāramātupāsādaṃ agamāsi divāvihāratthāya. Āciṇṇaṃ kiretaṃ bhagavato rattiṃ jetavanavihāre vasitvā migāramātupāsāde divāvihārūpagamaṃ, rattiñca migāramātupāsāde vasitvā jetavane divāvihārūpagamaṃ. Kasmā? Dvinnaṃ kulānaṃ anuggahatthāya mahāpariccāgaguṇaparidīpanatthāya ca. Migāramātupāsādassa ca heṭṭhā pañca kūṭāgāragabbhasatāni honti, yesu pañcasatā bhikkhū vasanti. Tattha yadā bhagavā heṭṭhāpāsāde vasati, tadā bhikkhū bhagavato gāravena uparipāsādaṃ nāruhanti. Taṃ divasaṃ pana bhagavā uparipāsāde kūṭāgāragabbhaṃ pāvisi, tena heṭṭhāpāsāde pañcapi gabbhasatāni pañcasatā bhikkhū pavisiṃsu. Te ca sabbeva navā honti adhunā-

gatā imaṃ dhammavinayaṃ uddhatā unnaḷā pākatindriyā. Te pavisitvā divā-seyyaṃ supitvā sāyaṃ uṭṭhāya mahātale sannipatitvā “ajja bhattagge tuyhaṃ kiṃ ahosi, tvaṃ kattha agamāsi, ahaṃ āvuso kosalarañño gharaṃ, ahaṃ anāthapiṇḍikassa, tattha evarūpo ca evarūpo ca bhojanavidhi ahosi”ti nānappakāraṃ āmisa-kathaṃ kathentā uccāsaddamahāsaddā ahesuṃ.

Bhagavā taṃ saddaṃ sutvā “ime mayā saddhiṃ vasantāpi evaṃ pamattā, aho ayuttakārino”ti mahāmoggallānattherassa āgamaṃ cintesi. Tāvadeva āyasmā mahāmoggallāno bhagavato cittaṃ ñatvā iddhiyā āgamma pādamūle vandamāno-yeva ahosi. Tato naṃ bhagavā āmantesi- “ete te, moggallāna, sabrahmacārino pamattā, sādhu ne saṃvejehī”ti. “Evaṃ bhante”ti kho so āyasmā mahāmoggallāno bhagavato paṭissuṇitvā tāvadeva āpokasiṇaṃ samāpajjitvā karīsabhūmiyaṃ ṭhitāṃ mahāpāsādaṃ nāvaṃ viya mahāvāto pādaṅguṭṭhakena kampesi saddhiṃ patiṭṭhitapathavippadesena. Atha te bhikkhū bhītā vissaraṃ karontā sakasakacīvarāni chaḍḍetvā catūhi dvārehi nikkhamiṃsu. Bhagavā tesāṃ attānaṃ dassento aññena dvārena gandhakuṭiṃ pavisanto viya ahosi, te bhagavantaṃ disvā vanditvā aṭṭhaṃsu (2.0071). Bhagavā “kiṃ, bhikkhave, bhītattā”ti pucchi, te “ayaṃ, bhante, migāramātupāsādo kampito”ti āhaṃsu. “Jānātha, bhikkhave, kenā”ti? “Na jānāma, bhante”ti. Atha bhagavā “tumhādisānaṃ, bhikkhave, muṭṭhassa-tīnaṃ asampajānānaṃ pamādavihārīnaṃ saṃvegajananatthaṃ moggallānena kampito”ti vatvā tesāṃ bhikkhūnaṃ dhammadesanatthaṃ imaṃ suttamabhāsi.

Tattha **uṭṭhahathā**ti āsanā uṭṭhahatha ghaṭatha vāyamatha, mā kusitā hotha. **Nisīdathā**ti pallaṅkaṃ ābhujitvā kammaṭṭhānānuyogattāya nisīdatha. **Ko attho supitena voti** ko tumhākaṃ anupādāparinibbānatthāya pabbajitānaṃ supitena attho. Na hi sakkā supantena koci attho pāpuṇituṃ. **Āturānañhi kā niddā, sallaviddhāna ruppantanti** yatra ca nāma appakepi sarīrappadese uṭṭhitena cakkhurogādīnā rogena āturānaṃ ekadvaṅgulamattampi pavitṭhena ayasalla-aṭṭhisalladantasalla-visāṇasallakattasallānaṃ aññatarena sallena ruppamānānaṃ manussānaṃ niddā natthi, tattha tumhākaṃ sakalacittasarīrasantānaṃ bhañjitvā uppannehi nānappakārakilesarogehi āturānañhi kā niddā rāgasallādīhi ca pañcahi sallehi antohadayaṃ pavisiya viddhattā sallaviddhānaṃ ruppataṃ.

335. Evaṃ vatvā puna bhagavā bhiyyosomattāya te bhikkhū ussāhento saṃve-jento ca āha- “**uṭṭhahatha ...pe... vasānuge**”ti. Tatrāyaṃ sādhippāyayojanā attha-vaṇṇanā- evaṃ kilesasallaviddhānañhi vo, bhikkhave, kālo pabujjhituṃ. Kiṃ kāraṇaṃ? Maṇḍapeyyamidaṃ, bhikkhave, brahmacariyaṃ, satthā sammukhībhūto, ito pubbe pana vo dīgharattaṃ suttaṃ, girīsu suttaṃ, nadīsu suttaṃ, samesu suttaṃ, visamesu suttaṃ, rukkhaggesupi suttaṃ adassanā ariyasa-ccānaṃ, tasmā tassā niddāya antakiriyatthaṃ uṭṭhahatha nisīdatha daḷhaṃ sikkhatha santiyā.

Tattha purimapādassattho vuttanayo eva. Dutiya-pāde pana **santī**ti tisso santiyo-accantasanti, tadaṅgasanti, sammutisantīti, nibbānavipassanādiṭṭhigatānametaṃ adhivacanaṃ. Idha pana accantasanti nibbānamadhippetāṃ, tasmā nibbānatthaṃ daḷhaṃ sikkhatha, asithilaparakkamā hutvā sikkhathāti vuttaṃ hoti. Kiṃ kāraṇaṃ?

Mā vo pamatte viññāya, maccurājā amohayittha vasānuge (2.0072), mā tumhe “pamattā ete”ti evaṃ ñatvā maccurājapariyāyanāmo māro vasānuge amohayittha, yathā tassa vasaṃ gacchatha, evaṃ vasānuge karonto mā amohayitthāti vuttaṃ hoti.

336. Yato tassa vasaṃ anupagacchantā **yāya devā manussā ca ...pe... samappitā**, yāya devā ca manussā ca atthikā rūpasaddagandharasaphoṭṭhabbatthikā, taṃ rūpādiṃ sitā nissitā allīnā hutvā tiṭṭhanti, taratha samatikkamatha etaṃ nānapakāresu visayesu visaṭavittihīṇṇavisālattā visattikaṃ bhavabhogataṇhaṃ. **Khaṇo vo mā upaccagā**, ayaṃ tumhākaṃ samaṇadhammakaraṇakkhaṇo mā atikkami. Yesañhi ayamevarūpo khaṇo atikkamati, ye ca imaṃ khaṇaṃ atikkamanti, te **khaṇātītā hi socanti nirayamhi samappitā**, nirassādaṭṭhena nirayasaññite catubbidhepi apāye patiṭṭhitā “akataṃ vata no kalyāṇaṃ”ti-ādinā nayena socanti.

337. Evaṃ bhagavā te bhikkhū ussāhetvā saṃvejetvā ca idāni tesam taṃ pamādavihāraṃ vigarahitvā sabbeva te appamāde niyojento “**pamādo rajo**”ti imaṃ gāthamāha. Tattha **pamādoti** saṅkhepato sativippavāso, so cittamalinaṭṭhena **rajo**. Taṃ pamādamanupatito **pamādānupatito**, pamādānupatitattā aparāparuppanno pamādo eva, sopi rajo. Na hi kadāci pamādo nāma arajo atthi. Tena kiṃ dīpeti? Mā tumhe “daharā tāva mayaṃ pacchā jānissāmā”ti vissāsamāpajjittha. Daharakālepi hi pamādo rajo, majjhimakālepi therakālepi pamādānupatitattā mahārajo saṅkārakūṭo eva hoti, yathā ghare ekadvedivasiko rajo rajo eva, vaḍḍhamāno pana gaṇavassiko saṅkārakūṭo eva hoti. Evaṃ santepi pana paṭhamavaye buddhavacanaṃ pariyāpuṇitvā itaravayesu samaṇadhammaṃ karonto, paṭhamavaye vā pariyāpuṇitvā majjhimavaye suṇitvā pacchimavaye samaṇadhammaṃ karontopi bhikkhu pamādavihārī na hoti appamādānulomapaṭipadaṃ paṭipannattā. Yo pana sabbavayesu pamādavihārī divāseyyaṃ āmisakathañca anuyutto, seyyathāpi tumhe, tasseva so paṭhamavaye pamādo rajo, itaravayesu pamādānupatito mahāpamādo ca mahārajo evāti.

Evaṃ (2.0073) tesam pamādavihāraṃ vigarahitvā appamāde niyojento āha-
“**appamādena vijjāya, abbahe sallamattano**”ti, tassattho- yasmā evameso sabbadāpi pamādo rajo, tasmā sati-avippavāsasasaṅkhātena appamādena āsavānaṃ khayañāṇasaṅkhātāya

ca vijjāya paṇḍito kulaputto uddhare attano hadayanissitaṃ rāgādipañcavidhaṃ sallanti arahattanikūṭṭhena desanaṃ samāpesi. Desanāpariyosāne saṃvegamaṃ pa-jjivā tameva dhammadesanaṃ manasi karitvā paccavekkhamānā vipassanaṃ ārabhitvā pañcasatāpi te bhikkhū arahatte patiṭṭhahiṃsūti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya uṭṭhānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Rāhulasuttavaṇṇanā

338. Kacci abhiṇhasaṃvāsāti rāhulasuttaṃ. Kā uppatti? Bhagavā sammāsa-mbodhiṃ abhisambujjhivā bodhimaṇḍato anupubbena kapilavatthumaṃ gantvā tattha rāhulakumārena “dāyajjaṃ me samaṇa dehī”ti dāyajjaṃ yācito sārīputta-ttheraṃ āṇāpesi- “rāhulakumāraṃ pabbājehī”ti. Taṃ sabbaṃ khandhakaṭṭhaka-thāyaṃ (mahāva. aṭṭha. 105) vuttanayeneva gahetabbaṃ. Evaṃ pabbajitaṃ pana rāhulakumāraṃ vuḍḍhippattaṃ sārīputtattherova upasampādesi, mahāmogga-lānatthero assa kammavācācariyo ahosi. Taṃ bhagavā “ayaṃ kumāro jāti-ādisa-mpanno, so jātigottakulavaṇṇapokkharatādīni nissāya mānaṃ vā madaṃ vā mā akāsī”ti daharakālato pabhuti yāva na ariyabhūmiṃ pāpuṇi, tāva ovadanto abhiṇhaṃ imaṃ suttaṃ abhāsī. Tasmā cetāṃ sutta-pariyosānēpi vuttaṃ “itthaṃ sudaṃ bhagavā āyasmantaṃ rāhulaṃ imāhi gāthāhi abhiṇhaṃ ovadati”ti. Tattha paṭhamagāthāyaṃ ayaṃ saṅkhepattho “kacci tvaṃ, rāhula, abhiṇhaṃ saṃvāsa-hetu jāti-ādīnaṃ aññatarena vatthunā na paribhavasī paṇḍitaṃ, ñāṇapadīpassa dhammadesanāpadīpassa ca dhāraṇato **ukkādhāro manussānaṃ** (2.0074) **kacci apacito tayā**, kacci niccaṃ pūjito tayā”ti āyasmantaṃ sārīputtaṃ sandhāya bhaṇati.

339. Evaṃ vutte āyasmā rāhulo “nāhaṃ bhagavā nīcapuriso viya saṃvāsahetu mānaṃ vā madaṃ vā karomī”ti dīpento imaṃ paṭigāthamaṃha “**nāhaṃ abhiṇhasaṃ-vāsā**”ti. Sā uttānatthā eva.

340. Tato naṃ bhagavā uttariṃ ovadanto **pañca kāmagaṇeti-ādikā** avasesagā-thāyo āha. Tattha yasmā pañca kāmagaṇā sattānaṃ piyarūpā piyajātikā ativiya sattehi icchitā patthitā, mano ca nesaṃ ramayanti, te cāyasmā rāhulo hitvā saddhāya gharā nikkhanto, na rājābhinīto, na corābhinīto, na iṇaṭṭo, na bhayaṭṭo, na jīvikāpakato, tasmā naṃ bhagavā “**pañca kāmagaṇe hitvā, piyarūpe manorame, saddhāya gharā nikkhamā**”ti samuttejetvā imassa nekkhammassa patirūpāya paṭipattiyā niyojento āha- “**dukkhassantakaro bhavā**”ti.

Tattha siyā “nanu cāyasmā dāyajjaṃ patthento balakkārena pabbājito, atha kasmā bhagavā āha- ‘saddhāya gharā nikkhamā’”ti vuccate- nekkhammādhimuttattā. Ayañhi āyasmā dīgharattaṃ nekkhammādhimutto padumuttarasammāsa-

mbuddhassa puttam uparevataṃ nāma sāmaṇeraṃ disvā saṅkho nāma nāgarājā hutvā satta divase dānaṃ datvā tathābhāvaṃ patthetvā tato pabhuti patthanāsa-mpanno abhinīhārasampanno satahassakappe pāramiyo pūretvā antima-bhavaṃ upapanno. Evaṃ nekkhammādhimuttatañcassa bhagavā jānāti. Tathāgatabalaññatarañhi etaṃ ñāṇaṃ. Tasmā āha- “saddhāya gharā nikkhammā”ti. Atha vā dīgharattaṃ saddhāyeva gharā nikkhamma idāni dukkhassantakaro bhavāti ayamettha adhippāyo.

341. Idānissa ādito pabhuti vaṭṭadukkhassa antakiriyaṃ paṭipattiṃ dassetuṃ “**mitte bhajassu kalyāṇe**”ti-ādimāha. Tattha silādīhi adhikā kalyāṇamittā nāma, te bhajanto himavantaṃ nissāya mahāsālā mūlādīhi viya silādīhi vaḍḍhati. Tenāha- “mitte bhajassu kalyāṇe”ti. **Pantañca sayanāsaṇaṃ, vivittaṃ appanigghosaṃ** yañca sayanāsaṇaṃ pantaṃ dūraṃ vivittaṃ appākiṇṇaṃ appanigghosaṃ, yattha migasūkarādisaddena araññasaññā (2.0075) uppajjati, tathārūpaṃ sayanāsa-ñañca bhajassu. **Mattaññū hohi bhojaneti** pamāṇaññū hohi, paṭiggahaṇamattaṃ paribhogamattañca jānāhīti attho. Tattha paṭiggahaṇamattaññunā deyyadhammepi appe dāyakepi appaṃ dātukāme appameva gahetabbaṃ, deyyadhamme appe dāyake pana bahuṃ dātukāmepi appameva gahetabbaṃ, deyyadhamme pana bahutare dāyakepi appaṃ dātukāme appameva gahetabbaṃ, deyyadhammepi bahutare dāyakepi bahuṃ dātukāme attano balaṃ jānitvā gahetabbaṃ. Apica mattāyeva vaṇṇitā bhagavatāti paribhogamattaññunā puttamaṃsaṃ viya akkhabbhañjanamiva ca yoniso manasi karitvā bhojanaṃ paribhuñjitabbanti.

342. Evamimāya gāthāya brahmacariyassa upakārabhūtāya kalyāṇamittaseva-nāya niyojetvā senāsanabhojanamukhena ca paccayaparibhogapārisuddhisile samādapetvā idāni yasmā cīvarādīsu taṇhāya micchā-ājīvo hoti, tasmā taṃ paṭise-dhetvā ājīvapārisuddhisile samādapento “**cīvare piṇḍapāte cā**”ti imaṃ gāthamāha. Tattha **paccayeti** gilānappaccaye. **Etesūti** etesu catūsu cīvarādīsu bhikkhūnaṃ taṇhuppādavatthūsu. **Taṇhaṃ mākāsīti** “hirikopīnapaṭicchādanādi-atthameva te cattāro paccayā niccāturānaṃ purisānaṃ paṭikārabhūtā jajjaragharassevimassa atidubbalassa kāyassa upatthambhabhūtā”ti-ādinā nayena ādīnavaṃ passanto taṇhaṃ mā janesi, ajanento anuppādentō viharāhīti vuttaṃ hoti. Kiṃ kāraṇaṃ? **Mā lokam punarāgami.** Etesu hi taṇhaṃ karonto taṇhāya ākaḍḍhiyamāno punapi imaṃ lokam āgacchati. So tvaṃ etesu taṇhaṃ mākāsī, evaṃ sante na puna imaṃ lokam āgamissasīti.

Evaṃ vutte āyasmā rāhulo “cīvare taṇhaṃ mākāsīti maṃ bhagavā āhā”ti cīvara-paṭisaṃyuttāni dve dhutaṅgāni samādiyi paṃsukūlikaṅgañca, tecīvarikaṅgañca. “Piṇḍapāte taṇhaṃ mākāsīti maṃ bhagavā āhā”ti piṇḍapāta-paṭisaṃyuttāni pañca dhutaṅgāni samādiyi- piṇḍapātikaṅgaṃ, sapaḍānacārikaṅgaṃ, ekāsanikaṅgaṃ, pattapiṇḍikaṅgaṃ, khalupacchābhattikaṅganti. “Senāsane taṇhaṃ mākāsīti maṃ bhagavā āhā”ti senāsanapaṭisaṃyuttāni (2.0076) cha dhutaṅgāni samādiyi- āra-ññikaṅgaṃ, abbhokāsikaṅgaṃ, rukkhamūlikaṅgaṃ, yathāsanthatikaṅgaṃ, sosāni-kaṅgaṃ, nesajjikaṅganti. “Gilānappaccaye taṇhaṃ mākāsīti maṃ bhagavā āhā”ti sabbappaccayesu yathālābhaṃ yathābalaṃ yathāsāruppanti tīhi santosehi

santuṭṭho ahosi, yathā taṃ subbaco kulaputto padakkhiṇaggāhī anusāsaninti.

343. Evaṃ bhagavā āyasmantaṃ rāhulaṃ ājīvapārisuddhisīle samādapetvā idāni avasesasīle samathavipassanāsu ca samādapetuṃ “**saṃvuto pātimokkhasmin**” ti-ādimāha. Tattha **saṃvuto pātimokkhasminti** ettha bhavassūti pāṭhaseso. **Bhavāti** antimapadena vā sambandho veditabbo, tathā dutiyapade. Evametehi dvīhi vacanehi pātimokkhasaṃvarasīle, indriyasaṃvarasīle ca samādapesi. Pākaṭavasena cettha pañcindriyāni vuttāni. Lakkhaṇato pana chaṭṭhampi vuttaṃyeva hotīti veditabbaṃ. **Sati kāyagatā tyatthūti** evaṃ catupārisuddhisīle patiṭṭhitassa tuyhaṃ catudhātuvavatthānacatubbidhasampajaññānāpānassati-āhārepaṭikūlasa-ññābhāvanādibhedā kāyagatā sati atthu bhavatu, bhāvehi nanti attho. **Nibbidābahulo bhavāti** saṃsāravaṭṭe ukkaṇṭhanabahulo sabbaloke anabhiratasaññī hohīti attho.

344. Ettāvatā nibbedhabhāgiyaṃ upacārabhūmiṃ dassetvā idāni appanābhūmiṃ dassento “**nimittaṃ parivajjehi**” ti-ādimāha. Tattha **nimittanti** rāgaṭṭhāniyaṃ subhanimittaṃ. Teneva naṃ parato visesento āha- “**subhaṃ rāgūpasañhitān**” ti. **Parivajjehīti** amanasikārena pariccajāhi. **Asubhāya cittaṃ bhāvehīti** yathā saviññāṇake aviññāṇake vā kāye asubhabhāvanā sampajjati, evaṃ cittaṃ bhāvehi. **Ekaggaṃ susamāhitanti** upacārasamādhinā ekaggaṃ, appanāsamādhinā susamāhitaṃ. Yathā te īdisaṃ cittaṃ hoti, tathā naṃ bhāvehīti attho.

345. Evamassa appanābhūmiṃ dassetvā vipassanaṃ dassento “**animittan**” ti-ādimāha. Tattha **animittañca bhāvehīti** evaṃ nibbedhabhāgiyena samādhinā samāhitacitto vipassanaṃ bhāvehīti vuttaṃ hoti. Vipassanā hi “aniccānupassanāññāṇaṃ niccanimittato vimuccatīti animitto vimokkho” ti-ādinā (2.0077) nayena rāganimittādīnaṃ vā aggahaṇena animittavohāraṃ labhati. Yathāha-

“So khvāhaṃ, āvuso, sabbanimittānaṃ amanasikārā animittaṃ cetosamādhim upasampajja viharāmi. Tassa mayhaṃ, āvuso, iminā vihārena viharato nimittānusāri viññāṇaṃ hotī” ti (saṃ. ni. 4.340).

Mānānusayamujjahāti imāya animittabhāvanāya aniccasaññaṃ paṭilabhitvā “aniccasaññino, meghiya, anattasaññā saṇṭhāti, anattasaññī asmimānasamuggghātaṃ pāpuṇāti” ti evamādinā (a. ni. 9.3; udā. 31) anukkamena mānānusayaṃ ujjaha pajaha pariccajāhīti attho. **Tato mānābhisamayā, upasanto carissasīti** athevaṃ ariyamaggena mānassa abhisamayā khayā vayā pahānā paṭinissaggā upasanto nibbuto sītibhūto sabbadarathapariḷāhavirahito yāva anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāsi, tāva suññatānimittappaṇihitānaṃ aññataraññatarena phalasaṃpattivihārena carissasi viharissasīti arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhāpesi.

Tato paraṃ “itthaṃ sudaṃ bhagavā” ti-ādi saṅgītikārakānaṃ vacanaṃ. **Tattha itthaṃ sudanti** itthaṃ su idaṃ, evamevāti vuttaṃ hoti. Sesametta uttānatthameva. Evaṃ ovadiyamāno cāyasmā rāhulo paripākagatesu vimuttiparipācaniyesu dhammesu cūḷarāhulovādasuttapariyosāne anekehi devatāsahashehi saddhim arahatte patiṭṭhāsīti.

12. Nigrodhakappasutta-(vaṅgīsasutta)-vaṇṇanā

Evaṃ me sutanti nigrodhakappasuttaṃ, “vaṅgīsasuttan” tipi vuccati. Kā uppatti? Ayameva yāssa nidāne vuttā. Tattha **evaṃ meti**-ādīni vuttatthāneva, yato (2.0078) tāni aññāni ca tathāvidhāni chaḍḍetvā avuttanayameva vaṇṇayissāma. **Aggālave cetiyeti** āḷaviyaṃ aggacetiye. Anuppanne hi bhagavati aggāḷavagotamakādīni anekāni cetiyāni ahesuṃ yakkhanāgādīnaṃ bhavanāni. Tāni uppanne bhagavati manussā vināsetvā vihāre akaṃsu, teneva ca nāmena vohariṃsu. Tato aggāḷavacetiyaśākhāte vihāre viharatīti vuttaṃ hoti. **Āyasmato vaṅgīsassāti** ettha **āyasmāti** piyavacanaṃ, **vaṅgīsoti** tassa therassa nāmaṃ. So jātito pabhuti evaṃ vedītabbo- so kira paribbājakassa putto paribbājikāya kucchimhi jāto aññataraṃ vijjaṃ jānāti, yassānubhāvena chavasīsaṃ ākoṭetvā sattānaṃ gatiṃ jānāti. Manussāpi sudaṃ attano ñātīnaṃ kālakatānaṃ susānato sīsāni ānetvā taṃ tesāṃ gatiṃ pucchanti. So “asukaniraye nibbato, asukamanussaloke” ti vadati. Te tena vimhitā tassa bahuṃ dhaṇaṃ denti. Evaṃ so sakalajambudīpe pākaṭo ahoṣi.

So sataśāhassakappaṃ pūritapāramī abhinīhārasampanno pañcahi purisaśāhassahi parivuto gāmanigamajanapadarājadhānīsu vicaranto sāvatthiṃ anuppatto. Tena ca samayena bhagavā sāvatthiyaṃ viharati, sāvattvivāsino purebhattaṃ dānaṃ datvā pacchābhattaṃ sunivatthā supārutā pupphagandhādīni gahetvā dhammassavanatthāya jetavanaṃ gacchanti. So te disvā “mahājanakāyo kuhiṃ gacchatī” ti pucchi. Athassa te ācikkhiṃsu- “buddho loke uppanno, so bahujanahitāya dhammaṃ deseti, tattha gacchāmā” ti. Sopi tehi saddhiṃ saparivāro gantvā bhagavatā saddhiṃ sammoditvā ekamantaṃ nisīdi. Atha naṃ bhagavā āmantesi- “kiṃ, vaṅgīsa, jānāsi kira tādisaṃ vijjaṃ, yāya sattānaṃ chavasīsāni ākoṭetvā gatiṃ pavedesī” ti? “Evaṃ, bho gotama, jānāmī” ti. Bhagavā niraye nibbattassa sīsaṃ āharāpetvā dassesi, so nakhena ākoṭetvā “niraye nibbattassa sīsaṃ bho gotamā” ti āha. Evaṃ sabbagatinibbattānaṃ sīsāni dassesi, sopi

tatveva ñatvā ārocesi. Athassa bhagavā khīṇāsavasīsaṃ dassesi, so punappunaṃ ākoṭetvā na aññāsi. Tato bhagavā “avisayo (2.0079) te ettha vaṅgīsa, mameveso visayo, khīṇāsavasīsaṃ”ti vatvā imaṃ gāthamabhāsi-

“Gatī migānaṃ pavanaṃ, ākāso pakkhinaṃ gati;

vibhavo gati dhammānaṃ, nibbānaṃ arahato gatī”ti. (pari. 339);

Vaṅgīso gāthaṃ sutvā “imaṃ me, bho gotama, vijjaṃ dehi”ti āha. Bhagavā “nāyaṃ vijjā apabbajitānaṃ sampajjati”ti āha. So “pabbājetvā vā maṃ, bho gotama, yaṃ vā icchasi, taṃ katvā imaṃ vijjaṃ dehi”ti āha. Tadā ca bhagavato nigrodhakappatthero samīpe hoti, taṃ bhagavā āṇāpesi- “tena hi, nigrodhakappa, imaṃ pabbājehi”ti. So taṃ pabbājetvā tacapañcakakammaṭṭhānaṃ ācikkhi. Vaṅgīso anupubbena paṭisambhidāppatto arahā ahosi. Etadagge ca bhagavatā niddiṭṭho “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ paṭibhānavantānaṃ yadidaṃ vaṅgīso”ti (a. ni. 1.212).

Evaṃ samudāgatassa āyasmato vaṅgīsassa **upajjhāyo** vajjāvajjādi-upanijjhāyena evaṃ laddhavohāro **nigrodhakappo** nāma thero. **Kappoti** tassa therassa nāmaṃ, nigrodhamūle pana arahattaṃ adhigatattā “**nigrodhakappo**”ti bhagavatā vutto. Tato naṃ bhikkhūpi evaṃ voharanti. Sāsane thirabhāvaṃ pattoti **thero**. **Aggālave cetiye aciraparinibbuto hoti**ti tasmīṃ cetiye aciraparinibbuto hoti. **Rahogatassa paṭisallīnassā**ti gaṇamhā vūpakaṭṭhattā rahogatassa kāyena, paṭisallīnassa cittena tehi tehi visayehi paṭinivattitvā sallīnassa. **Evaṃ cetaso parivitakko udapādī**ti iminā ākārena vitakko uppajji. Kasmā pana udapādīti. Asammukhattā diṭṭhāsevanattā ca. Ayañhi tassa parinibbānakāle na sammukhā ahosi, diṭṭhapubbañcānena assa hatthakukkuccādipubbāsevanaṃ, tādisañca akhīṇāsavānampi hoti khīṇāsavānampi pubbaparicayena.

Tathā hi piṇḍolabhāradvājo pacchābhattaṃ divāvihāratthāya udenassa uyyānameva gacchati pubbe rājā hutvā tattha paricāresīti iminā pubbaparicayena, gavampatitthero tāvatimsabhavane suññaṃ devavimānaṃ gacchati devaputto hutvā tattha paricāresīti iminā pubbaparicayena. Pilindavaccho bhikkhū vasalavādena samudācarati abbokiṇṇāni pañca jātisatāni (2.0080) brāhmaṇo hutvā tathā abhāsīti iminā pubbaparicayena. Tasmā asammukhattā diṭṭhāsevanattā cassa evaṃ cetaso parivitakko udapādi “**parinibbuto nu kho me upajjhāyo, udāhu no parinibbuto**”ti. Tato paraṃ uttānatthameva. **Ekamaṃsaṃ cīvaraṃ katvāti** ettha pana puna saṅghāpanena evaṃ vuttaṃ. Ekamaṃsanti ca vāmaṃsaṃ pārupitvā ṭhitassetamaṃ adhivacanaṃ. Yato yathā vāmaṃsaṃ pārupitvā ṭhitaṃ hoti, tathā cīvaraṃ katvāti evamassattho veditabbo. Sesamaṃ pākaṭameva.

346. Anomapaññanti omaṃ vuccati parittaṃ lāmakamaṃ, na omapaññaṃ, anomapaññaṃ, mahāpaññanti attho. **Diṭṭheva dhammeti** paccakkhameva, imasmimyeva attabhāveti vā attho. **Vicikicchānanti** evarūpānaṃ parivitakkānaṃ. **Ñātoti** pākaṭo. **Yasassīti** lābhaparivārasampanno **abhinibbutattoti** guttacitto aparidayhamānaccitto vā.

347. Tayā katanti nigrodhamūle nisinnattā “nigrodhakappo”ti vadatā tayā katanti yathā attanā upalakkheti, tathā bhaṇati. Bhagavā pana na nisinnattā eva

taṃ tathā ālapi, apica kho tattha arahattaṃ pattattā. **Brāhmaṇassāti** jātiṃ sandhāya bhaṇati. So kira brāhmaṇamahāsālakulā pabbajito. **Namassaṃ acarīti** namassamāno vihāsi. **Mutyapekkhoti** nibbānasaṅkhātaṃ vimuttiṃ apekkhamāno, nibbānaṃ patthentoti vuttaṃ hoti. **Daḷhadhammadassīti** bhagavantaṃ ālapati. Daḷhadhammo hi nibbānaṃ abhijjanaṭṭhena, tañca bhagavā dasseti. Tasmā taṃ “daḷhadhammadassī”ti āha.

348. Sakyātipi bhagavantameva kulanāmena ālapati. **Mayampi sabbeti** nirava-sesaparisaṃ saṅgaṇhitvā attānaṃ dassento bhaṇati. **Samantacakkhūtipi** bhagava-ntameva sabbaññutaññāṇena ālapati. **Samavaṭṭhitāti** sammā avatṭhitā ābhogaṃ katvā ṭhitā. **Noti** amhākaṃ. **Savanāyāti** imassa pañhassa veyyākaraṇassavana-tthāya. **Sotāti** sotindriyāni. **Tuvaṃ no satthā tvamanuttarosīti** thutivacanamattame-
vetam.

349. Chindeva (2.0081) no vicikicchanti akusalavicikicchāya nibbicikiccho so, vicikicchāpatirūpakaṃ pana taṃ parivitakkaṃ sandhāyevamāha. **Brūhi metanti** brūhi me etaṃ, yaṃ mayā yācitosi “taṃ sāvakaṃ sakyā, mayampi sabbe aññātu-micchāmā”ti, brūvanto ca taṃ **brāhmaṇaṃ parinibbutaṃ vedaya bhūripañña majjheva no bhāsa**, parinibbutaṃ ṇatvā mahāpaññaṃ bhagavā majjheva amhākaṃ sabbesaṃ bhāsa, yathā sabbeva mayaṃ jāneyyāma. **Sakkova devāna sahasanettoti** idaṃ pana thutivacanameva. Apicassa ayaṃ adhippāyo- yathā sakko sahasanetto devānaṃ majjhe tehi sakkaccaṃ sampaṭicchitavacano bhāsati, evaṃ amhākaṃ majjhe amhehi sampaṭicchitavacano bhāsāti.

350. Ye kecīti imampi gāthaṃ bhagavantaṃ thunantoyeva vattukāmataṃ janetuṃ bhaṇati. Tassattho **ye keci** abhijjhādayo **ganhā** tesam appahāne mohavi-cikicchānaṃ pahānābhāvato “**mohamaggā**”ti ca “**aññāṇapakkhā**”ti ca “**vicikiccha-ṭṭhānā**”ti ca vuccanti. Sabbe te **tathāgataṃ patvā** tathāgatassa desanābalena viddhaṃsitā na bhavanti nassanti. Kiṃ kāraṇaṃ? Cakkhuñhi **etaṃ paramaṃ narānaṃ**, yasmā tathāgato sabbaganthavidhamanapaññācakkhujananto narānaṃ paramaṃ cakkhanti vuttaṃ hoti.

351. No ce hi jātūti imampi gāthaṃ thunantoyeva vattukāmataṃ janentova bhaṇati. Tattha **jātūti** ekaṃsavacanaṃ. **Purisoti** bhagavantaṃ sandhāyāha. **Jotima-ntoti** paññājotisamannāgata sārīputtādayo. Idaṃ vuttaṃ hoti- yadi bhagavā yathā puratthimādibhedo vāto abbhaghaṇaṃ vihanati, evaṃ desanāvegena kilese na vihaneyya. Tathā yathā abbhaghaṇena nivuto loko tamova hoti ekandhakāro, evaṃ aññāṇanivutopi tamovassa. Yepi ime dāni jotimanto khāyanti sārīputtādayo, tepi narā na tapeyyunti.

352. Dhīrā cāti imampi gāthaṃ purimanayeneva bhaṇati. Tassattho **dhīrā** ca paṇḍitā purisā **pajjotakarā bhavanti**, paññāpajjotaṃ uppādentī. Tasmā ahaṃ taṃ **vīra** padhānavīriyasamannāgato bhagavā **tatheva maññe** dhīroti ca (2.0082) pajjo-takarotveva ca maññāmi. Mayañhi vipassinaṃ sabbadhamme yathābhūtaṃ passantaṃ bhagavantaṃ jānanta eva upāgamumhā, tasmā **parisāsu no āvika-rohi kappam**, nigrodhakappaṃ ācikkha pakāsehīti.

353. Khippanti imampi gāthaṃ purimanayeneva bhaṇati. Tassattho **khippam**

giraṃ eraya lahuṃ acirāyamāno vacanaṃ bhāsa, **vagguṃ** manoramaṃ bhagavā. Yathā suvaṇṇahaṃso gocarapaṭikkanto jātassaravanasañḍaṃ disvā gīvaṃ **paggayha** uccāretvā rattatuṇḍena saṅikaṃ ataramāno vagguṃ giraṃ nikūjati nicchāreti, evameva tvampi **saṅikaṃ nikūja**, iminā mahāpurisalakkhaṇaññatarena **bindussarena suvikappitena** suṭṭhuvikappitena abhisaṅkhatena. Ete mayaṃ **sabbeva ujugatā** avikkhittamānasā hutvā tava nikūjitaṃ **suṇomāti**.

354. Pahīnajātīmaraṇanti imampi gāthaṃ purīmanayeneva bhaṇati. Tattha na sesetīti aseso, taṃ **asesaṃ**. Sotāpannādayo viya kiñci asasetvā pahīnajātīmaraṇanti vuttaṃ hoti. **Niggayhāti** suṭṭhu yācitvā nibandhitvā. **Dhonaṇti** dhutasabba-pāpaṃ. **Vadessāmīti** kathāpessāmi dhammaṃ. **Na kāmakāro hi puthujjanānanti** puthujjanānameva hi kāmakāro natthi, yaṃ patthenti ñātuṃ vā vattuṃ vā, taṃ na sakkonti. **Saṅkheyyakāro ca tathāgatānanti** tathāgatānaṃ pana vīmaṃsakāro paññāpubbaṅgamā kiriyā. Te yaṃ patthenti ñātuṃ vā vattuṃ vā, taṃ sakkontīti adhippāyo.

355. Idāni taṃ saṅkheyyakāraṃ pakāseṇto “**sampannavēyyākaraṇaṃ**” ti gāthamāha. Tassattho- tathā hi tava bhagavā idaṃ **samujjupaññassa** tattha tattha samuggahitaṃ vuttaṃ pavattitaṃ sampannavēyyākaraṇaṃ, “santatimahāmatto sattatālamattaṃ abbhuggantvā parinibbāyissati, suppabuddho sakko sattame divase pathaviṃ pavisissati” ti evamādīsu aviparītaṃ diṭṭhaṃ. Tato pana suṭṭhutaṃ aṅjaliṃ paṇāmetvā āha- ayamañjalī pacchimo suppaṇāmito, ayamaparopi aṅjalī suṭṭhutaṃ paṇāmito. **Mā mohayīti** mā no akathanena mohayī jānaṃ jānanto kappassa gatiṃ. **Anomapaññāti** bhagavantaṃ ālapati.

356. Parovaranti (2.0083) imaṃ pana gāthaṃ aparenapi pariyāyena amohana-meva yācanto āha. Tattha **parovaranti** lokiyalokuttaravasena sundarāsundaraṃ dūresantikaṃ vā. **Ariyadhammanti** catusaccadhammaṃ. **Viditvāti** paṭivijjhitvā. **Jānanti** sabbaṃ ñeyyadhammaṃ jānanto. **Vācābhikaṅkhāmīti** yathā ghammani ghammatatto puriso kilanto tasito vāriṃ, evaṃ te vācaṃ abhikaṅkhāmi. **Sutaṃ pavassāti** sutasaṅkhātaṃ saddāyatanaṃ pavassa pagghara muñca pavattehi. “Sutassa vassā” tipī pāṭho, vuttappakārassa saddāyatanaṃ vuttahiṃ vassāti attho.

357. Idāni yādisaṃ vācaṃ abhikaṅkhāti, taṃ pakāseṇto-

“Yadatthikaṃ brahmacariyaṃ acarī,
kappāyano kaccissa taṃ amoghaṃ;
nibbāyi so ādu sa-upādiseso,
yathā vimutto ahu taṃ suṇomā” ti.-

Gāthamāha. Tattha **kappāyanoti** kappameva pūjāvasena bhaṇati. **Yathā vimuttoti** “kiṃ anupādisesāya nibbānadhātuyā yathā asekkhā, udāhu upādisesāya yathā sekkhā” ti pucchati. Sesamettha pākaṭameva.

358. Evaṃ dvādasahi gāthāhi yācito bhagavā taṃ viyākaronto-

“Acchecchi taṇhaṃ idha nāmarūpe, (iti bhagavā)
kaṇhassa sotaṃ dīgharattānusayitaṃ;
atāri jātiṃ maraṇaṃ asesāṃ,
iccabravī bhagavā pañcaseṭṭho” ti.-

Gāthamāha. Tattha purimapadassa tāva attho- yāpi imasmiṃ nāmarūpe kāmata-
ṇhādibhedā taṇhādīgharattaṃ appahīnaṭṭhena anusayitā kaṇhanāmakassa
mārassa “sotaṇ”tipi vuccati, taṃ kaṇhassa sotabhūtaṃ dīgharattānusayitaṃ idha
nāmarūpe taṇhaṃ kappāyano chindīti. **Iti bhagavā**ti idaṃ panettha saṅgītikārānaṃ
vacanaṃ. **Atāri jātiṃ maraṇaṃ asesanti** so (2.0084) taṃ taṇhaṃ chetvā asesamaṃ
jātimaraṇaṃ atāri, anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyīti dasseti. **Iccabravī**
bhagavā pañcasetṭhoti vaṅgīsena puṭṭho bhagavā etadavoca pañcanaṃ paṭha-
masissānaṃ pañcavaggiyānaṃ seṭṭho, pañcahi vā saddhādīhi indriyehi, silādīhi
vā dhammakhandhehi ativisiṭṭhehi cakkhūhi ca seṭṭhoti saṅgītikārānamevidaṃ
vacanaṃ.

359. Evaṃ vutte bhagavato bhāsitamabhinandamānaso

vaṅgīso “**esa sutvā**”ti-ādigāthāyo āha. Tattha paṭhamagāthāya **isisattamā**ti bhagavā isi ca sattamo ca uttamaṭṭhena vipassīsinhivessabhūkakusandhakoṇāga-manakassapanāmake cha isayo attanā saha satta karonto pātubhūtotipi isisattamo, taṃ ālapanto āha. **Na maṃ vañcesī**ti yasmā parinibbuto, tasmā tassa parinibbutabhāvaṃ icchantamā maṃ na vañcesi, na viṣaṃvādesīti attho. Sesamettha pākaṭameva.

360. Dutiyagāthāya yasmā mutyapekkho vihāsi, tasmā taṃ sandhāyāha “**yathā-vādī tathākārī, ahu buddhassa sāvako**”ti. **Maccuno jālaṃ tatanti** tebhūmakavaṭṭe vitthataṃ māraṣa taṇhājālaṃ. **Māyāvinoti** bahumāyassa. “Tathā māyāvino”tipi keci paṭhanti, tesaṃ yo anekāhi māyāhi anekakkhattumpi bhagavantaṃ upasaṅkami, tassa tathā māyāvinoti adhippāyo.

361. Tatiyagāthāya **ādī**ti kāraṇaṃ. **Upādānassā**ti vaṭṭassa. Vaṭṭañhi upādātabbaṭṭhena idha “upādānaṃ”ti vuttaṃ, tasseva upādānassa ādiṃ avijjātaṇhādibhedamā kāraṇaṃ addasa kappoti evaṃ vattumā vaṭṭati bhagavāti adhippāyena vadati. **Accagā vatāti** atikkanto vata. **Maccudheyanti** maccu ettha dhiyatīti maccudheyamā, tebhūmakavaṭṭassetamā adhivacanaṃ. Taṃ suduttaramā maccudheyamā accagā vatāti vedajāto bhaṇati. Sesamettha pākaṭamevāti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya nigrodhakappasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

13. Sammāparibbājanīyasutta-(mahāsamayasutta)-vaṇṇanā

362. Pucchāmi (2.0085) **munimā pahūtapaññanti** sammāparibbājanīyasuttaṃ, “mahāsamayasuttan”tipi vuccati mahāsamayadivase kathitattā. Kā uppatti? Pucchāvasikā uppatti. Nimmitabuddhena hi puṭṭho bhagavā imaṃ suttamabhāsi, taṃ saddhimā pucchāya “sammāparibbājanīyasuttan”ti vuccati. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato pana sākiyakolīyānaṃ uppattito pabhuti porāṇehi vaṇṇiyati.

Tatrāyamā uddesamaggavaṇṇanā- paṭhamakappikānaṃ kira rañño mahāsammatassa rojo nāma putto ahosi. Rojassa vararojo, vararojassa kalyāṇo, kalyāṇassa varakalyāṇo, varakalyāṇassa mandhātā, mandhātussa varamandhātā, varamandhātussa uposatho, uposathassa varo, varassa upavaro, upavarassa maghadevo, maghadevassa paramparā caturāsīti khattiyasahassāni ahesumā. Tesaṃ parato tayo okkākavaṃsā ahesumā. Tesu tatiya-okkākassa pañca mahesiyo ahesumā- hatthā, cittā, jantu, jālinī, visākhāti. Ekekissā pañca pañca itthisatāni parivārā. Sabbajeṭṭhāya cattāro puttā- okkā mukho, karakaṇḍu, hatthiniko, sinipuroti; pañca dhītarō- piyā, suppiyā, ānandā, vijitā, vijitasenāti. Evaṃ sā nava putte labhitvā kālamakāsi.

Atha rājā aññaṃ daharamā abhirūpaṃ rājadhītaramā ānetvā aggamahesiṭṭhāne

ṭhapesi. Sāpi jantum nāma ekaṃ puttamaṃ vijāyi. Taṃ jantukumāraṃ pañcamadi-
vase alaṅkaritvā rañño dassesi. Rājā tuṭṭho mahesiyā varaṃ adāsi. Sā ñātakehi
saddhiṃ mantetvā puttassa rajjaṃ yāci. Rājā “nassa vasali, mama puttānaṃ anta-
rāyamicchasi”ti nādāsi. Sā punappunaṃ raho rājānaṃ paritosetvā “na, mahārāja,
musāvādo vaṭṭati”ti-ādīni vatvā yācati eva. Atha rājā putte āmantesi- “ahaṃ, tātā,
tumhākaṃ kaniṭṭhaṃ jantukumāraṃ disvā tassa mātuyā sahasā varaṃ adāsiṃ.
Sā (2.0086) puttassa rajjaṃ pariṇāmetuṃ icchati. Tumhe mamaccayena āgantvā
rajjaṃ kāreyyāthā”ti aṭṭhahi amaccehi saddhiṃ uyyojesi. Te bhaginiyo ādāya catu-
raṅginiyā senāya nagarā nikkhamiṃsu. “Kumārā pitu-accayena āgantvā rajjaṃ
kāressanti, gacchāma ne upaṭṭhahāmā”ti cintetvā bahū manussā anubandhiṃsu.
Paṭhamadivase yojanamattā senā ahosi, dutiyadivase dviyojanamattā, tatiyadi-
vase tiyojanamattā. Kumārā cintesuṃ- “mahā ayaṃ balakāyo, sace mayaṃ kañci
sāmantarājānaṃ akkamitvā janapadaṃ gaṇhissāma, sopi no na pahossati, kiṃ
paresaṃ piḷaṃ katvā laddharajjena, mahā jambudīpo, arañṇe nagaraṃ māpessā-
mā”ti himavantābhimukhā agamiṃsu.

Tattha nagaramāpanokāsaṃ pariyesamānā himavati kapilo nāma ghoratapo
tāpaso paṭivasati pokkharāṇitire mahāsākasaṇḍe, tassa vasanokāsaṃ gatā. So te
disvā pucchitvā sabbaṃ pavattiṃ sutvā tesu anukampaṃ akāsi. So kira bhuma-
jālaṃ nāma vijjaṃ jānāti, yāya uddhaṃ asītihatthe ākāse ca heṭṭhā bhūmiyañca
guṇadose passati. Athekasmiṃ padese sūkaramigā sīhabyagghādayo tāsetvā
paripātentī, maṇḍūkamūsikā sappe bhimsāpentī. So te disvā “ayaṃ bhūmippa-
deso pathavī-aggan”ti tasmīṃ padese assamaṃ māpesi. Tato so rājakumāre āha-
“sace mama nāmena nagaraṃ karoṭha, demi vo imaṃ okāsan”ti. Te tathā paṭijā-
niṃsu. Tāpaso “imasmīṃ okāse ṭhatvā caṇḍālaputtopi cakkavattiṃ balena atisetī”-
ti vatvā “assame rañño gharaṃ māpetvā nagaraṃ māpethā”ti taṃ okāsaṃ datvā
sayamaṃ avidūre pabbatapāde assamaṃ katvā vasi. Tato kumārā tattha nagaraṃ
māpetvā kapilassa vutthokāse katattā “**kapilavattū**”ti nāmaṃ āropetvā tattha
nivāsaṃ kappesuṃ.

Atha amaccā “ime kumārā vayappattā, yadi nesaṃ pitā santike bhaveyya, so
āvāhavivāhaṃ kāreyya. Idāni pana amhākaṃ bhāro”ti cintetvā kumārehi saddhiṃ
mantesuṃ. Kumārā “amhākaṃ sadisā khattiyadhītarō na passāma, tāsampi
bhaginīnaṃ sadise khattiyakumāre, jātisambhedañca (2.0087) na karomā”ti. Te
jātisambhedabhayena jeṭṭhabhaginiṃ mātutṭhāne ṭhapetvā avasesāhi saṃvāsaṃ
kappesuṃ. Tesamaṃ pitā taṃ pavattiṃ sutvā “sakyā vata, bho kumārā, parama-
sakyā vata, bho kumārā”ti udānaṃ udānesi. Ayaṃ tāva sakyānaṃ uppatti.
Vuttampi cetamaṃ bhagavatā-

“Atha kho, ambaṭṭha, rājā okkāko amacce pārisajje āmantesi- ‘kahaṃ nu kho,
bho, etarahi kumārā sammantī’ti. Atthi, deva, himavantapasse pokkharāṇiyā tīre
mahāsākasaṇḍo, tatthetarahi kumārā sammanti. Te jātisambhedabhayā sakāhi
bhaginīhi saddhiṃ saṃvāsaṃ kappentīti. Atha kho, ambaṭṭha, rājā okkāko
udānaṃ udānesi- ‘sakyā vata, bho kumārā, paramasakyā vata, bho kumārā’ti,
tadagge kho pana, ambaṭṭha, sakyā paññāyanti, so ca sakyānaṃ pubbapuriso”-

ti (dī. ni. 1.267).

Tato nesam̐ jetṭhabhaginiyā kuṭṭharogo udapādi, koviḷārapupphasadisāni gattāni ahesum̐. Rājakumārā “imāya saddhiṃ ekato nisajjaṭṭhānabhojanādīni karontānampi upari esa rogo saṅkamati”ti cintetvā uyyānakīlam̐ gacchantā viya taṃ yāne āropetvā araṅṅam̐ pavisitvā pokkharaniṃ khaṇāpetvā taṃ tattha khādaniyabhojanīyehi saddhiṃ pakkhipitvā upari padaram̐ paṭicchādāpetvā paṃsum̐ datvā pakkamiṃsu. Tena ca samayena rāmo nāma rājā kuṭṭharogī orodhehi ca nāṭakehi ca jigucchiyamāno tena samvegena jetṭhaputtassa rajjam̐ datvā araṅṅam̐ pavisitvā tattha paṇṇamūlaphalāni paribhuñjanto nacirasseva arogo suvaṇṇavaṇṇo hutvā, ito cito ca vicaranto mahantaṃ susirarukkham̐ disvā tassabbhantare soḷasahatthappamāṇam̐ taṃ kolāpam̐ sodhetvā, dvāraṅca vātapānaṅca katvā nisseṇiṃ bandhitvā tattha vāsam̐ kappesi. So aṅgārakaṭāhe aggim̐ katvā rattiṃ vissaraṅca sussaraṅca suṇanto sayati. So “asukasmiṃ padese siho saddamakāsi, asukasmiṃ byaggho”ti sallakkhetvā pabhāte tattha gantvā vighāsamaṃsam̐ ādāya pacitvā khādati.

Athekadivasam̐ so paccūsasamaye aggim̐ jāletvā nisīdi. Tena ca samayena tassā rājadhītāya gandham̐ ghāyitvā byaggho taṃ padesam̐ khaṇitvā (2.0088) padaratthare vivaramakāsi. Tena vivarena sā byaggham̐ disvā bhītā vissaramakāsi. So taṃ saddam̐ sutvā “itthisaddo eso”ti ca sallakkhetvā pātova tattha gantvā “ko etthā”ti āha. “Mātugāmo sāmī”ti. “Nikkhamā”ti. “Na nikkhamāmi”ti. “Kiṃ kāraṇā”ti? “Khattiyakaṅṅā ahan”ti. Evaṃ sobbhe nikhātāpi mānameva karoti. So sabbam̐ pucchitvā “ahampi khattiyo”ti jātiṃ ācikkhitvā “ehi dāni khīre pakkhittasappi viya jātan”ti āha. Sā “kuṭṭharoginīmhi sāmī, na sakkā nikkhamitun”ti āha. So “katakammo dāni aham̐ sakkā tikicchitun”ti nisseṇiṃ datvā taṃ uddharitvā attano vasanokāsam̐ netvā sayam̐ paribhuttābhesajjāni eva datvā nacirasseva arogam̐ suvaṇṇavaṇṇamakāsi. So tāya saddhiṃ samvāsam̐ kappesi. Sā paṭhamasamvāseneva gabbham̐ gaṇhitvā dve putte vijāyi, punapi dveti evam̐ soḷasakkhattum̐ vijāyi. Evaṃ te dvattiṃsa bhātaro ahesum̐. Te anupubbena vuḍḍhippatte pitā sabbasippāni sikkhāpesi.

Athekadivasam̐ eko rāmarāṅṅo nagaravāsī pabbate ratanāni gavesanto taṃ padesam̐ āgato rājānam̐ disvā aṅṅāsi. “Jānāmahaṃ, deva, tumhe”ti āha. “Kuto tvam̐ āgatosī”ti ca tena puṭṭho “nagarato devā”ti āha. Tato nam̐ rājā sabbam̐ pavattiṃ pucchi. Evaṃ tesu samullapamānesu te dārakā āgamim̐su. So te disvā “ime ke devā”ti pucchi. “Puttā me bhaṇe”ti. “Imehi dāni, deva, dvattiṃsakumārehi parivuto vane kiṃ karissasi, ehi rajjamanusāsā”ti? “Alam̐, bhaṇe, idheva sun”ti. So “laddham̐ dāni me kathāpābhātan”ti nagaram̐ gantvā raṅṅo puttassārocesi. Raṅṅo putto “pitaram̐ ānessāmī”ti caturaṅginīyā senāya tattha gantvā nānapkārehi pitaram̐ yāci. Sopi “alam̐, tāta kumāra, idheva sukhan”ti neva icchi. Tato rājaputto “na dāni rājā āgantum̐ icchati, handassa idheva nagaram̐ māpemi”ti cintetvā taṃ kolarukkham̐ uddharitvā gharam̐ katvā nagaram̐ māpetvā kolarukkham̐ apanetvā katattā “kolanagaran”ti ca byagghapathe katattā “byagghapajjan”ti cāti dve nāmāni āropetvā āgamāsi.

Tato (2.0089) vayappatte kumāre mātā āṇāpesi- “tātā, tumhākaṃ kapilavatthu-
vāsino sakyā mātulā honti, dhītarō nesamaṃ gaṇhathā”ti. Te yaṃ divasaṃ khattiyaka-
ññāyo nadīkīḷanaṃ gacchanti, taṃ divasaṃ gantvā nadītitthaṃ uparundhitvā
nāmāni sāvetaṃ patthitā patthitā rājadhītarō gahetvā agamaṃsu. Sakyarājāno
sutvā “hotu bhaṇe, amhākaṃ ñātakā evā”ti tuṅhī ahesuṃ. Ayaṃ kōliyānaṃ
uppatti.

Evaṃ tesamaṃ sākiyakōliyānaṃ aññamaññaṃ āvāhavivāhaṃ karontānaṃ āgato
vaṃso yāva sīhahanurājā, tāva vitthārato veditabbo- sīhahanurañño kira pañca
puttā ahesuṃ- suddhodano, amitodano, dhotodano, sakkodano, sukkodanoti.
Tesu suddhodane rajjamaṃ kārayamaṇe tassa pajāpatiyā añjanarañño dhītāya
mahāmāyādeviyā kucchimhi pūritapāramī mahāpuriso jātakanidāne vuttanayena
tusitapurā cavitvā paṭisandhiṃ gahetvā anupubbena katamahābhikkhamano
sammāsambodhiṃ abhisambujjhivā pavattitavaradhammacakko anukkamena
kapilavatthuṃ gantvā suddhodanamahārājādayo ariyaphale paṭiṭṭhāpetvā janapa-
dacārikaṃ pakkamivā punapi aparena samayena paccāgantvā pannarasahi
bhikkhusatehi saddhiṃ kapilavatthusmiṃ viharati nigrodhārāme.

Tattha viharante ca bhagavati sākiyakōliyānaṃ udakaṃ paṭicca kalaho ahosi.
Kathaṃ? Nesamaṃ kira ubhinnaṃpi kapilapurakōliyapurānaṃ antare rohiṇī nāma
nadī pavattati. Sā kadāci appodakā hoti, kadāci mahodakā. Appodakakāle setuṃ
katvā sākiyāpi kōliyāpi attano attano sassapāyanatthaṃ udakaṃ ānenti. Tesamaṃ
manussā ekadivasaṃ setuṃ karontā aññamaññaṃ bhaṇḍantā “are tumhākaṃ
rājakulaṃ bhaginīhi saddhiṃ samvāsamaṃ kappesi kukkuṭasoṇasiṅgālāditiracchānā
viya, tumhākaṃ rājakulaṃ susirarukkhe vāsamaṃ kappesi pisācillikā viyā”ti evamaṃ
jātivādena khumaṃsetvā attano attano rājūnaṃ ārocesuṃ. Te kuddhā yuddhasajjā
hutvā rohiṇīnadītiṃ sampattā. Evaṃ sāgarasadisamaṃ balaṃ aṭṭhāsi.

Atha (2.0090) bhagavā “ñātakā kalahaṃ karonti, handa, ne vāressāmi”ti ākāse-
nāgantvā dvinnamaṃ senānaṃ majjhe aṭṭhāsi. Tampi āvajjetvā sāvathhito āgatoti eke.
Evaṃ ṭhatvā ca pana **attadaṇḍasuttaṃ** (su. ni. 941 ādayo) abhāsi. Taṃ sutvā
sabbe samvegaṃpattā āvudhāni chaḍḍetvā bhagavantaṃ namassamaṇā
aṭṭhaṃsu, mahaggaṇca āsanaṃ paññāpesuṃ. Bhagavā oruyha paññattāsane
nisīditvā “kuṭṭhārīhattho puriso”ti-ādikaṃ **phandanajātakaṃ** (jā. 1.13.14),
“vandāmi taṃ kuṅjarā”ti-ādikaṃ **laṭukikajātakaṃ** (jā. 1.5.39).

“Sammodamānā gacchanti, jālamādāya pakkhino;
yadā te vivadissanti, tadā ehinti me vasan” ti. (jā. 1.1.33)-

Imaṃ **vaṭṭakajātakañca** kathetvā puna tesam ciraḷappavattaṃ ṇātibhāvaṃ dassento imaṃ mahāvaṃsaṃ kathesi. Te “pubbe kira mayaṃ ṇātakā evā” ti ativiya pasīdiṃsu. Tato sakyā aḍḍhateyyakumārasate, koliyā aḍḍhateyyakumārasate pañca kumārasate bhagavato parivāratthāya adāṃsu. Bhagavā tesam pubba-hetuṃ disvā “etha bhikkhavo” ti āha. Te sabbe iddhiyā nibbatta-aṭṭhaparikkhārayuttā ākāse abbhuggantvā āgamma bhagavantaṃ vanditvā aṭṭhaṃsu. Bhagavā te ādāya mahāvanaṃ agamāsi. Tesam pajāpatiyo dūte pāhesuṃ, te tāhi nānappakārehi palobhiyamānā ukkaṇṭhiṃsu. Bhagavā tesam ukkaṇṭhitabhāvaṃ ṇatvā himavantaṃ dassetvā tattha **kuṇāljātakakathāya** (jā. 2.21.289 kuṇāljātakaṃ) tesam anabhiratiṃ vinodetukāmo āha- “diṭṭhapubbo vo, bhikkhave, himavā” ti? “Na bhagavā” ti. “Ethā, bhikkhave, pekkhathā” ti attano iddhiyā te ākāsenā nento “ayaṃ suvaṇṇapabbato, ayaṃ rajatapabbato, ayaṃ maṇipabbato” ti nānappakāre pabbate dassetvā kuṇāladahe manosilātale paccuṭṭhāsi. Tato “himavante sabbe catuppadabahuppādādibhedā tiracchānagatā pāṇā āgacchantu, sabbesañca pacchato kuṇālasakuṇo” ti adhiṭṭhāsi. Āgacchante ca te jātināmaniruttivasena vaṇṇento “ete, bhikkhave, haṃsā, ete koṅcā, ete cakkavākā, karavīkā, hatthisoṇḍakā, pokkharasātakā” ti tesam dassesi.

Te (2.0091) vimhitahadayā passantā sabbapacchato āgacchantam dvīhi dijakaññāhi mukhatuṇḍakena ḍaṃsitvā gahitakaṭṭhavemajjhe nisinnaṃ sahasadijakaññāparivāraṃ kuṇālasakuṇaṃ disvā acchariyabbhutacittajātā bhagavantaṃ āhaṃsu- “kacci, bhante, bhagavāpi idha kuṇālarājā bhūtapubbo” ti? “Āma, bhikkhave, mayāvesa kuṇālavaṃso kato. Atīte hi mayaṃ cattāro janā idha vasimhā- nārado devilo isi, ānando gijjharājā, puṇṇamukho phussakokilo, ahaṃ kuṇālo sakuṇo” ti sabbam mahākuṇāljātakaṃ kathesi. Tam sutvā tesam bhikkhūnaṃ purāṇadutiyikāyo ārabba uppannā anabhirati vūpasantā. Tato tesam bhagavā saccakathaṃ kathesi, kathāpariyosāne sabbapacchimako sotāpanno, sabba-uparimo anāgāmī ahosi, ekopi puthujjano vā arahā vā natthi. Tato bhagavā te ādāya punadeva mahāvane oruhi. Āgacchamānā ca te bhikkhū attanova iddhiyā āgacchiṃsu.

Atha nesam bhagavā uparimaggaṭṭhāya puna dhammaṃ desesi. Te pañcasatāpi vipassanaṃ ārabhitvā arahatte patiṭṭhahiṃsu. Paṭhamaṃ patto paṭhamameva agamāsi “bhagavato āroccsāmī” ti. Āgantvā ca “abhiramāmaṃ bhagavā, na ukkaṇṭhāmī” ti vatvā bhagavantaṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Evaṃ te sabbepi anukkamena āgantvā bhagavantaṃ parivāretvā nisīdiṃsu jeṭṭhamāsa-uposathadivase sāyanhasamaye. Tato pañcasatakhīṇāsavaparivutaṃ varabuddhāsane nisinnaṃ bhagavantaṃ ṭhapetvā asaṇṇasatte ca arūpabrahmāno ca sakaladasa-sahasacakkavāle avasesadevatādayo maṅgalasuttavaṇṇanāyaṃ vuttanayena sukhumattabhāve nimminivā samparivāresuṃ “vicitrapaṭibhānaṃ dhammasanaṃ sossāmā” ti. Tattha cattāro khīṇāsavabrahmāno samāpattito vuṭṭhāya brahmagaṇaṃ aessantā “kuhiṃ gatā” ti āvajjetvā tamatthaṃ ṇatvā pacchā

āgantvā okāsaṃ alabhamānā cakkavāḷamuddhani ṭhatvā paccekagāthāyo abhāsiṃsu. Yathāha-

“Atha kho catunnaṃ suddhāvāsakāyikānaṃ devatānaṃ etadahosi- ‘ayaṃ, kho, bhagavā sakkesu viharati kapilavatthusmiṃ mahāvane mahatā bhikkhusaṅghena saddhiṃ pañcamattehi bhikkhusatehi sabbeheva arahantehi. Dasahi ca lokadhātūhi devatā yebhuyyena sannipatitā honti bhagavantāṃ dassanāya bhikkhusaṅghaṅca (2.0092). Yaṃnūna mayampi yena bhagavā tenupasaṅkameyyāma, upasaṅkavitvā bhagavato santike paccekaṃ gāthaṃ bhāseyyāma”-ti (dī. ni. 2.331; saṃ. ni. 1.37).

Sabbaṃ sagāthāvagge vuttanayeneva veditabbaṃ. Evaṃ gantvā ca tattha eko brahmā puratthimacakkavāḷamuddhani okāsaṃ labhitvā tattha ṭhito imaṃ gāthaṃ abhāsi-

“Mahāsamayo pavanasmimṃ ...pe...

dakkhitāye aparājitasāṅghan”ti. (dī. ni. 2.332; saṃ. ni. 1.37);

Imañcassa gāthaṃ bhāsamānassa pacchimacakkavāḷapabbate ṭhito saddaṃ assosi.

Dutiyo pacchimacakkavāḷamuddhani okāsaṃ labhitvā tattha ṭhito taṃ gāthaṃ sutvā imaṃ gāthaṃ abhāsi-

“Tatra bhikkhavo samādahaṃsu ...pe...

indriyāni rakkhanti paṇḍitā”ti. (dī. ni. 2.332; saṃ. ni. 1.37);

Tatiyo dakkhiṇacakkavāḷamuddhani okāsaṃ labhitvā tattha ṭhito taṃ gāthaṃ sutvā imaṃ gāthaṃ abhāsi-

“chetvā khīlaṃ chetvā palighaṃ ...pe... susunāgā”ti. (dī. ni. 2.332; saṃ. ni. 1.37);

Catuttho uttaracakkavāḷamuddhani okāsaṃ labhitvā tattha ṭhito taṃ gāthaṃ sutvā imaṃ gāthamabhāsi-

“Ye keci buddhaṃ saraṇaṃ gatāse ...pe...

devakāyaṃ paripūressanti”ti. (dī. ni. 2.332; saṃ. ni. 1.37);

Tassapi taṃ saddaṃ dakkhiṇacakkavāḷamuddhani ṭhito assosi. Evaṃ tadā ime cattāro brahmāno parisāṃ thometvā ṭhitā ahesuṃ, mahābrahmāno ekacakkavāḷaṃ chādetvā aṭṭhaṃsu.

Atha bhagavā devaparisāṃ oloketvā bhikkhūnaṃ ārocesi- “yepi te, bhikkhave, ahesuṃ atītamaddhānaṃ arahanto sammāsambuddhā, tesampi bhagavantānaṃ etapparamāyeva devatā sannipatitā ahesuṃ. Seyyathāpi mayhaṃ (2.0093) etarahi, yepi te, bhikkhave, bhavissanti anāgatamaddhānaṃ arahanto sammāsambuddhā, tesampi bhagavantānaṃ etapparamāyeva devatā sannipatitā bhavissanti seyyathāpi mayhaṃ etarahi”ti. Tato taṃ devaparisāṃ bhābābhābava-sena dvidhā vibhaji “ettakā bhābā, ettakā abhābā”ti. Tattha “abhābāparisā buddhasatepi dhammaṃ desente na bujjhati, bhābāparisā sakkā bodhetun”ti ṇatvā puna bhābāpuggale cariyavasena chadhā vibhaji “ettakā rāgacaritā, ettakā dosa-moha-vitakka-saddhā-buddhicaritā”ti. Evaṃ cariyavasena pariggahetvā “assā parisāya kīdisā dhammadesanā sappāyā”ti dhammakathaṃ vicinitvā puna

taṃ parisam manasākāsi- “attajjhāsayena nu kho jāneyya, parajjhāsayena, aṭṭhu-ppattivasena, pucchāvasenā”ti. Tato “pucchāvasena jāneyyā”ti ñatvā “pañhaṃ pucchitum samattho atthi, natthi”ti puna sakalaparisaṃ āvajjetvā “natthi koci”ti ñatvā “sace ahameva pucchitvā ahameva vissajjeyyaṃ, evamassā parisāya sappāyaṃ na hoti. Yaṃnūnāhaṃ nimmitabuddhaṃ māpeyyanti pādakajjhānaṃ samāpajjitvā vuṭṭhāya manomayiddhiyā abhisankharitvā nimmitabuddhaṃ māpesi. Sabbaṅgapaccaṅgī lakkhaṇasampanno pattacīvaradharo ālokitavilokitā-disampanno hotū”ti adhiṭṭhānacittena saha pāturahosi. So pācīnalokadhātuto āgantvā bhagavato samasame āsane nisinno evaṃ āgantvā yāni bhagavatā imāhi samāgame cariyavasena cha suttāni (su. ni. 854 ādayo, 868 ādayo, 884 ādayo, 901 ādayo, 921 ādayo) kathitāni. Seyyathidaṃ- purābhedaṃ suttaṃ kalaha-vivādasuttaṃ cūḷabyūhaṃ mahābyūhaṃ tuvaṭakaṃ idameva sammāparibbājanīyanti. Tesu rāgacaritadevatānaṃ sappāyavasena kathetabbassa imassa suttassa pavattanatthaṃ pañhaṃ pucchanto “**pucchāmi munim pahūtapaññaṃ**”ti imaṃ gāthamāha.

Tattha **pahūtapaññaṃ** mahāpaññaṃ. **Tiṇṇanti** caturoghatiṇṇaṃ. **Pāraṅgati** nibbānappattaṃ. **Parinibbutanti** sa-upādisesanibbānavasena parinibbutaṃ. **Ṭhitaṭṭanti** lokadhammehi akampanīyacittaṃ. **Nikkamma gharā panujja kāmeti** vatthukāme panuditvā gharāvāsā nikkamma. **Kathaṃ bhikkhu sammā so loke paribbajeyyāti** so bhikkhu kathaṃ loke sammā paribbajeyya vihareyya anupalitto lokena hutvā, lokaṃ atikkameyyāti vuttaṃ hoti. Sesamettha vuttanayameva.

363. Atha (2.0094) bhagavā yasmā āsavakkhayaṃ appatvā loke sammā paribbajanto nāma natthi, tasmā tasmim rāgacaritādivasena pariggahite sabbapugga-lasamūhe taṃ taṃ tesam tesam samānadosānaṃ devatāgaṇānaṃ āciṇṇadosa-ppahānatthaṃ “**yassa maṅgalā**”ti ārabhitvā arahattanikūṭeneva khīṇāsavapaṭi-padaṃ pakāsentō pannarasa gāthāyo abhāsi.

Tattha paṭhamagāthāya tāva **maṅgalāti** maṅgalasutte vuttānaṃ diṭṭhamaṅgalā-dīnametaṃ adhivacanaṃ. **Samūhatāti** suṭṭhu ūhatā paññāsathena samucchinnā. **Uppātāti** “ukkāpātadisāḍḍhādayo evaṃ vipākā honti”ti evaṃ pavattā uppātābhini-vesā. **Supināti** “pubbaṇhasamaye supinaṃ disvā idaṃ nāma hoti, majjhanhikā-dīsu idaṃ, vāmapassena sayatā diṭṭhe idaṃ nāma hoti, dakkhiṇapassādīhi idaṃ, supinante candaṃ disvā idaṃ nāma hoti, sūriyādayo disvā idan”ti evaṃ pavattā supinābhinivesā. **Lakkhaṇāti** daṇḍalakkhaṇavatthalakkhaṇādipāṭhaṃ paṭhitvā “iminā idaṃ nāma hoti”ti evaṃ pavattā lakkhaṇābhinivesā. Te sabbepi brahmajāle vuttanayeneva veditabbā. **So maṅgaladosavippahīnoti** aṭṭhatiṃsa mahāmaṅgalāni ṭhapetvā avasesā maṅgaladosā nāma. Yassa panete maṅgalādayo samūhatā, so maṅgaladosavippahīno hoti. Atha vā maṅgalānañca uppātādidosānañca pahīnattā maṅgaladosavippahīno hoti, na maṅgalādīhi suddhiṃ pacceti ariyama-ggassa adhiyatattā. Tasmā **sammā so loke paribbajeyya**, so khīṇāsavo sammā loke paribbajeyya anupalitto lokenāti.

364. Dutiyagāthāya **rāgaṃ vinayetha mānusesu, dibbesu kāmesu cāpi bhikkhūti mānusesu ca dibbesu ca kāmaguṇesu anāgāmimaggena anuppattidha-**

mmataṃ nento rāgaṃ vinayetha. **Atikkamma bhavaṃ samecca dhammanti** evaṃ rāgaṃ vinetvā tato paraṃ arahattamaggena sabbappakārato pariññābhisamayādayo sādiento catusaccabhedampi samecca dhammaṃ imāya paṭipadāya tividhampi atikkamma bhavaṃ. **Sammā soti** sopi bhikkhu sammā loke paribbajeyya.

365. Tatiyagāthāya “**anurodhavirodhavippahīno**”ti sabbavatthūsu pahīnarāga-doso. Sesam vuttanayameva sabbagāthāsu ca “sopi bhikkhu sammā (2.0095) loke paribbajeyyā”ti yojetabbaṃ. Ito parañhi yojanampi avatvā avuttanayameva vaṇṇayissāma.

366. Catutthagāthāya sattasaṅkhāravasena duvidhaṃ **piyañca appiyañca** veditabbaṃ, tattha chandarāgapāṭighappahānena **hitvā. Anupādāyāti** catūhi upādānehi kañci dhammaṃ aggahetvā. **Anissito kuhiñcīti** aṭṭhasatabhedena taṇhānissayena dvāsaṭṭhibhedena diṭṭhinissayena ca kuhiñci rūpādidhamme bhava vā anissito. **Samyojanīyehi vippamuttoti** sabbepi tebhūmakadhammā dasavidhasaṃyojanassa visayattā saṃyojanīyā, tehi sabbappakārato maggabhāvanāya pariññā-tattā ca vippamuttoti attho. Paṭhamapādena cettha rāgadosappahānaṃ vuttaṃ, dutiyena upādānanissayābhāvo, tatiyena sesākusalehi akusalavatthūhi ca vippamokkho. Paṭhamena vā rāgadosappahānaṃ, dutiyena tadupāyo, tatiyena tesam pahīnattā saṃyojanīyehi vippamokkhoti veditabbo.

367. Pañcamagāthāya **upadhīsūti** khandhupadhīsu. **Ādānanti** ādātabbaṭṭhena teyeva vuccanti.

Anaññaneyyoti aniccādīnaṃ sudiṭṭhattā “idaṃ seyyo”ti kenaci anetabbo. Sesam uttānapadatthameva. Idaṃ vuttaṃ hoti- ādānesu catutthamaggena sabbaso chandarāgaṃ vinetvā so vinītachandarāgo, tesu upadhīsu na sārameti, sabbe upadhī asārakatteneva passati. Tato tesu duvidhenapi nissayena anissito aññaṇa vā kenaci “idaṃ seyyo”ti anetabbo khīṇāsavo bhikkhu sammā so loke paribba-
jeyya.

368. Chaṭṭhagāthāya **aviruddhoti** etesaṃ tiṇṇaṃ duccharitānaṃ pahīnattā sucari-
tehi saddhiṃ aviruddho. **Viditvā dhammanti** maggena catusaccadhammaṃ ñatvā. **Nibbānapadābhipatthayānoti** anupādisesaṃ khandhaparinihbānapadaṃ patthaya-
māno. Sesam uttānatthameva.

369. Sattamagāthāya **akkuṭṭhoti** dasahi akkosavatthūhi abhisatto. **Na sandhiye-
thāti** na upanayhetha na kuppeyya. **Laddhā parabhojanaṃ** (2.0096) **na majjeti**
parehi dinnaṃ saddhādeyyaṃ labhitvā “ahaṃ ñāto yasassī lābhi”ti na majjeyya.
Sesam uttānatthameva.

370. Aṭṭhamagāthāya **lobhanti** visamalobhaṃ. **Bhavanti** kāmabhavādibhavaṃ.
Evaṃ dvīhi padehi bhavabhogataṇhā vuttā. Purimena vā sabbāpi taṇhā, pacchi-
mena kammabhavo. **Virato chedanabandhanā cāti** evametesam kammakilesānaṃ
pahīnattā parasattachedanabandhanā ca viratoti. Sesam vuttanayameva.

371. Navamagāthāya **sārappaṃ attano viditvāti** attano bhikkhubhāvassa pati-
rūpaṃ anesanādiṃ pahāya sammā-esanādi-ājīvasuddhiṃ aññaṇca sammāpaṭi-
pattiṃ tattha patiṭṭhahanena viditvā. Na hi ñātamatteneva kiñci hoti. **Yathātathi-
yanti** yathātathaṃ yathābhūtaṃ. **Dhammanti** khandhāyatanādibhedam yathābhū-
taṇṇena, catusaccadhammaṃ vā maggena viditvā. Sesam uttānatthameva.

372. Dasamagāthāya **so nirāso anāsisānoti** yassa ariyamaggena vināsittā
anusayā ca na santi, akusalamūlā ca samūhatā, so nirāso nittaṇho hoti. Tato
āsāya abhāvena kañci rūpādidhammaṃ nāsīsati. Tenāha “nirāso anāsisāno”ti.
Sesam vuttanayameva.

373. Ekādasamagāthāya **āsavakhīṇoti** khīṇacaturāsavo. **Pahīnamānoti** pahīna-
navavidhamāno. **Rāgapathanti** rāgavisayabhūtaṃ tebhūmakadhammajātaṃ. **Upā-
tivattoti** pariññāpahānehi atikkanto. **Dantoti** sabbadvāravisevanaṃ hitvā ariyena
damathena dantabhūmiṃ patto. **Parinibbutoti** kilesaggivūpasamena sītibhūto.
Sesam vuttanayameva.

374. Dvādasamagāthāya **saddhoti** buddhādiguṇesu parappaccayavirahittā
sabbākārasampannaṃ aveccappasādena samannāgato, na parassa saddhāya
paṭipattiyaṃ gamanabhāvena. Yathāha- “na khvāhaṃ ettha bhante bhagavato
saddhāya (2.0097) gacchāmī”ti (a. ni. 5.34). **Sutavāti** vositasutakiccattā parama-
tthikasutasamannāgato. **Niyāmadassīti** saṃsārakantāramūlhe loke amatapuragā-
mino sammattaniyāmbhūtassa maggassa dassāvī, diṭṭhamaggoti vuttaṃ hoti.
Vaggagatesu na vaggasārīti vaggagatā nāma dvāsaṭṭhidiṭṭhigatikā aññaṃaññaṃ
paṭilomattā, evaṃ vaggāhi diṭṭhīhi gatesu sattesu na vaggasārī- “idaṃ ucchijji-
ssati, idaṃ tatheva bhavissati”ti evaṃ diṭṭhivasena agamanato. **Paṭighanti** paṭighā-
takam, cittavighātakanti vuttaṃ hoti. Dosavisesanamevetam. **Vineyyāti** vinetvā.

Sesaṃ vuttanayameva.

375. Terasamagāthāya **saṃsuddhajinoti** saṃsuddhena arahattamaggena vijitakilesa. **Vivaṭṭacchadoti** vivaṭṭarāgadosamohachadano. **Dhammesu vasīti** catusaccadhammesu vasippatto. Na hissa sakkā te dhammā yathā ñātā kenaci aññathā kātuṃ, tena khīṇāsavo “dhammesu vasī”ti vuccati. **Pāragūti** pāraṃ vuccati nibbānaṃ, taṃ gato, sa-upādisesavasena adhigatoti vuttaṃ hoti. **Anejoti** apagataṭṭhācalano. **Saṅkhāranirodhañāṇakusaloti** saṅkhāranirodho vuccati nibbānaṃ, tamhi ñāṇaṃ ariyamaggapaññā, tattha kusalo, catukkhattuṃ bhāvitattā chekoti vuttaṃ hoti.

376. Cuddasamagāthāya **atītesūti** pavattiṃ patvā atikkantesu pañcakkhandhesu. **Anāgatesūti** pavattiṃ appattesu pañcakkhandhesu eva. **Kappātītoti** “ahaṃ maman”ti kappanaṃ sabbampi vā ṭaṇhādīṭṭhikappaṃ atīto. **Aticca suddhipaññoti** atīva suddhipañño, atikkamitvā vā suddhipañño. Kiṃ atikkamitvā? Addhattayaṃ. Arahā hi yvāyaṃ avijjāsaṅkhārasaṅkhāto atīto addhā, jātijarāmarāṇasaṅkhāto anāgato addhā, viññāṇādibhavapariyanto paccuppanno ca addhā, taṃ sabbampi atikkamma kaṅkhaṃ vitaritvā paramasuddhipattapañño hutvā ṭhito. Tena vuccati “aticca suddhipañño”ti. **Sabbāyatanehīti** dvādasahāyatanehi. Arahā hi evaṃ kappātīto. Kappātītattā aticca suddhipaññattā ca āyatiṃ na kiñci āyatanaṃ upeti. Tenāha- “sabbāyatanehi vippamutto”ti.

377. Pannarasamagāthāya (2.0098) **aññāya padanti** ye te “saccānaṃ caturo padā”ti vuttā, tesu ekekapadaṃ pubbhāgasaccavavattāpanapaññāya ñatvā. **Samecca dhammanti** tato paraṃ catūhi ariyamaggehi catusaccadhammaṃ samecca. **Vivaṭṭaṃ disvāna pahānamāsavānanti** atha paccavekkhaṇaṇāṇena āsavakkhayasaññitaṃ nibbānaṃ vivaṭṭaṃ pākaṭamanāvaṭṭaṃ disvā. **Sabbupadhīnaṃ parikkhayāti** sabbesaṃ khandhakāmaguṇakilesābhisaṅkhārabhedānaṃ upadhīnaṃ parikkhīṇattā katthaci asajjamāno bhikkhu **sammā so loke paribbajeyya** vihareyya, analliyanto lokaṃ gaccheyyāti desanaṃ niṭṭhāpesi.

378. Tato so nimmito dhammadesanaṃ thomento **“addhā hi bhagavā”**ti imaṃ gāthamāha. Tattha **yo so evaṃ vihārīti** yo so maṅgalādīni samūhanitvā sabbamaṅgaladosappahānavihārī, yopi so dibbamānusakesu kāmesu rāgaṃ vineyya bhavātikkamma dhammābhisamayavivahārīti evaṃ tāya tāya gāthāya niddiṭṭha-bhikkhuṃ dassento āha. Sesaṃ uttānameva. Ayaṃ pana yojanā- addhā hi bhagavā tatheva etaṃ yaṃ tvaṃ “yassa maṅgalā samūhatā”ti-ādīni vatvā tassā tassā gāthāya pariyosāne “sammā so loke paribbajeyyā”ti avaca. Kiṃ kāraṇaṃ? Yo so evaṃvihārī bhikkhu, so uttamena damathena danto, sabbāni ca dasapi saṃyojanāni caturo ca yoge vītivatto hoti. Tasmā sammā so loke paribbajeyya, natthi me ettha vicikicchāti iti desanāthomanagāthampi vatvā arahattanikūṭeneva desanaṃ niṭṭhāpesi. Suttapariyosāne koṭisatasahassadevatānaṃ aggaphalappatti ahosi, sotāpattisakadāgāmi-anāgāmiphalaṃ pana gaṇanato asaṅkheyyāti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya sammāparibbājanīyasuttavaṇṇanā

Niṭṭhitā.

14. Dhammikasuttavaṇṇanā

Evam (2.0099) **me sutanti** dhammikasuttaṃ. Kā uppatti? Tiṭṭhamāne kira bhagavati lokanāthe dhammiko nāma upāsako ahosi nāmena ca paṭipattiyā ca. So kira saraṇasampanno sīlasampanno bahussuto piṭakattayadharo anāgāmī abhiññā-lābhī ākāśacārī ahosi. Tassa parivārā pañcasatā upāsakā, tepi tādisā eva ahesuṃ. Tassekadivasam uposathikassa rahogatassa paṭisallīnassa majjhimayāmāvasāna-samaye evam parivitakko udapādi- “yaṃnūnāhaṃ agāriya-anagāriyānaṃ paṭipadaṃ puccheyyan”ti. So pañcahi upāsakasatehi parivuto bhagavantaṃ upasa-ṅkamtivā tamatthaṃ pucchi, bhagavā cassa byākāsi. Tattha pubbe vaṇṇitasadisam vuttanayeneva veditabbaṃ, apubbaṃ vaṇṇayissāma.

379. Tattha paṭhamagāthāya tāva **kathaṃkaroti** kathaṃ karonto kathaṃ paṭipajjanto. **Sādhu hotīti** sundaro anavajjo atthasādhano hoti. **Upāsakāseti** upāsakā-icceva vuttaṃ hoti. Sesamatthato pākaṭameva. Ayaṃ pana yojanā- yo vā agārā anagārameti pabbajati, ye vā agārino upāsakā, etesu duvidhesu sāvakesu kathaṃkaro sāvako sādhu hotīti.

380-1. Idāni evaṃ puṭṭhassa bhagavato byākaraṇasamatthataṃ dīpento “**tuvaññhi**”ti gāthādvayamāha. Tattha **gatinti** ajjhāsayagatiṃ. **Parāyaṇanti** nipphattiṃ. Atha vā **gatinti** nirayādipañcappabhedam. **Parāyaṇanti** gatito paraṃ ayanam gati-vippamokkhaṃ parinibbānam, **na catthi tulyoti** tayā sadiso natthi. **Sabbaṃ tuvaṃ ṇāṇamavecca dhammaṃ, pakāsesi satte anukampamānoti** tvaṃ bhagavā yadatthi ñeyyaṃ nāma, taṃ anavasesam avecca paṭivijjhivā satte anukampamāno sabbaṃ ṇāṇaṅca dhammaṅca pakāsesi. Yaṃ yaṃ yassa hitaṃ hoti, taṃ taṃ tassa āvikāsiyeva desesiyeva, na te atthi ācariyamutṭhiti vuttaṃ hoti. **Virocasi vimaloti** dhūmarajādivirahito viya cando, rāgādimalābhāvena vimalo virocasi. Sesamettha uttānatthameva.

382. Idāni yesam tadā bhagavā dhammaṃ desesi, te devaputte kittetvā bhagavantaṃ pasaṃsanto “**āgañchī te santike**”ti gāthādvayamāha. Tattha (2.0100) **nāgarājā erāvaṇo nāmāti** ayaṃ kira erāvaṇo nāma devaputto kāmarūpī dibbe vimāne vasati. So yadā sakko uyyānakīlam gacchati, tadā diyaḍḍhasatayojanaṃ kāyaṃ abhinimminivā tettiṃsa kumbhe māpetvā erāvaṇo nāma hatthī hoti. Tassa ekekasmim kumbhe dve dve dantā honti, ekekasmim dante satta satta pokkharaṇiyo, ekekissā pokkharaṇiyā satta satta paduminiyo, ekekissā paduminiyā satta satta pupphāni, ekekasmim pupphe satta satta pattāni, ekekasmim patte satta satta accharāyo naccanti padumaccharāyotveva vissutā sakkassa nāṭakitthiyo, yā ca vimānavatthusmimpi “bhamanti kaññā padumesu sikkhitā”ti (vi. va. 1034) āgatā.

Tesaṃ pana tettaṃkumbhānaṃ majjhe sudassanakumbho nāma tiṃsayojana-
matto hoti, tattha yojanappamaṇo maṇipallaṅko tiyojanubbedhe pupphamaṇḍape
atthariyati. Tattha sakko devānamindo accharāsaṅghaparivuto dibbasampattiṃ
paccaṇubhoti. Sakke pana devānaminde uyyānakīlāto paṭinivatte puna taṃ rūpaṃ
saṃharitvāna devaputtova hoti. Taṃ sandhāyāha- “āgañchi te santike nāgarājā
erāvaṇo nāmā”ti. **Jinoti sutvāti** “vijitapāpadhammo esa bhagavā”ti evaṃ sutvā.
Sopi tayā mantayitvāti tayā saddhiṃ mantayitvā, pañhaṃ pucchitvāti adhippāyo.
Ajjhagamāti adhi-agamā, gatoti vuttaṃ hoti. **Sādhūti sutvāna patītarūpoti** taṃ
pañhaṃ sutvā “sādhū bhante”ti abhinanditvā tuṭṭharūpo gatoti attho.

383. Rājāpi taṃ vessavaṇo kuveroti ettha so yakkho rañjanaṭṭhena **rājā**, visā-
ṇāya rājadhāniyā rajjaṃ kāretīti **vessavaṇo**, purimanāmena **kuveroti** veditabbo. So
kira kuvero nāma brāhmaṇamahāsālo hutvā dānādīni puññāni katvā visāṇāya rāja-
dhāniyā adhipati hutvā nibbatto. Tasmā “kuvero vessavaṇo”ti vuccati. Vutta-
ñcetaṃ āṭānāṭiyasutte-

“Kuverassa kho pana, mārisa, mahārājassa visāṇā nāma rājadhāni, tasmā
kuvero mahārājā ‘vessavaṇo’ti pavuccati”ti (dī. ni. 3.291)-
Sesamettha pākaṭameva.

Tattha (2.0101) siyā- kasmā pana dūratare tāvatīṃsabhavane vasanto erāvaṇo
paṭhamaṃ āgato, vessavaṇo pacchā, ekanagareva vasanto ayaṃ upāsako sabba-
pacchā, kathaṅca so tesaṃ āgamaṃ aññāsi, yena evamāhāti? Vuccate- vessa-
vaṇo kira tadā anekasahassapavāḷapallaṅkaṃ dvādasayojanaṃ nārivāhanaṃ
abhiruyha pavāḷakuntaṃ uccāretvā dasasahassakoṭiyakkhehi parivuto “bhaga-
vantaṃ pañhaṃ pucchissāmi”ti ākāsaṭṭhakavimānāni pariharitvā maggena
maggam

āgacchanto veḷukaṇḍakanagare nandamātāya upāsikāya nivesanassa uparibhāgaṃ sampatto. Upāsikāya ayamānubhāvo- parisuddhasilā hoti, niccaṃ vikālabhojanā paṭiviratā, piṭakattayadhārinī, anāgāmiphale patiṭṭhitā. Sā tamhi samaye sīhapañjaraṃ ugghāṭetvā utuggahaṇatthāya māluteritokāse ṭhatvā aṭṭhakapārāyanavagge parimaṇḍalehi padabyañjanehi madhurena sarena bhāsati. Vessavaṇo tattheva yānāni ṭhapetvā yāva upāsikā “idamavoca bhagavā magadhesu viharanto pāsāṇake cetiye paricārakasolasannaṃ brāhmaṇānan”ti nigamaṇaṃ abhāsi, tāva sabbaṃ sutvā vaggapariyosāne suvaṇṇamurajasadisamaṃ mahantaṃ gīvaṃ paggaḥetvā “sādhu sādhu bhagini”ti sādhu-kāramadāsi. Sā “ko etthā”ti āha. “Ahaṃ bhagini vessavaṇo”ti. Upāsikā kira paṭhamamaṃ sotāpannā ahosi, pacchā vessavaṇo. Taṃ so dhammato sahodarabhāvaṃ sandhāya upāsikaṃ bhaginivādena samudācarati. Upāsikāya ca “vikālo, bhātika bhadramukha, yassa dāni kālaṃ maññasī”ti vutto “ahaṃ bhagini tayi pasanno pasannākāraṃ karomī”ti āha. Tena hi bhadramukha, mama khetto nipphannaṃ sālīṃ kammakarā āharitumaṃ na sakkonti, taṃ tava parisāya āṇāpehīti. So “sādhu bhagini”ti yakkhe āṇāpesi. Te aḍḍhaterasa koṭṭhāgārasatāni pūresumaṃ. Tato pabhuti koṭṭhāgāraṃ ūnaṃ nāma nāhosi, “nandamātu koṭṭhāgāraṃ viyā”ti loke nidassanaṃ ahosi. Vessavaṇo koṭṭhāgārāni pūretvā bhagavantaṃ upasaṅkami. Bhagavā “vikāle āgatosī”ti āha. Atha bhagavato sabbaṃ ārocesi. Iminā kāraṇena āsannatarepi cātumahārājikabhavane vasanto vessavaṇo pacchā āgato. Erāvaṇassa pana na kiñci antarā karaṇīyaṃ ahosi, tena so paṭhamataraṃ āgato.

Ayaṃ (2.0102) pana upāsako kiñcāpi anāgāmī pakatīyāva ekabhattiko, tathāpi tadā uposathadivasoti katvā uposathaṅgāni adhiṭṭhāya sāyanhasamayaṃ sunivattho supāruto pañcasata-upāsakaparivuto jetavanaṃ gantvā dhammadesanaṃ sutvā attano gharaṃ āgamma tesamaṃ upāsakānaṃ saraṇasīla-uposathānisamaṃsā-dibhedamaṃ upāsakadhammaṃ kathetvā te upāsake uyyojesi. Tesaṅca tasseva ghare muṭṭhihatthappamaṇapādakāni pañca kappiyamañcasatāni pāṭekkovarakesu paññattāni honti. Te attano attano ovarakaṃ pavisitvā samāpattiṃ appetvā nisīdiṃsu, upāsakopi tathevākāsi. Tena ca samayena sāvatthinagare sattapaññāsa kulasatasahassāni vasanti, manussagaṇanāya aṭṭhārasakoṭṭimanussā. Tena paṭhamayāme hatthi-assamanussabherisaddādīhi sāvatthinagaraṃ mahāsamuddo viya ekasaddamaṃ hoti. Majjhimayāmasamanantare so saddo paṭippassambhati. Tamhi kāle upāsako samāpattito vuṭṭhāya attano guṇe āvajjetvā “yenāhaṃ maggasukhena phalasukhena sukhito viharāmi, idaṃ sukhaṃ kaṃ nissāya laddhan”ti cintetvā “bhagavantaṃ nissāyā”ti bhagavati cittaṃ pasādetvā “bhagavā etarahi katamena vihārena viharatī”ti āvajjento dibbena cakkhunā erāvaṇavessavaṇe disvā dibbāya sotadhātuyā dhammadesanaṃ sutvā cetopariyañāṇena tesamaṃ pasannacittataṃ ñatvā “yaṃnūnāhampi bhagavantaṃ ubhayahitaṃ paṭipadaṃ puccheyyan”ti cintesi. Tasmā so ekanagare vasantopi sabbapacchā āgato, evaṅca nesamaṃ āgamaṇaṃ aññāsi. Tenāha- “āgañchi te santike nāgarājā ...pe... so cāpi sutvāna patitarūpo”ti.

384. Idāni ito bahiddhā lokasammatehi samaṇabrāhmaṇehi ukkaṭṭhabhāvena

bhagavantam pasamsanto “**ye kecime**” ti gāthādvayamāha. Tattha **titthiyā**ti nanda-
vacchasaṃkiccehi ādipuggalehi tīhi titthakarehi kate diṭṭhitithe jātā, tesam sāsane
pabbajitā pūraṇādayo cha satthāro. Tattha nāṭaputto nigaṇṭho, avasesā ājivakāti
te sabbe dassento āha “**ye kecime titthiyā vādasilā**” ti, “mayam sammā paṭipannā,
aññe micchā paṭipannā” ti evam vādakaraṇasilā lokam mukhasattīhi vitudentā vica-
ranti. **Ājivakā vā**ti te ekajjhamuddiṭṭhe bhinditvā dasseti. **Nātitarantī**ti nātikkamanti.
Sabbeti aññepi ye (2.0103) keci titthiyasāvakaḍayo, tepi pariggaṇhanto āha. “**Ṭhito
vajantam viyā**” ti yathā koci ṭhito gativikalo siḡhagāminam purisam gacchantam
nātitareyya, evam te paññāgatiyā abhāvena te te atthappabhede bujhitum asa-
kkontā ṭhitā, atijavanapaññam bhagavantam nātitarantīti attho.

385. Brāhmaṇā vādasilā vuddhā cāti ettāvata caṅkītārukkhapokkharasātijāṇu-
ssoṇi-ādayo dasseti, **api brāhmaṇā santi kecī**ti iminā majjhimāpi daharāpi kevalam
brāhmaṇā santi atthi upalabbhanti kecīti evam assalāyanavāseṭṭha-ambaṭṭha-utta-
ramāṇavakādayo dasseti. **Atthabaddhā**ti “api nu kho imam pañham byākareyya,
imam kaṅkham chindeyyā” ti evam atthabaddhā bhavanti. **Ye cāpi** aññeti aññepi
ye “mayam vādino” ti evam maññamānā vicaranti khattiyapaṇḍitabrāhmaṇabra-
hmadevayakkhādayo aparimāṇā. Tepi sabbe tayi atthabaddhā bhavantīti dasseti.

386-7. Evam nānappakārehi bhagavantam pasamsitvā idāni dhammeneva tam
pasamsitvā dhammakatham yācanto “**ayañhi dhammo**” ti gāthādvayamāha.
Tattha **ayañhi dhammoti** sattatiṃsa bodhipakkhiyadhamme sandhāyāha. **Nipu-
ṇoti** saṇho duppaṭivijjo. **Sukhoti** paṭividdho samāno lokuttarasukhamāvahati,
tasmā sukhāvahattā “sukho” ti vuccati. **Suppavuttoti** sudesito. **Sussūsamānā**ti sotu-
kāmamhāti attho. **Tam no vadā**ti tam dhammam amhākam vada. “Tvam no” tipi
pāṭho, tvam amhākam vadāti attho. **Sabbepime bhikkhavoti** taṅkhaṇam nisinnāni
kira pañca bhikkhusatāni honti, tāni dassento yācati. **Upāsakā cāpī**ti attano pari-
vāre aññe ca dasseti. Sesamettha pākaṭameva.

388. Atha bhagavā anagāriyapaṭipadam tāva dassetum bhikkhū āmantetvā
“**suṇātha me bhikkhavo**” ti-ādimāha. Tattha **dhammam dhutam tañca carātha
sabbeti** kilese dhunātīti dhuto, evarūpaṃ kilesadhunanakam paṭipadādhammam
sāvayāmi vo, tañca mayā sāvitaṃ sabbe caratha paṭipajjatha, mā pamāditthāti
vuttaṃ hoti. **Iriyāpathanti** gamanādicatubbidham. **Pabbajitānulomikanti** samaṇasā-
ruppaṃ satisampajaññayuttaṃ. Araññe kammaṭṭhānānuyogavasena pavattame-
vāti apare. **Sevetha nanti** tam iriyāpatham bhajeyya (2.0104). **Atthadasoti** hitānu-
passī. **Mutīmā**ti buddhimā. Sesamettha gāthāya pākaṭameva.

389. No ve vikāleti evam pabbajitānulomikam iriyāpatham sevamāno ca divāma-
jjhanhikavītikkamam upādāya vikāle na careyya bhikkhu, yuttakāle eva pana
gāmam piṇḍāya careyya. Kiṃ kāraṇam? **Akālacāriñhi sajanti saṅgā**, akālacāriṃ
puggalam rāgasāṅgādayo aneke saṅgā sajanti parissajanti upaguhanti alliyanti.
Tasmā vikāle na caranti buddhā, tasmā ye catusaccabuddhā ariyapuggalā, na te
vikāle piṇḍāya carantīti. Tena kira samayena vikālabhojanasikkhāpadam appa-
ññattaṃ hoti, tasmā dhammadesanāvasenevettha puthujjanānam ādīnavam
dassento imam gāthamāha. Ariyā pana saha maggapaṭilābhā eva tato paṭiviratā

honti, esā dhammatā.

390. Evaṃ vikālacariyaṃ paṭisedhetvā “kāle carantenapi evaṃ caritabban”ti dassento āha “**rūpā ca saddā cā**”ti. Tassattho- ye te rūpādayo nānappakāraṃ madam janentā satte sammadayanti, tesu piṇḍapātāpārisuddhisuttādīsu (ma. ni. 3. 438 ādayo) vuttanayena chandaṃ vinodetvā yuttakāleneva pātarāsaṃ paviseyyāti. Ettha ca pāto asitabboti **pātarāso**, piṇḍapātassetam nāmaṃ. Yo yattha labbhati, so padesopi taṃ yogena “pātarāso”ti idha vutto. Yato piṇḍapātaṃ labhati, taṃ okāsaṃ gaccheyyāti evamettha attho veditabbo.

391. Evaṃ pavittḥo-

“Piṇḍañca bhikkhu samayena laddhā,
eko paṭikkamma raho nisīde;
ajjhatacintī na mano bahiddhā,
nicchāraye saṅgahitattabhāvo”.

Tattha **piṇḍanti** missakabhikkhaṃ, sā hi tato tato samodhānetvā sampiṇḍita-
tṭhena “piṇḍo”ti vuccati. **Samayenā**ti antomajjhanhikakāle. **Eko paṭikkammā**ti kāya-
vivekaṃ sampādentō adutiyo nivattitvā. **Ajjhattacintī**ti tilakkhaṇaṃ āropetvā
khandhasantānaṃ cintento. **Na mano bahiddhā** (2.0105) **nicchārayeti** bahiddhā
rūpādīsu rāgavasena cittaṃ na nīhare. **Saṅgahitattabhāvoti** suṭṭhu gahitacitto.

392. Evaṃ viharanto ca-

“Sacepi so sallape sāvakena,
aññaena vā kenaci bhikkhunā vā;
dhammaṃ paṇītaṃ tamudāhareyya,
na pesuṇaṃ nopi parūpavādaṃ”.

Kiṃ vuttaṃ hoti? So yogāvacaro kiñcīdeva sotukāmatāya upagatena sāvakena
vā kenaci aññatitthiyagahaṭṭhādīnā vā idheva pabbajitena bhikkhunā vā saddhiṃ
sacepi sallape, atha yvāyaṃ maggaphalādipaṭisaṃyutto dasakathāvatthubhedo
vā atappakaṭṭhena paṇīto dhammo. Taṃ dhammaṃ paṇītaṃ udāhareyya, aññaṃ
pana pisuṇavacanaṃ vā parūpavādaṃ vā appamattakampi na udāhareyyāti.

393. Idāni tasmiṃ parūpavāde dosaṃ dassento āha “**vādañhi eke**”ti. Tassattho-
idhekacce moghapurisā parūpavādasañhitaṃ nānappakāraṃ viggāhikakathā-
bhedaṃ **vādaṃ paṭiseniyanti** virujjhanti, yujjhitaṃ hutvā senāya paṭimukhaṃ
gacchantā viya honti, **te** mayaṃ lāmakapaññaena **pasamsāma**. Kiṃ kāraṇaṃ? **Tato**
tato ne pasajanti saṅgā, yasmā te tādisake puggale tato tato vacanapathato samu-
tṭhāya vivādasaṅgā sajanti alliyanti. Kiṃ kāraṇā sajantīti? **Cittañhi te tattha**
gamenti dūre, yasmā te paṭiseniyantā cittaṃ tattha gamenti, yattha gataṃ sama-
thavipassanānaṃ dūre hotīti.

394-5. Evaṃ parittapaññaṃ pavattiṃ dassetvā idāni mahāpaññaṃ
pavattiṃ dassento āha “**piṇḍaṃ vihāraṃ ...pe... sāvako**”ti. Tattha vihārena pati-
ssayo, sayanāsanena mañcapīṭhanti tīhipi padehi senāsanameva vuttaṃ. **Āpanti**
udakaṃ. **Saṅghāṭirajūpavāhananti** paṃsumalādino saṅghāṭirajassa dhovanaṃ.
Sutvāna dhammaṃ sugatena desitanti sabbāsavasaṃvarādīsu “paṭisaṅkhā
yoniso cīvaraṃ paṭisevati sītassa paṭighātāyā”ti-ādīnā (ma. ni. 1.23; a. ni. 6.58)

nayena bhagavatā desitaṃ dhammaṃ sutvā. **Saṅkhāya seve** (2.0106) **varapañña-sāvako**ti etaṃ idha piṇḍanti vuttaṃ piṇḍapātaṃ, vihārādīhi vuttaṃ senāsaṇaṃ, āpamukhena dassitaṃ gilānapaccayaṃ, saṅghāṭṭiyā cīvaranti catubbidhampi paccayaṃ saṅkhāya “yāvadeva imassa kāyassa ṭhitiyā”ti-ādinā (ma. ni. 1.23; a. ni. 6.58) nayena paccavekkhitvā seve varapaññasāvako, sevitum sakkuṇeyya varapaññaassa tathāgatassa sāvako sekkho vā puthujjano vā, nippariyāyena ca arahā. So hi caturāpasseno “saṅkhāyekaṃ paṭisevati, saṅkhāyekaṃ adhivāseti, saṅkhāyekaṃ parivajjeti, saṅkhāyekaṃ vinodeti”ti (dī. ni. 3.308; ma. ni. 2.168; a. ni. 10.20) vutto. Yassā ca saṅkhāya seve varapaññasāvako, **tasmā hi piṇḍe ...pe... yathā pokkhare vāribindu**, tathā hotīti veditabbo.

396. Evaṃ khīṇāsavapaṭipattiṃ dassento arahattanikūṭena anagāriyapaṭipadaṃ niṭṭhāpetvā idāni agāriyapaṭipadaṃ dassetuṃ “**gahaṭṭhavattaṃ pana vo**”ti-ādī-māha. Tattha paṭhamagāthāya tāva **sāvako**ti agāriyasāvako. Sesam uttānatthameva. Ayaṃ pana yojanā- yo mayā ito pubbe kevalo abyāmisso sakalo paripuṇṇo bhikkhudhammo kathito. Esa khattavatthu-ādipariggahehi sapariggahena na labbhā phassetum na sakkā adhigantunti.

397. Evaṃ tassa bhikkhudhammaṃ paṭisedhetvā gahaṭṭhadhammeva dassento āha “**pāṇaṃ na hane**”ti. Tattha

purimaḍḍhena tikoṭiparisuddhā pāṇātipātāveramaṇi vuttā, pacchimaḍḍhena sattesu hitapaṭipatti. Tatiyapādo cettha khaggavisāṇasutte (su. ni. 35 ādayo) catutthapāde thāvaratasabhedo mettasuttavaṇṇanāyaṃ (su. ni. 143 ādayo) sabbappakārato vaṇṇito. Sesam uttānatthameva. Uppaṭipāṭiyā pana yojanā kātabbā-tasathāvaresu sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍaṃ na hane na ghātayeyya nānujaññāti. “Nidhāya daṇḍaṃ”ti ito vā param “vatteyyā”ti pāṭhaseso āharitabbo. Itarathā hi na pubbenāparam sandhiyati.

398. Evaṃ paṭhamasikkhāpadaṃ dassetvā idāni dutiyasikkhāpadaṃ dassento āha “**tato adinnan**”ti. Tattha **kiñcīti** appaṃ vā bahuṃ vā. **Kvacīti** (2.0107) gāme vā araṇṇe vā. **Sāvakoti** agāriyasāvako. **Bujjhamānoti** “parasantakamidan”ti jānamāno. **Sabbaṃ adinnaṃ parivajjeyyāti** evaṇhi paṭipajjamāno sabbam adinnaṃ parivajjeyya, no aññathāti dīpeti. Sesamettha vuttanayaṅca pākaṭaṅcāti.

399. Evaṃ dutiyasikkhāpadampi tikoṭiparisuddham dassetvā ukkaṭṭhaparicchedato pabhuti tatiyaṃ dassento āha “**abrahmacariyan**”ti. Tattha **asambuṇantoti** asakkonto.

400. Idāni catutthasikkhāpadaṃ dassento āha “**sabhaggato vā**”ti. Tattha **sabhaḡgatoti** santhāgārādigato. **Parisaggatoti** pūgamajjagato. Sesamettha vuttanayaṅca pākaṭaṅcāti.

401. Evaṃ catutthasikkhāpadampi tikoṭiparisuddham dassetvā pañcamaṃ dassento āha “**majjaṅca pānan**”ti. Tattha **majjaṅca pānanti** gāthābandhasukhatthaṃ evaṃ vuttaṃ. Ayaṃ panattho “majjapānaṅca na samācareyyā”ti. **Dhammaṃ imanti** imaṃ majjapānaveramaṇidhammaṃ. **Ummādanantanti** ummādanapariyosānaṃ. Yo hi sabbalahuko majjapānassa vipāko, so manussabhūtassa ummattakasaṃvattaniko hoti. **Iti naṃ veditvāti** iti naṃ majjapānaṃ ñatvā. Sesamettha vuttanayaṅca pākaṭaṅcāti.

402. Evaṃ pañcamasikkhāpadampi tikoṭiparisuddham dassetvā idāni purimasikkhāpadānampi majjapānameva saṃkilesakaraṅca bhedakaraṅca dassetvā daḷhataṃ tato veramaṇiyaṃ niyojento āha “**madā hi pāpāni karontī**”ti. Tattha **madāti** madahetu. **Hikāro** padapūraṇamate nipāto. **Pāpāni karontīti** pāṇātipātādīni sabbākusalāni karonti. **Ummādanaṃ mohananti** paraloke ummādanaṃ ihaloke mohanaṃ. Sesam uttānatthameva.

403-4. Ettāvatā agāriyasāvakassa niccasīlaṃ dassetvā idāni uposathaṅgāni dassento “**pāṇaṃ na hane**”ti gāthādvayamāha. Tattha **abrahmacariyāti** aseṭṭhacariyabhūtā. **Methunāti** methunadhammasamāpattito. **Rattim na bhuñjeyya vikālabhojananti** rattimpi na bhuñjeyya, divāpi kālātikantabhojanaṃ (2.0108) na bhuñjeyya. **Na ca gandhanti** ettha gandhaggahaṇena vilepanacuṇṇādīnipi gahitānevāti veditabbāni. **Mañceti** kappiyamañce. **Santhateti** taṭṭikādīhi kappiyattharaṇehi atthate. Chamāyaṃ pana gonakādisanthatāyapi vaṭṭati. **Aṭṭhaṅgikanti** pañcaṅgikaṃ viya tūriyaṃ, na aṅgavinimuttaṃ. **Dukkhantagunāti** vaṭṭadukkhassa antagatena. Sesamettha pākaṭameva. Pacchimaḍḍhuṃ pana saṅgītikārakehi vuttantipi āhu.

405. Evaṃ uposathaṅgāni dassetvā idāni uposathakālaṃ dassento āha “**tato ca**

pakkhassā”ti. Tattha **tatoti** padapūraṇamate nipāto. **Pakkhassupavassuposa-**
thanti evaṃ parapadena yojetabbaṃ “pakkhassa cātuddasiṃ pañcadasiṃ aṭṭha-
minti ete tayo divase upavassa uposathaṃ, etaṃ aṭṭhaṅgika-uposathaṃ upa-
gamma vasiṭvā”ti. **Pāṭihāriyapakkhañcāti** ettha pana vassūpanāyikāya purima-
bhāge āsāḷhamāso, antovassaṃ tayo māsā, kattikamāsoti ime pañca māsā “pāṭi-
hāriyapakkho”ti vuccanti. Āsāḷhakattikaphagguṇamāsā tayo evāti apare. Pakkhu-
posathadivasānaṃ purimapacchimadivasavasena pakkhe pakkhe terasīpāṭipada-
sattamīnavamīsaṅkhātā cattāro cattāro divasāti apare. Yaṃ rucati, taṃ gahe-
tabbaṃ. Sabbaṃ vā pana puññakāmīnaṃ bhāsitaṃ. Evametam pāṭihāriyapa-
kkañca pasannamānaso susamattarūpaṃ suparipuṇṇarūpaṃ ekampi divasaṃ
apariccajanto aṭṭhaṅgupetaṃ uposathaṃ upavassāti sambandhitabbaṃ.

406. Evaṃ uposathakālaṃ dassetvā idāni tesu kālesu etaṃ uposathaṃ upa-
vassa yaṃ kātābbaṃ, taṃ dassento āha “**tato ca pāto**”ti. Etthāpi **tatoti** padapūra-
ṇamate nipāto, anantaratthe vā, athāti vuttaṃ hoti. **Pātoti** aparajjudivasapubba-
bhāge. **Upavutthuposathoti** upavasita-uposatho. **Annenāti** yāgubhattādīnā. **Pāne-**
nāti aṭṭhavidhapānena. **Anumodamānoti** anupamodamāno, nirantaraṃ modamā-
noti attho. **Yathārahanti** attano anurūpena, yathāsatti yathābalanti vuttaṃ hoti.
Samvibhajethāti bhājeyya patimāneyya. Sesam pākaṭameva.

407. Evaṃ (2.0109) upavutthuposathassa kiccaṃ vatvā idāni yāvajīvikaṃ garu-
vattaṃ ājīvapārisuddhiñca kathetvā tāya paṭipadāya adhigantabbaṭṭhānaṃ
dassento āha “**dhammena mātāpitaro**”ti. Tattha **dhammenāti** dhammaladdhena
bhogena. **Bhareyyāti** poseyya. **Dhammikaṃ so vaṇijjanti** sattavaṇijjā, satthavaṇijjā,
visavaṇijjā, maṃsavaṇijjā, surāvaṇijjāti imā pañca adhammavaṇijjā vajjetvā ava-
sesā dhammikavaṇijjā. Vaṇijjā mukhena cettha kasigorakkhādi aparopi dhammiko
vohāro saṅgahito. Sesamuttānatthameva. Ayaṃ pana yojanā- so niccasīla-uposa-
thasīladānadhammasamannāgato ariyasāvako payojaye dhammikaṃ vaṇijjaṃ,
tato laddhena ca dhammato anapetattā dhammena bhogena mātāpitaro bhareyya.
Atha so gihī evaṃ appamatto ādito pabhuti vuttaṃ imaṃ vattaṃ vattayanto
kāyassa bhedaṃ ye te attano ābhāya andhakāraṃ vidhametvā āloka karaṇena sayam-
pabhāti laddhanāmā cha kāmāvacaradevā, te sayampabhe nāma deve upeti
bhajati allīyati, tesam nibbattaṭṭhāne nibbattatīti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya dhammikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito ca dutiyo vaggo atthavaṇṇanānāyato, nāmena

Cūḷavaggoti.

3. Mahāvaggo

1. Pabbajjāsuttavaṇṇanā

408. Pabbajjaṃ (2.0110) **kittayissāmīti** pabbajjāsuttaṃ. Kā uppatti? Bhagavati kira sāvaththiyaṃ viharante āyasmato ānandassa parivitaṅko udapādi- “sāriputtā-dīnaṃ mahāsāvakaṇaṃ pabbajjā kittitā, taṃ bhikkhū ca upāsakā ca jānanti. Bhagavato pana akittitā, yaṃnūnāhaṃ kittēyyan”ti. So jetavanavihāre āsane nisīditvā cittabījaniṃ gahetvā bhikkhūnaṃ bhagavato pabbajjaṃ kittento imaṃ suttamabhāsi.

Tattha yasmā pabbajjaṃ kittentena yathā pabbaji, taṃ kittetabbaṃ. Yathā ca pabbaji, taṃ kittentena yathā vīmaṃsamāno pabbajjaṃ rocesi, taṃ kittetabbaṃ. Tasmā “pabbajjaṃ kittayissāmī”ti vatvā “**yathā pabbajī**”ti-ādimāha. **Cakkhumāti** pañcahi cakkhūhi cakkhumā cakkhusampannoti attho. Sesamādigāthāya uttānameva.

409. Idāni “yathā vīmaṃsamāno”ti tamatthaṃ pakāseto āha “**sambādhoyan**”ti. Tattha **sambādhoti** puttadārādisampīlanena kilesasampīlanena ca kusalakiriyāya okāsarahito. **Rajassāyatananti** kambojādayo viya assādīnaṃ, rāgādirajassa uppattideso. **Abbhokāsoti** vuttasambādhapaṭipakkhabhāvena ākāso viya vivaṭā. **Iti disvāna pabbajīti** iti gharāvāsapabbajjāsu byādhijarāmarañehi suṭṭhutamaṃ codiyamānahadayo ādīnavamānisaṃsañca vīmaṃsitvā, mahābhinnikkhamaṇaṃ nikkhamitvā, anomānadītīre khaggena kese chinditvā, tāvadeva ca dvaṅgulamattasaṅṭhi-tasamaṇasārūppakesamassu hutvā ghaṭikārena brahmunā upanīte aṭṭha parikkhāre gahetvā “evaṃ nivāsetabbaṃ pārupitabban”ti kenaci ananusitṭho anekajā-tisahassapavattitena attano pabbajjāciṇṇeneva sikkhāpiyamāno pabbaji. Ekaṃ kāsāvaṃ nivāsetvā ekaṃ uttarāsaṅgaṃ karitvā ekaṃ cīvamaṃ khandhe karitvā mattikāpattaṃ aṃse ālaggetvā pabbajitavesaṃ adhiṭṭhāsīti vuttaṃ hoti. Sesamettha uttānameva.

410. Evaṃ bhagavato pabbajjaṃ kittetvā tato paraṃ pabbajitapaṭipattiṃ anomānadītīraṃ hitvā padhānāya gamanañca pakāsetuṃ “**pabbajitvāna kāyenā**”ti-ādiṃ (2.0111) sabbamabhāsi. Tattha **kāyena pāpakammaṃ vivajjayīti** tividhaṃ kāyaduccaritaṃ vajjesi. **Vacīduccaritanti** catubbidhaṃ vacīduccaritaṃ. **Ājīvaṃ parisodhayīti** micchājīvaṃ hitvā sammājīvameva pavattayi.

411. Evaṃ ājīvaṭṭhamakasīlaṃ sodhetvā anomānadītīrato tiṃsayojanappamāṇaṃ sattāhena **agamā rājagahaṃ buddho**. Tattha kiñcāpi yadā rājagahaṃ agamāsi, tadā buddho na hoti, tathāpi buddhassa pubbacariyāti katvā evaṃ vattuṃ labbhati- “idha rājā jāto, idha rajjaṃ aggahesī”ti-ādi lokiyavohāravacanaṃ viya. **Magadhānanti** magadhānaṃ janapadassa nagaranti vuttaṃ hoti. **Giribbajanti** idampi tassa nāmaṃ. Tañhi paṇḍavagijjhakūṭavebhāra-isigilivepullanāmakānaṃ pañcannaṃ girīnaṃ majjhe vajo viya ṭhituṃ, tasmā “giribbajan”ti vuccati. **Piṇḍāya abhihāresīti** bhikkhatthāya tasmīṃ nagare cari. So kira nagaradvāre ṭhatvā

cintesi- “sacāhaṃ rañño bimbisārassa attano āgamaṃ nivedeyyaṃ, ‘suddhoda-
nassa putto siddhattho nāma kumāro āgato’ti bahumpi me paccayaṃ abhihareyya.
Na kho pana me taṃ patirūpaṃ pabbajitassa ārocetvā paccayaḡahaṇaṃ,
handāhaṃ piṇḍāya carāmi”ti devadattiyaṃ paṃsukūlacīvaraṃ pārupitvā mattikā-
pattaṃ gahetvā pācīnadvārena nagaraṃ pavisitvā anugharaṃ piṇḍāya acari.
Tenāha āyasmā ānando- “piṇḍāya abhihāresi”ti. **Ākiṇṇavaralakkhaṇoti** sarīre āki-
ritvā viya ṭhapitavaralakkhaṇo vipulavaralakkhaṇo vā. Vipulampi hi “ākiṇṇaṃ”ti
vuccati. Yathāha- “ākiṇṇaluddo puriso, dhāticelaṃva makkhito”ti (jā. 1.6.118; 1.9.
106). Vipulaluddoti attho.

412. Tamaddasāti tato kira purimāni satta divasāni nagare nakkhattaṃ ghositaṃ
ahosi. Taṃ divasaṃ pana “nakkhattaṃ vītivattaṃ, kammantā payojetabbā”ti
bheri cari. Atha mahājano rājaṅgaṇe sannipati. Rājāpi “kammantaṃ saṃvidahissā-
mi”ti sīhapañjaraṃ vivaritvā balakāyaṃ passanto taṃ piṇḍāya abhihārentaṃ
mahāsattaṃ addasa. Tenāha āyasmā ānando- “tamaddasā bimbisāro, pāsā-
dasmīṃ patiṭṭhito”ti. **Imamatthaṃ abhāsathāti** imaṃ atthaṃ amaccānaṃ abhāsi.

413. Idāni (2.0112) taṃ tesāṃ amaccānaṃ bhāsitamattaṃ dassento āha-
“**imaṃ bhonto**”ti. Tattha **imanti** so rājā bodhisattaṃ dasseti, **bhontoti** amacce āla-
pati. **Nisāmethāti** passatha. **Abhirūpoti** dassanīyaṅgapaccaṅgo. **Brahmāti** āroha-
paṇḍāhasampanno. **Sucīti** parisuddhachavivaṇṇo. **Caraṇenāti** gamanena.

414-5. Nīcakulāmivāti nīcakulā iva pabbajito na hotīti attho. Makāro padasandhi-
karo. **Kuhiṃ bhikkhu gamissatīti** ayaṃ bhikkhu kuhiṃ gamissati, ajja kattha vasi-
ssatīti jānituṃ rājadūtā sīghaṃ gacchantu. Dassanakāmā hi mayaṃ assāti iminā
adhippāyena āha. **Guttadvāro** okkhittacakkhutāya, **susaṃvuto** satiyā. Guttadvāro
vā satiyā, susaṃvuto pāsādikena saṅghāticīvaradhāraṇena.

416. Khippaṃ pattaṃ apūresīti sampajānattā patissatattā ca adhikaṃ aga-
ṇhanto “alaṃ ettāvatā”ti ajjhāsayapūraṇena khippaṃ pattaṃ apūresi. **Munīti** mona-
tthāya

paṭipannattā appattamunibhāvopi muni-icceva vutto, lokavohārena vā. Lokiyā hi amonasampattampi pabbajitaṃ “munī”ti bhaṇanti. **Paṇḍavaṃ abhihāresīti** taṃ pabbataṃ abhiruhi. So kira manusse pucchi “imasmimṃ nagare pabbajitā kattha vasanti”ti. Athassa te “paṇḍavassa upari puratthābhimukhapabbhāre”ti ārocesuṃ. Tasmā tameva paṇḍavaṃ abhihāresi “ettha vāso bhavissati”ti evaṃ cintetvā.

419-23. Byagghusabhova sīhova girigabbharetī giriguhāyaṃ byaggho viya usabho viya sīho viya ca nisinnoti attho. Ete hi tayo seṭṭhā vigatabhayabheravā girigabbhāre nisīdanti, tasmā evaṃ upamaṃ akāsi. **Bhaddayānenāti** hatthi-assarathasivikādinā uttamayānena. **Sayānabhūmimṃ yāyitvāti** yāvaticā bhūmi hatthi-assādinā yānena sakkā gantuṃ, taṃ gantvā. **Āsajjāti** patvā, samīpamassa gantvāti attho. **Upāvisīti** nisīdi. **Yuvāti** yobbanasampanno. **Daharoti** jātiyā taruṇo. **Paṭhamuppattiko susūti** tadubhayavisesanameva. **Yuvā susūti** atiyobbano. **Paṭhamuppattikoti** paṭhameneva yobbanavesena uṭṭhito. **Daharo cāsīti** sati ca daharatte susu bālako viya khāyasīti.

424-5. Anīkagganti (2.0113) balakāyaṃ senāmukhaṃ. **Dadāmi bhoge bhuñjassūti** ettha “ahaṃ te aṅgamagadhesu yāvicchasi, tāva dadāmi bhoge. Taṃ tvam sobhayanto anīkaggaṃ nāgasaṅghapurakkhato bhuñjassū”ti evaṃ sambandho veditabbo. **Ujuṃ janapado rājāti** “dadāmi bhoge bhuñjassu, jātimṃ akkhāhi pucchito”-ti evaṃ kira vutto mahāpuriso cintesi- “sace ahaṃ rajjena atthiko assaṃ, cātumahārājikādayopi maṃ attano attano rajjena nimanteyyūṃ, gehe ṭhito eva vā cakka-vattirajjaṃ kāreyyaṃ. Ayaṃ pana rājā ajānanto evamāha- ‘handāhaṃ, taṃ jānāpemi”ti bāhaṃ uccāretvā attano āgatadisābhāgaṃ niddisanto “ujuṃ janapado rājā”-ti-ādimāha. Tattha **himavantassa passatoti** bhaṇanto sassasampattivekallābhāvaṃ dasseti. Himavantañhi nissāya pāsāṇavivarasambhavā mahāsālāpi pañcahi vuddhīhi vaḍḍhanti, kimaṅgaṃ pana khette vuttāni sassāni. **Dhanavīriyena sampannoti** bhaṇanto sattahi ratanehi avekallattaṃ, pararājūhi atakkanīyaṃ vīrapurisādhiṭṭhitabhāvañcassa dasseti. **Kosalesu niketinoti** bhaṇanto navakarājābhāvaṃ paṭikkhipati. Navakarājā hi niketīti na vuccati. Yassa pana ādikālato pabhuti anvayavasena so eva janapado nivāso, so niketīti vuccati. Tathārūpo ca rājā suddhodano, yaṃ sandhāyāha “kosalesu niketino”ti. Tena anvayāgatampi bhogasampattimṃ dīpeti.

426. Ettāvatā attano bhogasampattimṃ dīpetvā “ādiccā nāma gottena, sākiyā nāma jātiyā”ti iminā jātisampattiñca ācikkhitvā yaṃ vuttaṃ raññā “dadāmi bhoge bhuñjassū”ti, taṃ paṭikkhipanto āha- “**tamhā kulā pabbajitomhi, na kāme abhipattthayan**”ti. Yadi hi ahaṃ kāme abhipattthayeyyaṃ, na īdisaṃ dhanavīriyasa-mpannaṃ dvāsītisahassavīrapurisasamākulaṃ kulaṃ chaḍḍetvā pabbajeyyanti ayaṃ kirettha adhippāyo.

427. Evaṃ rañño vacanaṃ paṭikkhipitvā tato paraṃ attano pabbajjāhetuṃ dassento āha- “**kāmesvādīnavaṃ disvā, nekkhammaṃ datṭhu khemato**”ti. Etaṃ “pabbajitomhī”ti iminā sambandhitabbaṃ. Tattha **datṭhūti** disvā (2.0114). Sesamettha ito purimagāthāsu ca yaṃ yaṃ na vicāritaṃ, taṃ taṃ sabbaṃ uttānatthattā eva na vicāritanti veditabbaṃ. Evaṃ attano pabbajjāhetuṃ vatvā padhānatthāya

gantukāmo rājānaṃ āmantento āha- “**padhānāya gamissāmi, ettha me rañjati mano**” ti. Tassattho- yasmāhaṃ, mahārāja, nekkhammaṃ daṭṭhu khemato pabbajito, tasmā taṃ paramatthanekkhammaṃ nibbānāmataṃ sabbadhammānaṃ aggaṭṭhena padhānaṃ patthento padhānatthāya gamissāmi, ettha me padhāne rañjati mano, na kāmesūti. Evaṃ vutte kira rājā bodhisattaṃ āha- “pubbeva metaṃ, bhante, suttaṃ ‘suddhodanarañño kira putto siddhatthakumāro cattāri pubbanimitāni disvā pabbajitvā buddho bhavissati’ ti, sohaṃ, bhante, tumhākaṃ adhimuttiṃ disvā evaṃpasanno ‘addhā buddhattaṃ pāpuṇissathā’ ti. Sādhu, bhante, buddhattaṃ patvā paṭhamaṃ mama vijitaṃ okkameyyāthā” ti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya pabbajjāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Padhānasuttavaṇṇanā

428. Taṃ maṃ padhānapahitattanti padhānasuttaṃ. Kā uppatti? “Padhānāya gamissāmi, ettha me rañjati mano” ti āyasmā ānando pabbajjāsuttaṃ niṭṭhāpesi. Bhagavā gandhakuṭiyaṃ nisinno cintesi- “mayā chabbassāni padhānaṃ patthayamānena dukkarakārikā katā, taṃ ajja bhikkhūnaṃ kathessāmi” ti. Atha gandhakuṭito nikkhamitvā buddhāsane nisinno “taṃ maṃ padhānapahitattan” ti ārabhitvā imaṃ suttamabhāsi.

Tattha **taṃ manti** dvīhipi vacanehi attānameva niddisati. **Padhānapahitattanti** nibbānatthāya pesitacittaṃ pariccatta-attabhāvaṃ vā. **Nadiṃ nerañjaraṃ patīti** lakkhaṇaṃ niddisati. Lakkhaṇaṃhi padhānapahitattāya nerañjarā nadi. Teneva cettha upayogavacanaṃ. Ayaṃ panattho “nadiyā nerañjarāyā” ti, nerañjarāya tīreti vuttaṃ hoti. **Viparakkammāti** atīva parakkamitvā. **Jhāyantanti** appāṇakajjhānamanuyuñjantaṃ (2.0115). **Yogakkhemassa pattiyaṃti** catūhi yogehi khemassa nibbānassa adhigamaṃ.

429. Namucīti māro. So hi attano visayā nikkhamitukāme devamanusse na muñcati, antarāyaṃ nesaṃ karoti, tasmā “namuci” ti vuccati. **Karuṇaṃ vācanti** anuddayāyuttaṃ vācaṃ. **Bhāsamāno upāgamīti** idaṃ uttānameva. Kasmā pana upāgato? Mahāpuriso kira ekadivasaṃ cintesi- “sabbadā āhāraṃ pariyesamāno jīvite sāpekkho hoti, na ca sakkā jīvite sāpekkhena amataṃ adhigantun” ti. Tato āhārupacchedāya paṭipajji, tena kiso dubbaṇṇo ca ahosi. Atha māro “ayaṃ sambo dhāya maggo hoti, na hotīti ajānanto atighoraṃ tapaṃ karoti, kadāci mama visayaṃ atikkameyyā” ti bhīto “idañcidañca vatvā vāressāmi” ti āgato. Tenevāha- “**kiso tvamasi dubbaṇṇo, santike maraṇaṃ tavā**” ti.

430. Evañca pana vatvā athassa maraṇasantikabhāvaṃ sāvento āha- “**sahassa bhāgo maraṇassa, ekaṃso tava jīvitaṃ**” ti. Tassattho- sahassaṃ bhāgānaṃ

assāti saḥassabhāgo. Ko so? Maraṇassa paccayoti pāṭhaseso. Eko aṃsoti ekaṃso. Idaṃ vuttaṃ hoti- ayaṃ appāṇakajjhānādisaḥassabhāgo tava maraṇassa paccayo, tato pana te eko eva bhāgo jīvitam, evaṃ santike maraṇam tavāti. Evaṃ maraṇassa santikabhāvam sāvetvā atha naṃ jīvite samussāhento āha “**jīva bho jīvitam seyyo**” ti. Kathaṃ seyyoti ce. **Jīvam puññāni kāhasīti.**

431. Atha attanā sammatāni puññāni dassento āha- “carato ca te brahmacariya- n” ti. Tattha **brahmacariyanti** kālena kālam methunaviratim sandhāyāha, yaṃ tāpasā karonti. **Jūhatoti** juhantassa. Sesamettha pākaṭameva.

432. Duggo maggoti imaṃ pana aḍḍhagātham padhānavicchandaṃ janento āha. Tattha appāṇakajjhānādigahanattā dukkhena gantabboti **duggo**, dukkhitakā- yacittena (2.0116) kattabbattā **dukkaro**, santikamaraṇena tādisenāpi pāpuṇitum asakkuṇeyyato **durabhisambhavoti** evamattho veditabbo. Ito paraṃ **imā gāthā bhaṇam māro, aṭṭhā buddhassa santiketi** ayamupaḍḍhagāthā saṅgītikārehi vuttā. Sakalagāthāpīti eke. Bhagavatā eva pana paraṃ viya attānaṃ niddisantena sabbamettha evaṃjātikam vuttanti ayamamhākam khanti. Tattha **aṭṭhāti** aṭṭhāsi. Sesam uttānameva.

433. Chaṭṭhagāthāya **yenatthenāti** ettha paresam antarāyakaraṇena attano atthena tvam, pāpima, āgatosīti ayamadhippāyo. Sesam uttānameva.

434. “Jīvam puññāni kāhasī” ti idaṃ pana vacanaṃ paṭikkhipanto “**aṇumatto- pī**” ti imaṃ gāthamāha. Tattha **puññenāti** vaṭṭagāmiṃ mārena vuttaṃ puññaṃ sandhāya bhaṇati. Sesam uttānameva.

435. Idāni “ekaṃso tava jīvitam” ti idaṃ vacanaṃ ārabha māraṃ santajjento “**atthi saddhā**” ti imaṃ gāthamāha. Tatrāyamadhippāyo- are, māra, yo anuttare santivarapade assaddho bhavēyya, saddhopi vā kusīto, saddho āraddhavīriyo samānopi vā duppañño, taṃ tvam jīvitamanupucchamāno sobheyyāsi, mayham pana anuttare santivarapade okappanasaddhā atthi, tathā kāyikacetasikamasithi- laparakamatāsaṅkhātāṃ vīriyaṃ, vajirūpamā paññā ca mama vijjati, so tvam evaṃ maṃ pahitattaṃ uttamajjhāsayaṃ kiṃ jīvamanupucchasi, kasmā jīvitam pucchasi. **Paññā ca mamāti** ettha ca saddena sati samādhi ca. Evaṃ sante yehi pañcahi indriyehi samannāgatā nibbānaṃ pāpuṇanti, tesu ekenāpi avirahitaṃ evaṃ maṃ pahitattaṃ kiṃ jīvamanupucchasi? Nanu- ekāham jīvitam seyyo, vīriya- mārabhato daḥam (dha. pa. 112). Paññavantassa jhāyino, passato udayabba- yanti (dha. pa. 111, 113).

436-8. Evaṃ māraṃ santajjetvā attano dehacittappavattiṃ dassento “**nadīnama- pī**” pi gāthāttayamāha. Tamatthato pākaṭameva. Ayaṃ pana adhippāyavaṇṇanā (2.0 yvāyaṃ mama sarīre appāṇakajjhānavīriyavegasamuṭṭhito vāto vattati, loke gaṅgā- yamunādīnaṃ nadīnampi sotāni ayaṃ visosaye, kiñca me evaṃ pahitattassa catu- nāḷimattaṃ lohitaṃ na upasoseyya. Na kevalaṅca me lohiteva sussati, apica kho pana tamhi lohite sussamānamhi baddhābaddhabhedam sarīrānugataṃ pittaṃ, asitapītādipaṭicchādakaṃ catunāḷimattameva semhaṅca, kiñcāparaṃ tatta- kameva muttaṅca ojaṅca sussati, tesu ca sussamānesu maṃsānipi khīyanti, tassa me evaṃ anupubbena **maṃsesu khīyamānesu bhiyyo cittaṃ pasīdati**, na tveva

tappaccayā saṃsīdati. So tvaṃ īdisaṃ cittamajānanto sarīramattameva disvā bhaṇasi “kiso tvamasi dubbaṇṇo, santike maraṇaṃ tavā”ti. Na kevalaṅca me citta-meva pasīdati, apica kho pana **bhiyyo sati ca paññā ca samādhi mama tiṭṭhati**, aṇumattopi pamādo vā sammoho vā cittavikkhepo vā natthi, tassa mayhaṃ evaṃ viharato ye keci samaṇabrāhmaṇā atītaṃ vā addhānaṃ anāgataṃ vā etarahi vā opakkamikā vedanā vedayanti, tāsaṃ nidassanabhūtaṃ **pattassa uttamavedanaṃ**. **Yathā aññesaṃ dukkhena phuṭṭhānaṃ sukhaṃ, sītena uṇhaṃ, uṇhena sītaṃ, khudāya bhojanaṃ, pipāsāya phuṭṭhānaṃ udakaṃ apekkhate cittaṃ, evaṃ pañcasu kāmaguṇesu ekakāmampi nāpekkhake** cittaṃ. “Aho vatāhaṃ subhojanaṃ bhuñjitvā sukhasēyyaṃ sayeyyan”ti īdisenākārena mama cittaṃ na uppannaṃ, **passa**, tvaṃ māra, **sattassa suddhatanti**.

439-41. Evaṃ attano suddhataṃ dassetvā “nivāressāmi tan”ti āgatassa māraṃ manorathabhañjanatthaṃ mārasenaṃ kittetvā tāya aparājitabhāvaṃ dassento “**kāmā te paṭhamā senā**”ti-ādikā cha gāthāyo āha.

Tattha yasmā āditova agāriyabhūte satte vatthukāmesu kilesakāmā mohayanti, te abhibhuyya anagāriyabhāvaṃ upagatānaṃ pantesu vā senāsanesu aññataraññataresu vā adhikusalesu dhammesu **arati** uppajjati. Vuttañcetaṃ “pabbajitena kho, āvuso, abhirati dukkarā”ti (saṃ. ni. 4.331). Tato te parapaṭibaddhajīvikattā **khuppiṇā** bādheti, tāya bādhitānaṃ (2.0118) pariyesanataṇhā cittaṃ kilamayati, atha nesaṃ kilantacittānaṃ **thinamiddhaṃ** okkamati. Tato visesamanadhigacchantānaṃ durabhisambhavesu araññavanapatthesu senāsanesu viharataṃ utrāsa-saññitā **bhīru** jāyati, tesaṃ ussaṅkitaparisaṅkitānaṃ dīgharattaṃ vivekarasamanassādayamānānaṃ viharataṃ “na siyā nu kho esa maggo”ti paṭipattiyā **vicikicchā** uppajjati, taṃ vinodetvā viharataṃ appamattakena visesādhigamena **mānamakkha-thambhā** jāyanti, tepi vinodetvā viharataṃ tato adhikataraṃ visesādhigamaṃ nissāya

“uṭṭhehi, bho siddhattha, pallaṅkā”ti āha. Mahāpuriso “na uṭṭhahāmi mārā”ti vatvā taṃ dhajiniṃ samantā vilokento imā gāthāyo abhāsi “**samantā dhajinin**”ti.

Tattha (2.0120) **dhajininti** senaṃ. **Yuttanti** uyyuttaṃ. **Savāhananti** girimekhalanāgarājasahitaṃ. **Paccuggacchāmīti** abhimukho upari gamissāmi, so ca kho teje-neva, na kāyena. Kasmā? **Mā maṃ ṭhānā acāvayi**, maṃ etasmā ṭhānā aparājita-pallaṅkā māro mā cālesīti vuttaṃ hoti. **Nappasahatīti** sahitaṃ na sakkoti, nābhibhavati vā. **Āmaṃ pattanti** kācajātaṃ mattikābhājanaṃ. **Asmanāti** pāsāṇena. Sesamettha pākaṭameva.

447-8. Idāni “etaṃ te mārāsenaṃ bhinditvā tato paraṃ vijitasāṅgāmo sampattadhammarājābhiseko idaṃ karissāmī”ti dassento āha “**vasīkaritvā**”ti. Tattha **vasīkaritvā saṅkappanti** maggabhāvanāya sabbaṃ micchāsaṅkappaṃ pahāya sammāsaṅkappasseva pavattanena vasīkaritvā saṅkappaṃ. **Satiṅca sūpatiṭṭhitanti** kāyādīsu catūsu ṭhānesu attano satiṅca suṭṭhu upaṭṭhitaṃ karitvā evaṃ vasīkatasāṅkappo suppatiṭṭhitassati **raṭṭhā raṭṭhaṃ vicarissāmi** devamanussabhede **puṭhū sāvake vinayanto**. Atha mayā viniyamānā **te appamattā ...pe... na socare**, taṃ nibbānamatamevāti adhippāyo.

449-51. Atha māro imā gāthāyo sutvā āha- “evarūpaṃ pakkhaṃ disvā na bhāyasi bhikkhū”ti? “Āma, mārā, na bhāyāmi”ti. “Kasmā na bhāyasi”ti? “Dānādīnaṃ pāramipuññānaṃ katattā”ti. “Ko etaṃ jānāti dānādīni tvamakāsi”ti? “Kiṃ ettha pāpima sakkhikcena, apica ekasmimyeva bhava vessantaro hutvā yaṃ dānamadāsiṃ, tassānubhāvena sattakkhattuṃ chahi pakārehi sañjātakampā ayaṃ mahāpathaviyeva sakkhī”ti. Evaṃ vutte udakapariyantaṃ katvā mahāpathavi kampi bheravasaddaṃ muñcamānā, yaṃ sutvā māro asanihato viya bhito dhajaṃ paṇāmetvā palāyi saddhiṃ parisāya. Atha mahāpuriso tīhi yāmehi tisso vijjā sacchikatvā aruṇuggamane “anekajātisaṃsāraṃ ...pe... taṇhānaṃ khayama-jjhagā”ti imaṃ udānaṃ udānesi. Māro udānasaddena āgantvā “ayaṃ buddho aha-n’ti paṭijānāti, handa naṃ anubandhāmi ābhisamācārikaṃ passituṃ. Sacassa kiñci kāyena vā vācāya vā khalitaṃ bhavissati, viheṭhessāmi nan”ti pubbe bodhisattabhūmiyaṃ (2.0121) chabbassāni anubandhitvā buddhattaṃ pattaṃ ekaṃ vassaṃ anubandhi. Tato bhagavato kiñci khalitaṃ apassanto “**satta vassāni**”ti imā nibbejanīyagāthāyo abhāsi.

Tattha **otāranti** randhaṃ vivaraṃ. **Nādhigacchissanti** nādhigamiṃ. **Medavaṇṇanti** medapiṇḍasadiṣaṃ. **Anupariyagāti** parito parito agamāsi. **Mudunti** mudukaṃ. **Vindemāti** adhigaccheyyāma. **Assādanāti** sādubhāvo. **Vāyasettoti** vāyaso etto. Sesamettha pākaṭameva.

Ayaṃ pana yojanā- satta vassāni bhagavantaṃ otārāpekkho anubandhiṃ katthaci avijahanto padāpadaṃ, evaṃ anubandhitvāpi ca otāraṃ nādhigamiṃ. Sohaṃ yathā nāma medavaṇṇaṃ pāsāṇaṃ medasaññī vāyaso ekasmim passe mukhatuṇḍakena vijjhitvā assādaṃ avindamāno “appeva nāma ettha mudu vindema, api ito assādanā siyā”ti samantā tatheva vijjhanto anupariyāyitvā katthaci assādaṃ aladdhā “pāsāṇovāyan”ti nibbijja pakkameyya, evamevāhaṃ bhagavantaṃ kāyakammādīsu attano parittapaññā mukhatuṇḍakena vijjhanto

samantā anupariyagā “appeva nāma katthaci aparisuddhakāyasamācārādimudu-
bhāvaṃ vindema, kutoci assādanā siyā”ti, te dāni mayaṃ assādaṃ alabhamānā
kākova selamāsajja nibbijjāpema gotamaṃ āsajja tato gotamā nibbijja apemāti.
Evaṃ vadato kira mārassa satta vassāni nipphalaparissamaṃ nissāya balava-
soko udapādi. Tenassa visīdamānaṅgapaccaṅgassa beluvapaṇḍu nāma viṇā
kacchato patitā. Yā sakiṃ kusalehi vāditā cattāro māse madhurassaraṃ muñcati,
yaṃ gahetvā sakko pañcasikhassa adāsi. Taṃ so patamānampi na bujji. Tenāha
bhagavā-

452. “Tassa sokaparetassa, viṇā kacchā abhassatha;
tato so dummano yakkho, tatthevantaradhāyathā”ti.
Saṅgītikārakā āhaṃsūti eke, amhākaṃ panetaṃ nakkhamatīti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya padhānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Subhāsitasuttavaṇṇanā

Evaṃ (2.0122) **me sutanti** subhāsitasuttaṃ. Attajjhāsayato cassa uppatti.
Bhagavā hi subhāsitappiyo, so attano subhāsitasamudācārappakāsanena
sattānaṃ dubbhāsitasamudācāraṃ paṭisedhento imaṃ suttamabhāsi. Tattha **evaṃ**
me sutanti-ādi saṅgītikāravacanaṃ. Tattha **tatra kho bhagavā ...pe... bhadanteti te**
bhikkhūti etaṃ apubbaṃ, sesaṃ vuttanayameva. Tasmā apubbapadavaṇṇana-
tthamidaṃ vuccati- **tatrāti** desakālaparidīpanaṃ. Tañhi yaṃ samayaṃ viharati,
tatra samaye, yasmiñca ārāme viharati, tatra ārāmeti dīpeti. Bhāsitabbayutte vā
desakāle dīpeti. Na hi bhagavā ayutte dese kāle vā dhammaṃ bhāsati. “Akālo kho,
tāva, bāhiyā”ti-ādi (udā. 10) cettha sādhaṃ. **Khoti** padapūraṇamate avadhāra-
ṇādikālatthe vā nipāto. **Bhagavāti** lokagaruparidīpanaṃ. Bhikkhūti kathāsavanayu-
ttapuggalaparidīpanaṃ. **Āmantesīti** ālapi abhāsi sambodhesi.

Bhikkhavoti āmantanākāraparidīpanaṃ. Tañca bhikkhanasilatādiguṇayogasi-
ddhattā vuttaṃ. Tena nesaṃ hīnādhiḥikajanasevitaṃ vuttiṃ pakāsento uddhatadīna-
bhāvaniggahaṃ karoti. “Bhikkhavo”ti iminā ca karuṇāvippphārasommahadayana-
yananipātapubbaṅgamaṃ vacanena te attano mukhābhimukhe karitvā teneva
kathetukamyatādīpakena vacanena tesaṃ sotukamyataṃ janeti, teneva ca sambo-
dhanatthena vacanena sādhuḥkasavanamanasikārepi te niyojeti. Sādhuḥkasavana-
manasikārāyattā hi sāsanasampatti. Aparesupi devamanussesu vijjamānesu
kasmā bhikkhū eva āmantesīti ce? Jeṭṭhaseṭṭhāsannasādāsannihitabhāvato.
Sabbaparisasādhāraṇā hi ayaṃ dhammadesanā, na pātipuggalikā. Parisāya ca
jeṭṭhā bhikkhū paṭhamuppānattā, seṭṭhā anagāriyabhāvaṃ ādiṃ katvā satthu
cariyānuvidhāyakattā sakalasāsanapaṭiggāhakattā ca. Āsannā tattha nisinnesu

satthu santikattā, sadā sannihitā satthu santikāvacarattā. Tena bhagavā sabbaparissasādhāraṇaṃ dhammaṃ desento bhikkhū eva āmantesi. Apica bhājanaṃ te imāya kathāya yathānusiṭṭhaṃ paṭipattisabbhāvatotipi te eva (2.0123) āmantesi. **Bhadanteti** gāravādhivacanametam. **Te bhikkhūti** ye bhagavā āmantesi, te evaṃ bhagavantaṃ ālapantā bhagavato paccassosunti.

Catūhi aṅgehīti catūhi kāraṇehi avayavehi vā. Musāvādāveramaṇi-ādīni hi cattāri subhāsītavācāya kāraṇāni. Saccavacanādayo cattāro avayavā, kāraṇatthe ca aṅgasaddo. **Catūhīti** nissakkavacanaṃ hoti, avayavatthe karaṇavacanaṃ. **Samanāgatāti** samanu-āgatā pavattā yuttā ca. **Vācāti** samullapanavācā. Yā sā “vācā girā byappatho”ti (dha. sa. 636) ca, “nelā kaṇṇasukhā”ti (dī. ni. 1.9; ma. ni. 3.14) ca evamādīsu āgacchati. Yā pana “vācāya ce kataṃ kamman”ti (dha. sa. aṭṭha. 1 kāyakammadvāra) evaṃ viññatti ca, “yā catūhi vacīduccaritehi ārati virati ...pe ...ayaṃ vuccati sammāvācā”ti (dha. sa. 299; vibha. 206) evaṃ virati ca, “pharusa-vācā, bhikkhave, āsevitā bhāvitā bahulikātā nirayasamvattanikā hoti”ti (a. ni. 8.40) evaṃ cetanā ca vācāti āgacchati, sā idha na adhippetā. Kasmā? Abhāsītabbato. **Subhāsītā hotīti** suṭṭhu bhāsītā hoti. Tenassā atthāvahanataṃ dīpeti. **Na dubbhāsītāti** na duṭṭhu bhāsītā. Tenassā anathānāvahanataṃ dīpeti. **Anavajjāti** vajjasaṅkhātarāgādidosavirahitā. Tenassā kāraṇasuddhiṃ vuttadosābhāvañca dīpeti. **Anuvajjā cāti** anuvādavimuttā. Tenassā sabbākārasampattiṃ dīpeti. **Viññūnanti** paṇḍitānaṃ. Tena nindāpasamsāsu bālā appamāṇāti dīpeti.

Katamehi catūhīti kathetukamyatāpucchā. **Idhāti** imasmiṃ sāsane. **Bhikkhveti** yesaṃ kathetukāmo, tadālapanaṃ. **Bhikkhūti** vuttappakāravācābhāsanakapuggalanidassanaṃ. **Subhāsītamyeva bhāsātīti** puggalādhiṭṭhānāya desanāya catūsu

vācaṅgesu aññatarāṅganiddesavacaṇaṃ. **No dubbhāsitaṅ**ti tasveva vācaṅgassa paṭipakkhabhāsanānivāraṇaṃ. Tena “musāvādādayopi kadāci vattabbā”ti diṭṭhiṃ nisedheti. “No dubbhāsitaṅ”ti iminā vā micchāvācappahānaṃ dīpeti, “subhāsitaṅ”ti iminā pahīnamicchāvācena satā bhāsitaṅvavacanaṃ lakkhaṇaṃ. Tathā pāpassa akaraṇaṃ, kusalassa upasampadaṃ (2.0124). Aṅgaparidīpanatthaṃ pana abhāsitaṅvavacanaṃ pubbe avatvā bhāsitaṅvavacanaṃ. Esa nayo **dhammaṃyevāti**-ādīsūpi.

Ettha ca “subhāsitaṃyeva bhāsati no dubbhāsitaṅ”ti iminā piṣuṇadosarahitaṃ samaggakaraṇavacanaṃ vuttaṃ, “dhammaṃyeva bhāsati no adhammaṅ”ti iminā samphadosarahitaṃ dhammato anapetaṃ mantāvacaṇaṃ vuttaṃ, itarehi dvīhi pharusālikarahitāni piyasaccavacaṇāni vuttāni. **Imehi khoti**-ādinā pana tāni aṅgāni paccakkhato dassento taṃ vācaṃ nigameti. Visesato cettha “imehi kho, bhikkhave, catūhi aṅgehi samannāgatā vācā subhāsitaṅ hoti”ti bhaṇanto yadaññe paṭiññādīhi avayavehi nāmādīhi padehi liṅgavacaṇavibhattikālakāradīhi sampattīhi ca samannāgataṃ vācaṃ “subhāsitaṅ”ti maññanti, taṃ dhammato paṭisedheti. Avayavādisampannāpi hi pesuññādisamannāgatā vācā dubbhāsitaṅva hoti attano paresaṅca anattāhāvaṇattā. Imehi pana catūhi aṅgehi samannāgatā sacepi milakkhubhāsāpariyāpannā ghaṭaceṭikāgītikapariyāpannā vā hoti, tathāpi subhāsitaṅ eva lokiyalokuttarahitasukhāhāvaṇattā. Sīhaḷadīpe maggapasse sassaṃ rakkhantiyā sīhaḷaceṭikāya sīhaḷakeneva jātijarāmarāṇapaṭisaṃyuttaṃ gītaṃ gāyantiyā sutvā maggaṃ gacchantā saṭṭhimattā vipassakabhikkhū cettha arahattaṃ pattā nidassanaṃ. Tathā tisso nāma āradhāvippassako bhikkhu padumasarasamīpena gacchanto padumasare padumāni bhaṅjitvā bhaṅjitvā-

“Pāto phullaṃ kokanadaṃ, sūriyālokena bhajjijate;

evaṃ manussattagatā sattā, jarābhivegena maddiyanti”ti.-

Imaṃ gītaṃ gāyantiyā ceṭikāya sutvā arahattaṃ patto, buddhantare ca aññataro puriso sattahi puttehi saddhiṃ vanā āgamma aññatarāya itthiyā musalena taṇḍule koṭṭentiya-

“Jarāya (2.0125) parimadditaṃ etaṃ, milātachavicammaṇissitaṃ;

marāṇena bhijjati etaṃ, maccussa ghasamāmisitaṃ.

“Kimīnaṃ ālayaṃ etaṃ, nānākuṇapena pūritaṃ;

asucissa bhājanaṃ etaṃ, kadalikkhandaṃ idānaṃ”ti.-

Imaṃ gītaṃ sutvā saha puttehi paccekabodhiṃ patto, aññe ca idisehi upāyehi ariyabhūmiṃ pattā nidassanaṃ. Anacchariyaṃ panetaṃ, yaṃ bhagavatā āsayānusayakusalena “sabbe saṅkhārā aniccā”ti-ādinā nayena vuttā gāthāyo sutvā pañcasatā bhikkhū arahattaṃ pāpuṇiṃsu, aññe ca khandhāyatanādīpaṭisaṃyuttā kathā sutvā aneke devamaṇussāti. Evaṃ imehi catūhi aṅgehi samannāgatā vācā sacepi milakkhubhāsāpariyāpannā, ghaṭaceṭikāgītikapariyāpannā vā hoti, tathāpi “subhāsitaṅ”ti veditabbā. Subhāsitaṅ eva ca anavajjā ca ananuvajjā ca viññūnaṃ atthattikānaṃ kulaputtānaṃ atthapaṭisaraṇānaṃ, no byañjanapaṭisaraṇānanti.

Idamavoca bhagavāti idānaṃ subhāsitalakkhaṇaṃ bhagavā avoca. **Idaṃ vatvāna sugato, athāparaṃ etadavoca satthāti** idānaṃ lakkhaṇaṃ vatvā atha aññampi etaṃ avoca satthā. Idāni vattabbagāthaṃ dassetvā sabbametaṃ saṅgītikārakā āhaṃsu.

Tattha **aparanti** gāthābandhavacanaṃ sandhāya vuccati. Taṃ duvidhaṃ hoti-pacchā āgataparisaṃ assavanasussavana-ādhāraṇadaḥhikaraṇādīni vā sandhāya tadatthadīpakameva ca. Pubbe kenaci kāraṇena parihāpitassa atthassa dīpanena atthavisesadīpakañca “purisassa hi jātassa, kuṭhārī jāyate mukhe”ti-ādīsu (su. ni. 662) viya. Idha pana tadatthadīpakameva.

453. Tattha **santoti** buddhādayo. Te hi subhāsitaṃ “uttamaṃ seṭṭhan”ti vaṇṇayanti. **Dutiyaṃ tatiyaṃ catutthanti** idaṃ pana pubbe niddiṭṭhakkamaṃ upādāya vuttaṃ. Gāthāpariyosāne pana vaṅgīsatthero bhagavato subhāsīti pasīdi.

So yaṃ pasannākāraṃ akāsi, yañca vacanaṃ bhagavā abhāsi, taṃ dassentā saṅgītikāraṇā **“atha kho āyasmā”**ti-ādīmāhaṃsu. Tattha (2.0126) **paṭibhāti** manti mama bhāgo pakāsati. **Paṭibhātu** tanti tava bhāgo pakāsatu. **Sāruppāhīti** anucchavikāhi. **Abhitthavīti** pasamsi.

454. **Na tāpayeti** vipphaṭṭhārena na tāpeyya. **Na vihiṃseyyāti** aññamaññaṃ bhindanto na bādheyya. **Sā ve vācāti** sā vācā ekamseneva subhāsītā. Ettāvataṃ apisuṇavācāya bhagavantaṃ thometi.

455. **Paṭinanditāti** haṭṭhena hadayena paṭimukhaṃ gantvā nanditā sampiyāyitā. **Yaṃ anādāya pāpāni, paresaṃ bhāsate piyanti** yaṃ vācaṃ bhāsanto paresaṃ pāpāni appiyāni paṭikkūlāni pharusavacanāni anādāya atthabyañjanamadhuraṃ piyameva vacanaṃ bhāsati, taṃ piyavācameva bhāseyyāti vuttaṃ hoti. Imāya gāthāya piyavacanena bhagavantaṃ abhitthavi.

456. **Amatāti** amatasadisā sādubhāvena. Vuttampi cetāṃ “saccaṃ have sādutaraṃ rasānan”ti (saṃ. ni. 1.73; su. ni. 184). Nibbānāmatapaccayattā vā amatā. **Esa dhammo sanantanoti** yāyaṃ saccavācā nāma, esa porāṇo dhammo cariyā paveṇī, idameva hi porāṇānaṃ āciṇṇaṃ, na te alikaṃ bhāsiṃsu. Tenevāha- **“sacce atthe ca dhamme ca, ahu santo patiṭṭhitā”**ti. Tattha sacce patiṭṭhitattā eva attano ca paresaṃca atthe patiṭṭhitā. Atthe patiṭṭhitattā eva ca dhamme patiṭṭhitā hontīti veditabbā. Paraṃ vā dvayaṃ saccavisesanamicceva veditabbaṃ. Sacce patiṭṭhitā. Kīdise? **Atthe ca dhamme ca**, yaṃ paresaṃ atthato anapetattā atthaṃ anuparodhaṃ karotīti vuttaṃ hoti. Satipi ca anuparodhakaratte dhammato anapetattā dhammaṃ, yaṃ dhammikameva atthaṃ sādhetīti vuttaṃ hoti. Imāya gāthāya saccavacanena bhagavantaṃ abhitthavi.

457. **Khemanti** abhayaṃ nirupaddavaṃ. Kena kāraṇenāti ce? **Nibbānappattiyā dukkhassantakiriyāya**, yasmā kilesanibbānaṃ pāpeti, vaṭṭadukkhassa ca antakiriyāya saṃvattatīti attho. Atha vā yaṃ buddho nibbānappattiyā dukkhassantakiriyāyāti dvinnaṃ nibbānadhātūnamatthāya khemamaggappakāsanato khemaṃ vācaṃ bhāsati, **sā ve vācānamuttamāti** sā vācā sabbavācānaṃ seṭṭhāti (2.0127) evamettha attho veditabbo. Imāya gāthāya mantāvacanena bhagavantaṃ abhitthavanto arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhāpesīti ayamettha apubbapadavaṇṇanā. Sesāṃ vuttanayeneva veditabbanti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya subhāsitasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Pūraḷāsasutta-(sundarikabhāradvājasutta)-vaṇṇanā

Evam me sutanti pūraḷāsasuttaṃ. Kā uppatti? Bhagavā pacchābhattakiccāva-sāne buddhacakkhunā lokaṃ volokento sundarikabhāradvājabrāhmaṇaṃ arahatta-ssa upanissayasampannaṃ disvā “tattha mayi gate kathā pavattissati, tato kathāvasāne dhammadesanaṃ sutvā esa brāhmaṇo pabbajitvā arahattaṃ pāpu-ṇissati” ti ca ñatvā tattha gantvā kathaṃ samuṭṭhāpetvā imaṃ suttamabhāsi.

Tattha **evam me sutanti**-ādi saṅgītikārakānaṃ vacanaṃ. **Kimjacco bhavanti**-ādi tassa brāhmaṇassa, **na brāhmaṇo nomhīti**-ādi bhagavato. Taṃ sabbampi samo-dhānetvā “pūraḷāsasuttaṃ” ti vuccati. Tattha vuttasadiṣaṃ vuttanayeneva vedi-tabbam, avuttaṃ vaṇṇayissāma, tañca kho uttānatthāni padāni anāmasantā. **Kosa-lesūti** kosalā nāma jānapadino rājakumārā. Tesaṃ nivāso ekopi janapado ruḷhisa-ddena “kosalā” ti vuccati. Tasmim kosalesu janapade. Keci pana “yasmā pubbe mahāpanādaṃ rājakumāraṃ nānāṇāṭakādīni disvā sitamattampi akarontaṃ sutvā rājā āṇāpesi ‘yo mama puttaṃ hasāpeti, sabbābharaṇehi naṃ alaṅkaromī’ ti. Tato naṅgalāni chaḍḍetvā mahājanakāyo sannipati. Te ca manussā atirekasattava-ssāni nānākiḷikādayo dassentāpi taṃ nāsakkhiṃsu hasāpetuṃ. Tato sakko deva-naṃ pesesi, so dibbanāṭakaṃ dassetvā hasāpesi. Atha te manussā attano attano vasanokāsābhimukhā pakkamiṃsu. Te paṭipathe mittasuhajjādayo disvā paṭisanthāramakāṃsu ‘kacci bho kusalaṃ, kacci bho kusalan’ ti (2.0128). Tasmā taṃ ‘kusalan’ ti saddaṃ upādāya so padeso ‘kosalo’ ti vuccati” ti vaṇṇayanti. **Sunda-rikāya nadiyā tīreti** sundarikāti evaṃnāmikāya nadiyā tīre.

Tena kho panāti yena samayena bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ vinetukāmo gantvā tassā nadiyā tīre sasīsaṃ pārupitvā rukkhamūle nisajjāsaṅkhātena iriyāpathavihā-rena viharati. **Sundarikabhāradvājoti** so brāhmaṇo tassā nadiyā tīre vasati aggiṅca juhati, bhāradvājoti cassa gottaṃ, tasmā evaṃ vuccati. **Aggim juhatīti** āhu-tipakkhipanena jāleti. **Aggihuttaṃ paricaratīti** agyāyatanaṃ sammajjanūpalepana-balikammādinā payirupāsati. **Ko nu kho imaṃ habyasesaṃ bhuñjeyyāti** so kira brāhmaṇo aggimhi juhivā avasesaṃ pāyāsaṃ disvā cintesi- “aggimhi tāva pakkhittapāyāso mahābrahmunā bhutto, ayaṃ pana avaseso atthi. Taṃ yadi brahmuno mukhato jātassa brāhmaṇasseva dadeyyaṃ, evaṃ me pitarā saha puttapi santappito bhavya, suvisodhito ca brahmalokagāmimaggo assa, handāhaṃ brāhmaṇaṃ gavesāmi” ti. Tato brāhmaṇadassanattaṃ utthāyāsana catuddisā anuvilokesi- “ko nu kho imaṃ habyasesaṃ bhuñjeyyā” ti.

Aññatarasmim rukkhamūleti tasmim vanasaṇḍe seṭṭharukkhamūle. **Sasīsaṃ pārutanti** saha sīsenā pārutakāyaṃ. Kasmā pana bhagavā evamakāsi, kim nārāya-nasaṅkhātabalopi hutvā nāsakkhi himapātaṃ sītavātañca paṭibāhitunti? Atthetaṃ kāraṇaṃ. Na hi buddhā sabbaso kāyapaṭijagganaṃ karonti eva, apica bhagavā

“āgate brāhmaṇe sīsaṃ vivarissāmi, maṃ disvā brāhmaṇo kathaṃ pavattessati, athassa kathānusārena dhammaṃ desessāmi”ti kathāpavattanatthaṃ evama-kāsi. **Disvāna vāmena ...pe... tenupasaṅkamī**ti so kira bhagavantaṃ disvā brāhmaṇo “ayaṃ sasīsaṃ pārupitvā sabbarattim padhānamanuyutto, imassa dakkhiṇodakaṃ datvā imaṃ habyasesaṃ dassāmi”ti brāhmaṇasaññī hutvā eva upasaṅkami. **Muṇḍo ayaṃ bhavaṃ, muṇḍako ayaṃ bhavanti** sīse vivaritamatteva kesantaṃ disvā “muṇḍo”ti āha. Tato suṭṭhutaṃ olokento parittampi sikhāṃ adisvā (2.0129) hīlento “muṇḍako”ti āha. Evarūpā hi nesaṃ brāhmaṇānaṃ diṭṭhi. **Tato vā**ti yattha ṭhito addasa, tamhā padesā **muṇḍāpī**ti kenaci kāraṇena muṇḍita-sīsāpi honti.

458. Na brāhmaṇo nomhīti ettha **nakāro** paṭisedhe, **nokāro** avadhāraṇe “na no saman”ti-ādīsu (khu. pā. 6.3; su. ni. 226) viya. Tena nevamhi brāhmaṇoti dasseti. **Na rājaputtoti** khattiyo namhi. **Na vessāyanoti** vessopi namhi. **Udakoci nomhī**ti aññopi suddo vā caṇḍālo vā koci na homīti evaṃ ekaṃseneva jātivādasamudā-cāraṃ paṭikkhipati. Kasmā? Mahāsamuddaṃ pattā viya hi nadiyo pabbajjūpagatā kulaputtā jahanti purimāni nāmagottāni. Pahārādasuttañcetha (a. ni. 8.19) sādhaṃ. Evaṃ jātivādaṃ paṭikkhipitvā yathābhūtamattānaṃ āvikaronto āha-**“gottaṃ pariññāya puthujjanānaṃ, akiñcano manta carāmi loke”**ti. Kathaṃ gottaṃ pariññāsīti ce? Bhagavā hi tīhi pariññāhi pañcakkhandhe pariññāsi, tesu ca pariññātesu gottaṃ pariññātameva hoti.

Rāgādikiñcanānaṃ pana abhāvena so akiñcano mantā jānitvā ñāṇānuparivattīhi kāyakammādīhi carati. Tenāha- “gottaṃ ...pe... loke”ti. Mantā vuccati paññā, tāya cesa carati. Tenevāha- “mantāṃ carāmi loke”ti chandavasena rassaṃ katvā.

459-60. Evaṃ attānaṃ āvikatvā idāni “evaṃ oḷārikaṃ liṅgampi disvā pucchita-bbāpucchitabbaṃ na jānāsī”ti brāhmaṇassa upārambhaṃ āropento āha- “saṅghāṭivāsī ...pe... gottapañhan”ti. Ettha ca chinnasaṅghaṭitaṭṭhena tiṇipi cīvarāni “saṅghāṭī”ti adhippetāni, tāni nivāseti paridahatīti **saṅghāṭivāsī**. **Agahoti** ageho, nittaṇhoti adhippāyo. Nivāsāgāraṃ pana bhagavato jetavane mahāgandhakuṭika-rerimaṇḍalamālakosambakuṭicandanamālādi-anekappakāraṃ, taṃ sandhāya na yujjati. **Nivuttakesoti** apanītakeso, ohāritakesamassūti vuttaṃ hoti. **Abhinibbuta-ttoti** atīva vūpasantaparīḷhacitto, guttacitto vā. **Alippamāno idha māṇavehīti** upakaraṇasinehassa pahīnattā manussehi alitto asaṃsaṭṭho ekantavivitto. **Akallaṃ maṃ brāhmaṇāti** yvāhaṃ (2.0130) evaṃ saṅghāṭivāsī ...pe... alippamāno idha māṇavehi, taṃ maṃ tvam, brāhmaṇa, pākatikāni nāmagottāni atītaṃ pabbajitaṃ samānaṃ appatirūpaṃ gottapañhaṃ pucchasi.

Evaṃ vutte upārambhaṃ mocento brāhmaṇo āha- **pucchanti ve, bho brāhmaṇā, brāhmaṇebhi saha “brāhmaṇo no bhavan”**ti. Tatha **brāhmaṇo noti** brāhmaṇo nūti attho. Idaṃ vuttaṃ hoti- nāhaṃ bho akallaṃ pucchāmi. Amhākañhi brāhmaṇa-samaye brāhmaṇā brāhmaṇehi saha samāgantvā “brāhmaṇo nu bhavaṃ, bhāradvājo nu bhavan”ti evaṃ jātimpī gottampī pucchanti evāti.

461-2. Evaṃ vutte bhagavā brāhmaṇassa cittamudubhāvakaraṇatthaṃ mantesu attano pakataññutaṃ pakāsento āha- “**brāhmaṇo hi ce tvam brūsi ...pe... catuvīsatakkharan**”ti. Tassattho- sace tvam “brāhmaṇo ahaṃ”ti brūsi, mañca abrāhmaṇaṃ brūsi, tasmā bhavantaṃ sāvittim pucchāmi tipadaṃ catuvīsatakkharaṃ, taṃ me brūhīti. Ettha ca bhagavā paramatthavedānaṃ tiṇṇaṃ piṭakānaṃ ādi-bhūtaṃ paramatthabrāhmaṇehi sabbabuddhehi pakāsitaṃ atthasampannaṃ byañjanasampannañca “buddhaṃ saraṇaṃ gacchāmi, dhammaṃ saraṇaṃ gacchāmi, saṅghaṃ saraṇaṃ gacchāmi”ti imaṃ ariyasāvittim sandhāya pucchati. Yadihi hi brāhmaṇo aññaṃ vadeyya, addhā naṃ bhagavā “nāyaṃ, brāhmaṇa, ariyassa vinaye sāvittīti vuccatī”ti tassa asārakattaṃ dassetvā idheva patitṭhāpeyya. Brāhmaṇo pana “sāvittim pucchāmi tipadaṃ catuvīsatakkharan”ti idaṃ attano samayasiddhaṃ sāvittilakkhaṇabyañjanakaṃ brahmassarena nicchāritavacanaṃ sutvāva “addhāyaṃ samaṇo brāhmaṇasamaye niṭṭhaṃ gato, ahaṃ pana aññā-ṇena ‘abrāhmaṇo ayan’ti paribhaviṃ, sādhurūpo mantapāragū brāhmaṇova eso”ti niṭṭhaṃ gantvā “handa naṃ yaññavidhiṃ dakkhiṇeyyavidhiñca pucchāmi”ti tamatthaṃ pucchanto “**kiṃnissitā ...pe... loke**”ti imaṃ visamaḡāthāpadattaya-māha. Tassattho- kiṃnissitā kimadhippāyā kiṃ patthentā isayo ca khattiyā ca brāhmaṇā ca aññe ca manujā devatānaṃ atthāya yaññaṃ akappayimsu. **Yañña-makappayimsūti** makāro padasandhikaro. **Akappayimsūti** saṃvidahiṃsu akaṃsu. **Puthūti** bahū annapānadānādīnā bhedena anekappakāre puthū vā isayo manujā khattiyā brāhmaṇā ca kiṃnissitā (2.0131) yaññamakappayimsu. Kathaṃ nesaṃ taṃ kammaṃ samijjhatīti iminādhippāyena pucchati.

463. Athassa bhagavā tamatthaṃ byākaronto “**yadantagū vedagū yaññakāle. Yassāhutiṃ labhe tassijjheti brūmī**” ti idaṃ sesapadadvayamāha. Tattha **yadanta-gūti** yo antagū, okārassa akāro, dakāro ca padasandhikaro “asādhāraṇamaññesa-n” ti-ādīsu (khu. pā. 8.9) makāro viya. Ayaṃ pana attho- yo vaṭṭadukkhassa tīhi pariññāhi antagatattā **antagū**, catūhi ca maggañāṇavedehi kilese vijjhitvā gatattā **vedagū**, so **yassa** isimanujakhattiyabrāhmaṇānaṃ aññatarassa yaññakāle yasmimṃ kismiñci āhāre paccupaṭṭhite antamaso vanapaṇṇamūlaphalādimhipi **āhutiṃ labhe**, tato kiñci deyyadhammaṃ labheyya, **tassa** taṃ yaññakammaṃ **ijjhe** samijjheyya, mahapphalaṃ bhaveyyāti **brūmīti**.

464. Atha brāhmaṇo taṃ bhagavato paramatthayogagambhīraṃ atimadhuragi-ranibbikārasarasampannaṃ desanaṃ sutvā sarīrasampattisūcitañcassa sabbagu-ṇasampattiṃ sambhāvayamāno pītisomanassajāto “**addhā hi tassā**” ti gāthamāha. Tattha **iti brāhmaṇoti** saṅgītikārānaṃ vacanaṃ, sesaṃ brāhmaṇassa. Tassattho- **addhā hi tassa** mayhaṃ **hutamijjhe**, ayaṃ ajja deyyadhammo ijjhissati samijjhi-ssati mahapphalo bhavissati **yaṃ tādisaṃ vedagumaddasāma**, yasmā tādisaṃ bhavantarūpaṃ vedaguṃ addasāma. Tvaññeva hi so vedagū, na añño. Ito pubbe pana **tumhādisānaṃ** vedagūnaṃ antagūnañca **adassanena** amhādisānaṃ yaññe paṭiyattaṃ **añño jano bhuñjati pūraḷāsaṃ** carukañca pūvañcāti.

465. Tato bhagavā attani pasannaṃ vacanapaṭiggahaṇasajjaṃ brāhmaṇaṃ viditvā yathāssa suṭṭhu pākaṭā honti, evaṃ nānappakārehi dakkhiṇeyye pakāsetu-kāmo “**tasmātiha tvan**” ti gāthamāha. Tassattho- yasmā mayi pasannosi, **tasmā** pana **iha tvam, brāhmaṇa, upasaṅkamma pucchāti** attānaṃ dassento āha. Idāni ito pubbaṃ atthena-atthikapadaṃ parapadena sambandhitabbaṃ- atthena atthiko tassa atthatthikabhāvassa anurūpaṃ kilesaggivūpasamena **santaṃ**, kodhadhūma- vigamena **vidhūmaṃ**, dukkhābhāvena (2.0132) **anighaṃ**, anekavidha-āsābhā-vena **nirāsaṃ appevidha** ekamsena idha ṭhitova idha vā sāsane **abhivinde** lacchasi adhigacchissasi **sumedhaṃ** varapaññaṃ khīṇāsavadakkhiṇeyyanti. Atha vā yasmā mayi pasannosi, tasmātiha, tvam brāhmaṇa, atthena atthiko samāno upasaṅkamma puccha santaṃ vidhūmaṃ anighaṃ nirāsanti attānaṃ dassento āha. Evaṃ pucchanto appevidha abhivinde sumedhaṃ khīṇāsavadakkhiṇeyyanti evampettha yojanā veditabbā.

466. Atha brāhmaṇo yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjamāno bhagavantaṃ āha- “**yaññe ratohaṃ ...pe... brūhi metan**” ti. Tattha yañño yāgo dānanti atthato ekaṃ. Tasmā dānarato ahaṃ, tāya eva dānārāmatāya dānaṃ dātukāmo, na pana jānāmi, evaṃ ajānantaṃ anusāsatu maṃ bhavaṃ. Anusāsanto ca uttāneneva nayena yattha hutaṃ ijjhate brūhi metanti evamettha atthayojanā veditabbā. “Yathāhutan” tipi pāṭho.

467. Athassa bhagavā vattukāmo āha- “**tena hi ...pe... desessāmī**” ti. Ohitaso- tassa cassa anusāsanatthaṃ tāva “mā jātiṃ pucchi” ti gāthamāha. Tattha **mā jātiṃ pucchīti** yadi hutasamidhiṃ dānamahapphalataṃ paccāsīsasi, jātiṃ mā puccha. Akāraṇaṃhi dakkhiṇeyyavicāraṇāya jāti. **Caraṇaṅca pucchāti** apica kho silādiguṇa- bhedaṃ caraṇaṃ puccha. Etañhi dakkhiṇeyyavicāraṇāya kāraṇaṃ.

Idānissa tamatthaṃ vibhāvento nidassanamāha- “**kaṭṭhā have jāyati jātavedo**”-
ti-ādi. Tatrāyamadhippāyo- idha kaṭṭhā aggi jāyati, na ca so sālādikaṭṭhā jāto eva
aggikiccaṃ karoti, sāpānadoṇi-ādikaṭṭhā jāto na karoti, apica kho attano acci-ādi-
guṇasampannatā eva karoti. Evaṃ na brāhmaṇakulādīsu jāto eva dakkhiṇeyyo
hoti, caṇḍālakulādīsu jāto na hoti, apica kho **nīcākulīnopi** uccākulīnopi khiṇāsava-
muni dhitimā hirīnisedho ājāniyo hoti, imāya dhitihipamukhāya guṇasampattiyā
jātimā uttamadakkhiṇeyyo hoti. So hi dhitiyā guṇe dhārayati, hiriyā dose nisedheti.
Vuttañcetaṃ “hiriyā hi santo na karonti pāpan” ti. Tena te brūmi-

“Mā (2.0133) jātiṃ pucchī caraṇaṅca puccha,
kaṭṭhā have jāyati jātavedo;
nīcākulīnopi munī dhitimā,
ājāniyo hoti hirīnisedho” ti.-

Esa saṅkhepo, vitthāro pana assalāyanasuttānusārena (ma. ni. 2.401 ādayo)
veditabbo.

468. Evametaṃ bhagavā cātuvaṇṇisuddhiyā anusāsivā idāni yattha hutam
ijjhate, yathā ca hutam ijjhate, tamatthaṃ dassetuṃ “**saccena danto**” ti-ādigātha-
māha. Tattha **saccenāti** paramatthasaccena. Tañhi patto danto hoti. Tenāha-
“saccena danto” ti. **Damasā upetoti** indriyadamenā samannāgato. **Vedantagūti**
vedehi vā kilesānaṃ antaṃ gato, vedānaṃ vā antaṃ catutthamaggañāṇaṃ gato.
Vūsitabrahmacariyoti puna vasitabbābhāvato vutthamaggabrahmacariyo. **Kālena**
tamhi habyaṃ paveccheti attano deyyadhammaṭṭhitakālaṃ tassa sammukhībhāva-
kālaṅca upalakkhetvā tena kālena tādise dakkhiṇeyye deyyadhammaṃ pave-
ccheyya, paveseyya paṭipādeyya.

469-71. Kāmeti vatthukāme ca kilesakāme ca. **Susamāhitindriyāti** suṭṭhu samā-
hita-indriyā, avikkhitta-indriyāti vuttaṃ hoti. **Candova rāhuggahaṇā pamuttāti**
yathā cando rāhuggahaṇā, evaṃ kilesaggahaṇā pamuttā ye atīva bhāsanti ceva
tapanti ca. **Satāti** satisampannā. **Mamāyitānīti** taṇhādiṭṭhimamāyitāni.

472. Yo kāme hitvāti ito pabhuti attānaṃ sandhāya vadati. Tattha **kāme hitvāti**
kilesakāme pahāya. **Abhibhuyyacārīti** tesam pahīnattā vatthukāme abhibhuyya-
cārī. **Jātimaraṇassa antaṃ** nāma nibbānaṃ vuccati, taṅca **yo vedi** attano paññāba-
lena aññāsi. **Udakarahaḍo vāti** ye ime anotattadaho kaṇṇamuṇḍadaho rathakāra-
daho chaddantadaho kuṇāladaho mandākinidaho sīhappapātadahoti himavati
satta mahārahadā aggisūriyasantāpehi asamphuṭṭhattā (2.0134) niccaṃ sītalā,
tesam aññataro udakarahaḍova sīto parinibbutakilesapariḷāhattā.

473. Samoti tulyo. **Samehīti** vipassi-ādīhi buddhehi. Te hi paṭivedhasamattā
“samā” ti vuccanti. Natthi tesam paṭivedhenādhigantabbesu guṇesu, pahātabbesu
vā dosesu vemattatā, addhāna-āyukulappamaṇābhinikkhamanapadhānabodhira-
smīhi pana nesam vemattatā hoti. Tathā hi te heṭṭhimaparicchedena catūhi asa-
ṅkhyeyyehi kappasatasahassena ca pāramiyo pūrenti, uparimaparicchedena soḷa-
sahi asaṅkhyeyyehi kappasatasahassena ca. Ayaṃ nesam **addhānavemattatā**.
Heṭṭhimaparicchedena ca vassasatāyukakāle uppajjanti, uparimaparicchedena
vassasatasahassāyukakāle. Ayaṃ nesam **āyuvemattatā**. Khattiyakule vā brāhma-

ṇakule vā uppajjanti. Ayaṃ **kulavemattatā**. Uccā vā honti aṭṭhāsītihatthappamāṇā, nīcā vā pannarasa-aṭṭhārasahatthappamāṇā. Ayaṃ **pamāṇavemattatā**. Hatthi-assa-rathasivikādīhi nikkhamanti vehāsenā vā. Tathā hi vipassikakusandhā assara-thena nikkhamiṃsu, sikhikoṇāgamanā hatthikkhandhena, vessabhū sivikāya, kassapo vehāsenā, sakyamuni assapiṭṭhiyā. Ayaṃ **nekkhammavemattatā**. Sattāhaṃ vā padhānamanuyuñjanti, aḍḍhamāsaṃ, māsaṃ, dvemāsaṃ, temāsaṃ, catumāsaṃ, pañcamāsaṃ, chamāsaṃ, ekavassaṃ dviticatupañcachavassāni vā. Ayaṃ **padhānavemattatā**. Assattho vā bodhirukkho hoti nigrodhādīnaṃ vā aññataro. Ayaṃ **bodhivemattatā**. Byāmāsīti-anantapabhāyuttā honti. Tattha byāmap-pabhā vā asītipabhā vā sabbesaṃ samānā, anantappabhā pana dūrampi gacchati āsannampi, ekagāvutaṃ dvigāvutaṃ yojanaṃ anekayojanaṃ cakkavāḷa-pariyantampi, maṅgalassa buddhassa sarīrappabhā dasasahassacakkavāḷaṃ agamāsi. Evaṃ santepi manasā cintāyattāva sabbabuddhānaṃ, yo yattakami-cchati, tassa tattakaṃ gacchati. Ayaṃ **rasmivemattatā**. Imā aṭṭha vemattatā ṭhapetvā avasesesu paṭivedhenādhigantabbesu guṇesu, pahātabbesu vā dosesu natthi nesaṃ viseso, tasmā “samā”ti vuccanti. Evametehi samo samehi.

Visamehi (2.0135) **dūreti** na samā visamā, paccekabuddhādayo avasesasabbasattā. Tehi visamehi asadisatāya dūre.

Sakalajambudīpaṃ pūretvā pallaṅkena pallaṅkaṃ saṅghaṭṭetvā nisinnā pacceka-
buddhāpi hi guṇehi ekassa sammāsambuddhassa kalam nāgghanti soḷasiṃ, ko
pana vādo sāvakaḍḍisu. Tenāha- “visamehi dūre”ti. **Tathāgato hotīti** ubhayapa-
dehi dūreti yojetabbaṃ. **Anantapaññoti** aparimitapañño. Lokiyamanussānañhi
paññaṃ upanidhāya aṭṭhamakassa paññā adhiḱā, tassa paññaṃ upanidhāya sotā-
pannassa. Evaṃ yāva arahato paññaṃ upanidhāya paccekabuddhassa paññā
adhiḱā, paccekabuddhassa paññaṃ pana upanidhāya tathāgatassa paññā adhi-
kāti na vattabbā, anantā icceva pana vattabbā. Tenāha- “anantapañño”ti. **Anūpali-**
ttoti taṇhādiṭṭhilepehi alitto. **Idha vā huram vāti** idhaloke vā paraloke vā. Yojanā
panettha- samo samehi visamehi dūre tathāgato hoti. Kasmā? Yasmā ananta-
pañño anupalitto idha vā huram vā, tena tathāgato arahati pūraḷāsanti.

474. Yamhi na māyāti ayaṃ pana gāthā aññā ca īdisā māyādidosayuttesu
brāhmaṇesu dakkhiṇeyyasaññāpahānattaṃ vuttāti veditabbā. Tattha **amamoti**
sattasaṅkhāresu “idaṃ mamā”ti pahīnamamāyitabhāvo.

475. Nivesananti taṇhādiṭṭhinivesanaṃ. Tena hi mano tīsu bhavesu nivisati,
tena taṃ “nivesanaṃ manaso”ti vuccati. Tattheva vā nivisati taṃ hitvā gantum
asamatthatāya. Tenapi “nivesanan”ti vuccati. **Pariggahāti** taṇhādiṭṭhiyo eva, tāhi
pariggahitadhammā vā. **Kecīti** appamattakāpi. **Anupādiyānoti** tesaṃ nivesanapari-
ggahānaṃ abhāvā kañci dhammaṃ anupādiyamāno.

476. Samāhito maggasamādhinā. **Udatārīti** uttiṇṇo. **Dhammaṃ caññāsīti**
sabbañca ñeyyadhammaṃ aññāsī. **Paramāya diṭṭhiyāti** sabbaññutaññāṇena.

477. Bhavāsavāti (2.0136) bhavataṇhājhānanikantisassatadiṭṭhisahagatā rāgā.
Vacīti vācā. **Kharāti** kakkhaḷā pharusā. **Vidhūpitāti** daḍḍhā. **Atthagatāti** atthaṅgatā.
Na santīti vidhūpitattā atthaṅgatattā ca. Ubhayehi pana ubhayaṃ yojetabbaṃ
sabbadhīti sabbesu khandhāyatanāḍḍisu.

478. Mānasattesūti mānena laggesu. **Dukkhaṃ pariññāyāti** vaṭṭadukkhaṃ tīhi
pariññāhi pariḷānitvā. **Sakhettavatthunti** sahetupaccayaṃ, saddhiṃ kammakilese-
hīti vuttaṃ hoti.

479. Āsaṃ anissāyāti taṇhaṃ analliyitvā. **Vivekadassīti** nibbānadassī. **Paravedi-**
yanti parehi ñāpetabbaṃ. **Diṭṭhimupātivattoti** dvāsaṭṭhibhedampi micchādiṭṭhiṃ
atikanto. **Ārammaṇāti** paccayā, punabbhavaḱāraṇānīti vuttaṃ hoti.

480. Paroparāti varāvarā sundarāsundarā. Parā vā bāhirā, aparā ajjhattikā.
Sameccāti ñāṇena paṭivijjhivā. **Dhammāti** khandhāyatanādayo dhammā. **Upādāna-**
khaye vimuttoti nibbāne nibbānārammaṇato vimutto, nibbānārammaṇavimuttillā-
bhīti attho.

481. Saṃyojanaṃjātikhayantadassīti saṃyojanakkhayantadassī jātikkhayanta-
dassī ca. Saṃyojanakkhayantena cettha sa-upādisesā nibbānadhātu, jātikkhaya-
ntena anupādisesā vuttā. Khayantoti hi accantakhayassa samucchadappahāna-
ssetaṃ adhivacanaṃ. Anunāsikalopo cettha “vivekajaṃ pītisukhan”ti-āḍḍisu viya
na kato. **Yopānudīti** yo apanudi. **Rāgapathanti** rāgārammaṇaṃ, rāgameva vā.
Rāgopi hi duggatīnaṃ pathattā “rāgapatho”ti vuccati kammaṭṭho viya. **Suddho**
nidoso vimalo akācoti parisuddhakāyasamācārādītāya **suddho**. Yehi “rāgadosā

ayaṃ pajā, dosadosā, mohadosā”ti vuccati. Tesam abhāvā **nidoso**. Aṭṭhapurisamalavigamā **vimalo**, upakkilesābhāvato akāco. Upakkiliṭṭho hi upakkilesena “sakāco”-ti vuccati. Suddho vā yasmā niddoso, niddosatāya vimalo, bāhiramalābhāvena vimalattā akāco. Samalo hi (2.0137) “sakāco”ti vuccati. Vimalattā vā āguṃ na karoti, tena akāco. Āgukiriyā hi upaghātakaraṇato “kāco”ti vuccati.

482. Attano attānaṃ nānupassatīti ñāṇasampayuttena cittena vipassanto attano khandhesu aññaṃ attānaṃ nāma na passati, khandhamattameva passati. Yā cāyaṃ “attanāva attānaṃ sañjānāmi”ti tassa saccato thetato diṭṭhi uppajjati, tassā abhāvā attano attānaṃ nānupassati, aññadatthu paññāya khandhe passati. Maggasamādhinā **samāhito**, kāyavaṅkādīnaṃ abhāvā **ujjugato**, lokadhammehi akampaniyato **ṭhitatto**, taṇhāsaṅkhātāya ejāya pañcannaṃ cetokhilānañca aṭṭha-ṭṭhānāya kaṅkhāya ca abhāvā **anejo akhilo akaṅkho**.

483. Mohantarāti mohakāraṇā mohapaccayā, sabbakilesānametaṃ adhivacanaṃ. **Sabbesu dhammesu ca ñāṇadassīti** sacchikatasabbaññutaññāṇo. Tañhi sabbesu dhammesu ñāṇaṃ, tañca bhagavā passi, “adhigataṃ me”ti sacchikatvā vihāsi. Tena vuccati “sabbesu dhammesu ca ñāṇadassī”ti. **Sambodhinti** arahattaṃ. **Anuttaranti** paccekabuddhasāvakehi asādhāraṇaṃ. **Sivanti** khemaṃ nirupaddavaṃ sassirikaṃ vā. **Yakkhassāti** purisassa. **Suddhīti** vodānatā. Ettha hi mohantarābhāvena sabbadosābhāvo, tena saṃsārakāraṇasamucchedo antimasarīradhāritā, ñāṇadassitāya sabbaguṇasambhavo. Tena anuttarā sambodhipatti, ito parañca pahātabbamadhigantabbaṃ vā natthi. Tenāha- “ettāvatā yakkhassa suddhī”ti.

484. Evaṃ vutte brāhmaṇo bhiyyosomattāya bhagavati pasanno pasannākāraṃ karonto āha “**hutañca mayhan**”ti. Tassattho- yamaṃ ito pubbe brahmānaṃ ārabha aggimhi ajuhaṃ, taṃ me hutaṃ saccaṃ vā hoti, alikaṃ vāti na jānāmi. Ajja pana idaṃ **hutañca mayhaṃ hutamatthu saccaṃ**, saccahutameva atthūti yācanto bhaṇati. **Yaṃ tādisaṃ vedagunaṃ alatthaṃ**, yasmā idheva ṭhito bhavantarūpaṃ vedaguṃ alatthaṃ. **Brahmā hi sakkhi**, paccakkhameva hi tvaṃ brahmā, yato **paṭiggaṇhātu me bhagavā**, paṭiggahetvā (2.0138) ca **bhuñjatu me bhagavā pūraḷāsanti** taṃ habyaśesaṃ upanāmento āha.

487. Atha bhagavā kasibhāradvājasutte vuttanayena gāthādvayamabhāsi. Tato brāhmaṇo “ayaṃ attanā na icchati, kampi caññaṃ sandhāya ‘kevalinaṃ mahesiṃ khīṇāsavaṃ kukkuccavūpasantaṃ annena pānena upaṭṭhahassū’ti bhaṇati”ti evaṃ gāthāya atthaṃ asallakkhetvā taṃ ñātukāmo āha “**sādhāhaṃ bhagavā**”ti. Tattha **sādhūti** āyācanatthe nipāto. **Tathāti** yena tvamāha, tena pakārena. **Vijaññanti** jāneyyaṃ. **Yanti** yaṃ dakkhiṇeyyaṃ yaññakāle pariyesamāno upaṭṭhaheyyanti pāṭhaseso. **Pappuyyāti** patvā. **Tava sāsananti** tava ovādaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti. Sādhāhaṃ bhagavā tava ovādaṃ āgamma tathā vijaññaṃ ārocehi me taṃ kevalinanti adhippāyo. Yo dakkhiṇaṃ bhuñjeyya mādisassa, yaṃ cāhaṃ yaññakāle pariyesamāno upaṭṭhaheyyaṃ, tathārūpaṃ me dakkhiṇeyyaṃ dassehi, sace tvaṃ na bhuñjasīti.

488-90. Athassa bhagavā pākaṭena nayena tathārūpaṃ dakkhiṇeyyaṃ

dassento “**sārambhā yassā**”ti gāthāttayamāha. Tattha **sīmantānaṃ vinetāranti sīmā**ti mariyādā sādhujanavutti, tassā antā pariyosānā aparabhāgāti katvā sīmantā vuccanti kilesā, tesam vinetāranti attho. Sīmantāti buddhaveneyyā sekkhā ca puthujjanā ca, tesam vinetāranti eke. **Jātimaraṇakovidanti** “evaṃ jāti evaṃ maraṇan”ti ettha kusalaṃ. **Moneyyasampannanti** paññāsampannaṃ, kāya-moneyyādisampannaṃ vā. **Bhakuṭiṃ vinayitvānāti** yaṃ ekacce dubbuddhino yācakaṃ disvā bhakuṭiṃ karonti, taṃ vinayitvā, pasannamukhā hutvāti attho. **Pañjalikā**ti paggahita-añjalino hutvā.

491. Atha brāhmaṇo bhagavantaṃ thomayamāno “**buddho bhavan**”ti gāthamāha. Tattha **āyāgoti** āyajitabbo, tato tato āgamma vā yajitabbametthāti āyāgo, deyyadhammānaṃ adhiṭṭhānabhūtoti vuttaṃ hoti (2.0139). Sesamettha ito purimagāthāsu ca yaṃ na vaṇṇitaṃ, taṃ sakkā avaṇṇitampi jānitunti uttānatthattāyeva na vaṇṇitaṃ. Ito paraṃ pana kasibhāradvājasutte vuttanayamevāti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya pūraḷāsasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Māghasuttavaṇṇanā

Evaṃ me sutanti māghasuttaṃ. Kā uppatti? Ayameva yāssa nidāne vuttā. Ayañhi māgho māṇavo dāyako ahosi dānapati. Tassetadahosi- “sampattakapaṇa-ddhikādīnaṃ dānaṃ dinnaṃ mahapphalaṃ hoti, udāhu noti samaṇaṃ gotamaṃ etamatthaṃ pucchissāmi, samaṇo kira gotamo atītānāgatapaccuppannaṃ jānāti”-ti. So bhagavantaṃ upasaṅkamitvā pucchi. Bhagavā cassa pucchānurūpaṃ byākāsi. Tayidaṃ saṅgītikārānaṃ brāhmaṇassa bhagavatoti tiṇṇampi vacanaṃ samodhānetvā “māghasuttan”ti vuccati.

Tattha **rājagaheti** evaṃnāmake nagare. Tañhi mandhātumahāgovindādīhi pariggahitattā “rājagahan”ti vuccati. Aññepettha pakāre vaṇṇayanti. Kiṃ tehi, nāma-metaṃ tassa nagarassa? Taṃ panetaṃ buddhakāle ca cakkavattikāle ca nagaraṃ hoti, sesakāle suññaṃ hoti yakkhapariggahitaṃ, tesam vasantavanaṃ hutvā tiṭṭhati. Evaṃ gocaragāmaṃ dassetvā nivāsaṭṭhānamāha- “**gijjhakūṭe pabbate**”ti. So ca gijjhā tassa kūṭesu vasiṃsu, gijjhasadisāni vāssa kūṭāni, tasmā “gijjhakūṭo”-ti vuccatīti veditabbo.

Atha kho ...pe... avocāti ettha **māghoti** tassa brāhmaṇassa nāmaṃ. **Māṇavoti** antevāsivāsaṃ anatītabhāvena vuccati, jātiyā pana mahallako. “Pubbāciṇṇavase-nā”ti eke piṅgiyo māṇavo viya. So hi vīsavassasatikopi pubbāciṇṇavasena “piṅgiyo māṇavo” tveva saṅkhaṃ agamāsi. Sesam vuttanayameva.

Ahañhi (2.0140), **bho gotama ...pe... pasavāmīti** ettha **dāyako dānapatīti** dāyako ceva dānapati ca. Yo hi aññassa santakaṃ tenāṇatto deti, sopi dāyako

hoti, tasmim̐ pana dāne issariyābhāvato na dānapati. Ayaṃ pana attano santakaṃ-
yeva deti. Tenāha- “ahañhi, bho gotama, dāyako dānapati”ti. Ayameva hi ettha
attho, aññatra pana antarantarā maccherena abhibhuyyamāno dāyako anabhi-
bhūto dānapatīti-ādināpi nayena vattuṃ vaṭṭati. **Vadaññūti** yācakānaṃ vacanaṃ
jānāmi vuttamatteyeva “ayamidamarahati ayamidan”ti purisavisesāvadhāraṇena
bahūpakārabhāvagahaṇena vā. **Yācayogoti** yācituṃ yutto. Yo hi yācake disvāva
bhakuṭim̐ katvā pharusavacanādīni bhaṇati, so na yācayogo hoti. Ahaṃ pana na
tādisoti dīpeti. **Dhammenāti** adinnādānanikativañcanādīni vajjetvā bhikkhācari-
yāya, yācanāyāti attho. Yācanā hi brāhmaṇānaṃ bhogapariyesane dhammo,
yācamānānañca nesaṃ parehi anuggahakāmehi dinnā bhogā dhammaladdhā
nāma dhammādhigatā ca honti, so ca tathā pariyesitvā labhi. Tenāha- “**dhammena
bhoge pariyesāmi ...pe... dhammādhigatehī**”ti. **Bhiyyopi dadāmīti** tato uttaripi
dadāmi, pamāṇaṃ natthi, ettha laddhabhogappamāṇena dadāmīti dasseti.

Tagghāti ekaṃsavacane nipāto. Ekaṃseneva hi sabbabuddhapacceka-buddha-
sāvakehi pasatthaṃ dānaṃ antamaso tiracchānagatānampi diyamānaṃ. Vutta-
ñcetamaṃ “sabbattha vaṇṇitaṃ dānaṃ, na dānaṃ garahitaṃ kvacī”ti. Tasmā bhaga-
vāpi ekaṃseneva taṃ pasamsanto āha- “**taggha tvamaṃ māṇava ...pe... pasava-
sī**”ti. Sesamaṃ uttānatthameva. Evaṃ bhagavatā “bahumaṃ so puññaṃ pasavati”ti
vuttepi dakkhiṇeyyato dakkhiṇāvisuddhiṃ sotukāmo brāhmaṇo uttari bhaga-
vantaṃ pucchi. Tenāhu saṅgītikārā- “**atha kho māgho māṇavo bhagavantaṃ
gāthāya**

ajjhabhāsī”ti. Taṃ atthato vuttanayameva.

492. Pucchāmahanti-ādigāthāsu pana **vadaññunti** vacanaviduṃ, sabbākārena sattānaṃ vuttavacanādhippāyaññunti vuttaṃ hoti. **Sujjheti** dakkhiṇeyyavasena suddhaṃ mahapphalaṃ bhaveyya. Yojanā panettha- yo yācayogo dānapati (2.0141) gahaṭṭho puññatthiko hutvā paresaṃ annapānaṃ dadaṃ yajati, na aggimhi āhuti-mattaṃ pakkhipanto, tañca kho puññapekkhova na paccupakārakalyāṇakittisaddā-di-apekkho, tassa evarūpassa yajamānassa hutaṃ kathaṃ sujjeyyāti?

493. Ārādhaye dakkhiṇeyyebhi tādīti tādiso yācayogo dakkhiṇeyyehi ārādhaye sampādaye sodhaye, mahapphalaṃ taṃ hutaṃ kareyya, na aññathāti attho. Imi-nāssa “kathaṃ hutaṃ yajamānassa sujje” iccetaṃ byākataṃ hoti.

494. Akkhāhi me bhagavā dakkhiṇeyyeti ettha yo yācayogo dadaṃ paresaṃ yajati, tassa me bhagavā dakkhiṇeyye akkhāhīti evaṃ yojanā veditabbā.

495. Athassa bhagavā nānappakārehi nayehi dakkhiṇeyye pakāsentō “**ye ve asa-ttā**”ti-ādikā gāthāyo abhāsī. Tattha **asattāti** rāgādisaṅgavasena alaggā. **Kevalinoti** pariniṭṭhitakiccā. **Yatattāti** guttacittā.

496-7. Dantā anuttarena damathena, **vimuttā** paññācetovimuttīhi, **anīghā** āyatim vaṭṭadukkhābhāvena, **nirāsā** sampati kilesābhāvena. Imissā pana gāthāya dutiya-gāthā bhāvanānubhāvappakāsanānāyena vuttāti veditabbā. “Bhāvanānuyogama-nuyuttassa, bhikkhave, bhikkhuno viharato kiñcāpina evaṃ icchā uppajjeyya ‘aho vata me anupādāya āsavehi cittaṃ vimucceyyā’ti (a. ni. 7.71), atha khvāssa anu-pādāya āsavehi cittaṃ vimuccati”ti idaṃ cettha suttaṃ sādhaṃ.

498-502. Rāgañca ...pe... yesu na māyā ...pe... na taṇhāsu upātippannāti kāma-taṇhādīsu nādhimuttā. **Vitareyyāti** vitaritvā. **Taṇhāti** rūpataṇhādichabbidhā. **Bhavā-bhavāyāti** sassatāya vā ucchedāya vā. Atha vā bhavassa abhavāya bhavābhavāya, punabbhavābhiniḃbattiyāti vuttaṃ hoti. **Idha vā huram vāti** idaṃ pana “**kuiñci loke**”ti imassa vitthāravacanaṃ.

504. Ye (2.0142) **vītarāgā ...pe... samitāvinoti** samitavanto, kilesavūpasamakā-rinoti attho. Samitāvitattā ca **vītarāgā akopā**. **Idha vippahāyāti** idhaloke vattamāne khandhe vihāya, tato paraṃ yesaṃ gamaṃ natthīti vuttaṃ hoti. Ito paraṃ “**ye kāme hitvā agahā caranti, susaṅgātasattā tasaramva ujjun**”ti imampi gāthaṃ keci paṭhanti.

506-8. Jahitvāti hitvā. “Jahitvānā”tipi pāṭho, ayamevattho. **Attadīpāti** attano guṇe eva attano dīpaṃ katvā vicarantā khīṇāsavā vuccanti. **Ye hetthāti** hakāro nipāto padapūraṇamatte. Ayaṃ panattho- ye ettha khandhāyatanādisantāne yathā idaṃ khandhāyatanādi tathā jānanti, yaṃsabhāvaṃ taṃsabhāvamyeva sañjānanti aniccādivasena jānantā. **Ayamantimā natthi punabbhavoti** ayaṃ no antimā jāti, idāni natthi punabbhavoti evañca ye jānantīti.

509. Yo **vedagūti** idāni attānaṃ sandhāya bhagavā imaṃ gāthamāha. Tattha **satimāti** chasatatavihārasatiyā samannāgato. **Sambodhipattoti** sabbaññutaṃ patto. **Saraṇaṃ bahūnanti** bahūnaṃ devamanussānaṃ bhayavihiṃsanena sara-ṇabhūto.

510. Evaṃ dakkhiṇeyye sutvā attamano brāhmaṇo āha- “**addhā amoghā**”ti.

Tattha **tvañhettha jānāsi yathā tathā idanti** tvañhi ettha loke idaṃ sabbampi ñeyyaṃ yathā tathā jānāsi yāthāvato jānāsi, yādisaṃ taṃ tādiseva jānāsiti vuttaṃ hoti. **Tathā hi te vidito esa dhammoti** tathā hi te esā dhammadhātu suppaṭi-viddhā, yassā suppaṭi-viddhatā yaṃ yaṃ icchasi, taṃ taṃ jānāsiti adhippāyo.

511. Evaṃ so brāhmaṇo bhagavantaṃ pasamsivā dakkhiṇeyyasampadāya yaññasampadaṃ ñatvā dāyakasampadāyapi taṃ chaḷaṅgaparipūraṃ yaññasampadaṃ sotukāmo **“yo yācayogo”**ti uttaripañhaṃ pucchi. Tatrāyaṃ yojanā- yo yācayogo dadaṃ paresaṃ yajati, tassa akkhāhi me bhagavā yaññasampadanti.

512. Athassa (2.0143) bhagavā dvīhi gāthāhi akkhāsi. Tathāyaṃ atthayojanā- yajassu māgha, yajamāno ca sabbattha vippasādehi cittaṃ, tīsupi kālesu cittaṃ pasādehi. Evaṃ te yāyaṃ-

“Pubbeva dānā sumano, dadaṃ cittaṃ pasādaye;

datvā attamano hoti, esā yaññassa sampadā”ti. (a. ni. 6.37; pe. va. 305)-

Yaññasampadā vuttā, tāya sampanno yañño bhavissati. Tattha siyā “kathaṃ cittaṃ pasādetabban”ti? Dosappahānena. Kathaṃ dosappahānaṃ hoti? Yaññārammaṇatāya. Ayañhi **ārammaṇaṃ yajamānassa yañño ettha patiṭṭhāya jahāti dosaṃ**, ayañhi sattesu mettāpubbaṅgamaṃ sammādiṭṭhipadīpavihatamohandhakārena cittaṃ yajamānassa deyyadhammasaṅkhāto yañño ārammaṇaṃ hoti, so ettha yaññe ārammaṇavasena pavattiyā patiṭṭhāya deyyadhammapaccayaṃ lobhaṃ, paṭiggāhakaṃ paccayaṃ kodhaṃ, tadubhayanidānaṃ mohanti evaṃ tividhampi jahāti dosaṃ. So evaṃ bhogesu **vītarāgo**, sattesu ca **pavineyya dosaṃ** tappahāneneva pahīnapañcanīvaraṇo anukkamaṃ upacārappanābhedaṃ aparimāṇasattapharaṇena ekasatte vā anavasesapharaṇena appamāṇaṃ **mettaṃ cittaṃ** bhāvento puna bhāvanāvepullatthaṃ, **rattindivaṃ satataṃ** sabba-iriyāpatesu appamatto hutvā tameva mettajjhānasaṅkhātāṃ **sabbā disā pharate appamaññanti**.

514. Atha brāhmaṇo taṃ mettaṃ “brahmalokamaggo ayan”ti ajānanto kevalaṃ attano visayātitaṃ mettābhāvanaṃ sutvā suṭṭhutamaṃ sañjātasabbaññusambhāvano bhagavati attanā brahmalokādhimuttattā brahmalokūpapattimeva ca suddhiṃ muttiñca maññamāno brahmalokamaggaṃ pucchanto **“ko sujjhati”**ti gāthamāha. Tatra ca brahmalokagāmiṃ puññaṃ karontaṃ sandhāyāha- **“ko sujjhati muccati”**ti, akarontaṃ sandhāya **“bajjhati cā”**ti. **Kenattanāti** kena kāraṇena. **Sakkhi brahmajjadiṭṭho** brahmā ajja sakkhi diṭṭho. **Saccanti** bhagavato brahmasammatāṃ ārabha accādarena sapaṭhaṃ karoti. **Kathaṃ upapajjatīti** accādareneva punapi pucchati. **Jutimāti** bhagavantaṃ ālapati.

Tattha (2.0144) yasmā yo bhikkhu mettāya tikacatukkajjhānaṃ uppādetvā tameva pādakaṃ katvā vipassanto arahattaṃ pāpuṇāti, so sujjhati muccati ca, tathārūpo ca brahmalokaṃ na gacchati. Yo pana mettāya tikacatukkajjhānaṃ uppādetvā “santā esā samāpatti”ti-ādinā nayena taṃ assādeti, so bajjhati. Aparihīnajjhāno ca teneva jhānena brahmalokaṃ gacchati, tasmā bhagavā yo sujjhati muccati ca, tassa brahmalokagamaṃ ananujānanto anāmasitvāva taṃ puggalaṃ yo bajjhati. Tassa tena jhānena brahmalokagamaṃ dassento

brāhmaṇassa sappāyena nayena “yo yajati” ti imaṃ gāthamāha.

515. Tattha **tividhanti** tikālapasādaṃ sandhāyāha. Tena dāyakato aṅgattayaṃ dasseti. **Ārādhaye dakkhiṇeyyebhi tādīti** tañca so tādiso tividhasampattisādhako puggalo tividhaṃ yaññasampadaṃ dakkhiṇeyyehi khīṇāsavehi sādheyya sampādeyya. Iminā paṭiggāhakato aṅgattayaṃ dasseti. **Evaṃ yajitvā sammā yācayogoti** evaṃ mettajjhānapadaṭṭhānabhāvena chaḷaṅgasamannāgataṃ yaññaṃ sammā yajitvā so yācayogo tena chaḷaṅgayaññūpanissayena mettajjhānena **upapajjati brahmalokanti brūmīti** brāhmaṇaṃ samussāhento desanaṃ samāpesi. Sesam sabbagāthāsu uttānatthameva. Ito parañca pubbe vuttanayamevāti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya māghasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Sabhiyasuttavaṇṇanā

Evaṃ me sutanti sabhiyasuttaṃ. Kā uppatti? Ayameva yāssa nidāne vuttā. Atthavaṇṇanākkamepi cassa pubbasadisam pubbe vuttanayeneva veditabbaṃ. Yaṃ pana apubbaṃ, taṃ uttānatthāni padāni pariharantā vaṇṇayissāma. **Veļuvane kalandakanivāpeti veļuvananti** tassa uyyānassa nāmaṃ. Taṃ kira veļūhi ca parikkhittaṃ ahosi aṭṭhārasahatthena ca pākārena, gopuradvāraṭṭhālakayuttaṃ (2.0145) nīlobhāsaṃ manoramaṃ, tena “veļuvanan”ti vuccati. Kalandakānañcetha nivāpaṃ adamsu, tena “kalandakanivāpo”ti vuccati. Kalandakā nāma kālakā vuccanti. Pubbe kira aññataro rājā tattha uyyānakīlanatthaṃ āgato surāmadena matto divāseyyaṃ supi. Parijanopissa “sutto rājā”ti pupphaphalādīhi palobhiyamāno ito cito ca pakkāmi. Atha surāgandhena aññatarasmā susirarukkā kaṇhasappo nikkhamitvā rañño abhimukho āgacchati. Taṃ disvā rukkhadevatā “rañño jīvitam dassāmī”ti kālakavesena āgantvā kaṇṇamūle saddamakāsi. Rājā paṭibujjhi, kaṇhasappo nivatto. So taṃ disvā “imāya mama kālakāya jīvitam dinnan”ti kālakānaṃ tattha nivāpaṃ paṭṭhapesi, abhayaghosanañca ghosāpesi. Tasmā taṃ tato pabhuti “kalandakanivāpo”ti saṅkhaṃ gataṃ.

Sabhiyassa paribbājakassāti sabhiyoti tassa nāmaṃ, **paribbājakoti** bāhira pabbajjaṃ upādāya vuccati. **Purāṇasālohitāya devatāyāti** na mātā na pitā, apica kho panassa mātā viya pitā viya ca hitajjhāsayattā so devaputto “purāṇasālohitā devatā”ti vutto. Parinibbute kira kassape bhagavati paṭiṭṭhite suvaṇṇacetiye tayo kulaputtā sammukhasāvākānaṃ santike pabbajitvā cariyānurūpāni kammaṭṭhānāni gahetvā paccantajanapadaṃ gantvā araññāyatane samaṇadhammaṃ karonti, antarantarā ca cetiyavandanatthāya dhammassavanatthāya ca nagaraṃ gacchanti. Aparena ca samayena tāvatakampi araññe vippavāsaṃ arocayamānā tattheva appamattā vihariṃsu, evaṃ viharantāpi na ca kiñci visesaṃ adhiga-

miṃsu. Tato nesam ahosi- “mayam piṇḍāya gacchantā jīvite sāpekkhā homa, jīvite sāpekkhena ca na sakkā lokuttaradhammo adhigantum, puthujjanakālakiri-yāpi dukkhā, handa mayam nisseṇiṃ bandhitvā pabbataṃ abhiruyha kāye ca jīvite ca anapekkhā samaṇadhammaṃ karomā”ti. Te tathā akaṃsu.

Atha nesam mahāthero upanissayasampannattā tadaheva chaḷabhiññāparivāram arahattaṃ sacchākāsi. So iddhiyā himavantam gantvā anotatte mukham dhovivā uttarakurūsu piṇḍāya carivā katabhattakicco puna aññampi padesaṃ gantvā pattaṃ pūretvā anotatta-udakañca nāgalatādantapoṇaṃca gahetvā (2.0146) tesam santikaṃ āgantvā āha- “passathāvuso mamānubhāvaṃ, ayaṃ uttarakuruto piṇḍapāto, idaṃ himavantato udakadantapoṇam ābhataṃ, imaṃ bhujjivā samaṇadhammaṃ karotha, evāhaṃ tumhe sadā upaṭṭhahissāmi”ti. Te taṃ sutvā āhaṃsu- “tumhe, bhante, katakiccā, tumhehi saha sallāpamattampi amhākaṃ papañco, mā dāni tumhe puna amhākaṃ santikaṃ āgamitthā”ti. So kenaci pariyāyena te sampaṭicchāpetum asakkonto pakkāmi.

Tato tesam eko dvīhatīhaccayena pañcābhiñño anāgāmī ahosi. Sopi tatheva akāsi, itarena ca paṭikkhitto tatheva agamāsi. So taṃ paṭikkhipivā vāyamanto pabbataṃ āruhanadivasato sattame divase kiñci visesaṃ anadhigantvāva kālakato devaloke nibbatti. Khīṇāsavattheropi taṃ divasameva parinibbāyi, anāgāmī suddhāvāsesu uppajji. Devaputto chasu kāmāvacaradevalokesu anulomapaṭilomena dibbasampattiṃ anubhavitvā amhākaṃ bhagavato kāle devalokā cavitvā aññatarissā paribbājikāya kucchimhi paṭisandhiṃ aggahesi. Sā kira aññatarassa khattiyassa dhītā, taṃ mātāpitaro “amhākaṃ dhītā

samayantaram jānātū”ti ekassa paribbājakassa niyyātesum. Tasseko antevāsiko paribbājako tāya saddhiṃ vipaṭṭipajji. Sā tena gabbhaṃ gaṇhi. Taṃ gabbhiniṃ disvā paribbājikā nikkadḍhiṃsu. Sā aññattha gacchanti antarāmagge sabhāyaṃ vijāyi, tenassa “**sabhiyo**”tveva nāmaṃ akāsi. Sopi sabhiyo vaḍḍhitvā paribbājaka-pabbajjaṃ pabbajitvā nānāsattāni uggahetvā mahāvādī hutvā vādakkhattatāya sakalajambudīpe vicaranto attano sadisaṃ vādiṃ adisvā nagaradvāre assamaṃ kārāpetvā khattiyakumārādayo sippaṃ sikkhāpento tattha vasati.

Atha bhagavā pavattitavaradhammacakko anupubbena rājagahaṃ āgantvā veḷuvane viharati kalandakanivāpe. Sabhiyo pana buddhuppādaṃ na jānāti. Atha so suddhāvāsabrahmā samāpattito vuṭṭhāya “imāhaṃ visesaṃ kassānubhāvena patto”ti āvajjento kassapassa bhagavato sāsane samaṇadhammakiriyaṃ te ca sahāye anussarivā “tesu eko (2.0147) parinibbuto, eko idāni katthā”ti āvajjento “devalokā cavitvā jambudīpe uppanno buddhuppādampi na jānāti”ti ṇatvā “handanaṃ buddhupasevanāya niyojemi”ti vīsati pañhe abhisankharitvā rattibhāge tassa assamamāgama ākāse ṭhatvā “sabhiya, sabhiyā”ti pakkosi. So niddāyamāno tikkhattuṃ taṃ saddaṃ sutvā nikkamma obhāsaṃ disvā pañjaliko aṭṭhāsi. Tato taṃ brahmā āha- “ahaṃ sabhiya tavatthāya vīsati pañhe āharim, te tvaṃ uggaṇha. Yo ca te samaṇo vā brāhmaṇo vā ime pañhe puṭṭho byākaroti, tassa santike brahmacariyaṃ careyyāsī”ti. Imaṃ devaputtaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ “purāṇasālohitāya devatāya pañhā uddiṭṭhā honti”ti. **Uddiṭṭhāti** uddesamatteneva vuttā, na vibhaṅgena.

Evam vutte ca ne sabhiyo ekavacaneneva padapaṭipāṭiyā uggahesi. Atha so brahmā jānantopi tassa buddhuppādaṃ nācikkhi. “Atthaṃ gavesamāno paribbājako sayameva sathāraṃ ṇassati. Ito bahiddhā ca samaṇabrāhmaṇānaṃ tucchabhāvan”ti iminā panādhippāyena evamāha- “yo te sabhiya ...pe... careyyāsī”ti. Theragāthāsu pana catukkanipāte sabhiyattherāpadānaṃ vaṇṇentā bhaṇanti “sā cassa mātā attano vipaṭṭipattiṃ cintetvā taṃ jigucchamānā jhānaṃ uppādetvā brahmaloke uppannā, tāya brahmadevatāya te pañhā uddiṭṭhā”ti.

Ye teti idāni vattabbānaṃ uddesapaccuddeso. **Samaṇabrāhmaṇāti** pabbajjūpaganena lokasammutiyā ca samaṇā ceva brāhmaṇā ca. **Saṅghinoti** gaṇavanto. **Gaṇinoti** sathāro, “sabbaññuno mayan”ti evaṃ paṭiññātāro. **Gaṇācariyāti** uddesapari-pucchādivasena pabbajitagahaṭṭhagaṇassa ācariyā. **Ñātāti** abhiññātā, vissutā pākaṭāti vuttaṃ hoti. **Yasassinoti** lābhaparivārasampannā. **Titthakarāti** tesam diṭṭhānugatiṃ āpajjantehi otaritabbānaṃ ogāhitabbānaṃ diṭṭhititthānaṃ kattāro. **Sādhusammata bahujanassāti** “sādhavo ete santo sappurisā”ti evaṃ bahujanassa sammata.

Seyyathidanti (2.0148) katame teti ce-iccetasmiṃ atthe nipāto. **Pūraṇoti** nāmaṃ, **kassapoti** gottaṃ. So kira jātiyā dāso, dāsasataṃ pūrento jāto. Tenassa “pūraṇo”ti nāmamakamsu. Palāyitvā pana naggesu pabbajitvā “kassapo ahan”ti gottaṃ uddisi, sabbaññutañca paccaññāsi. **Makkhalīti** nāmaṃ, gosālāya jātattā **gosālotipi** vuccati. Sopi kira jātiyā dāso eva, palāyitvā pabbaji, sabbaññutañca paccaññāsi. **Ajitoti** nāmaṃ, appicchatāya kesakambalaṃ dhāreti, tena **kesakambalotipi**

vuccati, sopi sabbaññutam paccaññāsi. **Pakudhoti** nāmaṃ, **kaccāyanoti** gottam. Appicchavasena udake jīvasaññāya ca nhānamukhadhovanādi paṭikkhitto, sopi sabbaññutam paccaññāsi. **Sañcayoti** nāmaṃ, belattho panassa pitā, tasmā **belatthaputtoti** vuccati, sopi sabbaññutam paccaññāsi. **Nigaṇṭhoti** pabbajjānāmena, **nāṭaputtoti** pitunāmena vuccati. Nāṭoti kira nāmassa pitā, tassa puttoti nāṭaputto, sopi sabbaññutam paccaññāsi. Sabbepi pañcasatapañcasatasissaparivārā ahesuṃ. **Teti** te cha satthāro. **Te pañheti** te vīsati pañhe. **Teti** te cha satthāro. **Na sampāyantīti** na sampādentī. **Kopanti** cittacetāsikānaṃ āvilabhāvaṃ. **Dosanti** paduṭṭhacittataṃ, tadubhayampetaṃ mandatikkhabhedassa kodhassevādhivacanaṃ. **Appaccayanti** appatītātā, domanassanti vuttaṃ hoti. **Pātukarontīti** kāyavacīvikārena pakāsentī, pākaṭaṃ karontī.

Hīnāyāti gahaṭṭhabhāvāya. Gahaṭṭhabhāvo hi pabbajjaṃ upanidhāya silādiguṇahīnato hīnakāmasukhapaṭisevanato vā “hīno”ti vuccati. Uccā pabbajjā. **Āvattitvāti** osakkitvā. **Kāme paribhuñjeyyanti** kāme paṭiseveyyaṃ. Iti kirassa sabbaññupaṭiññānampi pabbajitānaṃ tucchakattaṃ disvā ahoṣi. Uppannaparivitakkavaseneva ca āgantvā punappunaṃ vīmaṃsamānassa **atha kho sabhiyassa paribbājakassa etadahosi-** “**ayampi kho samaṇo**” ti ca “**yepi kho te bhonto**” ti ca “**samaṇo kho daharoti na uññātabbo**” ti cāti evamādi. Tattha **jiṇṇāti-**ādīni padāni vuttanayāneva. **Therāti** attano samaṇadhamme thirabhāvappattā. **Rattaññūti** ratanaññū, “nibbānaratanam jānāma mayan”ti evaṃ sakāya paṭiññāya lokenāpi sammatā, bahurattividū vā. Ciraṃ pabbajitānaṃ etesanti **cirapabbajitā**. **Na uññātabboti** na avajānitabbo, na nīcaṃ katvā jānitabboti vuttaṃ (2.0149) hoti. **Na paribhotabboti** na paribhavitabbo, “kimesa ñassatī”ti evaṃ na gahetabboti vuttaṃ hoti.

516. Kaṅkhī vecikicchīti sabhiyo bhagavatā saddhiṃ sammodamāno evaṃ bhagavato rūpasampattidamūpasamasūcitaṃ sabbaññutam sambhāvayamāno vigatuddhacco hutvā āha- “kaṅkhī vecikicchī”ti. Tattha “labheyyaṃ nu kho imesaṃ byākaraṇaṃ”ti evaṃ pañhānaṃ byākaraṇakaṅkhāya **kaṅkhī**. “Ko nu kho imassimassa ca pañhassa attho”ti evaṃ vicikicchāya **vecikicchī**. Dubbalavicikicchāya vā tesam pañhānaṃ atthe kaṅkhanato kaṅkhī, balavatiyā vicinanto kicchatiyeva, na sakkoti sannitthātunti vecikicchī. **Abhikaṅkhamānoti** ativiya patthayamāno. **Tesantakaroti** tesam pañhānaṃ antakaro. Bhavantova evaṃ bhavāhīti dassento āha “**pañhe me puṭṭho ...pe... byākarohi me**”ti. Tattha **pañhe meti** pañhe mayā. **Puṭṭhoti** pucchito. **Anupubbanti** pañhapaṭipāṭiyā **anudhammanti** atthānurūpaṃ pāḷiṃ āropento. **Byākarohi meti** mayhaṃ byākarohi.

517. Dūratoti so kira ito cito cāhiṇḍanto sattayojanasatamaggato āgato. Tenāha- bhagavā “**dūrato āgatosī**”ti, kassapassa bhagavato vā sāsanaṃ āgatattā “**dūrato āgatosī**”ti naṃ āha.

518. Puccha manti imāya panassa gāthāya sabbaññupavāraṇaṃ pavāreti. Tattha **manasicchasīti** manasā icchasi.

Yaṃ vatāhanti yaṃ vata ahaṃ. **Attamanoti** pītipāmojjasomanassehi phuṭacitto. **Udaggoti** kāyena cittaṃ ca abbhunnato. Idaṃ pana padaṃ na sabbapāṭhesu atthi. Idāni yehi dhammehi attamano, te dassento āha- “**pamudito pītisomanassajā-**

to” ti.

519. Kiṃ pattinanti kiṃ pattam kimadhigataṃ. **Soratanti** suvūpasantaṃ. “Suratan” tipi pāṭho, suṭṭhu uparatanti attho. **Dantanti** damitam. **Buddhoti** vibuddho, buddhabodddhabbo vā. Evaṃ sabhiyo ekekāya gāthāya cattāro cattāro katvā pañcahi gāthāhi vīsati pañhe pucchi. Bhagavā panassa ekamekaṃ (2.0150) pañham ekamekāya gāthāya katvā arahattanikūṭeneva vīsatiyā gāthāhi byākāsi.

520. Tattha yasmā bhinnakilesa paramatthabhikkhu, so ca nibbānappatto hoti, tasmā assa “kiṃ pattinamāhu bhikkhunan” ti imaṃ pañham byākaronto “**pajjenā**” - ti-ādimāha. Tassattho- yo attanā bhāvitena maggena **parinibbānagato** kilesaparinibbānaṃ patto, parinibbānagatatā eva ca **vitiṇṇakaṅkho** vipattisampattihānibuddhi-ucchedasassata-apuññapuññabhedaṃ **vibhavañca bhavañca vippahāya**, maggavāsaṃ **vusitavā khīṇapunabbhavoti** ca etesaṃ thutivacanānaṃ araho, so bhikkhūti.

521. Yasmā pana vippaṭipattito suṭṭhu uparatabhāvena nānappakārakilesavūpasamena ca sorato hoti, tasmā tamattham dassento “**sabbattha upekkhako**” ti-ādinā nayena dutiyapañhabyākaraṇamāha. Tassattho- yo **sabbattha** rūpādīsu ārammaṇesu “cakkhunā rūpaṃ disvā neva sumano hoti, na dummano” ti evaṃ pavattāya chaḷaṅgupekkhāya **upekkhako**, vepullappattāya satiyā **satimā**, na so **hiṃsati** neva hiṃsati **kañci** tasathāvarādibhedaṃ sattaṃ **sabbaloke** sabbasmimpi loke, tiṇṇoghataṃ **tiṇṇo**, samitapāpattā **samaṇo**, āvilasaṅkappappahānā **anāvilo**. **Yassa** cime rāgadosamohamānadiṭṭhikilesaduccaritasāṅkhātā **sattussadā** keci oḷārikā vā sukhumā vā **na santi**, so imāya upekkhāvihāritāya sativepullatāya ahiṃsakatāya ca vippaṭipattito suṭṭhu uparatabhāvena iminā oghādinānappakārakilesavūpasamena ca **soratoti**.

522. Yasmā ca bhāvitindriyo nibbhayo nibbikāro danto hoti, tasmā tamattham dassento “**yassindriyāni**” ti gāthāya tatiyapañham byākāsi. Tassattho- **yassa cakkhādīni chaḷindriyāni** gocarabhāvanāya aniccādītilakkhaṇam āropetvā vāsanābhāvanāya satisampajaññagandham gāhāpetvā **ca bhāvitāni**, tāni ca kho yathā **ajjhataṃ** gocarabhāvanāya, evaṃ pana **bahiddhā ca sabbaloketi** yattha yattha indriyānaṃ vekallatā vekallatāya vā sambhavo, tattha tattha nābhijjhādivasena **bhāvitānīti** (2.0151) evaṃ **nibbijha** ñatvā paṭivijjhivā **imaṃ parañca lokaṃ** sakasantatikkhandhalokaṃ parasantatikkhandhalokañca adandhamaraṇam maritukāmo **kālaṃ kaṅkhati**, jīvitakkhayakālaṃ āgameti patimāneti, na bhāyati maraṇassa. Yathāha thero-

“Maraṇe me bhayaṃ natthi, nikanti natthi jīvite”; (theragā. 20);

“nābhikaṅkhāmi maraṇam, nābhikaṅkhāmi jīvitam;

kālañca paṭikaṅkhāmi, nibbisaṃ bhatako yathā” ti. (theragā. 606);

Bhāvito sa dantoti evaṃ bhāvitindriyo so dantoti.

523. Yasmā pana buddho nāma buddhisampanno kilesaniddā vibuddho ca, tasmā tamattham dassento “**kappāni**” ti gāthāya catutthapañham byākāsi. Tattha **kappānīti** taṇhādiṭṭhiyo. Tā hi tathā tathā vikappanato “kappāni” ti vuccanti. **Viceyyāti** aniccādibhāvena sammāsivā. **Kevalānīti** sakalāni. **Samsāranti** yo cāyaṃ-

“Khandhānañca paṭipāṭi, dhātu-āyatanāna ca;
abbocchinnaṃ vattamānā, saṃsāroti pavuccatī” ti.-

Evaṃ khandhādipaṭipāṭisaṅkhāto saṃsāro, taṃ saṃsārañca kevalaṃ viceyya. Ettāvatā khandhānaṃ mūlabhūtesu kammakilesesu khandhesu cāti evaṃ tīsupi vaṭṭesu vipassanaṃ āha. **Dubhayaṃ cutūpapātanti** sattānaṃ cutiṃ upapātanti imañca ubhayaṃ viceyya ñatvāti attho. Etena cutūpapātaññaṃ āha. **Vigatarajama-
naṅgaṇaṃ visuddhanti** rāgādirajānaṃ vigamā aṅgaṇānaṃ abhāvā malānañca vigamā vigatarajamanaṅgaṇaṃ visuddhaṃ. **Pattaṃ jātikhayanti** nibbānaṃ pattaṃ. **Tamāhu buddhanti** taṃ imāya lokuttaravipassanāya cutūpapātaññaṃ abhedāya buddhiyā sampannattā imāya ca vigatarajādītāya kilesaniddā vibuddhattā tāya paṭipadāya jātikkhayaṃ pattaṃ buddhamāhu.

Atha vā **kappāni viceyya kevalānīti** “anekepi

saṃvaṭṭavivaṭṭakappe amutrāsin”ti-ādinā (itivu. 99; pārā. 12) nayena vicinitvāti attho. Etena paṭhamavijjamāha. **Saṃsāraṃ dubhayaṃ cutūpapātanti** sattānaṃ cutiṃ upapātanti imaṅca ubhayaṃ saṃsāraṃ (2.0152) “ime vata bhonto sattā”ti-ādinā nayena vicinitvāti attho. Etena dutiyavijjamāha. Avasesena tatiyavijjamāha. Āsavakkhayañāṇena hi vigatarajādītā ca nibbānappatti ca hotīti. **Tamāhu buddhanti** evaṃ vijjattayabhedabuddhisampannaṃ taṃ buddhamāhūti.

525. Evaṃ paṭhamagāthāya vuttapañhe vissajjetvā dutiyagāthāya vuttapañhesupi yasmā brahmabhāvaṃ seṭṭhabhāvaṃ patto paramatthabrāhmaṇo bāhitasabbapāpo hoti, tasmā tamatthaṃ dassento “**bāhitvā**”ti gāthāya paṭhamaṃ pañhaṃ byākāsi. Tassattho- yo catutthamaggena **bāhitvā sabbapāpakāni ṭhitatto**, ṭhito icceva vuttaṃ hoti. Bāhitapāpattā eva ca **vimalo**, vimalabhāvaṃ brahmabhāvaṃ seṭṭhabhāvaṃ patto, paṭippassaddhasamādhivikkhepakarakilesamalena aggaphalasaṃmādhinā **sādhusamāhito**, saṃsārahetusamatikkamena **saṃsāramaticca** pariṇiṭṭhitakiccatāya **kevalī**, so taṇhādiṭṭhīhi anissitattā **asito**, lokadhammehi nibbikā-rattā “**tādi**”ti ca pavuccati. Evaṃ thutiraho **sa brahmā** so brāhmaṇoti.

526. Yasmā pana samitapāpatāya samaṇo, nhātapāpatāya nhātako, āgūnaṃ akaraṇena ca nāgoti pavuccati, tasmā tamatthaṃ dassento tato aparāhi tīhi gāthāhi tayo pañhe byākāsi. Tattha **samitāvīti** ariyamaggena kilese sametvā ṭhito. **Samaṇo pavuccate tathattāti** tathārūpo samaṇo pavuccatīti. Ettāvatā pañho byākato hoti, sesaṃ tasmīṃ samaṇe sabhiyassa bahumānajanatthaṃ thutivacanaṃ. Yo hi samitāvī, so puññapāpānaṃ apaṭisandhikaraṇena pahāya puññapāpaṃ rajānaṃ vigamena virajo, aniccādivasena ñatvā imaṃ paraṅca lokaṃ jāti-maraṇaṃ upātivatto tādi ca hoti.

527. Ninhāya ...pe... nhātakoti ettha pana yo ajjhatabhiddhāsaṅkhāte sabbasmimpi āyatanaloke ajjhatabhiddhārammaṇavasena uppattirahāni sabbapāpakāni maggañāṇena ninhāya dhovitvā tāya ninhātapāpakatāya taṇhādiṭṭhikappehi kappiyesu devamanussesu kappam na eti, taṃ nhātakamāhūti evamattho daṭṭhabbo.

528. Catutthagāthāyapi **āguṃ na karoti kiñci loketi** yo loka appamattakampi pāpasaṅkhātaṃ āguṃ na karoti, nāgo pavuccate tathattāti (2.0153). Ettāvatā pañho byākato hoti, sesaṃ pubbanayeneva thutivacanaṃ. Yo hi maggena pahīna-āguttā āguṃ na karoti, so kāmayogādike sabbayoge dasasaññojanabhedāni ca sabbabandhanāni visajja jahitvā sabbattha khandhādīsu kenaci saṅgena na sajjati, dvīhi ca vimuttīhi vimutto, tādi ca hotīti.

530. Evaṃ dutiyagāthāya vuttapañhe vissajjetvā tatiyagāthāya vuttapañhesupi yasmā “khetṭānī”ti āyatanāni vuccanti. Yathāha- “cakkhupetaṃ cakkhāyatanaṃ petam ...pe... khetṭampetaṃ vatthupetan”ti (dha. sa. 596-598). Tāni vijeyya vijetvā abhibhavitvā, **viceyya** vā aniccādibhāvena vicinitvā upaparikkhitvā **kevalāni** anavasesāni, visesato pana saṅgahetubhūtaṃ **dibbaṃ mānusakaṅca brahmakhetṭam**, yaṃ dibbaṃ dvādasāyatanabhedam tathā mānusakaṅca, yaṅca brahmakhetṭam chaḷāyatane cakkhāyatanādīdvādasāyatanabhedam, taṃ sabbampi vijeyya viceyya vā. Yato yadetaṃ sabbesaṃ khetṭānaṃ mūlabandhanaṃ avijjā-

bhavataṇhādi, tasmā **sabbakhettaṃmūlabandhanā pamutto**. Evametesam khettaṃ vijitattā vicinitattā vā **khettaṃjino** nāma hoti, tasmā “**khettaṃnī**”ti imāya gāthāya paṭhamapañhaṃ byākāsi. Tattha keci “kammaṃ khettaṃ, viññāṇaṃ bijaṃ, taṇhā sneho”ti (a. ni. 3.77) vacanato kammāni khettaṃnīti vadanti. **Dibbaṃ mānusa-kañca brahmakhettaṃ** ettha ca devūpagaṃ kammaṃ dibbaṃ, manussūpagaṃ kammaṃ mānusakaṃ, brahmūpagaṃ kammaṃ brahmakhettaṃ vaṇṇayanti. Sesam vuttanayameva.

531. Yasmā pana sakaṭṭhena kosasadisattā “kosānī”ti kammāni vuccanti, tesañca lunanā samucchedanā kusalo hoti, tasmā tamatthaṃ dassento “**kosānī**”ti gāthāya dutiyapañhaṃ byākāsi. Tassattho- lokiyalokuttaravipassanāya visayato kiccato ca aniccādibhāvena kusalākusalakammasañkhātāni **kosāni viceyya kevalāni**, visesato pana saṅgahetubhūtaṃ aṭṭhakāmāvacarakusalacetanābhedaṃ **dibbaṃ mānusakañca** navamahaggatakusalacetanābhedañca **brahmakosaṃ viceyya**. Tato imāya maggabhāvanāya avijjābhavataṇhādibhedā sabbakosaṃ mūlabandhanā pamutto, evametesam kosānaṃ lunanā “**kusalo**”ti pavuccati, **tathattā tādī** ca hotīti. Atha vā sattānaṃ (2.0154) dhammānañca nivāsaṭṭhena asikosasadisattā “kosānī”ti tayo bhavā dvādasāyatanāni ca veditabbāni. Evamettha yojanā kātabbā.

532. Yasmā ca na kevalaṃ paṇḍatīti imināva “paṇḍito”ti vuccati, apica kho pana paṇḍarāni ito upagato pavicayaapaññāya allīnotipi “paṇḍito”ti vuccati, tasmā tamatthaṃ dassento “**dubhayānī**”ti gāthāya tatiyapañhaṃ byākāsi. Tassattho- **ajjhataṃ bahiddhā cāti** evaṃ **ubhayāni** aniccādibhāvena **viceyya**. **Paṇḍarānīti** āyatanāni. Tāni hi pakatiparisuddhattā ruḥhiyā ca evaṃ vuccanti, tāni viceyya imāya paṭipattiyā niddhantamalattā **suddhipaṇño paṇḍitoti pavuccati tathattā**, yasmā tāni paṇḍarāni paññāya ito hoti, sesamassa thutivacanaṃ. So hi pāpapuññasañkhātāṃ kaṇhasukkaṃ upātivatto tādī ca hoti, tasmā evaṃ thuto.

533. Yasmā pana “monaṃ vuccati ñāṇaṃ, yā paññā pajānanā ...pe... sammādiṭṭhi, tena ñāṇena samannāgato muni”ti vuttaṃ, tasmā tamatthaṃ dassento “**asatañcā**”ti gāthāya catutthapañhaṃ byākāsi. Tassattho- yvāyaṃ akusalakusalappa- bhedo asatañca satañca dhammo, taṃ **ajjhataṃ bahiddhāti** imasmim **sabbaloke** pavicayañāṇena **asatañca satañca ñatvā dhammaṃ** tassa ñātattā eva rāgādibhedato sattavidhaṃ **saṅgaṃ** taṇhādiṭṭhibhedato duvidhaṃ **jālañca aticca** atikkamitvā ṭhito. So tena monasañkhātena pavicayañāṇena samannāgatattā **muni**. **Devamanu- ssehi pūjanīyoti** idaṃ panassa thutivacanaṃ. So hi khīṇāsavamunittā devamanu- ssānaṃ pūjāraho hoti, tasmā evaṃ thuto.

535. Evaṃ tatiyagāthāya vuttapañhe vissajjetvā catutthagāthāya vuttapañhe- supi yasmā yo catūhi maggañāṇavedehi kilesakkhayaṃ karonto gato, so parama- tthato **vedagū** nāma hoti. Yo ca sabbasamaṇabrāhmaṇānaṃ sathasaññitāni **vedāni**, tāyeva maggabhāvanāya kiccato aniccādivasena **viceyya**. Tattha chanda- rāgappahānena tameva (2.0155) **sabbaṃ vedamaticca** yā vedapaccayā vā aññathā vā uppajjanti vedanā, tāsu **sabbavedanāsu vītarāgo** hoti, tasmā tamatthaṃ dassento “idaṃ pattinan”ti avatvā “**vedānī**”ti gāthāya paṭhamapañhaṃ

byākāsi. Yasmā vā yo pavicayapaññāya vedāni viceyya, tatha chandarāgappahā-
nena sabbam vedamaticca vattati, so satthasaññitāni vedāni gato ñāto atikkanto
ca hoti. Yo vedanāsu vitarāgo, sopi vedanāsaññitāni vedāni gato atikkanto ca hoti.
Vedāni gatotipi vedagū, tasmā tampi attham dassento “idaṃ pattinan”ti avatvā
imāya gāthāya paṭhamapañham byākāsi.

536. Yasmā pana dutiyapañhe “**anuvīdīto**”ti anubuddho vuccati, so ca **anuvicca**
papañcanāmarūpaṃ ajjhataṃ attano santāne taṇhāmānadiṭṭhibhedam papañcam
tappaccayā nāmarūpañca aniccānupassanādīhi anuvicca anuvīditvā, na keva-
lañca **ajjhataṃ, bahiddhā ca rogamūlam**, parasantāne ca imassa nāmarūparo-
gassa mūlam avijjābhavataṇhādīṃ, tameva vā papañcam anuvicca tāya bhāva-
nāya sabbesam rogānam mūlabandhanā, sabbasmā vā rogānam mūlabandhanā,
avijjābhavataṇhādibhedā, tasmā eva vā papañcā pamutto hoti, tasmā taṃ
dassento “anuviccā”ti gāthāya dutiyapañham byākāsi.

537. “Kathañca vīriyavā”ti ettha pana yasmā yo ariyamaggena sabbapāpakehi
virato, tathā viratattā ca āyatīṃ apaṭisandhitāya **nirayadukkham aticca** ṭhito vīriya-
vāso vīriyaniketo, so khīṇāsavo “vīriyavā”ti vattabbataṃ arahati, tasmā tamattham
dassento “**virato**”ti gāthāya tatiyapañham byākāsi. **Padhānavā dhīro tādīti** imāni
panassa thutivacanāni. So hi padhānavā maggajhānapadhānena, dhīro kilesāri-
vīdhamṣanasamatthatāya, tādī nibbikāratāya, tasmā evam thuto. Sesam yojetvā
vattabbam.

538. “Ājāniyo kinti nāma hoti”ti ettha pana yasmā pahīnasabbavañkadoso kāra-
ṇākāraṇaṇñū asso vā hatthī vā “ājāniyo hoti”ti (2.0156) loke vuccati, na ca tassa
sabbaso te dosā pahīnā eva, khīṇāsavassa pana te pahīnā, tasmā so “ājāniyo”ti
paramatthato vattabbataṃ arahatīti dassento “**yassā**”ti gāthāya catutthapañham
byākāsi. Tassattho- **ajjhataṃ bahiddhā cāti** evam ajjhatabhiddhāsaññojanasa-
ñkhātāni **yassa assu lunāni bandhanāni** paññāsattena chinnāni padālītāni. **Saṅga-**
mūlanti yāni tesu tesu vatthūsu saṅgassa sajjanāya anatikkamanāya mūlam
honti, atha vā yassa assu lunāni rāgādīni bandhanāni yāni ajjhataṃ bahiddhā ca
saṅgamūlāni honti, so sabbasmā saṅgānam mūlabhūtā sabbasaṅgānam vā mūla-
bhūtā bandhanā pamutto “**ājāniyo**”ti vuccati, tathattā tādī ca hotīti.

540. Evam catutthagāthāya vuttapañhe vissajjetvā pañcamagāthāya vuttapa-
ñhesupi yasmā yaṃ chandajjhenamattena akkharacintakā sottiyaṃ vaṇṇayanti,
vohāramattasottiyo so. Ariyo pana bāhusaccena nissutapāpatāya ca paramattha-
sottiyo hoti, tasmā tamattham dassento “idaṃ pattinan”ti avatvā “**sutvā**”ti gāthāya
paṭhamapañham byākāsi. Tassattho- yo imasmīṃ loke sutamayapaññākiccava-
sena **sutvā** kātabbakiccavasena vā sutvā vipassanūpagaṃ **sabbadhammaṃ** ani-
ccādivasena **abhiññāya sāvajjānavajjaṃ yadatthi kiñci**, imāya paṭipadāya kilese
kilesaṭṭhāniye ca dhamme abhibhavitvā abhibhūti saṅkham gato, taṃ sutvā sabba-
dhammaṃ abhiññāya loke sāvajjānavajjaṃ yadatthi kiñci, **abhibhum** sutavattā
sottiyoti āhu. Yasmā ca yo akathaṃkathī kilesabandhanehi vimutto, rāgādīhi
īghehi anīgho ca hoti sabbadhi sabbesu dhammesu khandhāyatanādīsu, tasmā
taṃ **akathaṃkathim vimuttam anīgham sabbadhi** nissutapāpakattāpi “sottiyo”ti

āhūti.

541. Yasmā pana hitakāmena janena araṇīyato ariyo hoti, abhigamanīyatoti attho. Tasmā yehi guṇehi so araṇīyo hoti, te dassentā “**chetvā**”ti gāthāya dutiya-pañhaṃ byākāsi. Tassattho- cattāri **āsavāni** dve ca **ālayāni** paññāsatthena **chetvā vidvā** viññū vibhāvī catumaggañāṇī **so** punabbhavavasena **na upeti** (2.0157) **gabbhaseyyaṃ**, kañci yoniṃ na upagacchati, kāmādibhedañca **saññaṃ tividhaṃ**. Kāmaguṇasaṅkhātañca **paṅkaṃ panujja** panuditvā taṇhādiṭṭhikappānaṃ aññatarampi **kappaṃ na eti**, evaṃ āsavacchedādiguṇasamannāgataṃ **tamāhu ariyoti**. Yasmā vā pāpakehi ārakattā ariyo hoti anaye ca anirīyanā, tasmā tampi atthaṃ dassento imāya gāthāya dutiyapañhaṃ byākāsi. Āsavādayo hi pāpakā dhammā anayasammatā, te cānena chinnā panunnā, na ca tehi kampati, iccassa te ārakā honti, na ca tesu irīyati tasmā ārakāssa honti pāpakā dhammāti imināpatthena. Anaye na irīyatīti imināpatthena tamāhu ariyoti ca evampettha yojanā veditabbā. “Vidvā so na upeti gabbhaseyyan”ti idaṃ pana imasmiṃ atthavikappe thutivacana-meva hoti.

542. “Kathaṃ caraṇavā”ti ettha pana yasmā caraṇehi pattabbaṃ patto “caraṇavā”ti vattabbaṃ arahati, tasmā taṃ dassento “**yo idhā**”ti gāthāya tatiyapañhaṃ byākāsi. Tattha **yo idhāti** yo imasmiṃ sāsane. **Caraṇesūti** silādīsu hemavatasutte (su. ni. 153 ādayo) vuttapannarasadhammesu. Nimittatthe bhummavacanaṃ. **Pattipattoti** pattabbaṃ patto. Yo caraṇanimittaṃ caraṇahetu caraṇapaccayā pattabbaṃ arahattaṃ pattoti vuttaṃ hoti. **Caraṇavā soti** so imāya caraṇehi pattabbapattiyā caraṇavā hotīti. Ettāvataṃ pañho byākato hoti, sesamassa thutivacanaṃ.

Yo hi caraṇehi pattipatto, so kusalo ca hoti cheko, sabbadā ca ājānāti nibbāna-dhammaṃ, niccaṃ nibbānaninnacittatāya sabbattha ca khandhādīsu na sajjati. Dvīhi ca vimuttīhi vimuttacitto hoti, paṭighā yassa na santīti.

543. Yasmā pana kammādīnaṃ paribbājanena paribbājako nāma hoti, tasmā tamatthaṃ dassento “**dukkhavepakkaṃ**”ti gāthāya catutthapañhaṃ byākāsi. Tattha vipāko eva vepakkaṃ, dukkhaṃ vepakkaṃmassāti **dukkhavepakkaṃ**. Pavattidukkhajanāto sabbampi tedhātukakammaṃ vuccati. **Uddhanti** atītaṃ. **Adhoti** anāgataṃ. **Tiriyaṃ vāpi majjheti** paccuppannaṃ. Tañhi na uddhaṃ na adho, tiriyaṃ ubhinnañca antarā, tena “majjhe”ti vuttaṃ. **Paribbājayitvāti** nikkhāmetvā niddhametvā (2.0158). **Pariññacārīti** paññāya paricchinditvā caranto. Ayaṃ tāva apubbapadavaṇṇanā. Ayaṃ pana adhippāyayojanā- yo tiyaddhapariyāpannampi dukkhajanakaṃ yadatthi kiñci kammaṃ, taṃ sabbampi ariyamaggena taṇhāvijjāsinehe sosento apaṭisandhijanakabhāvakaraṇena paribbājayitvā tathā paribbājī-tattā eva ca taṃ kammaṃ pariññāya caraṇato pariññacārī. Na kevalañca kamma-meva, māyaṃ mānamathopi lobhakodhaṃ imepi dhamme pahānapariññāya pariññacārī, pariyantamakāsi nāmarūpaṃ, nāmarūpassa ca pariyantamakāsi paribbā-jesi iccevattho. Imesaṃ kammādīnaṃ paribbājanena taṃ paribbājakamāhu. Patti-pattanti idaṃ panassa thutivacanaṃ.

544. Evaṃ pañhabyākaraṇena tuṭṭhassa pana sabhiyassa “**yāni ca tīṇi**”ti-ādīsu abhitthavanagāthāsu **osaraṇānīti** ogahaṇāni titthāni, diṭṭhiyoti attho. Tāni yasmā sakkāyadiṭṭhiyā saha brahmajāle vuttadvāsaṭṭhidiṭṭhigatāni gahetvā tesatṭhi honti, yasmā ca tāni aññatitthiyasamaṇānaṃ pavādabhūtāni satthāni sitāni upadisitabba-vasena, na uppattivāsena. Uppattivāsena pana yadetam “itthī puriso”ti sañña-kkharaṃ vohāranāmaṃ, yā cāyaṃ micchāparivitakkānussavādivāsena “evarū-pena attanā bhavitabban”ti bālānaṃ viparītasaññā uppajjati, tadubhayanissitāni tesam vasena uppajjanti, na attapaccakkhāni. Tāni ca bhagavā **vineyya** vinayitvā **oghatamagā** oghatamaṃ oghandhakāraṃ agā atikkanto. “Oghantamagā”tipi pāṭho, oghānaṃ antaṃ agā, tasmā āha “yāni ca tīṇi ...pe... tamagā”ti.

545. Tato paraṃ vaṭṭadukkhassa antaṃ pārañca nibbānaṃ tappattiyā dukkhā-bhāvato tappaṭipakkhato ca taṃ sandhāyāha, “antagūsi pāragū dukkhassā”ti. Atha vā pāragū bhagavā nibbānaṃ gatattā, taṃ ālapanto āha, “pāragū antagūsi dukkhassā”ti ayamettha sambandho. Sammā ca buddho sāmañca buddhoti **sammāsambuddho**. **Taṃ maññeti** tameva maññāmi, na aññanti accādarena bhaṇati. **Jutimāti** paresampi andhakāraavidhamanena jutisampanno. **Mutimāti** aparappaccayañeyyañāṇasamatthāya mutiyā paññāya (2.0159) sampanno. **Pahūtapa-ññoti** anantapañño. Idha sabbaññutaññāṇamadhippetam. **Dukkhassantakarāti** āmantento āha. **Atāresi manti** kañkhāto maṃ tāresi.

546-9. **Yaṃ meti-ādīgāthāya** namakkāra-karaṇaṃ bhaṇati. Tattha kañkhittanti vīsati-pañhanissitaṃ atthaṃ sandhāyāha. So hi tena kañkhito ahosi. **Monapathe-sūti** ñāṇapathesu. **Vinaḷikatāti** vigatanaḷā katā, ucchinnāti vuttaṃ hoti. **Nāga nāga-ssāti** ekaṃ āmantanavacanaṃ, ekassa “bhāsato anumodanti”ti iminā sambandho. “Dhammadesanan”ti pāṭhaseso. **Sabbe devāti** ākāsaṭṭhā ca bhūmaṭṭhā ca. **Nārada-**

pabbatāti tepi kira dve devagaṇā paññavanto, tepi anumodantīti sabbaṃ pasādena ca namakkāra karaṇaṃ bhaṇati.

550-53. Anumodanārahaṃ byākaraṇasampadaṃ sutvā “**namo te**”ti añjaliṃ paggahetvā āha. **Purisājaññā**ti purisesu jātisampannaṃ. **Paṭipuggaloti** paṭibhāgo puggalo tuvaṃ buddho catusaccapaṭivedhena, **satthā** anusāsanīyā satthavāha-tāya ca, **mārābhibhū** catumārābhibhavena, **muni** buddhamuni. **Upadhīti** khandha-kilesakāmaguṇābhisaṅkhārābheda cattāro. **Vaggūti** abhirūpaṃ. **Puññe cāti** lokiye **na limpasi** tesam akaraṇena, pubbe katānampi vā āyatim phalūpabhogābhāvena. Taṃnimittena vā taṇhādiṭṭhilepena. **Vandati satthunoti** evaṃ bhaṇanto goppha-kesu pariggahetvā pañcapaṭiṭṭhitaṃ vandi.

Aññatitthiyapubboti aññatitthiyo eva. **Ākaṅkhatīti** icchati. **Āraddhacittāti** abhirā-dhitacittā. **Apica mettha puggalavemattatā veditā**ti apica mayā ettha aññatitthi-yānaṃ parivāse puggalanānattaṃ viditaṃ, na sabbeneva parivasitabbanti. Kena pana na parivasitabbaṃ? Aggiyehi jaṭilehi, sākiyena jātiyā, liṅgaṃ vijahitvā āga-tena. Avijahitvā āgatopi ca yo maggaphalapaṭilābhāya hetusampanno hoti, tādi-sova sabhiyo paribbājako. Tasmā bhagavā “tava pana, sabhiya, titthiyavattapūra-ṇatthāya parivāsakāraṇaṃ natthi, atthathiko tvaṃ ‘maggaphalapaṭilābhāya hetu-sampanno’ti veditametaṃ mayā”ti tassa pabbajjaṃ anujānanto (2.0160) āha-“apica mettha puggalavemattatā veditā”ti. Sabhiyo pana attano ādaraṃ dassento āha “**sace bhante**”ti. Taṃ sabbaṃ aññañca tathārūpaṃ uttānatthattā pubbe vutta-nayattā ca idha na vaṇṇitaṃ, yato pubbe vaṇṇitānusārena veditabbanti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya sabhiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Selasuttavaṇṇanā

Evaṃ me sutanti selasuttaṃ. Kā uppatti? Ayameva yāssa nidāne vuttā. Atthava-ṇṇanākkamepi cassa pubbasadisam pubbe vuttanayeneva veditabbaṃ. Yaṃ pana apubbaṃ, taṃ uttānatthāni padāni pariharantā vaṇṇayissāma. **Āṅguttarāpe-sūti** aṅgā eva so janapado, gaṅgāya pana yā uttarena āpo, tāsam avidūrattā “utta-rāpo”tipi vuccati. Kataragaṅgāya uttarena yā āpoti? Mahāmahīgaṅgāya.

Tatrāyaṃ tassā nadiyā āvibhāvattaṃ ādito pabhuti vaṇṇanā- ayaṃ kira jambu-dīpo dasasahassayojanaparimāṇo. Tattha catusahassayojanaparimāṇo padeso udakena ajjhotthaṭo “samuddo”ti saṅkhaṃ gato. Tisahassayojanapamāṇe manussā vasanti. Tisahassayojanapamāṇe himavā patitṭhito ubbedhena pañcayo-janasatiko caturāsītisahassakūṭehi paṭimaṇḍito samantato sandamānapañcasata-nadīvicitto. Yattha āyāmavittārena gambhīratāya ca paññāsapaññāsayojanā diya-ḍḍhayojanasataparimaṇḍalā pūraḷāsasuttavaṇṇanāyaṃ vuttā anotattādayo satta

mahāsarā patiṭṭhitā.

Tesu **anotatto** sudassanakūṭaṃ, citrakūṭaṃ, kāḷakūṭaṃ, gandhamādanakūṭaṃ, kelāsakūṭanti imehi pañcahi pabbatehi parikkhitto. Tattha sudassanakūṭaṃ suvaṇṇamayamaṃ dviyojanasatubbedhaṃ antovaṅkaṃ kākamukhasañṭhānaṃ tameva (2.0 saraṃ paṭicchādetvā ṭhitaṃ, citrakūṭaṃ sabbaratanamayaṃ, kāḷakūṭaṃ añjanamayaṃ, gandhamādanakūṭaṃ sānumayaṃ abbhantare muggavaṇṇaṃ nānappakāra-osadhasañchannaṃ kāḷapakkhuposathadivase ādittamiva aṅgāraṃ jalantaṃ tiṭṭhati, kelāsakūṭaṃ rajatamayaṃ. Sabbāni sudassanena samānubbedhasañṭhānāni tameva saraṃ paṭicchādetvā ṭhitāni. Sabbāni devānubhāvena nāgānubhāvena ca vassanti, nadiyo ca tesu sandanti. Taṃ sabbampi udakaṃ anotattameva pavisati. Candimasūriyā dakkhiṇena vā uttarena vā gacchantā pabbatantarena taṃ obhāsentī, ujum gacchantā na obhāsentī. Tenevassa “anotattan”ti saṅkhā udapādi.

Tattha manoharasilātalāni nimmacchakacchapāni phalikasadisanimmalūdakāni nahānatitthāni suppaṭiyattāni honti, yesu buddhapaccekabuddhakhīṇāsavā isigaṇā ca nhāyanti, devayakkhādayo ca uyyānakīḷikaṃ kīḷanti.

Catūsu cassa passesu sīhamukhaṃ, hatthimukhaṃ, assamukhaṃ, usabhamukhanti cattāri mukhāni honti, yehi catasso nadiyo sandanti. Sīhamukhena nikkhantānādītīre sīhā bahutarā honti, hatthimukhādīhi hatthi-assa-usabhā. Puratthimadisato nikkhantānādī anotattaṃ tikkhattum padakkhiṇaṃ katvā itarā tisso nadiyo anupagamma pācīnahimavanteneva amanussapathaṃ gantvā mahāsamuddaṃ pavisati. Pacchimadisato ca uttaradisato ca nikkhantānadiyopi tattheva padakkhiṇaṃ katvā pacchimahimavanteneva uttarahimavanteneva ca amanussapathaṃ gantvā mahāsamuddaṃ pavisanti. Dakkhiṇadisato nikkhantānādī pana taṃ tikkhattum padakkhiṇaṃ katvā dakkhiṇena ujukaṃ pāsāṇapiṭṭheneva saṭṭhiyojanāni gantvā pabbataṃ paharivā vuṭṭhāya pariṇāhena tigāvutapamāṇā udakadhārā hutvā ākāseṇa saṭṭhiyojanāni gantvā tiyaggaḷe nāma pāsāṇe patitā, pāsāṇo udakadhārāvegena bhinno. Tatra paññāsāyojanapamāṇā tiyaggaḷā nāma pokkharāṇi jātā. Pokkharāṇiyā kūlaṃ bhinditvā pāsāṇaṃ pavisīya saṭṭhiyojanāni gatā. Tato ghanapathaviṃ bhinditvā umaṅgena saṭṭhiyojanāni gantvā viñjhaṃ nāma tiracchānapabbataṃ paharivā hatthatale pañcaṅgulisadisā pañcadhārā hutvā pavattati. Sā tikkhattum anotattaṃ padakkhiṇaṃ katvā gataṭṭhāne “**āvattagaṅgā**”ti vuccati (2.0162). Ujukaṃ pāsāṇapiṭṭhena saṭṭhiyojanāni gataṭṭhāne “**kaṇhaṅgā**”ti vuccati. Ākāseṇa saṭṭhiyojanāni gataṭṭhāne “**ākāsagaṅgā**”ti vuccati. Tiyaḡgaḷapāsāṇe paññāsāyojanokāse “**tiyaggaḷapokkharāṇi**”ti vuccati. Kūlaṃ bhinditvā pāsāṇaṃ pavisīya saṭṭhiyojanāni gataṭṭhāne “**bahalagaṅgā**”ti vuccati. Pathaviṃ bhinditvā umaṅgena saṭṭhiyojanāni gataṭṭhāne “**umaṅgagaṅgā**”ti vuccati. Viñjhaṃ nāma tiracchānapabbataṃ paharivā pañcadhārā hutvā pavattaṭṭhāne “gaṅgā, yamunā, aciravatī, sarabhū, mahī”ti pañcadhā vuccati. Evametā pañca mahāgaṅgā himavatā sambhavanti. Tāsu yā ayaṃ pañcamī mahī nāma, sā idha “mahāmahīgaṅgā”ti adhippetā. Tassā gaṅgāya uttarena yā āpo, tāsaṃ avidūrattā so janapado “aṅguttarāpo”ti veditabbo. Tasmīṃ janapade aṅguttarāpesu.

Cārikaṃ caramānoti addhānagamaṇaṃ kurumāno. Tattha bhagavato duvidhā cārikā turitacārikā, aturitacārikā ca. Tattha dūrepi bhabbapuggale disvā sahasā gamaṇaṃ turitacārikā. Sā mahākassapapaccuggamaṇādīsu daṭṭhabbā. Taṃ paccuggacchanto hi bhagavā muhutteneva tigāvutaṃ agamāsi, āḷavakadama-natthaṃ tiṃsayojaṇaṃ, tathā aṅgulimālassatthāya. Pukkusātissa pana pañcattālī-sayojanaṃ, mahākappinassa vīsayojanasataṃ, dhaniyassatthāya sattayojana-sataṃ addhānaṃ agamāsi. Ayaṃ **turitacārikā** nāma. Gāmanigamanagarapaṭipā-ṭiyā pana piṇḍapātacariyādīhi lokaṃ anuggaṇhantassa gamaṇaṃ **aturitacārikā** nāma. Ayaṃ idha adhippetā. Evaṃ cārikaṃ caramāno. **Mahatāti** saṅkhyāmahatā guṇamahatā ca. **Bhikkhusaṅghenāti** samaṇagaṇena. **Aḍḍhateḷasehīti** aḍḍhena teḷasahi, dvādasahi satehi paññāsāya ca bhikkhūhi saddhinti vuttaṃ hoti. **Yena ...pe... tadavasariṭi** āpaṇabahulatāya so nigamo “āpaṇo” tveva nāmaṃ labhi. Tasmim̐ kira vīsati-āpaṇamukhasahassāni vibhattāni ahesuṃ. Yena disābhāgena maggena vā so aṅguttarāpānaṃ raṭṭhassa nigamo osaritabbo, tena avasari tada-vasari agamāsi, taṃ nigamaṃ anupāpuṇīti vuttaṃ hoti.

Keṇiyo jaṭiloti keṇiyoti nāmena, jaṭiloti tāpaso. So kira brāhmaṇamahāsālo, dhanarakkhaṇatthāya pana tāpasapabbajjaṃ samādāya rañño paṇṇākāraṃ datvā bhūmibhāgaṃ gahetvā tattha assamaṃ kāretvā vasati kulasahassassa nissayo hutvā. Assamepi cassa eko (2.0163) tālarukkho divase divase ekaṃ suvaṇṇa-phalaṃ muñcatīti vadanti. So divā kāsāyāni dhāreti jaṭā ca bandhati, rattim̐ yathā-sukhaṃ pañcahi kāmaguṇehi samappito samaṅgībhūto paricāreti. **Sakyaputtoti** uccākulaparidīpanaṃ. **Sakyakulā pabbajitoti** saddhāya pabbajitabhāvaparidī-panaṃ, kenaci pārijuñṇena anabhibhūto aparikkhīṇaṃyeva taṃ kulaṃ pahāya saddhāya pabbajitoti vuttaṃ hoti. **Taṃ kho panāti** itthambhūtākhyānatthe upayoga-vacanaṃ, tassa kho pana bhoto gotamassāti attho. **Kalyāṇoti** kalyāṇaguṇasama-nnāgato, seṭṭhoti vuttaṃ hoti. **Kittisaddoti** kittiyeva thutighoso vā.

Itipi so bhagavāti ādimhi pana ayaṃ tāva yojanā

- so bhagavā itipi araham, itipi sammāsambuddho ...pe... itipi bhagavāti, iminā ca iminā ca kāraṇenāti vuttam hoti. Tattha ārakattā, arīnam arānañca hatattā paccayādīnam arahattā, pāpakaraṇe rahābhāvāti imehi tāva kāraṇehi so bhagavā **arahanti** veditabbo. Ārakā hi so sabbakilesehi maggena savāsanānam kilesānam viddhamsitattāti ārakattā araham. Te cānena kilesārayo maggena hatāti arīnam hatattāpi araham. Yañcetaṃ avijjābhavataṇhāmayanābhi, puññādi-abhisāṅkhārānam jarāmaraṇanemi, āsavasamudayamayena akkhena vijjhivā tibhavarathe samāyojitaṃ anādikālapavattaṃ saṃsāracakkaṃ. Tassānena bodhimaṇḍe vīriyapādehi silapathaviyaṃ patiṭṭhāya saddhāhatthena kammakkhayakarañāṇapharasuṃ gahetvā sabbe arā hatāti arānam hatattātipi araham. Aggadakkhiṇeyyattā ca cīvarādipaccaye sakkāragarukārādīni ca arahatīti paccayādīnam arahattāpi araham. Yathā ca loke keci paṇḍitamānino bālā asilokabhayena raho pāpaṃ karonti, evaṃ nāyaṃ kadāci karotīti pāpakaraṇe rahābhāvato pi araham. Hoti cettha-

“Ārakattā hatattā ca, kilesārīna so muni;
hataṃsaṃsāracakkāro, paccayādīna cāraho;
na raho karoti pāpāni, araham tena pavuccatī” ti.

Sammā sāmāñca saccānam buddhattā **sammāsambuddho**. Atisayavisuddhāhi vijjāhi abhuttamena caraṇena ca samannāgatattā **vijjācaraṇasampanno**. Sobhanagamanattā (2.0164) sundaram ṭhānam gatattā suṭṭhu gatattā sammā gadattā ca **sugato**. Sabbathāpi viditalokattā **lokavidū**. So hi bhagavā sabhāvato samudayato nirodhato nirodhūpāyatoti sabbathā khandhāyatanādibhedam saṅkhāralokaṃ avedi, “eko loko sabbe sattā āhāraṭṭhitikā. Dve lokā nāmañca rūpañca. Tayo lokā tisso vedanā. Cattāro lokā cattāro āhārā. Pañca lokā pañcupādānakkhandhā. Cha lokā cha ajjhantikāni āyatanāni. Satta lokā satta viññāṇaṭṭhitiyo. Aṭṭha lokā aṭṭha lokadhammā. Nava lokā nava sattāvāsā. Dasa lokā dasāyatanāni. Dvādasa lokā dvādasāyatanāni. Aṭṭhārasa lokā aṭṭhārasa dhātuyo” ti (paṭi. ma. 1.112) evaṃ sabbathā saṅkhāralokaṃ avedi. Sattānam āsayam jānāti, anusayam jānāti, caritam jānāti, adhimuttiṃ jānāti, apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye bhabbe abhabbe satte jānātīti sabbathā sattalokaṃ avedi. Tathā ekaṃ cakkavāḷaṃ āyāmato vitthārato ca yojanānam dvādasa satasahassāni tīṇi sahasāni aḍḍhapañcamāni ca satāni, parikkhepato chattimsa satasahassāni dasa sahasāni aḍḍhuḍḍhāni ca satāni.

Tattha-

Duve satasahassāni, cattāri nahutāni ca;
ettakaṃ bahalattena, saṅkhātāyaṃ vasundharā.
Cattāri satasahassāni, aṭṭheva nahutāni ca;
ettakaṃ bahalattena, jalaṃ vāte patiṭṭhitam.
Nava satasahassāni, māluto nabhamuggato;
saṭṭhi ceva sahasāni, esā lokassa saṅṭhiti” .

Evaṃ saṅṭhite cettha yojanānam-

Caturāsīti sahasāni, ajjhogāḷho mahaṇṇave;

accuggato tāvadeva, sineru pabbatuttamo.
Tato (2.0165) upaḍḍhupaḍḍhena, pamāṇena yathākkamaṃ;
ajjhogāḷhuggatā dibbā, nānāranacittitā.
Yugandharo īsadharo, karavīko sudassano;
nemindharo vinatako, assakaṇṇo giri brahā.
Ete satta mahāselā, sinerussa samantato;
mahārājānamāvāsā, devayakkhanisevitā.
Yojanānaṃ satānucco, himavā pañca pabbato;
yojanānaṃ sahasāni, tīṇi āyatavittato.
Caturāsītisahasāhi, kūṭhehi paṭimaṇḍito;
tipañcayojanakkhandha-parikkhepā nagavhayā.
Paññāsayojanakkhandha-sākhāyāmā samantato;
sattayojanavittihīṇā, tāvadeva ca uggatā.
Jambū yassānubhāvena, jambudīpo pakāsito;
dve asītisahasāni, ajjhogāḷho mahaṇṇave.
Accuggato tāvadeva, cakkavāḷasiluccayo;
parikkhipitvā taṃ sabbaṃ, cakkavāḷamayaṃ t̥hito”.

Tattha candamaṇḍalaṃ ekūnapaññāsayojanaṃ, sūriyamaṇḍalaṃ paññāsayo-
janaṃ, tāvatīṃsabhavanaṃ dasasahasayojanaṃ, tathā asurabhavanaṃ avīcīma-
hānirayo jambudīpo ca. Aparagoyānaṃ sattasahasayojanaṃ, tathā pubbavideho,
uttarakuru aṭṭhasahasayojano. Ekameko cettha mahādīpo pañcasatapañcasata-
parittadīpaparivāro. Taṃ sabbampi ekaṃ cakkavāḷaṃ ekā lokadhātu. Cakkavāḷa-
ntaresu lokantarikanirayā. Evaṃ anantāni cakkavāḷāni anantā lokadhātuyo, ana-
ntena buddhañāṇena aññāsīti sabbathā okāsalokaṃ avedi. Evaṃ so bhagavā
sabbathā. Viditalokattā lokavidūti veditabbo.

Attano pana guṇehi viṣiṭṭhatarassa kassaci abhāvā **anuttaro**. Vicittehi vinayanū-
pāyehi purisadamme sāretīti **purisadammasārathi**. Diṭṭhadhammikasamparāyika-
paramatthehi (2.0166) yathārahaṃ anusāsati nitthāreti cāti **sattā**. Devamanussa-
ggahaṇaṃ ukkaṭṭhaparicchedavasena bhābbapuggalapariggahavasena ca kataṃ,
nāgādikepi pana esa lokiyatthena anusāsati. Yadatthi neyyaṃ nāma, sabbassa
buddhattā vimokkhanāṇavasena **buddho**. Yato pana so-

“Bhagyavā bhaggavā yutto, bhagehi ca vibhattavā;
bhattavā vantagamano, bhavesu bhagavā tato”ti.

Ayameṭtha saṅkhepo, vitthārato panetāni padāni visuddhimagge (visuddhi.
1.124-125) vuttāni.

So imaṃ lokanti so bhagavā imaṃ lokaṃ. Idāni vattabbaṃ nidasseti. **Sadevaka-**
nti-ādīni kasibhāradvāja-āḷavakasuttesu vuttanayāneva. **Sayanti** sāmaṃ aparā-
neyyo hutvā. **Abhiññāti** abhiññāya. **Sacchikatvāti** paccakkhaṃ katvā. **Pavedetīti**
bodheti ñāpeti pakāseti. **So dhammaṃ deseti ...pe... pariyośānakalyāṇanti** so
bhagavā sattesu kāruññataṃ paṭicca anuttaraṃ vivekasukhaṃ hitvāpi dhammaṃ
deseti. Tañca kho appaṃ vā bahuṃ vā desento ādikalyāṇādippakārameva deseti.
Kathaṃ? Ekagāthāpi hi samantabhaddakattā dhammassa paṭhamapādena ādika-

lyāṇā, dutiyatatiyapādehi majjhekalyāṇā, pacchimapādena pariyosānakalyāṇā. Ekānusandhikaṃ suttaṃ nidānena ādikalyāṇaṃ, nigamanena pariyosānakalyāṇaṃ, sesena majjhekalyāṇaṃ. Nānānusandhikaṃ paṭhamānusandhinā ādikalyāṇaṃ, pacchimana pariyosānakalyāṇaṃ, sesehi majjhekalyāṇaṃ. Sakalopi sāsana-dhammo attano atthabhūtena sīlena ādikalyāṇo, samathavipassanāmaggaphalehi majjhekalyāṇo, nibbānena pariyosānakalyāṇo. Sīlasamādhīhi vā ādikalyāṇo, vipassanāmaggehi majjhekalyāṇo, phalanibbānehi pariyosānakalyāṇo. Buddhasubodhitāya vā ādikalyāṇo, dhammasudhammatāya majjhekalyāṇo, saṅghasuppaṭṭipattiyā pariyosānakalyāṇo. Taṃ sutvā tathattāya paṭipannena adhigantabbāya abhisambodhiyā vā ādikalyāṇo, paccekabodhiyā majjhekalyāṇo, sāvakabodhiyā pariyosānakalyāṇo (2.0167). Suyyamāno cesa nīvaraṇādivikkhambhanato savanenapi kalyāṇameva āvahaṭṭi ādikalyāṇo, paṭipajjamāno samathavipassanāsukhāvahanato paṭipattiyāpi kalyāṇameva āvahaṭṭi majjhekalyāṇo, tathā paṭipanno ca paṭipattiphale niṭṭhite tādibhāvāvahanato paṭipattiphalenapi kalyāṇameva āvahaṭṭi pariyosānakalyāṇo. Nāthappabhavattā ca pabhavasuddhiyā ādikalyāṇo, atthasuddhiyā majjhekalyāṇo, kiccāsuddhiyā pariyosānakalyāṇo. Yato appaṃ vā bahuṃ vā desento ādikalyāṇādippakārameva desetiti veditabbo.

Sāttamaṃ sabyañjananti evamādisu pana yasmā imaṃ dhammaṃ desento sāsana-brahmacariyaṃ maggabrahmacariyañca pakāseti, nānāyehi dīpeti, tañca yathāsambhavaṃ atthasampattiyā **sāttamaṃ**, byañjanasampattiyā **sabyañjanaṃ**. Saṅkāsanapakāsanavivaraṇavibhajana-uttānīkaraṇapaññatti-atthapadasamāyogato sāttamaṃ, akkharapadabyañjanākāraniruttiniddesasampattiyā sabyañjanaṃ. Atthagambhīratāpaṭivedhagambhīratāhi sāttamaṃ, dhammagambhīratādesanāgambhīratāhi sabyañjanaṃ. Atthapaṭibhānapaṭisambhidāvisayato sāttamaṃ, dhammaniruttipaṭisambhidāvisayato sabyañjanaṃ. Paṇḍitavedaniyato sarikkhakajanaappasādakanti sāttamaṃ, saddheyyato lokiyajanaappasādakanti sabyañjanaṃ. Gambhīrādhippāyato sāttamaṃ, uttānapadato sabyañjanaṃ. Upanetabbassābhāvato sakalaparipuṇṇabhāvena **kevalaparipuṇṇaṃ**, apānetabbassa abhāvato niddosabhāvena **parisuddhaṃ**. Sikkhattayapariggahitattā brahmabhūtehi seṭṭhehi caritabbato tesañca cariyabhāvato **brahmacariyaṃ**. Tasmā “sāttamaṃ sabyañjanaṃ ...pe... brahmacariyaṃ pakāseti”ti vuccati.

Apica yasmā sanidānaṃ sa-uppattikañca desento ādikalyāṇaṃ desetī, vineyyānaṃ anurūpato atthassa aviparītātāya hetudāharaṇayogato ca majjhekalyāṇaṃ, sotūnaṃ saddhāpaṭilābhena nigamanena ca pariyosānakalyāṇaṃ. Evaṃ desento ca brahmacariyaṃ pakāseti. Tañca paṭipattiyā adhigamabyattito sāttamaṃ, pariyattiyā āgamabyattito sabyañjanaṃ, sīlādipañcadhammakhandhayuttato kevalaparipuṇṇaṃ, nirupakkilesato nittharaṇatthāya pavattito lokāmisānirapekkhato ca (2.0168) parisuddhaṃ, seṭṭhaṭṭhena brahmabhūtānaṃ buddhapaccekabuddhasāvakaṇaṃ cariyato brahmacariyanti vuccati, tasmāpi “so dhammaṃ desetī ...pe... brahmacariyaṃ pakāseti”ti vuccati.

Sādhu kho panāti sundaraṃ kho pana, atthāvahaṃ sukhāvahanti vuttaṃ hoti. **Dhammiyā kathāyāti** pānakānisamaṣapaṭisaṃyuttāya. Ayañhi keṇiyo sāyanhasa-

maye bhagavato āgamaṃ assosi. “Tucchahattho bhagavantaṃ dassanāya gantuṃ lajjamāno vikālabhojanā viratānampi pānakaṃ kappatī”ti cintetvā pañcahi kājasatehi susaṅkhataṃ badarapānaṃ gāhāpetvā agamāsi. Yathāha bhesajjakkhandhake “atha kho keṇiyassa jaṭilassa etadahosi, kiṃ nu kho ahaṃ samaṇassa gotamassa harāpeyyan”ti (mahāva. 300) sabbam veditabbaṃ. Tato naṃ bhagavā yathā sekkhasutte (ma. ni. 2.22 ādayo) sākiye āvasathānisaṃsapaṭisaṃyuttāya kathāya, gosiṅgasālavane (ma. ni. 1.325 ādayo) tayo kulaputte sāmaggirasānisaṃsapaṭisaṃyuttāya, rathavinīte (ma. ni. 1.252 ādayo) jātibhūmake bhikkhū dasakathāvattthupaṭisaṃyuttāya, evaṃ taṅkhaṇānurūpāya pānakānisaṃsapaṭisaṃyuttāya kathāya pānakadānānisaṃsaṃ sandassesī, tathārūpānaṃ puññānaṃ punapi kattabbatāya niyojento

samādapesi, abbhussāhaṃ janento samuttejesi, sandiṭṭhikasamparāyikena phala-
visesena pahamsento sampahamsesi. Tenāha “**dhammiyā kathāya ...pe...
sampahamsesi**”ti. So bhiyyosomattāya bhagavati pasanno bhagavantam nima-
ntesi, bhagavā cassa tikkhattum paṭikkhipitvā adhivāsesi. Tenāha “**atha kho keṇiyo
jaṭilo ...pe... adhivāsesi** bhagavā tuṅhībhāvenā”ti.

Kimattham pana paṭikkhipi bhagavāti? Punappunam yācanāya cassa puñña-
vuḍḍhi bhavissati, bahutarañca paṭiyādessati, tato aḍḍhatelasānam bhikkhusa-
tānam paṭiyattam aḍḍhasoḷasannaṃ pāpuṇissatīti. Kuto aparāni tīṇi satānīti ce?
Appaṭiyatteyeva hi bhatte selo brāhmaṇo tīhi māṇavakasatehi saddhiṃ pabbaji-
ssati, tam disvā bhagavā evamāhāti. **Mittāmacce**ti mitte ca kammakare ca. **Ñātisālo-
hite**ti samānalohite ekayonisambandhe puttadhītādayo avasesabandhave ca.
Yenāti (2.0169) yasmā. **Meti** mayham. **Kāyaveyyāvaṭikanti** kāyena veyyāvaccam.
Maṅḍalamāḷam paṭiyādetīti setavitānamaṅḍapam karoti.

Tiṇṇam vedānanti irubbedayajubbedasāmavedānam. Saha nighaṇḍunā ca keṭu-
bhena ca **sanighaṇḍukeṭubhānam**. **Nighaṇḍū**ti nāmanighaṇḍurukkhādīnam veva-
canappakāsakam sattham. **Keṭubhanti** kiriyākappavikappo kavīnam upakārāya
sattham. Saha akkharappabhedena **sākkharappabhedānam**. **Akkharappabhedoti**
sikkhā ca nirutti ca. **Itihāsapañcamānanti** athabbanavedam catuttham katvā “itiha
āsa itiha āsā”ti īdisavacanapaṭisaṃyutto purāṇakathāsaṅkhāto itihāso pañcamo
etesanti itihāsapañcamā. Tesam itihāsapañcamānam. Padaṃ tadavasesaṅca
byākaraṇam ajjheti vedeti cāti **padako veyyākaraṇo**. Lokāyate vitaṇḍavādasatthe
mahāpurisalakkhaṇādhikāre ca dvādasasahassee mahāpurisalakkhaṇasatthe
anūno paripūrakārīti **lokāyatamahāpurisalakkhaṇesu anavayo**, avayo na hotīti
vuttam hoti. Avayo nāma yo tāni atthato ca ganthato ca sandhāretum na sakkoti.

Jaṅghāya hitam vihāram **jaṅghāvihāram**, cirāsanādijanitam pariṣsamam vino-
detum jaṅghāpasāraṇattham adīghacārikanti vuttam hoti. **Anucaṅkamamānoti**
caṅkamamāno eva. **Anu vicaramānoti** ito cito ca caramāno. **Keṇiyassa jaṭilassa
assamoti** keṇiyassa assamam nivesanam. **Āvāhoti** kaññāgahaṇam. **Vivāhoti**
kaññādānam. **Mahāyaññoti** mahāyajanam. **Māgadhōti** magadhānam issaro. Maha-
tiyā senāya samannāgatattā **seniyo**. Bimbīti suvaṇṇam, tasmā sārasuvaṇṇasadi-
vaṇṇatāya **bimbisāro**. **So me nimantitoti** so mayā nimantito.

Atha brāhmaṇo pubbe katādhikārattā buddhasaddam sutvāva amatenevābhi-
sitto vimhayarūpattā āha- “**buddhoti, bho keṇiya, vadesi**”ti. Itaro yathābhūtam āci-
kkhanto āha- “**buddhoti, bho sela, vadāmi**”ti. Tato nam punapi daḷhikaraṇattham
pucchi, itaropi tatheva ārocesi. Atha kappasatasahashehipi buddhasaddassa dulla-
bhabhāvam dassento (2.0170) āha- “**ghosopi kho eso dullabho lokasmiṃ yadidaṃ
buddho**”ti. Tattha **yadidanti** nipāto, yo esoti vuttam hoti.

Atha brāhmaṇo buddhasaddam sutvā “kiṃ nu kho so saccameva buddho,
udāhu nāmamattamevassa buddho”ti vīmaṃsitukāmo cintesi, abhāsi eva vā “**āga-
tāni kho pana ...pe... vivaṭṭacchado**”ti. Tattha “**mantesū**”ti vedesu. “Tathāgato
kira uppajjissati”ti paṭikacceva suddhāvāsadevā brāhmaṇavesena lakkhaṇāni
pakkhipitvā vede vācenti “tadanusārena mahesakkhā sattā tathāgataṃ jānissanti”-

ti. Tena pubbe vedesu mahāpurisalakkhaṇāni āgacchanti. Parinibbute pana tathāgate kamena antaradhāyanti, tena etarahi natthi. **Mahāpurisassāti** paṇidhisamādānañāṇasamādānakaruṇādiguṇamahato purisassa. **Dveva gatiyoti** dve eva niṭṭhā. Kāmañcāyaṃ gatisaddo “pañca kho imā, sārīputta, gatiyo”ti-ādīsu (ma. ni. 1.153) bhavabhede, “gatī migānaṃ pavanan”ti-ādīsu (pari. 339) nivāsaṭṭhāne, “evaṃ adhimattagatimanto”ti-ādīsu (ma. ni. 1.161) paññāyaṃ, “gatigatan”ti-ādīsu (cūḷava. 204) viṣaṭṭhāve vattati, idha pana niṭṭhāyaṃ veditabbo. Tattha kiñcāpi yehi lakkhaṇehi samannāgato rājā hoti cakkavatti, na tehi eva buddho. Jātisāmaññato pana tāniyeva tāniti vuccanti. Tasmā vuttaṃ “yehi samannāgatassā”ti.

Sace agāraṃ ajjhāvasatīti yadi agāre vasati. **Rājā hoti cakkavattīti** catūhi acchariyadhammehi saṅgahavatthūhi ca lokaṃ rañjanato rājā. Cakkaratanaṃ vatteti, catūhi sampatticakkehi, vattati, tehi ca paraṃ vatteti, parahitāya ca iriyāpathacakkānaṃ vatto etasmīṃ atthīti cakkavatti. Ettha ca rājāti sāmāññaṃ, cakkavattīti visesanaṃ. Dhammena caratīti **dhammiko**, ñāyena samena vattatīti attho. Dhammena rajjaṃ labhitvā rājā jātoti **dhammarājā**. Parahitadhammakaraṇena vā dhammiko, atthadhammakaraṇena **dhammarājā**. Caturantāya issaroti **cāturanto**, catusamuddantāya cattubbidhadīpavibhūsitāya ca pathaviyā issaroti attho. Ajjhattaṃ kodhādīpacatthike bahiddhā ca sabbarājāno vijesīti **vijitāvī**. **Janapada-tthāvariyaṃ** janapade dhuvabhāvaṃ thāvarabhāvaṃ patto, na sakkā kenaci (2.0171) cāletuṃ, janapado vā tamhi thāvariyaṃ patto anussukko sakammanirato acalo asampavedhīti janapadatthāvariyaṃ.

Seyyathidanti nipāto, tassa etāni katamānīti attho. **Cakkaratanaṃ ...pe... pariṇāyakaratanameva sattamanti** tāni sabbappakārato ratanasuttavaṇṇanāyaṃ vuttāni. Tesu ayaṃ cakkavattirājā cakkaratanaṃ ajitaṃ jināti, hatthi-assaratanehi vijite yathāsukhamanuvicarati, pariṇāyakaratanena vijitamanurakkhati, sesehi upabhogasukhamanubhavati. Paṭhamena cassa ussāhasattiyogo, hatthi-assagahapatiratanehi pabhusattiyogo, pariṇāyakaratanena mantasattiyogo superipuṇṇo hoti, itthimaṇiratanehi ca tividhasattiyogaphalaṃ. So itthimaṇiratanehi bhogasukhamanubhoti, sesehi issariyasukhaṃ. Visesto cassa purimāni tīṇi adosakusalamūlajanitakammānubhāvena sampajjanti, majjhimāni alobhakusalamūlajanitakammānubhāvena, pacchimamekaṃ amohakusalamūlajanitakammānubhāvenāti veditabbaṃ.

Parosahassanti atirekasahassaṃ. **Sūrāti** abhīrukajātikā. **Vīraṅgarūpāti** devaputtasadisakāyā, evaṃ tāveke. Ayaṃ panettha sabhāvo **vīrāti** uttamasūrā vuccanti, vīraṅgaṃ aṅgaṃ vīraṅgaṃ, vīrakāraṇaṃ vīriyanti vuttaṃ hoti. Vīraṅgaṃ rūpaṃ etesanti **vīraṅgarūpā**, vīriyamayasārīrā viyāti vuttaṃ hoti. **Parasenappamaddanāti** sace paṭimukhaṃ tiṭṭheyya parasenā, taṃ pamaddituṃ samatthāti adhippāyo. **Dhammenāti** “pāṇo na hantabbo”ti-ādīnā (dī. ni. 2.244; ma. ni. 3.257) pañcasīladhammena. **Arahaṃ hoti sammāsambuddho loke vivaṭṭacchadoti** ettha rāgadosa-mohamānadiṭṭhi-avijjāduccaritachadanehi sattahi paṭicchanne kilesandhakāre loke taṃ chadanaṃ vivaṭṭetvā samantato sañjātāloko hutvā ṭhitoti vivaṭṭacchado. Tattha paṭhamena padena pūjārahata, dutiyena tassā hetu yasmā sammāsambu-

ddhoti. Tatiyena buddhattahetu vivaṭṭacchadatā vuttāti veditabbā. Atha vā vivaṭṭo ca vicchado cāti vivaṭṭacchado, vaṭṭarahito chadanarahito cāti vuttaṃ hoti. Tena arahaṃ vaṭṭābhāvena sammāsambuddho chadanābhāvenāti evaṃ purimapada-dvayasseva hetudvayaṃ vuttaṃ hoti. Dutiyena vesārajjena cettha purimasiddhi, paṭhamena dutiyasiddhi, tatiyacatutthehi (2.0172) tatiyasiddhi hoti. Purimañca dhammacakkhuṃ, dutiyaṃ buddhacakkhuṃ, tatiyaṃ samantacakkhuṃ sādhetīti veditabbaṃ.

Idāni bhagavato santikaṃ gantukāmo āha- “**kahaṃ pana bho ...pe... sammāsa-mbuddho**”ti. **Evaṃ vutteti**-ādīsu **yenesāti** yena disābhāgena esā. **Nīlavanarājīti** nīlavanāṇarukkhapanti. Vanaṃ kira meghapantisadisamaṃ. Yattha bhagavā tadā vihāsi, taṃ niddisanto āha- “yenesā bho, sela, nīlavanarājī”ti. Tattha “so vihara-tī”ti ayaṃ panettha pāṭhaseso, bhummatthe vā karaṇavacanaṃ. **Pade padanti** padasamīpe padaṃ. Tena turitagamaṃ paṭisedheti. **Durāsadā hīti** kāraṇaṃ āha, yasmā te durāsadā, tasmā evaṃ bhonto āgacchantūti. Kiṃ pana kāraṇā durāsadāti ce? **Sihāva ekacarā. Yathā** hi sihā sahāyakiccābhāvato ekacarā, evaṃ tepi vivekakāmatāya. “**Yadā cāhan**”ti-ādīnaṃ pana te māṇavake upacāraṃ sikkhāpeti. Tattha **mā opātethāti** mā pavesetha, mā kathethāti vuttaṃ hoti. **Āgamentūti** paṭimā-mentu, yāva kathā pariyosānaṃ gacchati, tāva tuṅhī bhavantūti attho.

Samannesīti gavesi. **Yebhuyyenāti** bahukāni addasa, appakāni nāddasa. Tato yāni na addasa, tāni dīpento āha “**ṭhapetvā dve**”ti. **Kaṅkhatīti** kaṅkhaṃ uppādeti patthanaṃ “aho vata passeyyan”ti. **Vicikicchati** tato tato tāni vicinanto kicchati na sakkoti daṭṭhuṃ. **Nādhimuccatīti** tāya vicikicchāya sanniṭṭhānaṃ na gacchati. **Na sampasīdatīti** tato “paripuṇṇalakkhaṇo ayan”ti bhagavati pasādaṃ nāpajjati. Kaṅkhāya vā sudubbalavimati vuttā, vicikicchāya majjhimā, anadhimuccanatāya balavatī, asampasādena tehi tīhi dhammehi cittassa kālussiyabhāvo.

Kosohiteti vatthikosena paṭicchanne. **Vatthaguyheti** aṅgajāte. Bhagavato hi varavāraṇasseva kosohitaṃ vatthaguyhaṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ padumagabbhasa-mānaṃ. Taṃ so vatthapaṭicchannattā apassanto antomukhagatāya ca jivhāya pahūtabhāvaṃ asallakkhento tesu dvīsu lakkhaṇesu kaṅkhī ahosi (2.0173) vicikicchī. **Tathārūpanti** kathaṃ rūpaṃ? Kimettha amhehi vattabbaṃ, vuttametaṃ nāgasenatthereneva milindaraññā puṭṭhena (mi. pa. 4.3.3)-

“Dukkaraṃ, bhante nāgasena, bhagavatā katanti. Kiṃ, mahārājāti? Mahājā- nena hirikaraṇokāsaṃ brahmāyubrāhmaṇassa ca antevāsī-uttarassa ca bāva- rissa antevāsīnaṃ soḷasannaṃ brāhmaṇānañca selassa brāhmaṇassa antevā- sīnaṃ tisatamāṇavānañca dassesi, bhanteti. Na, mahārāja, bhagavā guyhaṃ dasseti, chāyaṃ bhagavā dasseti, iddhiyā abhisankharitvā nivāsananivatthaṃ kāyabandhanabaddhaṃ cīvarapārutaṃ chāyārūpakamattaṃ dasseti, mahārā- jāti. Chāyārūpe diṭṭhe sati diṭṭho eva nanu, bhanteti. Tiṭṭhatetaṃ, mahārāja, hadayarūpaṃ disvā bujghanakasatto bhavye, hadayamaṃsaṃ nīharitvā dasseyya sammāsambuddhoti. Kallosi, bhante, nāgasena”ti (mi. pa. 4.3.3).

Ninnāmetvāti nīharitvā. Kaṇṇasotānumasanena cettha dīghabhāvo, nāsikāsotā- numasanena tanubhāvo, nalāṭacchādanena puthulabhāvo pakāsītōti veditabbo.

Ācariyapācariyānanti ācariyānañceva ācariyācariyānañca. **Sake vaṇṇeti** attano guṇe.

554. Paripuṇṇakāyoti lakkhaṇehi paripuṇṇatāya ahīnaṅgapaccaṅgatāya ca paripuṇṇasarīro. **Surucīti** sundarasarīrappabho. **Sujātoti** ārohapariṇāhasampattiyā saṅghānasampattiyā ca sunibbatto. **Cārudassanoti** sucirampi passantānaṃ atittijanaṃ appaṭikūlaṃ ramaṇīyaṃ cāru eva dassanaṃ assāti cārudassano. Keci pana bhaṇanti “cārudassanoti sundaranetto”ti. **Suvaṇṇavaṇṇoti** suvaṇṇasadisa-vaṇṇo. **Asīti** bhavasi. Etaṃ sabbapadehi yojetabbaṃ. **Susukkadāṭhoti** suṭṭhu sukkadāṭho. Bhagavato hi dāṭhāhi candakiraṇā viya ativiya paṇḍararaṃsiyo niccharanti. Tenāha- “susukkadāṭhosī”ti.

555. Mahāpurisalakkhaṇāti pubbe vuttabyañjanāneva vacanantarena nigamento āha.

556. Idāni (2.0174) tesu lakkhaṇesu attano abhirucitehi lakkhaṇehi bhagavantaṃ thunanto āha- “**pasannanetto**”ti-ādi. Bhagavā hi pañcavaṇṇapasādasa-mpattiyā **pasannanetto**, paripuṇṇacandamaṇḍalasadisamukhattā **sumukho**, āroha- pariṇāhasampattiyā **brahā**, bahmujugattatāya **uju**, jutimantatāya patāpavā. Yampi cettha pubbe vuttaṃ, taṃ “**majjhe samaṇasaṅghassā**”ti iminā pariyāyena thunatā puna vuttaṃ. Īdiso hi evaṃ virocati. Esa nayo uttaragāthāyapi.

557-8. Uttamavaṇṇinoti uttamavaṇṇasampannassa. **Jambusaṇḍassāti** jambudīpassa. Pākaṭena issariyaṃ vaṇṇayanto āha, apica cakkavatti catunnampi dīpānaṃ issaro hoti.

559. Khattiyāti jātikhattiyā. **Bhojāti** bhogiyā. **Rājānoti** ye keci rajjaṃ kārentā. **Anuyantāti** anugāmino sevakā. **Rājābhirājāti** rājūnaṃ pūjaniyo rājā hutvā, cakkavattīti adhippāyo. **Manujindoti** manussādhipati paramissaro hutvā.

560. Evaṃ vutte bhagavā “ye te bhavanti arahanto sammāsambuddhā, te sake vaṇṇe bhaññaṃāne attānaṃ pātukaronti”ti imaṃ selassa manorathaṃ pūrento āha “**rājāhamasmī**”ti. Tatrāyamadhippāyo- yaṃ kho maṃ tvaṃ sela yācasi “rājā arahasi bhavituṃ cakkavattī”ti, ettha appossukko hoti, **rājāhamasmī**, sati ca rājatte yathā añño rājā samānopi yojanasataṃ vā anusāsati, dve tīṇi vā cattāri vā pañca vā yojanasatāni yojanasahassaṃ vā cakkavatti hutvāpi catudīpapariyantamattaṃ vā, nāhamevaṃ paricchinnavisayo. Ahañhi **dhammarājā anuttaro bhavaggato** avīcipariyantaṃ katvā tiriyaṃ appameyyā lokadhātuyo anusāsāmi. Yāvatā hi apada-dvipadādibhedā sattā, ahaṃ tesaṃ aggo. Na hi me koci sīlena vā ...pe... vimutti-ñāṇadassanena vā paṭibhāgo atthi. Svāhaṃ evaṃ dhammarājā anuttaro anuttareneva catusatipaṭṭhānādibhedabodhipakkhiyasaṅkhātena **dhammena cakkam vattemi** “idaṃ pajahatha, idaṃ upasampajja viharathā”ti-ādinā āṇācakkam, “idaṃ kho pana, bhikkhave, dukkhaṃ ariyasaccan”ti-ādinā (saṃ. ni. 5.1081; mahāva. 14) pariyattidhammena dhammacakkameva vā. **Cakkam appaṭivattiyanti** (2.0175) yaṃ cakkam appaṭivattiyaṃ hoti samaṇena vā ...pe... kenaci lokasminti.

561-2. Evaṃ attānaṃ āvikarantaṃ bhagavantaṃ disvā pītisomanassajāto selo daḷhikaraṇatthaṃ “**sambuddho paṭijānāsī**”ti gāthādvayamāha. Tattha **ko nu senāpatīti** dhammarañño bhoto, dhammena pavattitassa dhammacakkassa anuppavattako senāpati koti pucchi.

563. Tena ca samayena bhagavato dakkhiṇapasse āyasmā sāriputto nisinno hoti suvaṇṇapuñjo viya siriyā sobhamāno, taṃ dassento bhagavā “**mayā pavattitan**”ti gāthamāha. Tattha **anujāto tathāgatanti** tathāgatahetu anujāto, tathāgatena hetunā jātoti attho.

564. Evaṃ “ko nu senāpatī”ti pañhaṃ byākaritvā yaṃ selo āha- “sambuddho paṭijānāsī”ti, tatra naṃ nikkānkaṃ kātukāmo “nāhaṃ paṭiññāmatteveva paṭijānāmi, apicāhaṃ iminā kāraṇena buddho”ti ñāpetuṃ “**abhiññeyyan**”ti gāthamāha. Tattha **abhiññeyyanti** vijjā ca vimutti ca. Maggasaccasamudayasaccāni pana bhāvetabbapahātabbāni, hetuvacanena pana phalasiddhito tesaṃ phalāni nirodhasaccadukkhasaccānipi vuttāneva bhavanti. Yato sacchikātabbaṃ sacchikataṃ, pariññeyyaṃ pariññātanti evampettha vuttameva hoti. Evaṃ catusaccabhāvanā-phalañca vijjāvimuttiṃ dassento “bujjhitaṃ bujjhitvā buddho jātosmi”ti yuttana hetunā buddhattaṃ sādheti.

565-7. Evaṃ nipariyāyena attānaṃ pātukatvā attani kaṅkhāvitaraṇatthaṃ brāhmaṇaṃ abhittharayamāno “**vinayassū**”ti gāthāttayamāha. Tattha **sallakattoti** rāgasallādisattasallakattano. **Brahmabhūtoti** seṭṭhabhūto. **Atituloti** tulaṃ atīto upamaṃ atīto, nirūpamoti attho. **Mārasenappamaddanoti** “kāma te paṭhamā senā”-

ti-ādikāya “pare ca avajānāti”ti (su. ni. 440; mahāni. 28; cūḷani. nandamāṇavapu-
cchāniddeśa 47) evaṃ vuttāya māraparisasaṅkhātāya mārasenāya (2.0176)
pamaddano. **Sabbāmitteti** khandhakilesābhisaṅkhāramaccudevaputtamārādike
sabbapaccatthike. **Vasīkatvāti** attano vase vattetvā. **Akutobhayoti** kutoci abhayo.

568-70. Evaṃ vutte selo brāhmaṇo tāvadeva bhagavati sañjātapasādo pabba-
jjāpekkho hutvā “**imaṃ bhavanto**”ti gāthāttayamāha yathā taṃ paripākagatāya
upanissayasampattiyā sammā codiyamāno. Tattha **kaṇhābhijātiko** caṇḍālādinīca-
kule jāto.

571. Tato tepi māṇavakā tatheva pabbajjāpekkhā hutvā “**etañce ruccati
bhoto**”ti gāthamāhaṃsu yathā taṃ tena saddhiṃ katādhikārā kulaputtā.

572. Atha selo tesu māṇavakesu tuṭṭhacitto te dassento pabbajjaṃ yācamāno
“**brāhmaṇā**”ti gāthamāha.

573. Tato bhagavā yasmā selo atīte padumuttarassa bhagavato sāsane tesam-
yeva tiṇṇaṃ purisasatānaṃ gaṇasetṭho hutvā tehi saddhiṃ pariveṇaṃ kārāpetvā
dānādīni puñṇāni ca katvā kamena devamanussasampattiṃ anubhavamāno
pacchime bhava tesamyeva ācariyo hutvā nibbatto, tañca nesam kammaṃ vimu-
ttiparipākāya paripakkaṃ ehibhikkhubhāvassa ca upanissayabhūtaṃ, tasmā te
sabbeva ehibhikkhupabbajjāya pabbājento “**svākkhātan**”ti gāthamāha. Tattha
sandiṭṭhikanti paccakkhaṃ. **Akālikanti** maggānantaraphaluppattito na kālantare
pattabbaphalaṃ. **Yatthāti** yannimittā. Maggabrahmacariyanimittā hi pabbajjā appa-
mattassa sativippavāsavirahitassa tīsu sikkhāsu sikkhato amoghā hoti. Tenāha-
“svākkhātaṃ ...pe... sikkhato”ti.

Evañca vatvā “etha bhikkhavo”ti bhagavā avoca. Te sabbe pattacīvaradharā
hutvā ākāsenāgamma bhagavantaṃ abhivādesuṃ. Evamimaṃ tesam ehibhikkhu-
bhāvaṃ sandhāya saṅgītikārā “**alatta kho selo ...pe... upasampadan**”ti āhaṃsu.

Bhuttāvinti (2.0177) bhuttavantaṃ. **Onītapattapāṇinti** pattato onītapāṇiṃ, apanī-
tathatthanti vuttaṃ hoti. Tattha “upagantvā”ti pāṭhaseso daṭṭhabbo. Itarathā hi
bhagavantaṃ ekamantaṃ nisīdīti na yujjati.

574. Aggihuttamukhāti bhagavā keṇiyassa cittānukūlavasena anumodanto eva-
māha. Tattha aggiparicariyaṃ vinā brāhmaṇānaṃ yaññābhāvato “aggihutta-
mukhā yaññā”ti vuttaṃ. Aggihuttasetṭhā aggihuttapadhānāti attho. Vede sajjhāya-
ntehi paṭhamam sajjhāyitabbato sāvitti “chandaso mukhan”ti vuttā. Manussānaṃ
setṭhato rājā “mukhan”ti vutto. Nadīnaṃ ādhārato paṭisaraṇato ca sāgaro “mukha-
n”ti vutto. Candayogavasena “ajja kattikā ajja rohinī”ti sañjānanato ālokakaraṇato
sommabhāvato ca “nakkhattānaṃ mukhaṃ cando”ti vutto. Tapantānaṃ aggattā
ādicco “tapataṃ mukhan”ti vutto. Dakkhiṇeyyānaṃ pana aggattā visesena tasmiṃ
samaye buddhappamukhaṃ saṅghaṃ sandhāya “puññaṃ ākaṅkhamānaṃ,
saṅgho ve yajataṃ mukhan”ti vutto. Tena saṅgho puññaṃ āyamukhanti dasseti.

576. Yaṃ taṃ saraṇanti aññabyākaraṇagāthamāha. Tassattho- pañcahi
cakkhūhi cakkhumā bhagavā, yasmā mayaṃ ito aṭṭhame divase taṃ saraṇaṃ aga-
mamha, tasmā sattarattena tava sāsane anuttarena damathena dantamha. Aho te
saraṇassa ānubhāvoti.

577-8. Tato param bhagavantaṃ dvīhi gāthāhi thunitvā tatiyāya vandanaṃ yācati-

579. “Bhikkhavo tisatā ime, tiṭṭhanti pañjalīkatā;
pāde vīra pasārehi, nāgā vandantu satthuno” ti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya selasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Sallasuttavaṇṇanā

580. **Animittanti** (2.0178) sallasuttaṃ. Kā uppatti? Bhagavato kira upaṭṭhāko eko upāsako, tassa putto kālamakāsi. So puttasokābhibhūto sattāhaṃ nirāhāro ahoṣi. Taṃ anukampanto bhagavā tassa ghamaṃ gantvā sokavinodanattaṃ imaṃ suttamabhāsi.

Tattha **animattanti** kiriyākāranimittavirahitaṃ. Yathā hi “yadāhaṃ akkhiṃ vā nikhaṇissāmi, bhamukaṃ vā ukkhipissāmi, tena nimittena taṃ bhaṇḍaṃ avaharā”-ti-ādīsu kiriyākāranimittamatthi, na evaṃ jīvite. Na hi sakkā laddhuṃ “yāvāhaṃ idaṃ vā idaṃ vā karomi, tāva tvamaṃ jīva, mā miyā” ti. **Anaññātanti** ato eva na sakkā ekaṃsena aññātuṃ “ettakaṃ vā ettakaṃ vā kālaṃ iminā jīvitabban” ti gatiyā āyupariyantavasena vā. Yathā hi cātumahārājikādīnaṃ parimitaṃ āyu, na tathā maccānaṃ, evampi ekaṃsena anaññātaṃ.

Kasiranti anekapaccayaapaṭibaddhavuttibhāvato kiccaṃ na sukhayāpanīyaṃ. Tathā hi taṃ assāsaapaṭibaddhañca, passāsaapaṭibaddhañca, mahābhūtaapaṭibaddhañca, kabaḷikārāhāraapaṭibaddhañca, usmāpaṭibaddhañca, viññāṇapaṭibaddhañca. Anassasantopi hi na jīvati apassasantopi. Catūsu ca dhātūsu kaṭṭhamukhādi-āsivisadaṭṭho viya kāyo pathavīdhātuppakopena tāva thaddho hoti kaliṅgārasadiso. Yathāha-

“Pathaddho bhavatī kāyo, daṭṭho kaṭṭhamukhena vā;

pathavīdhātuppakopena, hoti kaṭṭhamukheva so” ti. (dha. sa. aṭṭha. 584);

Āpodhātuppakopena pūtibhāvaṃ āpajjitvā paggharitaṃ pubbamaṃsalohito aṭṭhicammāvaseso hoti. Yathāha-

“Pūtiko bhavatī kāyo, daṭṭho pūtimukhena vā;

āpodhātuppakopena, hoti pūtimukheva so” ti. (dha. sa. aṭṭha. 584);

Tejodhātuppakopena aṅgārakāsuyaṃ pakkhitto viya samantā pariḍayhati. Yathāha-

“Santatto (2.0179) bhavatī kāyo, daṭṭho aggimukhena vā;

tejodhātuppakopena, hoti aggimukheva so” ti. (dha. sa. aṭṭha. 584);

Vāyodhātuppakopena sañchijjamānasandhibandhano pāsāṇehi koṭṭetvā sañcuṇṇiyamānaṭṭhiko viya ca hoti. Yathāha-

ussāvabindusadisam, cittakkhaṇato uddham abhāvena vā parittam. Atidighāyukopi hi satto atitena cittena jīvittha na jīvati na jīvissati, anāgatena jīvissati na jīvati na jīvittha, paccuppanna jīvati na jīvittha na jīvissati. Vuttañcetaṃ-

“Jīvitam attabhāvo ca, sukhadukkhā ca kevalā;

ekacittasamāyuttā, lahuso vattate khaṇo.

“Cullāsītisahassāni, kappā tiṭṭhanti ye marū;

natveva tepi jīvanti, dvīhi cittehi saṃyutā”ti. (mahāni. 10);

Tañca dukkhena saṃyutanti tañca jīvitam evaṃ animittamanaññātam kasiram parittañca samānampi situṇhaḍaṃsamakasādisamphassakhuppipāsāsāṅkhāradukkhavipariṇāmadukkhadukkhadukkhehi saṃyutam. Kiṃ vuttam hoti? Yasmā īdisam maccānam jīvitam, tasmā (2.0180) tvaṃ yāva taṃ parikkhayaṃ na gacchati, tāva dhammacariyameva brūhaya, mā puttamanusocāti.

581. Athāpi maññeyyāsi “sabbūpakaraṇehi puttam anurakkhantassāpi me so mato, tena socāmi”ti, evampi mā soci. **Na hi so upakkamo atthi, yena jātā na miyyare,** na hi sakkā kenaci upakkamena jātā sattā mā marantūti rakkhitunti vuttam hoti. Tato yasmā so “jaram patvā nāma, bhante, maraṇam anurūpaṃ, atidharo me putto mato”ti cintesi, tasmā āha “**jarampi patvā maraṇam, evaṃdhammā hi pāṇino**”ti, jaram patvāpi appatvāpi maraṇam, natthi ettha niyamoti vuttam hoti.

582. Idāni tamattham nidassanena sādheṇto “**phalānamiva pakkānan**”ti-ādī-māha. Tassattho- yathā phalānam pakkānam yasmā sūriyuggamanato pabhuti sūriyātapena santappamāne rukkhe pathavirasō ca āporaso ca pattato sākham sākhatō khandham khandhato mūlanti evaṃ anukkamena mūlato pathavimeva pavisati, ogamanato pabhuti pana pathavito mūlam mūlato khandhanti evaṃ anukkamena sākhpattapallavādīni puna ārohati, evaṃ ārohanto ca paripākagate phale vaṇṭamūlam na pavisati. Atha sūriyātapena tappamāne vaṇṭamūle pariḷāho uppajjati. Tena tāni phalāni pāto pāto niccakālam patanti, nesam pāto patanato bhayaṃ hoti, patanā bhayaṃ hotīti attho. Evaṃ jātānam maccānam niccam maraṇato bhayaṃ. Pakkaphalasadisā hi sattāti.

583-6. Kiñca bhiyyo “**yathāpi kumbhakārassa ...pe... jīvitan**”ti. Tasmā “**daharā ca ...pe... parāyaṇā**”ti evaṃ gaṇha, evañca gahetvā “**tesam maccu ...pe... ñātī vā pana ñātike**”ti evampi gaṇha. Yasmā ca na pitā tāyate puttam, ñātī vā pana ñātike, tasmā **pekkhatameva ...pe... niyati.**

Tattha ayaṃ yojanā- passamānānamyeva ñātīnam “amma, tātā”ti-ādīnā nayena puthu anekappakārakam lālapatameva maccānam ekameko (2.0181) macco yathā go vajjho evaṃ niyati, evaṃ passa, upāsaka, yāva atāṇo lokoti.

587. Tattha ye buddhapaccekabuddhādayo dhitisampannā, te “**evamabbhāhato loko maccunā ca jarāya ca,** so na sakkā kenaci parittāṇam kātun”ti yasmā jānanti, **tasmā dhīrā na socanti viditvā lokapariyāyam.** Imaṃ lokasabhāvaṃ ñatvā na socantīti vuttam hoti.

588. Tvaṃ pana **yassa maggam ...pe... paridevasi.** Kiṃ vuttam hoti? Yassa mātukucchiṃ āgatassa āgatamaggaṃ vā ito cavitvā aññattha gatassa gata-maggaṃ vā na jānāsi, tassa ime ubho ante asampassaṃ nirattham paridevasi.

Dhīrā pana te passantā viditvā lokapariyāyaṃ na socantīti.

589. Idāni “nirattham paridevasī”ti ettha vuttaparidevanāya niratthakabhāvaṃ sādheṇto “**paridevayamāno ce**”ti-ādimāha. Tattha **udabbaheti** ubbaheyya dhāreyya, attani sañjaneyyāti attho. **Sammūlho hiṃsamattānanti** sammūlho hutvā attānaṃ bādheṇto. **Kayirā ce naṃ vicakkhaṇoti** yadi tādiso kañci attham udabbahe, vicakkhaṇopi naṃ paridevaṃ kareyya.

590. **Na hi ruṇṇenā**ti etthāyaṃ yojanā- na pana koci **ruṇṇena** vā **sokena** vā **cetaso santim pappoti**, apica kho pana rodato socato ca **bhiyyo assa uppajjate dukkham, sarīrañca** dubbaṇṇiyādīhi **upahaññatī**ti.

591. **Na tena petā**ti tena paridevanena kālakatā na pārenti na yāpenti, na taṃ tesam upakārāya hoti. Tasmā niratthā paridevanāti.

592. Na kevalaṅca niratthā, anattampi āvahati. Kasmā? Yasmā **sokamappajham ...pe... vasamanvagū**. Tattha **anutthunantoti** anusocanto. **Vasamanvagū**ti vasaṃ gato.

593. Evampi (2.0182) niratthakattaṃ anattāhāvahattaṅca sokassa dassetvā idāni sokavinayattham ovadanto “**aññepi passā**”ti-ādimāha. Tattha **gamineti** gamike, paralokagamanasajje t̥hiteti vuttaṃ hoti. **Phandantevidha pāṇinoti** maraṇabhayena phandamāneyeva idha satte.

594. **Yena yenā**ti yenākārena maññanti “dīghāyuko bhavissati, arogo bhavissatī”ti. Tato taṃ aññathāyeva hoti, so evaṃ maññito maratipi, rogīpi hoti. Etādiso ayaṃ vinābhāvo maññitappaccanīkena hoti, passa, upāsaka, lokasabhāvanti evamettha adhippāyayojanā veditabbā.

596. **Arahato sutvā**ti imaṃ evarūpaṃ arahato dhammadesanaṃ sutvā. **Neso labbhā mayā itī**ti so peto “idāni mayā puna jīvatū”ti na labbhā iti parijānanto, vineyya paridevitaṃ vuttaṃ hoti.

597. Kiñca bhiyyo- “**yathā saraṇamādittaṃ ...pe... dhamṣaye**”ti. Tattha **dhīro** dhitisampadāya, **sapañño** sābhāvikapaññāya, **paṇḍito** bāhusaccapaññāya, **kusalo** cintakajātikatāya veditabbo. Cintāmayasutamayabhāvanāmayapaññāhi vā yojettabbaṃ.

598-9. Na kevalaṅca sokameva, **paridevaṃ ...pe... sallamattano**. Tattha **pajappanti taṇhaṃ**. **Domanassanti** cetasikadukkhaṃ. **Abbaheti** uddhare. **Sallanti** eta-meva tippakāraṃ dunnīharaṇat̥thena antovijjhanat̥thena ca sallaṃ. Pubbe vuttaṃ sattavidhaṃ rāgādisallaṃ vā. Etasmiñhi abbūl̥he salle abbūl̥hasallo ...pe... nibbutoti arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhāpesi. Tattha **asitoti** taṇhādīṭṭhīhi anissito. **Pappuyyā**ti pāpuṇitvā. Sesam idha ito pubbe vuttattā uttānatthameva, tasmā na vaṇṇitaṃ.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya sallasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Vāseṭṭhasuttavaṇṇanā

Evam (2.0183) **me sutanti** vāseṭṭhasuttaṃ. Kā uppatti? Ayameva yāssa nidāne vuttā atthavaṇṇanaṃ panassa vuttanayāni uttānatthāni ca padāni pariharantā karissāma. **icchānaṅgaloti** gāmassa nāmaṃ. Brāhmaṇamahāsālānaṃ **caṅkī tārukko todeyyoti** vohāranāmametaṃ. **Pokkharasāti jāṇussoṇīti** nemittikaṃ. Tesu kira eko himavantapasse pokkharāṇiyā padume nibbatto, aññataro tāpaso taṃ padumaṃ gahetvā tattha sayitaṃ dārakaṃ disvā saṃvaḍḍhetvā rañño dassesi. Pokkhare sayitattā “pokkharasāti”ti cassa nāmamakāsi. Ekassa ṭhānantare nemi-ttikaṃ. Tena kira jāṇussoṇināmaṃ purohitaṭṭhānaṃ laddhaṃ, so teneva paññāyi.

Te sabbepi aññe ca abhiññātā abhiññātā brāhmaṇamahāsālā kasmā icchāna-ṅgale paṭivasantīti? Vedasajjhāyanaparivīmaṃsanatthaṃ. Tena kira samayena kosalajanapade vedakā brāhmaṇā vedānaṃ sajjhāyakaraṇatthañca atthūpapari-kkhaṇatthañca tasmimyeva gāme sannipatanti. Tena tepi antarantarā attano bhogagāmato āgamma tattha paṭivasanti.

Vāseṭṭhabhāradvājānanti vāseṭṭhassa ca bhāradvājassa ca. **Ayamantarāka-thāti** yaṃ attano sahāyakabhāvānurūpaṃ kathaṃ kathentā anuvicariṃsu, tassā kathāya antarā vemajjheyeva ayaṃ aññā kathā udapādīti vuttaṃ hoti. **saṃsuddha-gahaṇikoti** saṃsuddhakucchiko, saṃsuddhāya brāhmaṇiyā eva kucchismiṃ nibbattoti adhippāyo. “Samavepākinīyā gahaṇiyā”ti-ādīsu hi udaraggi “gahaṇi”ti vuccati. Idha pana mātukucchi. **Yāva sattamāti** mātu mātā, pitu pitāti evaṃ paṭilo-mena yāva satta jātiyo. Ettha ca pitāmaho ca pitāmahī ca pitāmahā, tathā mātā-maho ca mātāmahī ca mātāmahā, pitāmahā ca mātāmahā ca pitāmahāyeva. Pitā-mahānaṃ yugaṃ **pitāmahayugaṃ**. **Yuganti** āyuppamāṇaṃ. Abhilāpamattameva cetāṃ, atthato pana pitāmahāyeva pitāmahayugaṃ. **Akkhittoti** jātiṃ ārabha “kiṃ so”ti kenaci anavaññāto (2.0184). **Anupakkuṭṭhoti** jātisandosavādena anupakku-ṭṭhapubbo. **Vatasampannoti** ācārasampanno. **Saññāpetunti** ñāpetuṃ bodhetuṃ, nirantaraṃ kātunti vuttaṃ hoti. **Āyāmāti** gacchāma.

600. Anuññātaṭṭhānanti “tevijjā tumhe”ti evaṃ mayaṃ ācariyehi ca anuññātā attanā ca paṭijānimhāti attho. **Asmāti** bhavāma. **Ubhoti** dvepi janā. **Ahaṃ pokkharasātissa, tārukkhassāyaṃ māṇavoti** ahaṃ pokkharasātissa jeṭṭhantevāsī aggasisso, ayaṃ tārukkhassāti adhippāyena bhaṇati ācariyasampattiṃ attano sampattiñca dīpento.

601. Tevijjānanti tivedānaṃ. **Kevalinoti** niṭṭhaṅgatā. **Asmaseti** amha bhavāma. Idāni taṃ kevalibhāvaṃ vitthārento āha- “**padakasmā ...pe... sādīsā**”ti. Tattha **jappeti** vede. **Kammunāti** dasavidhena kusalakammamāpathakammunā. Ayañhi pubbe sattavidhaṃ kāyavacīkammaṃ sandhāya “yato kho bho silavā hoti”ti āha. Tividhaṃ manokammaṃ sandhāya “vatasampanno”ti āha. Tena samannāgato hi ācārasampanno hoti.

602-5. Idāni taṃ vacanantarena dassento āha- “**ahañca kammunā brūmī**”ti.

Khayātīntanti ūnabhāvaṃ atītaṃ, paripuṇṇanti attho. **Peccā**ti upagantvā. **Namassa-**ntīti namo karonti. **Cakkhuṃ loke samuppannanti** avijjandhakāre loke, taṃ andhakāraṃ vidhamitvā lokassa diṭṭhadhammikādi-atthasandassanena cakkhu hutvā samuppannaṃ.

606. Evaṃ abhitthavitvā vāseṭṭhena yācito bhagavā dvepi jane saṅgaṇhanto āha- “**tesaṃ vo ahaṃ byakkhissaṃ**” ti-ādi. Tattha **byakkhissanti** byākarissāmi. **Anu-**pubbanti tiṭṭhatu tāva brāhmaṇacintā, kiṭapaṭaṅgatiṇarukkato pabhuti vo anupubbaṃ byakkhissanti evamettha adhippāyo veditabbo, evaṃ vitthārakathāya vinetabbā hi te māṇavakā. **Jātivibhaṅganti** jātivitthāraṃ. **Aññamaññā hi jātiyoti** tesaṃ tesañhi pāṇānaṃ jātiyo aññā aññā nānappakārāti attho.

607. Tato (2.0185) pāṇānaṃ jātivibhaṅge kathetabbe “**tiṇarukkhepi jānāthā**” ti anupādinnakānaṃ tāva kathetuṃ āraddho. Taṃ kimatthamiti ce? Upādinnesu sukhañāpanatthaṃ.

Anupādinnesu hi jātibhede gahite upādinnesu so pākaṭataro hoti. Tattha **tiṇāni** nāma antopheggūni bahisārāni. Tasmā tālanāḷikerādayopi tiṇasaṅgamaṃ gacchanti. **Rukkhā** nāma bahipheggū antosārā. Tiṇāni ca rukkhā ca tiṇarukkhā. Te upayogabahuvacanena dassento āha- “**tiṇarukkhepi jānāthā**” ti. **Na cāpi paṭijānareti** “mayaṃ tiṇā, mayaṃ rukkhā” ti evampi na paṭijānanti. **Liṅgaṃ jātimayanti** apaṭijānantānampi ca tesamaṃ jātimayameva saṅghānaṃ attano mūlabhūtatīṇādisa-disameva hoti. Kiṃ kāraṇaṃ? **Aññamaññā hi jātiyo**, yasmā aññā tiṇajāti, aññā rukkhajāti; tiṇesupi aññā tālajāti, aññā nāḷikerajātīti evamaṃ vitthāretabbaṃ.

Tena kiṃ dīpeti? Yaṃ jātivasena nānā hoti, taṃ attano paṭiññaṃ paresamaṃ vā upadesamaṃ vināpi aññajātito visesena gayhati. Yadi ca jātiyā brāhmaṇo bhavēya, sopi attano paṭiññaṃ paresamaṃ vā upadesamaṃ vinā khattiyato vessasuddato vā visesena gayheyya, na ca gayhati, tasmā na jātiyā brāhmaṇoti. Parato pana “yathā etāsu jātīsū” ti imāya gāthāya etamatthaṃ vacībhedeneva āvikarissati.

608. Evamaṃ anupādinnesu jātibhedaṃ dassetvā upādinnesu taṃ dassento “**tato kīṭe**” ti evamaḍimāha. Tattha **kīṭāti** kimayo. **Paṭaṅgāti** paṭaṅgāyeva. **Yāva kunthakipillike**ti kunthakipillikaṃ pariyaṇtaṃ katvāti attho.

609. **Khuddaketi** kāḷakakaṇḍakādayo. **Mahallaketi** sasabīḷārādayo. Sabbe hi te anekavaṇṇā.

610. **Pādūdareti** udarapāde, udaraṃyeva yesamaṃ pādāti vuttaṃ hoti. **Dīghapiṭṭhiketi** sappānañhi sīsato yāva naṅguṭṭhā piṭṭhi eva hoti, tena te “dīghapiṭṭhikā” ti vuccanti. Tepi anekappakārā āsivisādibhedena.

611. **Odaketi** (2.0186) udakamhi jāte. Macchāpi anekappakārā rohitamacchādibhedena.

612. **Pakkhīti** sakuṇe. Te hi pakkhānaṃ atthitāya “pakkhī” ti vuccanti. Pattehi yantīti **pattayānā**. Vehāse gacchantīti **vihaṅgamā**. Tepi anekappakārā kākādibhedena.

613. Evamaṃ thalajalākāsagocarānaṃ pāṇānaṃ jātibhedaṃ dassetvā idāni yenādhippāyena taṃ dassesi, taṃ āvikaronto “**yathā etāsū**” ti gāthamāha. Tassattho saṅkhepato pubbe vuttādhippāyavaṇṇanāvaseneva veditabbo.

614-6. Vitthārato panettha yaṃ vattabbaṃ, taṃ sayameva dassento “**na kesehī**” ti-ādimāha. Tatrāyaṃ yojanā- yaṃ vuttaṃ “natthi manussesu liṅgaṃ jātimayaṃ puthū” ti, taṃ evamaṃ natthīti veditabbaṃ. Seyyathidaṃ, **na kesehīti**. Na hi “brāhmaṇānaṃ īdisā kesā honti, khattiyānaṃ īdisā” ti niyamo atthi yathā hatthi-assamigādīnanti iminā nayena sabbaṃ yojetabbaṃ. **Liṅgaṃ jātimayaṃ neva, yathā aññāsu jātīsū**ti idaṃ pana vuttassevatthassa nigamananti veditabbaṃ. Tassa yojanā-tadeva yasmā imehi kesādīhi natthi manussesu liṅgaṃ jātimayaṃ puthu, tasmā veditabbametamaṃ “brāhmaṇādibhedesu manussesu liṅgaṃ jātimayaṃ neva yathā aññāsu jātīsū” ti.

617. Idāni evamaṃ jātibhede asantepi brāhmaṇo khattiyoti idaṃ nānattaṃ yathā jātaṃ, taṃ dassetuṃ “**paccattan**” ti gāthamāha. Tassattho- etaṃ tiracchānānaṃ viya yonisiddhameva kesādisaṅghānānattaṃ manussesu brāhmaṇādīnaṃ attano attano sarīresu na vijjati. Avijjamānepi pana etasmiṃ yadetaṃ brāhmaṇo khatti-

yoti nānattavidhānapariyāyaṃ vokāraṃ, taṃ vokārañca manussesu **samaññāya pavuccati, vohāramattena** vuccatīti.

619-625. Ettāvata (2.0187) bhagavā bhāradvājassa vādaṃ niggahetvā idāni yadi jātiyā brāhmaṇo bhaveyya, ājīvasīlācāravipannopi brāhmaṇo bhaveyya. Yasmā pana porāṇā brāhmaṇā tassa brāhmaṇabhāvaṃ na icchanti loke ca aññepi paṇḍitamanussā, tasmā vāseṭṭhassa vādapaggahaṇatthaṃ taṃ dassento “**yo hi koci manussesū**”ti-ādikā aṭṭha gāthāyo āha. Tattha **gorakkhanti** khetta-rakkhaṃ, kasikkamanti vuttaṃ hoti. Pathavī hi “go”ti vuccati, tappabhedo ca khettaṃ. **Puthusippenāti** tantavāyakammādinānāsippena. **Vohāranti** vaṇijjaṃ. **Parapessenāti** paresaṃ veyyāvaccena. **Issatthanti** āvudhajīvikaṃ, usuñca sattiñcāti vuttaṃ hoti. **Porohiccenāti** purohitakamma.

626. Evaṃ brāhmaṇasamayena ca lokavohārena ca ājīvasīlācāravipannassa abrāhmaṇabhāvaṃ sādhetvā evaṃ sante na jātiyā brāhmaṇo, guṇehi pana brāhmaṇo hoti. Tasmā yattha yattha kule jāto yo guṇavā, so brāhmaṇo, ayamettha ñāyoti evametaṃ ñāyaṃ atthato āpādetvā puna tadeva ñāyaṃ vacībhedena pakā-sento āha “**na cāhaṃ brāhmaṇaṃ brūmi**” ti.

Tassattho- ahaṃ pana yvāyaṃ catūsu yonīsu yattha katthaci jāto, tatrāpi vā vise-sena yo brāhmaṇasamaññitāya mātari sambhūto, taṃ **yonijaṃ mattisambhavaṃ** yā cāyaṃ “ubhato sujāto”ti-ādinā (dī. ni. 1.303; ma. ni. 2.424) nayena brāhma-ṇehi brāhmaṇassa parisuddha-uppattimaggasañkhātā yoni kathiyati, “saṃsuddha-gahaṇiko”ti iminā ca mātusampatti, tatopi jātasambhūtattā “yonijo mattisambhavo”-ti ca vuccati, tampi yonijaṃ mattisambhavaṃ iminā ca yonijamattisambhavama-ttena **brāhmaṇaṃ na brūmi**. Kasmā? Yasmā “bho bho”ti vacanamattena aññehi sakiñcanehi visiṭṭhattā **bhovādī nāma so hoti, sace hoti sakiñcano**. Yo panāyaṃ yattha katthaci kule jātopi rāgādikiñcanābhāvena akiñcano, sabbagahaṇapaṭini-ssaggena ca anādāno, **akiñcanaṃ anādānaṃ tamahaṃ brūmi brāhmaṇaṃ**. Kasmā? Yasmā bāhitapāpoti.

627. Kiñca (2.0188) bhiyyo- “**sabbasaṃyojanaṃ chetvā**”ti-ādikā sattavīsati gāthā. Tattha **sabbasaṃyojananti** dasavidhaṃ saṃyojanaṃ. **Na paritassatīti** taṇhāya na tassati. **Tamahanti** taṃ ahaṃ rāgādīnaṃ saṅgānaṃ atikkantattā **saṅgā-tigaṃ**, catunnampi yogānaṃ abhāvena **visaṃyuttaṃ brāhmaṇaṃ** vadāmīti attho.

628. **Naddhinti** nayhanabhāvena pavattaṃ kodhaṃ. **Varattanti** bandhanabhā-vena pavattaṃ taṇhaṃ. **Sandānaṃ sahanukkamanti** anusayānukkamasahitaṃ dvāsaṭṭhidiṭṭhisandānaṃ, idaṃ sabbampi chinditvā ṭhitaṃ avijjāpalighassa ukkhi-ttattā **ukkhitpalighaṃ** catunnaṃ saccānaṃ buddhattā **buddhaṃ** ahaṃ brāhmaṇaṃ vadāmīti attho.

629. **Aduṭṭhoti** evaṃ dasahi akkosavatthūhi **akkosañca** pāṇi-ādīhi pothanañca andubandhanādīhi **bandhanañca** yo akuddhamānaso hutvā adhivāsesi, khantiba-lena samannāgatattā **khantībalaṃ**, punappunaṃ uppattiyā anīkabhūtena teneva khantībalānīkena samannāgatattā **balānikaṃ taṃ** evarūpaṃ ahaṃ brāhmaṇaṃ vadāmīti attho.

630. **Vatantanti** dhutavatena samannāgataṃ, catupārisuddhisīlena **sīlavantaṃ**,

taṇhā-ussadābhāvena **anussadam**, chaḷindriyadamanena **dantam**, koṭiyam
ṭhiteṇa attabhāvena **antimasārīram** tamahaṃ brāhmaṇam vadāmīti attho.

631. Yo na limpatīti evameva yo abbhantare duvidhepi kāme na limpati, tasmim
kāme na saṇṭhāti, tamahaṃ brāhmaṇam vadāmīti attho.

632. Dukkhasāti khandhadukkhasa. **Pannabhāranti** ohitakkhandhabhāram
catūhi yogehi sabbakilesehi vā **visaṃyuttam** tamahaṃ brāhmaṇam vadāmīti attho.

633. Gambhīrapaññanti gambhīresu khandhādīsu pavattāya paññāya samannā-
gataṃ, dhammojapaññāya **medhāvim**, “ayaṃ duggatīyā, ayaṃ sugatīyā, ayaṃ
nibbānassa maggo, ayaṃ amaggo”ti evaṃ magge amagge ca chekatāya **maggā-
maggassa** (2.0189) **kovidam**, arahattasaṅkhātam **uttamatthamanuppattam**
tamahaṃ brāhmaṇam vadāmīti attho.

634. Asaṃsaṭṭhanti dassanasavanasamullāpaparibhogakāyasaṃsaggānam
abhāvena asaṃsaṭṭham. **Ubhayanti** gihīhi ca anagārehi cāti ubhayehipi asaṃ-
saṭṭham. **Anokasārīnti** anālayacāriṃ, **taṃ** evarūpaṃ ahaṃ brāhmaṇam vadāmīti
attho.

635. Nidhāyāti nikkhipitvā oropetvā. **Tasesu thāvaresu cāti** taṇhātāsena tasesu
taṇhābhāvena thiratāya thāvaresu. **Yo na hantīti** yo evaṃ sabbasattesu vigatapa-
ṭighatāya nikkhittadaṇḍo neva kañci sayam hanati, na aññena ghātetī, tamahaṃ
brāhmaṇam vadāmīti attho.

636. Aviruddhanti āghātavasena viruddhesupi lokiyamahājanesu āghātābhā-
vena aviruddham, hatthagate daṇḍe vā satthe vā avijjamānepi paresam pahāradā-
nato aviratattā **attadaṇḍesu** janesu **nibbutam** nikkhittadaṇḍam, pañcannaṃ
kandhānam “ahaṃ maman”ti gahitattā **sādānesu**, tassa gahaṇassa abhāvena
anādānam taṃ evarūpaṃ ahaṃ brāhmaṇam vadāmīti attho.

637. Āraggāti yassete rāgādayo ayañca paraguṇamakkaṇalakkhaṇo makkho
āraggā sāsapo viya papatito, yathā sāsapo āragge na santiṭṭhati, evaṃ citte na
tiṭṭhati, tamahaṃ brāhmaṇam vadāmīti attho.

638. Akakkasanti aphaṇusaṃ. **Viññāpaninti** atthaviññāpaniṃ. **Saccanti** bhūtam.
Nābhisajeti yāya girāya aññaṃ kujjhāpanavasena na laggāpeyya. Khīṇāsavo
nāma evarūpameva giraṃ bhāseyya. Tasmā tamahaṃ brāhmaṇam vadāmīti attho.

639. Sātakābharaṇādīsu dīgham vā rassam vā, maṇimuttādīsu **aṇuṃ vā thūlam**
vā mahagga-appagghavasena **subham vā asubham vā** yo puggalo imasmim (2.019)
loke parapariggahitam **nādiyati**, tamahaṃ brāhmaṇam vadāmīti attho.

640. Nirāsāsanti nittaṇham. **Visaṃyuttanti** sabbakilesehi viyuttam tamahaṃ
brāhmaṇam vadāmīti attho.

641. Ālayāti taṇhā. **Aññāya akathamkathīti** aṭṭha vatthūni yathābhūtam jānitvā
aṭṭhavatthukāya vicikicchāya nibbicicchō. **Amatogadhamanuppattanti** amataṃ
nibbānam ogahetvā anuppattam tamahaṃ brāhmaṇam vadāmīti attho.

642. Ubhoti dvepi puññāni pāpāni ca chaḍḍetvāti attho. **Saṅgati** rāgādibhedam
saṅgam. **Upaccagāti** atikkanto. Tamahaṃ vaṭṭamūlasokena **asokam**, abbhantare
rāgarajādīnam abhāvena **virajam**, nirupakkilesatāya **suddham** brāhmaṇam vadā-
mīti attho.

643. Vimalanti abbhādimalavirahitaṃ. **Suddhanti** nirupakkilesaṃ. **Vippasannanti** pasannacittaṃ. **Anāvilanti** kilesāvilattavirahitaṃ. **Nandībhavaparikkhīṇanti** tīsu bhavesu parikkhīṇataṇhaṃ tamahaṃ brāhmaṇaṃ vadāmīti attho.

644. Yo bhikkhu **imaṃ rāgapalipathañ**ceva kilesa**duggañ**ca saṃsāra**vaṭṭañ**ca catunnaṃ saccānaṃ appaṭivijjhanaka**mohañ**ca atīto, cattāro oghe

tiṇṇo hutvā pāraṃ anuppatto, duvidhena jhānena **jhāyī**, taṇhāya abhāvena **anejo**, kathaṃkathāya abhāvena **akathaṃkathī**, upādānānaṃ abhāvena anupādiyitvā kilesanibbānena **nibbuto**, tamaḥaṃ brāhmaṇaṃ vadāmi attho.

645. Yo puggalo, **idha** loke, ubhopi **kāme** hitvā **anāgāro** hutvā paribbajati, taṃ parikkhīṇakāmañceva parikkhīṇabhavañca ahaṃ brāhmaṇaṃ vadāmi attho.

646. Yo (2.0191) **idha** loke chadvārikaṃ **taṇhaṃ** jahitvā gharāvāsena anattiko **anāgāro** hutvā paribbajati, taṇhāya ceva bhavassa ca parikkhīṇattā **taṇhābhavaparikkhīṇaṃ** tamaḥaṃ brāhmaṇaṃ vadāmi attho.

647. Mānusakam **yoganti** mānusakam āyuñceva pañcavidhakāmaguṇe ca. Dibbayogepi eseva nayo. **Upaccagāti** yo mānusakam yogaṃ hitvā dibbaṃ atikkanto, taṃ sabbehi catūhi yogehi viṣaṃyuttaṃ ahaṃ brāhmaṇaṃ vadāmi attho.

648. Ratinti pañcakāmaguṇaratiṃ. **Aratinti** araññavāse ukkaṇṭhitattaṃ. **Sitibhū-**
tanti nibbutaṃ, **nirupadhinti** nirupakkilesaṃ, **vīranti** taṃ evarūpaṃ sabbaṃ khandhalokaṃ abhibhavitvā ṭhitaṃ vīriyavantaṃ ahaṃ brāhmaṇaṃ vadāmi attho.

649. Yo vedīti yo sattānaṃ sabbākārena cutiñca paṭisandhiñca pākaṭaṃ katvā jānāti, **tamaḥaṃ** alaggatāya **asattaṃ**, paṭipattiyā suṭṭhu gatattā **sugataṃ**, catunnaṃ saccānaṃ buddhatāya **buddhaṃ** brāhmaṇaṃ vadāmi attho.

650. Yassāti yassete devādayo gatiṃ na jānanti, **tamaḥaṃ** āsavānaṃ khīṇatāya **khīṇāsavaṃ**, kilesehi ārakattā **arahantaṃ** brāhmaṇaṃ vadāmi attho.

651. Pureti atītakhandhesu. **Pacchāti** anāgatesu. **Majjheti** paccuppannesu. **Kiñcananti** yassetesu ṭhānesu taṇhāgāhasaṅkhātaṃ kiñcanaṃ natthi. **Tamaḥaṃ** rāgakiñcanādīhi **akiñcanaṃ**. Kassaci gahaṇassa abhāvena **anādānaṃ** brāhmaṇaṃ vadāmi attho.

652. Acchambhitattena usabhasadisatāya **usabhaṃ**, uttamaṭṭhena **pavaraṃ**, vīriyasampattiyā **vīraṃ**, mahantānaṃ silakkhandhādīnaṃ esitattā **mahesiṃ**, tiṇṇaṃ mārānaṃ vijitattā **vijitāvinaṃ**, ninhātakilesatāya **nhātakam**, catusaccabuddhatāya **buddhaṃ taṃ** evarūpaṃ brāhmaṇaṃ vadāmi attho.

653. Yo pubbenivāsaṃ pākaṭaṃ katvā jānāti, chabbīsasidevalokabhedaṃ **saggaṃ**, catubbidhaṃ **apāyañca** dibbacakkhunā **passati**, **atho jātikkhaya-**
saṅkhātaṃ arahattaṃ **patta**, tamaḥaṃ brāhmaṇaṃ vadāmi attho.

654. Evaṃ (2.0192) bhagavā guṇato brāhmaṇaṃ vatvā “ye ‘jātito brāhmaṇo’ti abhinivesaṃ karonti, te idaṃ vohāramattaṃ ajānantā, sā ca nesaṃ diṭṭhi duddiṭṭhi”ti dassento “**samaññā hesā**”ti gāthādvayamāha. Tassattho- “yadidaṃ brāhmaṇo khattiyo bhāradvājo vāseṭṭho”ti **nāmagottaṃ pakappitaṃ**, **samaññā hesā lokasmim**, paññattivohāramattanti veditabbaṃ. Kasmā? Yasmā **sammuccā samudāgataṃ** samanuññāya āgataṃ. Tañhi **tattha tattha** jātakāleyevassa ñātisālohi-tehi **pakappitaṃ** kataṃ. No cetaṃ evaṃ pakappeyyuṃ, na koci kañci disvā “ayaṃ brāhmaṇo”ti vā “bhāradvājo”ti vā jāneyya.

655. Evaṃ pakappitañcetaṃ **dīgharattamanusayitaṃ diṭṭhigatamajānataṃ**, “pakappitaṃ nāmagottaṃ, nāmagottamattametaṃ saṃvohāratthaṃ pakappin”ti ajānantānaṃ sattānaṃ hadaye dīgharattaṃ diṭṭhigatamanusayitaṃ, tassa anu-sayitattā taṃ nāmagottaṃ **ajānantā te pabruvanti “jātiyā hoti brāhmaṇo”**ti, ajāna-

ntāyeva evaṃ vadantīti vuttaṃ hoti.

656-7. Evaṃ “ye ‘jātito brāhmaṇo’ti abhinivesaṃ karonti, te idaṃ vohāramattama-jānanta, sā ca nesaṃ diṭṭhi duddiṭṭhi”ti dassetvā idāni nippariyāyameva jāti-vādaṃ paṭikkhipanto kammavādañca niropento “**na jaccā**”ti-ādimāha. Tattha “kammunā brāhmaṇo hoti, kammunā hoti abrahmaṇo”ti imissā upaḍḍhagāthāya atthavitthāraṇatthaṃ “**kassako kammunā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **kammunā**ti paccuppannaena kasikammādinibbattakacetanākammunā.

659. Paṭiccasamuppādadassāti “iminā paccayena evaṃ hoti”ti evaṃ paṭiccasamuppādadassāvino. **Kammavipākakovidā**ti sammānāvamānārahe kule kammavāsena uppatti hoti, aññāpi hīnapaṇītatā hīnapaṇīte kamme vipaccamāne hotīti evaṃ kammavipākakusalā.

660. “Kammunāvattati”ti gāthāya pana “**loko**”ti vā “**pajā**”ti vā “**sattā**”ti vā eko-yeva attho, vacanamattameva nānaṃ. Purimapadena cettha (2.0193) “atthi brahmā mahābrahmā ...pe... seṭṭho sajitā vasī pitā bhūtabhabyānan”ti (dī. ni. 1.42) imissā diṭṭhiyā nisedho veditabbo. Kammunā hi vattati tāsu tāsu gatisu uppajjati loko, tassa ko sajitāti? Dutiyena “evaṃ kammunā uppannopi ca pavattiyampi atīta-paccuppannabhedena kammunā eva pavattati, sukhadukkhāni paccanubhonto hīnapaṇītādibhāvaṃ āpajjanto pavattati”ti dasseti. Tatiyena tamevatthaṃ nigameti “evaṃ sabbathāpi kammanibandhanā sattā kammeneva baddhā hutvā pavattanti, na aññathā”ti. Catutthena tamatthaṃ upamāya vibhāveti **rathassāṇiva yāyato**ti. Yathā rathassa yāyato āṇi nibandhanaṃ hoti, na tāya anibaddho yāti, evaṃ lokassa uppajjato ca pavattato ca kammaṃ nibandhanaṃ, na tena anibaddho uppajjati nappavattati.

661. Idāni yasmā evaṃ kammanibandhano loko, tasmā seṭṭhena kammunā seṭṭhabhāvaṃ dassento “**tapenā**”ti gāthādvayamāha. Tattha **tapenā**ti indriyasamvarena. **Brahmacariyenā**ti sikkhānissitena vuttāvasesaseṭṭhacariyena. **Samyamenā**ti sīlena. **Damenā**ti paññāya. **Etena** seṭṭhaṭṭhena brahmabhūtena kammunā **brāhmaṇo hoti**. Kasmā? Yasmā **etaṃ brāhmaṇamuttamaṃ**, yasmā etaṃ kammaṃ uttamo brāhmaṇabhāvoti vuttaṃ hoti. “Brahmānan”tipi pāṭho, tassattho- brahmaṃ ānetīti brahmānaṃ, brahmabhāvaṃ āneti āvahati detīti vuttaṃ hoti.

662. Dutiyagāthāya **santoti** santakilesa. **Brahmā sakkoti** brahmā ca sakko ca. Yo evarūpo, so na kevalaṃ brāhmaṇo, apica kho brahmā ca sakko ca so vijānataṃ paṇḍitānaṃ, evaṃ vāseṭṭha jānāhīti vuttaṃ hoti. Sesam vuttanayamevāti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya vāseṭṭhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Kokālikasuttavaṇṇanā

Evam (2.0194) **me sutanti** kokālikasuttam. Kā uppatti? Imassa suttassa uppatti atthavaṇṇanāyameva āvi bhavissati. Atthavaṇṇanāya cassa **evam me sutanti**-ādi vuttanayameva. **Atha kho kokālikoti** ettha pana ko ayam kokāliko, kasmā ca upasaṅkamīti? Vuccate- ayam kira kokālikaraṭṭhe kokālikanagare kokālikasetṭhissa putto pabbajitvā pitarā kārāpīte vihāreyeva paṭivasati “cūḷakokāliko”ti nāmena, na devadattassa sisso. So hi brāhmaṇaputto “mahākokāliko”ti paññāyi.

Bhagavati kira sāvattiyam viharante dve aggasāvaka pañcamattehi bhikkhusattehi saddhiṃ janapadacārikaṃ caramānā upakaṭṭhāya vassūpanāyikāya vivekavāsam vasitukāmā te bhikkhū uyyojetvā attano pattacivaramādāya tasmim jana-pade taṃ nagaram patvā taṃ vihāram agamaṃsu. Tattha te kokālikena saddhiṃ sammoditvā taṃ āhaṃsu- “āvuso, mayaṃ idha temāsam vasissāma, mā kassaci āroceyyāsī”ti. So “sādhū”ti paṭissuṇitvā temāse atīte itaradivasam pageva nagaram pavisitvā ārocesi- “tumhe aggasāvake idhāgantvā vasamāne na jānittha, na te koci paccayenāpi nimanteti”ti. Nagaravāsino “kasmā no, bhante, nārocayitthā”ti. Kiṃ ārocitena, kiṃ nāddasatha dve bhikkhū vasante, nanu ete aggasāvakaṭi. Te khippam sannipatitvā sappiguḷavatthādīni ānetvā kokālikassa purato nikkhipiṃsu. So cintesi- “paramappicchā aggasāvaka ‘payuttavācāya uppanno lābho’ti ṇatvā na sādīyissanti, asādīyantā addhā ‘āvāsikassa dethā’ti bhaṇissanti, handāham imaṃ lābham gāhāpetvā gacchāmi”ti. So tathā akāsi, therā disvāva payuttavācāya uppannabhāvaṃ ṇatvā “ime paccayā neva amhākaṃ na kokālikassa vaṭṭanti”ti cintetvā “āvāsikassa dethā”ti avatvā paṭikkhipitvā pakkamiṃsu. Tena kokāliko “kathaṅhi nāma attanā aggaṇhantā mayhampi na dāpesun”ti domanassam uppādesi.

Te (2.0195) bhagavato santikaṃ agamaṃsu. Bhagavā ca pavāretvā sace attanā janapadacārikaṃ na gacchati, aggasāvake peseti- “caratha, bhikkhave, cārikaṃ bahujanahitāyā”ti-ādīni (mahāva. 32) vatvā. Idamāciṇṇam tathāgatānam. Tena kho pana samayena attanā agantukāmo hoti. Atha kho ime punadeva uyyojesi- “gacchatha, bhikkhave, caratha cārikan”ti. Te pañcamattehi bhikkhusattehi saddhiṃ cārikaṃ caramānā anupubbena tasmim raṭṭhe tameva nagaram agamaṃsu. Nāgarā there sañjānitvā saha parikkhārehi dānam sajjetvā nagaramajjhe maṇḍapaṃ katvā dānam adaṃsu, therānaṅca parikkhāre upanāmesuṃ. Therā gahetvā bhikkhusaṅghassa adaṃsu. Taṃ disvā kokāliko cintesi- “ime pubbe appicchā ahesuṃ, idāni lobhābhibhūtā pāpicchā jātā, pubbepi appicchasantuṭṭhā pavivittasadisā maṅṅhe, ime pāpicchā asantaguṇaparidīpakā pāpabhikkhū”ti. So there upasaṅkamitvā “āvuso, tumhe pubbe appicchā santuṭṭhā pavivittā viya ahuvattha, idāni panattha pāpabhikkhū jātā”ti vatvā pattacivaramādāya tāvadeva taramānarūpo nikkhamitvā gantvā “bhagavato etamattham ārocessāmi”ti sāvattābhimukho gantvā anupubbena bhagavantam upasaṅkami. Ayamettha kokāliko, iminā kāraṇena upasaṅkami. Tena vuttam “**atha kho kokāliko bhikkhu yena bhagavā tenupasaṅkamī**”ti-ādi.

Bhagavā taṃ turitaturitam āgacchantam disvāva āvajjetvā aññāsī- “aggasāvake akkositukāmo āgato”ti. “Sakkā nu kho paṭisedhetun”ti ca āvajjento “na sakkā,

theresu aparajjhivā āgato, ekamsena padumaniraye uppajjissatī”ti addasa. Evaṃ disvāpi pana “sāriputtamoggallānepi nāma garahantaṃ sutvā na nisedheti”ti parūpavādamocanattaṃ ariyūpavādassa mahāsāvajjabhāvadassanattañca “**mā hevan**”ti-ādinā nayena tikkhattuṃ paṭisedhesi. Tattha **mā hevanti** mā evamāha, mā evaṃ abhaṇṭi attho. **Pesalā**ti piyasīlā. **Saddhāyikoti** saddhāgamakaro, pasādāvahoti vuttaṃ hoti. **Paccayikoti** paccayakaro, “evametan”ti sannitṭhāvahoti vuttaṃ hoti.

Acirapakkantassāti pakkantassa sato na cireneva **sabbo kāyo phuṭo aho**sīti kesaggamattampi okāsaṃ avajjetvā sakalasarīraṃ aṭṭhīni (2.0196) bhinditvā uggaṭāhi pīlakāhi ajjhotthaṭaṃ aho. Tattha yasmā buddhānubhāvena tathārūpaṃ kammaṃ buddhānaṃ sammukhībhāve vipākaṃ na deti, dassanūpacāre pana vijahitamatte deti, tasmā tassa acirapakkantassa pīlakā uṭṭhahiṃsu. Teneva vuttaṃ “acirapakkantassa ca kokālikassā”ti. Atha kasmā tattheva na aṭṭhāsīti ce? Kammānubhāvena. Okāsakatañhi kammaṃ avassaṃ vipaccati, taṃ tassa tattha ṭhātuṃ na deti. So kammānubhāvena codiyamāno uṭṭhāyāsānā pakkāmi. **Kaḷāyamatti**yoti caṇakamattiyo. **Beluvasalāṭukamatti**yoti taruṇabeluvamattiyo. **Pabhijjimsū**ti bhijjimsu. Tāsu bhinnāsu sakalasarīraṃ panasapakkaṃ viya aho. So pakkena gattena anayabyasanaṃ patvā dukkhābhibhūto jetavanadvārakoṭṭhake sayi. Atha dhammassavanattaṃ āgatāgatā manussā taṃ

disvā “dhi kokālika, dhi kokālika, ayuttamakāsi, attanoyeva mukhaṃ nissāya anayabyasanaṃ pattosī”ti āhaṃsu. Tesam sutvā ārakkhadevatā dhikkāraṃ akāṃsu, ārakkhadevatānaṃ ākāsaṭṭhadevatāti iminā upāyena yāva akaniṭṭhabhavanā eka-dhikkāro udapādi.

Tadā ca turū nāma bhikkhu kokālikassa upajjhāyo anāgāmi-phalaṃ patvā suddhāvāsesu nibbatto hoti. Sopi samāpattiyā vuṭṭhito taṃ dhikkāraṃ sutvā āgamma kokālikaṃ ovadi sārīputtamoggallānesu cittappasādajananatthaṃ. So tassāpi vacanaṃ aggahetvā aññadatthu tameva aparādhetvā kālaṃ katvā padumaniraye uppajji. Tenāha- “**atha kho kokāliko bhikkhu tenevābādheṇa ...pe... āghātetvā**”ti.

Atha kho brahmā sahampatīti ko ayaṃ brahmā, kasmā ca bhagavantaṃ upasaṅkamtivā etadavocāti? Ayaṃ kassapassa bhagavato sāsane sahako nāma bhikkhu anāgāmī hutvā suddhāvāsesu uppanno, tattha naṃ “sahampati brahmā”ti sañjānanti. So pana “ahaṃ bhagavantaṃ upasaṅkamtivā padumanirayaṃ kittessāmi, tato bhagavā bhikkhūnaṃ ārocessati. Kathānusandhikusalā bhikkhū tatthāyuppannānaṃ pucchissanti, bhagavā ācikkhanto ariyūpavāde ādīnavaṃ pakāsessati”ti iminā kāraṇena bhagavantaṃ upasaṅkamtivā (2.0197) etadavoca. Bhagavā tatheva akāsi, aññataropi bhikkhu pucchi. Tena ca puṭṭho “**seyyathāpi bhikkhū**”ti-ādimāha.

Tattha **vīsatikhārikoti** māgadhakena patthena cattāro patthā kosalaratṭhe eko pattho hoti, tena patthena cattāro patthā āḷhakaṃ, cattāri āḷhakāni doṇaṃ, catu-doṇā mānikā, caturmānikā khārī, tāya khāriyā vīsatikhāriko. **Tilavāhoti** tilasakaṭaṃ. **Abbudo nirayoti** abbudo nāma koci paccekanirayo natthi, avīcimhiyeva abbudagaṇanāya paccanokāso pana “abbudo nirayo”ti vutto. Esa nayo **nirabbudādisu**.

Tattha vassagaṇanāpi evaṃ veditabbā- yatheva hi sataṃ satasahassāni koṭi hoti, evaṃ sataṃ satasahassakoṭiyo pakoṭi nāma hoti, sataṃ satasahassapakoṭiyo koṭippakoṭi nāma, sataṃ satasahassakoṭippakoṭiyo nahutaṃ, sataṃ satasahassanahutāni ninnahutaṃ, sataṃ satasahassaninnahutāni ekaṃ abbudaṃ, tato vīsatiṅgaṇaṃ nirabbudaṃ. Esa nayo sabbattha. Keci pana “tattha tattha parideva-nānattenapi kammakaraṇanānattenapi imāni nāmāni laddhāni”ti vadanti, apare “sītanarakā eva ete”ti.

Athāparanti tadatthavisesatthadīpakam gāthābandhaṃ sandhāya vuttaṃ. Pāṭhasena vuttavīsatiṅgāthāsu hi ettha “sataṃ sahassāna”ti ayamekā eva gāthā vuttatthadīpikā, sesā visesatthadīpikā eva, avasāne gāthādvayameva pana mahā-aṭṭhakathāyaṃ vinicchitapāṭhe natthi. Tenāvocumha “vīsatiṅgāthāsū”ti.

663. Tattha **kuṭhārīti** attacchedakaṭṭhena kuṭhārisadisā pharusavācā. **Chindatīti** kusalamūlasaṅkhātaṃ attano mūlaṃyeva nikantati.

664. **Nindiyanti** ninditabbaṃ. **Taṃ vā nindati yo pasamsiyoti** yo uttamaṭṭhena pasamsāraho puggalo, taṃ vā so pāpicchatādīni āropetvā garahati. **Vicinātīti** upacināti. **Kalinti** aparādhaṃ.

665. **Ayaṃ kalīti** ayaṃ aparādho. **Akkhesūti** jūtakīḷana-akkhesu. **Sabbassāpi saḥāpi attanāti** sabbena attano dhanenapi attanāpi saddhiṃ. **Sugatesūpi** (2.0198)

suṭṭhu gatattā, sundarañca ṭhānaṃ gatattā sugatanāmakesu buddhapaccekabuddhasāvakesu. **Manam padosayeti** yo manam padūseyya. Tassāyaṃ manopadoso eva mahattaro kalīti vuttaṃ hoti.

666. Kasmā? Yasmā **satam sahasānaṃ ...pe... pāpakam**, yasmā vassagaṇanāya ettako so kālo, **yam kālam ariyagarahī vācam manañca pañidhāya pāpakam nirayam upeti**, tattha paccatīti vuttaṃ hoti. Idañhi saṅkhepena padumaniraye āyupamāṇam.

667. Idāni aparenapi nayena “ayameva mahattaro kali, yo sugatesu manam padūsaye”ti imamattam vibhāvento “**abhūtavādī**”ti ādimāha. Tattha **abhūtavādī**ti ariyūpavādavasena alikavādī. **Nirayanti** padumādiṃ. **Pecca samā bhavantīti** ito paṭigantvā nirayūpapattiyā samā bhavanti. **Paratthāti** paraloke.

668. Kiñca bhīyyo- **yo appaduṭṭhassāti**. Tattha manopadosābhāvena **appaduṭṭho**, avijjāmalābhāvena **suddho**, pāpicchābhāvena **anaṅgaṇoti** veditabbo. Appaduṭṭhattā vā suddhassa, suddhattā anaṅgaṇassāti evampettha yojetabbaṃ.

669. Evaṃ sugatesu manopadosassa mahattarakalibhāvaṃ sādhetvā idāni vāritavattugāthā nāma cuddasa gāthā āha. Imā kira kokālikam miyamānameva ovadantenāyasmātā mahāmoggallānena vuttā, “mahābrahmunā”ti eke. Tāsaṃ iminā suttena saddhiṃ ekasaṅgahattham ayamuddeso “**yo lobhagūṇe anuyutto**”-ti-ādi. Tattha paṭhamagāthāya tāva “guṇo”ti niddiṭṭhattā anekakkhattum pavattattā vā lobhoyeva **lobhagūṇo**, taṇhāyetam adhivacanaṃ. **Avadaññūti** avacanaññū buddhānampi ovādam aggaṇaṇena. **Maccharīti** pañcavidhamacchariyena. **Pesuṇiyam anuyuttoti** aggasāvakanam bhedakāmatāya. Sesaṃ pākāṭameva. Idaṃ vuttaṃ hoti- yo, āvuso kokālika, tumhādiso anuyuttalobhataṇhāya lobhagūṇe anuyutto assaddho kadariyo avadaññū maccharī pesuṇiyam anuyutto, so vacasā paribhāsati aññam abhāsaneyyampi puggalaṃ. Tena taṃ vadāmi “mukhaduggā”ti gāthāttayaṃ.

670. Tassāyaṃ (2.0199) anuttānapadattho- **mukhadugga** mukhavisama, **vibhūta** vigatabhūta, alikavādī, **anariya** asappurisa, **bhūnahu** bhūtihanaka, vuḍḍhināsaka, **purisanta** antimapurisa, **kali** alakkipurisa, **avajāta** buddhassa avajātaputta.

671. **Rajamākirasīti** kilesarajam attani pakkipasi. **Papatanti** sobbham. “Papātan”tipi pāṭho, so evattho. “Papadan”tipi pāṭho, mahānirayanti attho.

672. **Eti hatanti** ettha **ha**-iti nipāto, **tanti** taṃ kusalākusalakammaṃ. Atha vā **hatanti** gataṃ paṭipannaṃ, upacitanti attho. **Suvāmīti** sāmi tassa kamma katattā. So hi taṃ kammaṃ labhateva, nāssa taṃ nassatīti vuttaṃ hoti. Yasmā ca labhati, tasmā **dukkham mando ...pe... kibbisakārī**.

673. Idāni yaṃ dukkham mando passati, taṃ pakāsento “**ayosāṅkusamāhataṭṭhānan**”ti-ādimāha. Tattha purima-upaḍḍhagāthāya tāva attho- yaṃ taṃ ayosaṅkusamāhataṭṭhānam sandhāya bhagavatā “tamenam, bhikkhave, nirayapālā pañcavidhabandhanaṃ nāma kāraṇam karonti”ti (ma. ni. 3.250; a. ni. 3.36) vuttaṃ, taṃ upeti, evaṃ upento ca tattheva ādittāya lohapathaviyā nipajjāpetvā nirayapālehi pañcasu ṭhānesu ākoṭiyamānam tattaṃ khilasaṅkhātam **tiṇhadhāramayasūlamu- peti**, yaṃ sandhāya bhagavatā vuttaṃ “tattaṃ ayokhilaṃ hatthe gamenti”ti-ādi.

Tato parā upaḍḍhagāthā anekāni vassasahassāni tattha paccitvā pakkāvasesānu-
bhavanatthaṃ anupubbena khārodakanadītiraṃ gatassa yaṃ taṃ “tattaṃ ayo-
guḷaṃ mukhe pakkhipanti, tattaṃ tambaloḥaṃ mukhe āsiñcanti”ti vuttaṃ, taṃ
sandhāya vuttaṃ. Tattha **ayoti lohaṃ. Guḷasannibhanti** beluvasaṅṭhānaṃ. Ayoga-
haṇena cettha tambaloḥaṃ, itarena ayoguḷaṃ veditabbaṃ. **Patirūpanti** kataka-
mmānurūpaṃ.

674. Tato parāsu gāthāsu **na hi vaggūti** “gaṇhatha, paharathā”ti-ādīni vadantā
nirayapālā madhuravācaṃ na vadanti. **Nābhijavantīti** na (2.0200) sumukhabhā-
vena abhimukhā javanti, na sumukhā upasaṅkamanti, anayabyasanamāvahantā
eva upasaṅkamantīti vuttaṃ hoti. **Na tāṇamupentīti** tāṇaṃ leṇaṃ paṭisaraṇaṃ
hutvā na upagacchanti, gaṇhantā hanantā eva upentīti vuttaṃ hoti. **Aṅgāre
santhate sayantīti** aṅgārapabbataṃ āropitā samānā anekāni vassasahassāni
santhate aṅgāre senti. **Ginisampajjalanti** samantato jalitaṃ sabbadisāsu ca
sampajjalitaṃ aggiṃ. **Pavisantīti** mahāniraye pakkhittā samānā ogāhanti. Mahāni-
rayo nāma yo so “catukkaṇṇo”ti (a. ni. 3.36) vutto, naṃ yojanasate ṭhatvā
passataṃ akkhīni bhijjanti.

675. Jālena ca onahiyānāti ayojālena paliveṭhetvā migaluddakā migamaṃ viya
hananti. Idaṃ devadūte avuttakammakāraṇaṃ. **Andhaṃva timisamāyantīti** andha-
karaṇena andhameva bahalandhakārattā “timisan”ti saññitaṃ dhūmaroruvaṃ
nāma narakamaṃ gacchanti. Tatra kira nesaṃ kharadhūmaṃ ghāyitvā akkhīni
bhijjanti, tena “andhaṃvā”ti vuttaṃ. **Taṃ vitatañhi yathā mahikāyoti** tañca andhati-
misaṃ mahikāyo viya vitataṃ hotīti attho. “Vitthatan”tipi pāṭho. Idampi devadūte
avuttakammakāraṇameva.

676. Atha lohamayanti ayaṃ pana lohakumbhī pathavipariyantikā catunahutā-
dhikāni dveyojanasatasahassāni gambhīrā samatittikā tatalohapūrā hoti. **Paccanti
hi tāsu cirarattanti** tāsu kumbhīsu dīgharattaṃ paccanti. **Agginisamāsūti** aggisa-
māsu. **Samuppilavātetīti** samuppilavantā, sakimpi uddhaṃ sakimpi adho gaccha-
mānā pheṇuddehakaṃ paccantīti vuttaṃ hoti. Devadūte vuttanayeneva taṃ vedi-
tabbaṃ.

677. Pubbalohitamisseti pubbalohitamissāya lohakumbhiyā. **Tattha kinti** tattha.
Yaṃ yaṃ disakanti disaṃ vidisaṃ. **Adhisetīti** gacchati. “Abhisetī”tipi pāṭho, tattha
yaṃ yaṃ disaṃ allīyati apassayatīti attho. **Kilissatīti** bādhiyati. “Kilijjati”tipi pāṭho,
pūti hotīti attho. **Samphusamānoti** tena pubbalohitena phuṭṭho samāno. Idampi
devadūte avuttakammakāraṇaṃ.

678. Puḷavāvasatheti (2.0201) puḷavānaṃ āvāse. Ayampi lohakumbhiyeva deva-
dūte “gūthanirayo”ti vuttā, tattha patitassa sūcimukhapāṇā chavi-ādīni chinditvā
aṭṭhimiñjaṃ khādanti. **Gantuṃ na hi tīramapatthīti** apagantuṃ na hi tīraṃ atthi.
“Tīravamatthī”tipi pāṭho, soyevattho. Tīrameva ettha “tīravan”ti vuttaṃ. **Sabbasamā
hi samantakapallāti** yasmā tassā kumbhiyā uparibhāgepi nikujjitattā sabbattha
samā samantato kaṭāhā, tasmā apagantuṃ tīraṃ natthīti vuttaṃ hoti.

679. Asipattavanaṃ devadūte vuttanayameva. Tañhi dūrato ramaṇīyaṃ amba-
vanaṃ viya dissati, athettha lobhena nerayikā pavisanti, tato nesaṃ vāteritāni

pattāni pativā aṅgapaccaṅgāni chindanti. Tenāha- “**taṃ pavisanti samucchidagattā**” ti. Taṃ pavisanti tato suṭṭhu chinnagattā hontīti. **Jivhaṃ baḷisena gahetvā ārajayārajayā vihanantīti** tattha asipattavane vegena dhāvitvā patitānaṃ musāvādīnaṃ nerayikānaṃ nirayapālā jivhaṃ baḷisena nikkadḍhitvā yathā manussā allacammaṃ bhūmiyaṃ pattharivā khilehi ākoṭenti, evaṃ ākoṭetvā pharasūhi phāletvā phāletvā ekamekaṃ koṭiṃ chindetvā vihananti, chinnachinnā koṭi punappunaṃ samuṭṭhāti. “Āracayāracayā”tipi pāṭho, āviñchitvā āviñchitvāti attho. Etampi devadūte avuttakammakāraṇaṃ.

680. Vetaraṇinti devadūte “mahatī khārodakā nadī” ti (ma. ni. 3.269) vuttanadiṃ. Sā kira gaṅgā viya udakabharitā dissati. Athettha nhāyissāma pivissāmāti nerayikā patanti. **Tiṇhadhārakhuradhāranti** tiṇhadhāraṃ khuradhāraṃ, tikkhadhārakhuradhāravatinti vuttaṃ hoti. Tassā kira nadiyā uddhamadho ubhayatīresu ca tiṇhadhārā khurā paṭipāṭiyā ṭhapitā viya tiṭṭhanti, tena sā “tiṇhadhārā khuradhārā” ti vuccati. Taṃ tiṇhadhārakhuradhāraṃ udakāsāya upenti allīyantīti attho. Evaṃ upentā ca pāpakammaena coditā **tattha mandā papatanti** bālāti

attho.

681. Sāmā sabalāti etaṃ parato “soṇā”ti iminā yojetabbaṃ. Sāmavaṇṇā kammāsavaṇṇā ca soṇā khādantīti vuttaṃ hoti (2.0202). **Kākolagaṇāti** kaṇhakāka- gaṇā. **Paṭigiddhāti** suṭṭhu sañjātagedhā hutvā, “**mahāgijjhā**”ti eke. **Kulalāti** kulala- pakkhino, “senānametaṃ nāman”ti eke. **Vāyasāti** akaṇhakākā. Idampi devadūte avuttakammakāraṇaṃ. Tattha vuttānipi pana kānici idha na vuttāni, tāni etesaṃ purimapacchimabhāgattā vuttāneva hontīti veditabbāni.

682. Idāni sabbamevetamaṃ narakavuttiṃ dassetvā oবাদanto “**kicchā vatāyan**”ti gāthamāha. Tassattho- **kicchā vata ayam idha** narake nānappakārakammakara- ṇabhedā **vutti, yaṃ jano phusati kibbisakārī. Tasmā idha jīvitasese** jīvitasantatiyā vijjamānāya idha loke ṭhitoyeva samāno saraṇagamanādikusaladhammānuṭṭhā- nena **kiccakaro naro siyā** bhaveyya. Kiccakaro bhavantopi ca sātaccakāritāvase- neva bhaveyya, **na pamajje** muhuttampi na pamādamāpajjeyyāti ayamettha samu- ccayavaṇṇanā. Yasmā pana vuttāvasesāni padāni pubbe vuttanayattā uttāna- tthattā ca suviññeyyāneva, tasmā anupadavaṇṇanā na katāti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya kokālikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Nālakasuttavaṇṇanā

685. Ānandajātetī nālakasuttaṃ. Kā uppatti? Padumuttarassa kira bhagavato sāvakaṃ moneyyapaṭipadaṃ paṭipannaṃ disvā tathattaṃ abhikaṅkhamāno tato pabhuti kappasatasahassaṃ pāramiyo pūretvā asitassa isino bhāgineyyo nālako nāma tāpaso bhagavantaṃ dhammacakkappavattitadivasato sattame divase “aṅṅātametana”ti-ādīhi dvīhi gāthāhi moneyyapaṭipadaṃ pucchi. Tassa bhagavā “moneyyamaṃ te upaṅṅissan”ti-ādinā nayena taṃ byākāsi. Parinibbute pana bhaga- vati saṅgītiṃ karontenāyasmataṃ mahākassapena āyasmā ānando tameva mone- yyapaṭipadaṃ puṭṭho yena yadā ca samādapito nālako bhagavantaṃ pucchi (2.0203) Taṃ sabbaṃ pākaṃ katvā dassetukāmo “ānandajāte”ti-ādikā vīsati vatthugā- thāyo vatvā abhāsi. Taṃ sabbampi “nālakasuttan”ti vuccati.

Tattha **ānandajātetī** samiddhijāte vuddhippatte. **Patītetī** tuṭṭhe. Atha vā **ānandajā- tetī** pamudite. **Patītetī** somanassajāte. **Sucivasaneti** akiliṭṭhavasane. Devānañhi kapparukkhanibbattāni vasanāni rajaṃ vā malaṃ vā na gaṇhanti. **Dussaṃ gahe- tvāti** idha dussasadisattā “dussan”ti laddhavohāraṃ dibbavatthaṃ ukkhipitvā. **Asito isīti** kaṇhasarīravaṇṇattā evaṃladdhanāmo isi. **Divāvihāreti** divāvihāraṭṭhāne. Sesamaṃ padato uttānameva.

Sambandhato pana- ayam kira suddhodanassa pitu sīhahanurañño purohito suddhodanassapi anabhisittakāle sippācariyo hutvā abhisittakāle purohitoyeva

ahosi. Tassa sāyaṃ pātaṃ rājupaṭṭhānaṃ āgatassa rājā daharakāle viya nipaccakāraṃ akatvā añjalikammamattameva karoti. Dhammatā kiresā pattābhisekānaṃ sakyarājūnaṃ. Purohito tena nibbijitvā “pabbajjāmaḥ mahārājā”ti āha. Rājā tassa nicchayaṃ ñatvā “tena hi, ācariya, mameva uyyāne vasitabbaṃ, yathā te ahaṃ abhiṇṇaṃ passeyyan”ti yāci. So “evaṃ hotū”ti paṭissuṇitvā tāpasapabbajjaṃ pabbajitvā raññā upaṭṭhahiyamāno uyyāneyeva vasanto kasiṇaparikammaṃ katvā aṭṭha samāpattiyo pañcābhiññāyo ca nibbattesi. So tato pabhuti rājakule bhattakiccaṃ katvā himavantacātumahārājikabhavanādīnaṃ aññataraṃ gantvā divāvihāraṃ karoti. Athekadivasaṃ tāvatimsabhavanaṃ gantvā ratanavimānaṃ pavisitvā dibbaratanapallaṅke nisinno samādhisukhaṃ anubhavitvā sāyanhasamayaṃ vuṭṭhāya vimānadvāre ṭhatvā ito cito ca vilokento saṭṭhiyojanāya mahāvīthiyā celukkhepaṃ katvā bodhisattaḡaṇapasaṃsitāni thutivacanāni vatvā kīlante sakkappamukhe deve addasa. Tenāha āyasmā ānando- “ānandajāte ...pe... divāvihāre”ti.

686. Tato so evaṃ **disvāna deve ...pe... kiṃ paṭicca.** Tattha **udaggeti** abbhunna-takāye. **Cittiṃ karitvānā**ti ādaraṃ katvā. **Kalyarūpoti** tuṭṭharūpo. Sesam uttānatthameva.

687. Idāni (2.0204) “**yadāpi āsī**”ti-ādigāthā uttānasambandhā eva. Padattho pana paṭhamagāthāya tāva **saṅgamoti** saṅgāmo. **Jayo surānanti** devānaṃ jayo.

Tassāvibhāvattam ayamanupubbikathā veditabbā- sakko kira magadharatṭhe macalagāmaṃvāsī tettiṃsamanussasetṭho magho nāma māṇavo hutvā satta vatta-padāni pūretvā tāvatimsabhavane nibbatti saddhiṃ parisāya. Tato pubbadevā “āgantukadevaputtā āgatā, sakkāraṃ nesaṃ karissāmā”ti vatvā dibbapadumāni upanāmesuṃ, upaḍḍharajjena ca nimantesuṃ. Sakko upaḍḍharajjena asantuṭṭho sakaparisaṃ saññāpetvā ekadivasaṃ surāmadamatte te pāde gahetvā sinerupabbatapāde khipi. Tesam sinerussa heṭṭhimatale dasasahassayojanaṃ asurabhavanaṃ nibbatti pāricchattakapaṭicchannabhūtāya citrapāṭaliyā upasobhitaṃ. Tato te satim paṭilabhitvā tāvatimsabhavanaṃ apassantā “aho re naṭṭhā mayaṃ pānamadadosena, na dāni mayaṃ suraṃ pivimhā, asuraṃ pivimhā, na dānimhā surā, asurā dāni jātamhā”ti. Tato pabhuti “asurā”icceva uppannasamaññā hutvā “handā dāni devehi saddhiṃ saṅgāmemā”ti sineruṃ parito ārohimṃsu. Tato sakko asure yuddhena abbhuggantvā punapi samudde pakkhipitvā catūsu dvāresu attanā sadisaṃ indapaṭimaṃ māpetvā ṭhapesi. Tato asurā “appamatto vatāyaṃ sakko niccaṃ rakkhanto tiṭṭhati”ti cintetvā punadeva nagaraṃ agamimṃsu. Tato devā attano jayaṃ ghosentā mahāvīthiyaṃ celukkhepaṃ karontā nakkhattaṃ kīlimṃsu. Atha asito atītānāgate cattālīsakappe anussarituṃ samatthātāya “kiṃ nu kho imehi pubbepi evaṃ kīlitaṃpubban”ti āvajjento taṃ devāsurasāṅgāme devavijayaṃ disvā āha-

“Yadāpi āsī asurehi saṅgamo,
jayo surānaṃ asurā parājitā;
tadāpi netādiso lomahaṃsano”ti.

Tasmimpi kāle etādiso lomahaṃsano pamodo na āsi. **Kimabbhutaṃ daṭṭhu marū**

pamoditāti ajja pana kiṃ abbhutaṃ disvā evaṃ devā pamuditāti.

688. Dutiyagāthāya (2.0205) **seḷentī**ti mukhena usseḷanasaddaṃ muñcanti. **Gāyanti** nānāvidhāni gītāni, **vādayanti** aṭṭhasaṭṭhi tūriyasahassāni, **phoṭentī**ti apphoṭenti. **Pucchāmi vohanti** attanā āvajjetvā ñātuṃ samatthopi tesam vacanaṃ sotukāmatāya pucchati. **Merumuddhavāsineti** sinerumuddhani vasante. Sine-russa hi heṭṭhimatale dasayojanasahassaṃ asurabhavanaṃ, majjhimatale dvisa-hassaparittadīpaparivārā cattāro mahādīpā, uparimatale dasayojanasahassaṃ tāvatimsabhavanaṃ. Tasmā devā “merumuddhavāsino”ti vuccanti. **Mārisāti** deve āmanteti, nidukkhā nirābādhāti vuttaṃ hoti.

689. Athassa tamatthaṃ ārocentehi devehi vuttāya tatiyagāthāya **bodhisattoti** bujghanakasatto, sammāsambodhiṃ gantuṃ araho satto **ratanavaroti** vararatana-bhūto. **Tenamha tuṭṭhāti** tena kāraṇena mayaṃ tuṭṭhā. So hi buddhattaṃ patvā tathā dhammaṃ desessati, yathā mayaṃca aññe ca devagaṇā sekkhāsekkha-bhūmiṃ pāpuṇissāma. Manussāpissa dhammaṃ sutvā ye na sakkhissanti parini-bbātuṃ, te dānādīni katvā devaloke paripūressantīti ayaṃ kira nesaṃ adhippāyo. Tattha “**tuṭṭhā kalyarūpā**”ti kiñcāpi idaṃ padadvayaṃ atthato abhinnaṃ, tathāpi “kimabbhutaṃ daṭṭhu marū pamoditā, kiṃ devasaṅgho atiriva kalyarūpo”ti imassa pañhadvayassa vissajjanatthaṃ vuttanti veditabbaṃ.

690. Idāni yena adhippāyena bodhisatte jāte tuṭṭhā ahesuṃ, taṃ āvikarontehi vuttāya catutthagāthāya sattaggahaṇena devamanussaggahaṇaṃ, pajāgahaṇena sesagatiggahaṇaṃ. Evaṃ dvīhi padehi pañcasupi gatīsu seṭṭhabhāvaṃ dasseti. Tiracchānāpi hi sīhādayo asantāsādiguṇayuttā, tepi ayameva atiseti. Tasmā “**pajā-namuttamo**”ti vutto. Devamanussesu pana ye attahitāya paṭipannādayo cattāro puggalā, tesu ubhayahitapaṭipanno **aggapuggalo** ayaṃ, naresu ca usabhasadi-sattā **narāsabho**. Tenassa thutiṃ bhaṇantā idampi padadvayamāhamsu.

691. Pañcamagāthāya (2.0206) **taṃ saddanti** taṃ devehi vuttavacanasaddaṃ. **Avasarīti** otari. **Tada bhavananti** tadā bhavanaṃ.

692. Chaṭṭhagāthāya **tatoti** asitassa vacanato anantaraṃ. **Ukkāmukhevāti** ukkā-mukhe eva, mūsāmukheti vuttaṃ hoti. **Sukusalasampahaṭṭhanti** sukusalena suva-ṇṇakārena saṅghaṭṭitaṃ, saṅghaṭṭentena tāpitanti adhippāyo. **Daddallamānanti** vijjotamānaṃ. **Asitavhayassāti** asitanāmassa dutiyena nāmena kaṇhadevilassa isino.

693. Sattamagāthāya **tārāsabhaṃ vāti** tārānaṃ usabhasadisam, candanti adhi-ppāyo. **Visuddhanti** abbhādi-upakkilesarahitaṃ. **Saradarivāti** sarade iva. **Ānandajā-toti** savanamatteneva uppannāya pītiyā pītijāto. **Alattha pītinti** disvā punapi pītiṃ labhi.

694. Tato paraṃ bodhisattassa devehi sadā payujjamānasakkāradīpanatthaṃ vutta-aṭṭhamagāthāya **anekasākhanti** anekasalākaṃ. **Sahassamaṇḍalanti** rattasu-vaṇṇamayasaḥassamaṇḍalayuttaṃ. **Chattanti** dibbasetacchattaṃ. **Vītipatantīti** sarīraṃ bijamānā patanuppatanaṃ karonti.

695. Navamagāthāya **jaṭīti** jaṭilo. **Kaṇhasirivhayoti** kaṇhasaddena ca sirisa-ddena ca avhayamāno. Taṃ kira “sirikaṇho”tipi avhayanti āmantenti, ālapantīti

vuttaṃ hoti. **Paṇḍukambaleti** rattakambale. Adhikārato cettha “kumāraṇ”ti vattabbaṃ, pāṭhaseso vā kātabbo. Purimagāthāya ca ahatthapāsagataṃ sandhāya “disvā”ti vuttaṃ. Idha pana hatthapāsagataṃ paṭiggahaṇatthaṃ upanītaṃ, tasmā puna vacanaṃ “disvā”ti. Purimaṃ vā dassanapītilābhāpekkhaṃ gāthāvasāne “vipulamalattha pītin”ti vacanato, idaṃ paṭiggahāpekkhaṃ avasāne “sumano paṭiggahaṇe”ti vacanato. Purimañca kumārasambandhameva, idaṃ seta-cchattasambandhampi. **Disvāti** satahassagghanake gandhārarattakambale suvaṇṇanikkhaṃ viya kumāraṃ “chattaṃ marū”ti ettha vuttappakāraṃ seta-cchattaṃ dhāriyantaṃ muddhani disvā. Keci pana “idaṃ mānusaṃ chattaṃ sandhāya vuttan”ti bhaṇanti. Yatheva hi devā, evaṃ manussāpi chatta-cāmaramo-rahathatālavaṇṭavāḷabijanihatthā mahāpurisaṃ upagacchantīti. Evaṃ santepi (2.020) na tassa vacanena kocipi atisayo atthi, tasmā yathāvuttameva sundaraṃ. **Paṭiggahaṇeti** ubhohi hatthehi paṭiggahaṇesi. Isiṃ kira vandāpetuṃ kumāraṃ upanesuṃ. Athassa pādā parivattitvā isissa matthake paṭiṭṭhahiṃsu. So tampi acchariyaṃ disvā udaggacitto sumano paṭiggahaṇesi.

696. Dasamagāthāyaṃ **jigīsakoti** jigīsanto magganto pariyesanto, upaparikkhantoti vuttaṃ hoti. **Lakkhaṇamantapāragūti** lakkhaṇānaṃ vedānañca pāraṃ gato. **Anuttarāyanti** anuttaro ayaṃ. So kira attano abhimukhāgatesu mahāsattassa pādātalesu cakkāni disvā tadanusārena sesalakkhaṇāni jigīsanto sabbaṃ lakkhaṇasampattiṃ disvā “addhāyaṃ buddho bhavissati”ti ñatvā evamāha.

697. Ekādasāyaṃ **athattano gamananti** paṭisandhivasena arūpagamaṃ. **Akalyarūpo gaḷayati assukānīti** taṃ attano arūpūpapattiṃ anussaritvā “na dānāhaṃ

assa dhammadesanaṃ sotuṃ lacchāmi”ti atuṭṭharūpo balavasokābhibhavena domanassajāto hutvā assūni pāṭeti gaḷayati. “Garayati”tipi pāṭho. Yadi panesa rūpabhava cittaṃ nameyya, kiṃ tattha na uppajjeyya, yenevaṃ rodatīti? Na na uppajjeyya, akusalatāya panetaṃ vidhiṃ na jānāti. Evaṃ santepi domanassuppatīyevassa ayuttā samāpattilābhena vikkhambhitattāti ce? Na, vikkhambhitattā eva. Maggabhāvanāya samucchinnā hi kilesā na uppajjanti, samāpattilābhīnaṃ pana balavapaccayena uppajjanti. Uppanne kilese parihīnajjhānattā kutassa arūpaga-mananti ce? Appakasirena punādhigamato. Samāpattilābhīno hi uppanne kilese balavavītikkamaṃ anāpajjantā vūpasantamatteyeva kilesavege puna taṃ viṣesaṃ appakasirenevādhigacchanti, “parihīnavisesā ime”tipi duviññeyyā honti, tādiso ca eso. **No ce kumāre bhavissati antarāyoti** na bhavissati nu kho imasmiṃ kumāre antarāyo.

698. Dvādasāyaṃ **na orakāyanti** ayaṃ orako paritto na hoti. Uttaragāthāya vattabbaṃ buddhabhāvaṃ sandhāyāha.

699. Terasāyaṃ (2.0208) **sambodhiyagganti** sabbaññutaññāṇaṃ. Tañhi aviparītabhāvena sammā bujjanato sambodhi, katthaci āvaraṇābhāvena sabbaññuttamato “aggan”ti vuccati. **Phusissatīti** pāpuṇissati. **Paramavisuddhadassīti** nibbānadassī. Tañhi ekantavisuddhattā paramavisuddhaṃ. **Vitthārikassāti** vitthārikaṃ assa. **Brahmacariyanti** sāsanaṃ.

700. Cuddasāyaṃ **athantarāti** antarāyeva assa, sambodhippattito orato evāti vuttaṃ hoti. **Na sossanti** na suṇissaṃ. **Asamadhurassāti** asamavīriyassa. **Attoti** āturo. **Byasanaṃ gatoti** sukhavināsaṃ patto. **Aghāvīti** dukkhito, sabbaṃ domanassuppādameva sandhāyāha. Domanassena hi so āturo. Tañcassa sukhabyasanaṃ byasanaṃ, sukhavināsanatoti vuttaṃ hoti. Tena ca so cetāsika-aghabhūtena aghāvī.

701. Pannarasāyaṃ **vipulaṃ janetvānāti** vipulaṃ janetvā. Ayameva vā pāṭho. **Niggamāti** niggato. Evaṃ niggato ca **so bhāgineyyaṃ sayanti** sakaṃ bhāgineyyaṃ, attano bhaginiyā puttanti vuttaṃ hoti. **Samādapesīti** attano appāyukabhāvaṃ ñatvā kaniṭṭhabhaginiyā ca puttassa nālakassa māṇavakassa upacitapuññataṃ attano balena ñatvā “vuḍḍhippatto pamādampi āpajjeyyā”ti naṃ anukampamāno bhaginiyā gharaṃ gantvā “kahaṃ nālako”ti. “Bahi, bhante, kīḷatī”ti. “Ānetha nan”ti āṇāpetvā taṅkhaṇaṃyeva tāpasapabbajjaṃ pabbājetvā samādapesi ovadi anu-sāsī. Kathaṃ? **“Buddhoti ghosaṃ ...pe... brahmacariyan”**ti soḷasamaḡāthamāha.

702. Tattha **yada paratoti yadā parato**. **Dhammamagganti** paramadhammassa nibbānassa maggaṃ, dhammaṃ vā aggaṃ saha paṭipadāya nibbānaṃ. **Tasminti** tassa santike. **Brahmacariyanti** samaṇadhammaṃ.

703. Sattarasāyaṃ **tādināti** tassaṅṭhitena, tasmīṃ samaye kilesavikkhambhane samādhilābhe ca sati vikkhambhitakilesena samāhitacittena cāti adhippāyo. **Anāgate paramavisuddhadassināti** “ayaṃ nālako anāgate kāle bhagavato santike paramavisuddhaṃ nibbānaṃ passissati”ti (2.0209) evaṃ diṭṭhattā so isi iminā pariyāyena “anāgate paramavisuddhadassī”ti vutto. Tena anāgate paramavisuddhadassinā. **Upacitapuññasañcayoti** padumuttarato pabhuti katapuññasañcayo.

Patikkhanti āgamayamāno. **Parivasīti** pabbajitvā tāpasavesena vasi. **Rakkhitindriyoti** rakkhitasotindriyo hutvā. So kira tato pabhuti udake na nimujji “udakaṃ pavisitvā sotindriyaṃ vināseyya, tato dhammassavanabāhiro bhaveyyan”ti cintetvā.

704. Atthārasāyaṃ **sutvāna ghosanti** so nālako evaṃ parivasanto anupubbena bhagavatā sambodhiṃ patvā bārāṇasiyaṃ dhammacakke pavattite taṃ “bhagavatā dhammacakkaṃ pavattitaṃ, sammāsambuddho vata so bhagavā uppanno”ti-ādinā nayena **jinavaracakkavattane** pavattaghosaṃ attano atthakāmāhi devatāhi āgantvā ārocitaṃ sutvā. **Gantvāna disvā isinisabhanti** sattāhaṃ devatāhi moneyyakolāhale kayiramāne sattame divase isipatanaṃ gantvā “nālako āgami-ssati, tassa dhammaṃ desessāmi”ti iminā ca abhisandhinā varabuddhāsane nisinnaṃ disvā nisabhasadisaṃ isinisabhaṃ bhagavantaṃ. **Pasannoti** saha dassaneneva pasannacitto hutvā. **Moneyyasetthanti** ñāṇuttamaṃ, maggañāṇanti vuttaṃ hoti. **Samāgate asitāvhayassa sāsane**ti asitassa isino ovādakāle anuppatte. Tena hi- “yadā vivarati dhammamaggaṃ, tadā gantvā samayaṃ paripucchamāno carassu tasmīṃ bhagavati brahmacariyan”ti anusittho, ayañca so kālo. Tena vuttaṃ- “samāgate asitāvhayassa sāsane”ti. Sesamettha pākaṭameva.

Ayaṃ tāva vatthugāthāvaṇṇanā.

705. Pucchāgāthādvaye **aññātametanti** viditaṃ mayā etaṃ. **Yathātathanti** aviparītaṃ. Ko adhippāyo? Yaṃ asito “sambodhiyaggaṃ phusissatāyaṃ kumāro”ti ñatvā “buddhoti ghosaṃ yada parato suṇosi, sambodhippatto vivarati dhammamaggaṃ”ti maṃ avaca, tadetaṃ mayā asitassa vacanaṃ ajja bhagavantaṃ sakkhiṃ disvā “yathātathamevā”ti aññātanti. **Taṃ tanti** tasmā taṃ. **Sabbadhammāna pāragunti** hemavatasutte vuttanayena chahi ākārehi. Sabbadhammānaṃ pāragataṃ.

706. **Anagāriyupetassāti** (2.0210) anagāriyaṃ upetassa, pabbajitassāti attho. **Bhikkhācariyaṃ jigīsatoti** ariyehi āciṇṇaṃ anupakkiliṭṭhaṃ bhikkhācariyaṃ pariyesamānassa. **Moneyyanti** munīnaṃ santakaṃ. **Uttamaṃ padanti** uttamapaṭipadaṃ. Sesamettha pākaṭameva.

707. Athassa evaṃ puṭṭho bhagavā “**moneyyaṃ te upaññissan**”ti-ādinā nayena moneyyapaṭipadaṃ byākāsi. Tattha **upaññissanti** upaññāpeyyaṃ, vivareyyaṃ paññāpeyyanti attho. **Dukkaraṃ durabhisambhanti** kātuñca dukkhaṃ kayiramānañca sambhavituṃ sahituṃ dukkhanti vuttaṃ hoti. Ayaṃ panettha adhippāyo-ahaṃ te moneyyaṃ paññāpeyyaṃ, yadi naṃ kātuṃ vā abhisambhotuṃ vā sukhaṃ bhaveyya, evaṃ pana dukkaraṃ durabhisambhavaṃ puthujjanakālato pabhuti kiliṭṭhacittaṃ anuppādetvā paṭipajjitabbato. Tathā hi naṃ ekassa buddhassa ekova sāvako karoti ca sambhoti cāti.

Evaṃ bhagavā moneyyassa dukkarabhāvaṃ durabhisambhavatañca dassento nālakassa ussāhaṃ janetvā tamassa vattukāmo āha “**handā te naṃ pavakkhāmi, santhambhassu daḷho bhavā**”ti. Tattha **handāti** byavasāyatthe nipāto. **Te naṃ pavakkhāmīti** tuyhaṃ taṃ moneyyaṃ pavakkhāmi. **Santhambhassūti** dukkarakaraṇasamatthena vīriyūpatthambhena attānaṃ upatthambhaya. **Daḷho bhavāti** durabhisambhavasahanasamatthāya asithilaparakkamatāya thiro hoti. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yasmā tvaṃ upacitapuññasambhāro, tasmāhaṃ ekantabyavasitova hutvā evaṃ

dukkaraṃ durabhisambhavampi samānaṃ tuyhaṃ taṃ moneyyaṃ pavakkhāmi, santhambhassu daḷho bhavāti.

708. Evaṃ paramasallekhaṃ moneyyavattaṃ vattukāmo nālakaṃ santhambhane daḷhībhave ca niyojetvā paṭhamaṃ tāva gāmūpanibaddhakilesappahānaṃ dassento “**samānabhāgaṃ**”ti upaḍḍhagāthamāha. Tattha **samānabhāganti** samabhāgaṃ ekasadiṣaṃ ninnānākaraṇaṃ. **Akkuṭṭhavanditanti** akkosañca vandanañca.

Idāni yathā taṃ samānabhāgaṃ kayirati, taṃ upāyaṃ dassento “**manopadosaṃ**”ti upaḍḍhagāthamāha. Tassattho- akkuṭṭho **manopadosaṃ rakkheyya**, vandito **santo anuṇṇato care**, raññāpi vandito samāno “maṃ vandati”ti uddhaccaṃ nāpaḷḷeyya.

709. Idāni (2.0211) araññūpanibaddhakilesappahānaṃ dassento “**uccāvacā**”ti gāthamāha. Tassattho- araññasaññite **dāyepi** iṭṭhāniṭṭhavasena **uccāvacā** nānappakārā ārammaṇā **niccharanti**, cakkhādīnaṃ āpāthamāgacchanti, te ca kho **aggisikhūpamā** pariḷāhajanakaṭṭhena. Yathā vā ḍayhamāne vane aggisikhā nānappakāratāya uccāvacā niccharanti, sadhūmāpi, vidhūmāpi, nīlāpi, pītāpi, rattāpi, khuddakāpi, mahantāpi, evaṃ sīhabyagghamanussāmanussavividhavihaṅgavirutapupphaphalapallavādibhedavasena nānappakāratāya dāye uccāvacā ārammaṇā niccharanti bhīṃsanakāpi, rajanīyāpi, dosanīyāpi, mohanīyāpi. Tenāha- “uccāvacā niccharanti, dāye aggisikhūpamā”ti. Evaṃ niccharantesu ca uccāvacesu ārammaṇesu yā kāci uyyānavanacārikaṃ gatā samānā pakatiyā vā vanacāriniyo kaṭṭhahārikādayo rahogataṃ disvā hasitalapitaruditadunnivatthādīhi **nāriyo munim palobhenti, tā su taṃ mā palobhayum**, tā nāriyo taṃ mā palobhayum. Yathā na palobhenti, tathā karohīti vuttaṃ hoti.

710-11. Evamassa bhagavā gāme ca araññe ca paṭipattividhiṃ dassetvā idāni sīlasaṃvaraṃ dassento “**virato methunā dhammā**”ti gāthadvayamāha. Tattha **hitvā kāme paropareti** methunadhammato avasesepi sundare ca asundare ca pañca kāmagaṇe hitvā. Tappahānena hi methunavirati susampannā hoti. Tenāha- “hitvā kāme paropare”ti. Ayamettha adhippāyo. “**Aviruddho**”ti-ādīni pana padāni “na haneyya, na ghātaye”ti ettha vuttāya pāṇātipātāveramaṇiyā sampattidassanattaṃ vuttāni. Tatrāyaṃ saṅkhepavaṇṇanā- parapakkhiyesu **pāṇesu aviruddho**, attapakkhiyesu **asāratto**, sabbepi sataṇhanittanhatāya **tasathāvare** pāṇe jīvitukāmatāya amaritukāmatāya sukhakāmatāya dukkhapaṭikūlatāya ca “**yathā ahaṃ tathā ete**”ti attasamānatāya tesu virodhaṃ vinento teneva pakārena “**yathā ete tathā ahan**”ti paresaṃ samānatāya ca attani anurodhaṃ vinento evaṃ ubhayaṭṭhāpi anurodhavirodhavippahīno hutvā maraṇapaṭikūlatāya **attānaṃ upamaṃ katvā** pāṇesu ye keci tase vā thāvare vā pāṇe **na haneyya** sāhatthikādīhi payogehi, **na ghātaye** āṇattikādīhīti.

712. Evamassa (2.0212) methunaviratipāṇātipātaviratimukhena saṅkhepato pātimokkhasaṃvarasīlaṃ vatvā “hitvā kāme”ti-ādīhi indriyasaṃvarañca dassetvā idāni ājīvapārisuddhiṃ dassento “**hitvā icchañcā**”ti-ādīmāha. Tassattho- yāyaṃ taṇhā ekaṃ laddhā dutiyaṃ icchati, dve laddhā tatiyaṃ, satahassaṃ laddhā

taduttarimpi icchatīti evaṃ appaṭiladdhavisayaṃ icchanato “**icchā**”ti vuccati, yo cāyaṃ paṭiladdhavisayaḷubbhano lobho. Taṃ **hitvā icchañca lobhañca yattha satto puthujjano**, yasmim cīvarādipaccaye tehi icchālobhehi puthujjano satto laggo paṭibaddho tiṭṭhati, tatha taṃ ubhayampi hitvā paccayatthaṃ ājīvapārisuddhiṃ avirodhento ñāṇacakkhunā **cakkhumā** hutvā imaṃ moneyyapaṭipadaṃ **paṭipajjeyya**. Evañhi paṭipanno **tareyya narakam imaṃ**, duppūraṇaṭṭhena narakasaññitaṃ micchājīvahetubhūtaṃ imaṃ paccayataṇhaṃ tareyya, imāya vā paṭipadāya tareyyāti vuttaṃ hoti.

713. Evaṃ paccayataṇhāpahānamukhena ājīvapārisuddhiṃ dassetvā idāni bhojane mattaññutāmukhena paccayaparibhogasīlaṃ tadanusārena ca yāva arahattappatti, tāva paṭipadaṃ dassento “**ūnūdarō**”ti gāthamāha. Tassatthodhammena samena laddhesu itarītaracīvarādīsu paccayesu āhāraṃ tāva āhārento-

“Cattāro pañca ālope, abhutvā udakaṃ pive;

alaṃ phāsuvihārāya, pahitattassa bhikkhuno”ti. (theragā. 983)-

Vuttanayena **ūna-udaro** assa, na vātabharitabhastā viya uddhumātudaro, bhattasammadapaccayā thinamiddhaṃ parihareyyāti vuttaṃ hoti. Ūnūdarō hontopi ca **mitāhāro** assa bhojane mattaññū, “neva davāyā”ti-ādinā paccavekkhaṇena guṇato dosato ca paricchinnāhāro. Evaṃ mitāhāro samānopi paccayadhutaṅgapariyatti-adhigamavasena catubbidhāya appicchatāya **appiccho assa**. Ekaṃsena hi moneyyapaṭipadaṃ paṭipannena bhikkhunā evaṃ appicchena bhavitabbaṃ. Tatha ekekasmim paccaye tihi

santosehi santussanā **paccayappicchatā**. Dhutaṅgadharasseva sato “dhutavāti maṃ pare jānantū”ti anicchanatā **dhutaṅgappicchatā**. Bahussutasseva sato “bahussutoti (2.0213) maṃ pare jānantū”ti anicchanatā **pariyatti-appicchatā** majjhantikatherassa viya. Adhigamasampannasseva sato “adhigato ayaṃ kusalaṃ dhammanti maṃ pare jānantū”ti anicchanatā **adhigamappicchatā**. Sā ca arahattādhigamato oraṃ veditabbā. Arahattādhigamatthañhi ayaṃ paṭipadāti. Evaṃ appicchopi ca arahattamaggena taṇhāloluppaṃ hitvā **alolupo** assa. Evaṃ alolupo hi **sadā icchāya nicchāto aniccho hoti nibbuto**, yāya icchāya chātā honti sattā khuppiāsaturā viya atittā, tāya icchāya aniccho hoti anicchattā ca nicchāto hoti anāturo paramatittipatto. Evaṃ nicchātattā nibbuto hoti vūpasantasabbakile-sapariḷāhoti evamettha uppaṭipāṭiyā yojanā veditabbā.

714. Evaṃ yāva arahattappatti, tāvapaṭipadaṃ kathetvā idāni taṃ paṭipadaṃ paṭipannassa bhikkhuno arahattappattiniṭṭhaṃ dhutaṅgasamādānaṃ senāsanavattañca kathento “**sa piṇḍacāraṇa**”ti gāthādvayamāha. Tattha **sa piṇḍacāraṃ caritvā**ti so bhikkhu bhikkhaṃ caritvā bhattakiccaṃ vā katvā. **Vanantamabhihārayeti** apapañcito ghipapañcena vanaṃ eva gaccheyya. **Upaṭṭhito rukkhamūlasminti** rukkhamūle ṭhito vā hutvā. **Āsanūpagatoti** āsanaṃ upagato vā hutvā, nisinnoti vuttaṃ hoti. **Munīti** moneyyapaṭipadaṃ paṭipanno. Ettha ca “piṇḍacāraṃ caritvā”ti iminā piṇḍapātikaṅgaṃ vuttaṃ. Yasmā pana ukkaṭṭhapiṇḍapātiko sapaḍānacārī ekāsaniko pattapiṇḍiko khalupacchābhattiko ca hotiyeva, tecīvarikapapaṃsukūlampi ca samādiyateva, tasmā imānīpi cha vuttāneva honti. “Vanantamabhihāraye”ti iminā pana āraññikaṅgaṃ vuttaṃ, “upaṭṭhito rukkhamūlasmin”ti iminā rukkhamūlikaṅgaṃ, “āsanūpagato”ti iminā nesajjikaṅgaṃ. Yathākkamaṃ pana etesaṃ anulomattā abbhokāsikayathāsanthatikasosānikaṅgāni vuttāniyeva hontīti evametāya gāthāya terasa dhutaṅgāni nālakattherassa kathesi.

715. **Sa jhānapasuto dhīroti** so anuppannassa jhānassa uppādanena uppānnassa āvajjanasamāpajanādhiṭṭhānavuṭṭhānapaccavekkhaṇehi ca jhānesu pasuto anuyutto. **Dhīroti** dhitisampanno. **Vanante ramito siyāti** vane (2.0214) abhirato siyā, gāmantasenāsane nābhīrameyyāti vuttaṃ hoti. **Jhāyetha rukkhamūlasmiṃ, attānamabhitosayanti** na kevalaṃ lokiyajjhānapasutoyeva siyā, apica kho tasmīyeva rukkhamūle sotāpattimaggādisampayuttana lokuttarajjhānenāpi attānaṃ atīva tosentō jhāyetha. Paramassāsappattiyā hi lokuttarajjhāneneva cittaṃ atīva tussati, na aññena. Tenāha- “attānamabhitosayan”ti. Evamimāya gāthāya jhānapasutatāya vanantāsenāsanābhīratīṃ arahattañca kathesi.

716. Idāni yasmā imaṃ dhammadesanaṃ sutvā nālakatthero vanantamabhihāretvā nirāhāropi paṭipadāpūraṇe atīva ussukko ahosi, nirāhārena ca samaṇadhammaṃ kātuṃ na sakkā. Tathā karontassa hi jīvitaṃ nappavattati, kilese pana anuppādentena āhāro pariyesitabbo, ayamettha ñāyo. Tasmā tassa bhagavā aparāparesupi divasesu piṇḍāya caritabbaṃ, kilesā pana na uppādetabbāti dassa natthaṃ arahattappattiniṭṭhaṃyeva bhikkhācāravattaṃ kathento “**tato ratyā vivasāne**”ti-ādikā cha gāthāyo abhāsi. Tattha **tatoti** “sa piṇḍacāraṃ caritvā, vanantamabhihāraye”ti ettha vuttapiṇḍacāraṇantābhīhārato uttaripi. **Ratyā vivasāneti** ratti-

samatikkame, dutiyadivaseti vuttaṃ hoti. **Gāmantaṃ abhihārayeti** ābhisamācārika-vattaṃ katvā yāva bhikkhācāraṇelā, tāva vivekamanubrūhetvā gatapaccāgata-vatte vuttanayena kammaṅghānaṃ manasi karonto gāmaṃ gaccheyya. **Avhānaṃ nābhinandeyyāti** “bhante, amhākaṃ ghare bhujjitaṃ”ti nimantaṃ, “deti nu kho na deti nu kho sundaraṃ nu kho deti asundaraṃ nu kho deti”ti evarūpaṃ vitakkaṃ bhojanañca paṭipadāpūraṃ bhikkhu nābhinandeyya, nappaṭiggaṇheyyāti vuttaṃ hoti. Yadi pana balakkārena pattaṃ gahetvā pūretvā denti, paribhujjivā samaṇadhammo kātabbo, dhutaṅgaṃ na kuppati, tadupādāya pana taṃ gāmaṃ na pavisitabbaṃ. **Abhihārañca gāmatoti** sace gāmaṃ pavittṭhassa pātisatehipi bhattaṃ abhiharanti, tampi nābhinandeyya, tato ekasittampi nappaṭiggaṇheyya, aññadatthu gharapaṭipāṭiyā piṇḍapātameva careyyāti.

717. Na (2.0215) muni gāmamāgama, kulesu sahasā careti so ca monatthāya paṭipannaṃ muni gāmaṃ gato samāno kulesu sahasā na care, sahasokitādi-ananulomikaṃ gihisaṃsaggaṃ na āpajjeyyāti vuttaṃ hoti. **Ghāsesanaṃ chinnakatho, na vācaṃ payutaṃ bhaṇeti** chinnakatho viya hutvā obhāsaparikathānimittaviññattipayuttaṃ ghāsesanavācaṃ na bhaṇeyya. Sace ākaṅkheyya, gilāno samāno gelaññapaṭibāhanatthāya bhaṇeyya. Senāsanatthāya vā viññattiṃ ṭhapetvā obhāsaparikathānimittapayuttaṃ, avasesapaccayatthāya pana agilāno neva kiñci bhaṇeyyāti.

718-9. Alatthaṃ yadidanti imissā pana gāthāya ayamatto- gāmaṃ piṇḍāya pavittṭho appamattakepi kismiñci laddhe “**alatthaṃ yaṃ idaṃ sādhu**”ti cintetvā aladdhe “**nālatthaṃ kusalan**”ti tampi “sundaran”ti cintetvā **ubhayeneva** lābhālābhena **so tādī** nibbikāro hutvā **rukkaṃvupanivattati**, yathāpi puriso phalagavesī rukkaṃ upagamma phalaṃ laddhāpi aladdhāpi ananunīto appaṭihato majjhatto- yeva hutvā gacchati, evaṃ kulaṃ upagamma lābhaṃ laddhāpi aladdhāpi majjhatto-va hutvā gacchatīti. **Sa pattapāṇī** ti gāthā uttānatthāva.

720. Uccāvacāti imissā gāthāya sambandho- evaṃ bhikkhācāravattasampanno hutvāpi tāvatakeneva tuṭṭhiṃ anāpajjitvā paṭipadaṃ ārodheyya. Paṭipattisārañhi sāsanaṃ. Sā cāyaṃ **uccāvacā ...pe... mutanti**. Tassattho- sā cāyaṃ maggaṃ paṭipadā uttamanihīnabhedato **uccāvacā buddhasamaṇena pakāsītā**. Sukhāpaṭipadā hi khippābhiññā uccā, dukkhāpaṭipadā dandhābhiññā avacā. Itarā dve ekenā- ṅgena uccā, ekena avacā. Paṭhamā eva vā uccā, itarā tissopi avacā. Tāya cetāya uccāya avacāya vā paṭipadāya **na pāraṃ diguṇaṃ yanti**. “Duguṇaṃ”ti vā pāṭho, ekamaggena dvikkhattuṃ nibbānaṃ na yantīti attho. Kasmā? Yena maggena ye kilesā pahīnā, tesaṃ puna appahātabbato. Etena parihānadhammābhāvaṃ dīpeti. **Nayidaṃ ekaguṇaṃ mutanti** tañca idaṃ pāraṃ ekakkhattuṃ yeva phusanārahampi na hoti. Kasmā? Ekena maggena sabbakilesappahānābhāvato. Etena ekamaggeneva arahattābhāvaṃ dīpeti.

721. Idāni (2.0216) paṭipadānisamsaṃ dassento “yassa ca visatā” ti gāthamāha. Tassattho- **yassa ca** evaṃ paṭipannassa bhikkhuno tāya paṭipadāya pahīnattā aṭṭhasatataṅghāvicaritaṅghāvena visatattā **visatā** taṅghā **natthi**, tassa kilesasotacchedena **chinnasotassa** kusalākusalaṃ appahānena **kiccākiccappahīnassa** rāgajo vā

dosajo vā appamattakopi **pariḷāho na vijjatīti**.

722. Idāni yasmā imā gāthāyo sutvā nālakattherassa cittaṃ udapādi- “yadi ettakaṃ moneyyaṃ sukaraṃ na dukkaraṃ, sakkā appakasirena pūretun”ti, tasmāssa bhagavā “dukkarameva moneyyan”ti dassento puna “**moneyyaṃ te upaññissan**”ti-ādimāha. Tattha **upaññissanti** upaññāpeyyaṃ, kathayissanti vuttaṃ hoti. Khuradhārā upamā assāti **khuradhārūpamo. Bhaveti** bhaveyya. Ko adhippāyo? Moneyyaṃ paṭipanno bhikkhu khuradhāraṃ upamaṃ katvā paccayesu vatteyya. Yathā madhudiddhaṃ khuradhāraṃ lihanto, chedato, jivhaṃ rakkhati, evaṃ dhammena laddhe paccaye paribhuñjanto cittaṃ kilesupattito rakkheyyāti vuttaṃ hoti. Paccayā hi parisuddhena ñāyena laddhuñca anavajjaparibhogena paribhuñjituñca na sukkena sakkāti bhagavā paccayanissitameva bahuso bhaṇati. **Jivhāya tālumāhacca, udare saññato siyāti** jivhāya tāluṃ uppīletvāpi rasa-taṇhaṃ vinodento kiliṭṭhena maggena uppannapaccaye asevento udare saṃyato siyā.

723. Alīnacitto ca siyāti niccaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanāya aṭṭhitakāritāya akusitacitto ca bhaveyya. **Na cāpi bahu cintayeti** ñātijanapadāmaravitakkavasena ca bahuṃ na cinteyya. **Nirāmagandho asito, brahmacariyaparāyaṇoti** nikki-leso ca hutvā taṇhādiṭṭhihi kismiñci bhave anissito sikkhāttayasakalasāsanabrahmacariyaparāyaṇo eva bhaveyya.

724-5. Ekāsanassāti vivittāsanassa. Āsanamukhena cettha sabba-iriyāpathā vuttā. Yato sabba-iriyāpathesu ekibhāvassa sikkheyyāti vuttaṃ hotīti veditabbaṃ. Ekāsanassāti ca sampadānavacanametam. **Samaṇūpāsanassa** (2.0217) **cāti** samaṇehi upāsītābassa aṭṭhatimsārammaṇabhāvanānuyogassa, samaṇānaṃ vā upāsanabhūtassa aṭṭhatimsārammaṇabhedasseva. Idampi sampadānavacanameva, upāsanatthanti vuttaṃ hoti. Ettha ca ekāsanena kāyaviveko, samaṇūpāsanena cittaviveko vutto hotīti veditabbo. **Ekattaṃ monamakkhātanti** evamidaṃ kāyacittavivekavasena “ekattaṃ monan”ti akkhātaṃ. **Eko ce abhramissasīti** idaṃ pana uttaragāthāpekkhaṃ padaṃ, “atha bhāhisi dasadisā”ti iminā assa sambandho.

Bhāhisīti bhāsissasi pakāsessasi. Imaṃ paṭipadaṃ bhāvento sabbadisāsu kittiyā pākaṇo bhavissasīti vuttaṃ hoti. **Sutvā dhīrānanti**-ādīnaṃ pana catunnaṃ padānaṃ ayamattho- yena ca kittighosena bhāhisi dasadisā taṃ **dhīrānaṃ jhāyīnaṃ kāmacāgīnaṃ nighosaṃ sutvā** atha tvaṃ tena uddhaccaṃ anāpajjitvā **bhiyyo hiriñca saddhañca** kareyyāsi, tena ghosena harāyamāno “niyyānikapaṭi-padā ayan”ti saddhaṃ uppādetvā uttari paṭipattimeva brūheyyāsi. **Māmakoti** evañhi sante mama sāvako hotīti.

726. Taṃ nadīhīti yaṃ taṃ mayā “hiriñca saddhañca bhiyyo kubbethā”ti vadatā “uddhaccaṃ na kātabban”ti vuttaṃ, taṃ iminā nadīnidassanenāpi jānātha, tabbi-pariyāyañca **sobbhesu** ca **padaresuca** jānātha. **Sobbhesūti** mātikāsu. **Padaresūti** darīsu. Kathaṃ? **Sañantā yanti kusobbhā, tuṇhī yanti mahodadhīti**. Kusobbhā hi sobbhapadarādibhedā sabbāpi kunnadiyo sañantā saddaṃ karontā uddhatā hutvā yanti, gaṅgādibhedā pana mahānadiyo tuṇhī yanti, evaṃ “moneyyaṃ pūre-

mī”ti uddhato hoti amāmakō, māmako pana hiriñca saddhañca uppādetvā nīcaci-
ttova hoti.

727-9. Kiñca bhiyyo- **yadūnakam ...pe... paṇḍitoti.** Tattha siyā- sace aḍḍhaku-
mbhūpamo bālo saṇantatāya, rahado pūrova paṇḍito santatāya, atha kasmā
buddhasamaṇo evaṃ dhammadesanābyāvaṇo hutvā bahuṃ bhāsati iminā
sambandhena “**yaṃ samaṇo**”ti gāthamāha. Tassattho- **yaṃ buddhasamaṇo**
bahuṃ bhāsati upetaṃ atthasañhitam, atthupetaṃ (2.0218) dhammupetañca
hitena ca saṃhitam, taṃ na uddhaccena, apica kho **jānam so dhammam deseti**
divasampi desento nippapañcova hutvā. Tassa hi sabbam vacikammaṃ ñāṇānu-
parivatti. Evaṃ desento ca “idamassa hitam idamassa hitan”ti nānappakāro
jānam so bahu bhāsati, na kevalam bahubhāṇitāya. Avasānagāthāya sambandho-
evaṃ tāva sabbaññutaññāṇena samannāgato buddhasamaṇo jānam so
dhammam deseti, jānam so bahu bhāsati. Tena desitam pana dhammam nibbe-
dhabhāgiyeneva ñāṇena yo ca jānam saṃyatatto, jānam na bahu bhāsati, sa
muni monamarahati, sa muni monamajjhagāti. Tassattho- taṃ dhammam jānanto
saṃyatatto guttacitto hutvā yaṃ bhāsitaṃ sattānam hitasukhāvahaṃ na hoti, taṃ
jānam na bahu bhāsati. So evaṃvidho monattham paṭipannako muni moneyyapa-
ṭipadāsañkhātam **monam arahati.** Na kevalañca arahatiyeva, apica kho pana **sa**
muni arahattamaggañāṇasañkhātam **monam ajjhagā** icceva veditabboti arahatta-
nikūṭṭhena desanam niṭṭhāpesi.

Taṃ sutvā nālakatthero tisu ṭhānesu appiccho ahosi dassane savane pucchā-
yāti. So hi desanāpariyosāne pasannacitto bhagavantam vanditvā vanaṃ pavitṭho,
puna “aho vatāham bhagavantam passeyyan”ti lolabhāvam na janesi. Ayamassa
dassane appicchatā. Tathā “aho vatāham puna dhammadesanam suṇeyyan”ti
lolabhāvam na janesi. Ayamassa savane appicchatā. Tathā “aho

vatāhaṃ puna moneyyapaṭipadaṃ puccheyyan”ti lolabhāvaṃ na janesi. Aya-
massa pucchāya appicchatā.

So evaṃ appiccho samāno pabbatapādaṃ pavisitvā ekavanasanḍe dve diva-
sāni na vasi, ekarukkhamūle dve divasāni na nisīdi, ekagāme dve divasāni
piṇḍāya na pāvisi. Iti vanato vanaṃ, rukkhato rukkhaṃ, gāmato gāmaṃ āhiṇḍanto
anurūpapaṭipadaṃ paṭipajjitvā aggaphale patiṭṭhāsi. Atha yasmā moneyyapaṭi-
padaṃ ukkaṭṭhaṃ katvā pūrento bhikkhu satteva māsāni jīvati, majjhimaṃ katvā
pūrento satta vassāni, mandaṃ katvā pūrento soḷasa vassāni. Ayañca ukkaṭṭhaṃ
katvā pūresi, tasmā satta māsē ṭhatvā attano āyusañkhāraparikkhayaṃ ṇatvā
nhāyitvā nivāsetvā kāyabandhanaṃ bandhitvā diguṇaṃ saṅghāṭiṃ pārupitvā
dasabalābhimukho pañcapatiṭṭhitaṃ vanditvā añjaliṃ (2.0219) paggaḥetvā hiṅgu-
lakapabbataṃ nissāya ṭhitakova anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi.
Tassa parinibbutabhāvaṃ ṇatvā bhagavā bhikkhusaṅghena saddhiṃ tattha
gantvā sarīrakiccaṃ katvā dhātuyo gāhāpetvā cetiyaṃ patiṭṭhāpetvā agamāsīti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya nālakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Dvayatānupassanāsuttavaṇṇanā

Evaṃ me sutanti dvayatānupassanāsuttaṃ. Kā uppatti? Imassa suttassa attā-
jjhāsayaṭṭhi uppatti. Attājjhāsayaṭṭhi hi bhagavā imaṃ suttaṃ desesi. Ayamettha
saṅkhepo, vitthāro panassa atthavaṇṇanāyameva āvi bhavissati. Tattha **evaṃ me
sutanti**-ādīni vuttanayāneva. **Pubbārāmeti** sāvattihinagarassa puratthimadisāyaṃ
ārāme. **Migāramātu pāsādeti** ettha visākhā upāsikā attano sasurena migārena
seṭṭhinā mātuṭṭhāne ṭhapitattā “migāramātā”ti vuccati. Tāya migāramātuyā nava-
koṭi-agghanakaṃ mahālatāpiḷandhanaṃ vissajjetvā kārāpito pāsādo heṭṭhā ca
upari ca pañca pañca gabbhasatāni katvā saḥassakūṭāgāragabbho, so “migāra-
mātupāsādo”ti vuccati. Tasmimṃ migāramātu pāsāde.

Tena kho pana samayena bhagavāti yaṃ samayaṃ bhagavā sāvattimṃ nissāya
pubbārāme migāramātu pāsāde viharati, tena samayena. **Tadahuposatheti** tasmimṃ
ahu uposathe, uposathadivaseti vuttaṃ hoti. **Pannaraseti** idaṃ uposathaggaha-
ṇena sampattāvasesuposathapaṭikkhepavacanaṃ. **Puṇṇāya puṇṇamāya rattiyāti**
pannarasadivasattā divasagaṇanāya abbhādi-upakkilesavirahattā rattiguṇasa-
mpattiyā ca puṇṇattā puṇṇāya, paripuṇṇacandattā puṇṇamāya ca rattiyā. **Bhikkhu-
saṅghaparivutoti** bhikkhusaṅghena parivuto. **Abbhokāse nisinno hotīti** migāra-
mātu ratanapāsādapariveṇe abbhokāse upari appaṭicchanne okāse paññattavara-
buddhāsane nisinno hoti. **Tuṇhībhūtaṃ tuṇhībhūtanti** atīva tuṇhībhūtaṃ, yato yato
vā anuviloketi (2.0220), tato tato tuṇhībhūtaṃ, tuṇhībhūtaṃ vācāya, puna tuṇhī-

bhūtaṃ kāyena. **Bhikkhusaṅghaṃ anuviloketvā**ti taṃ parivāretvā nisinnaṃ anekasahassabhikkhuparimāṇaṃ tuṇhībhūtaṃ tuṇhībhūtaṃ bhikkhusaṅghaṃ “ettakā ettha sotāpannā, ettakā sakadāgāmino, ettakā anāgāmino ettakā āradhavi-passakā kalyāṇaputhujjanā, imassa bhikkhusaṅghassa kīdisī dhammadesanā sappāyā”ti sappāyadhammadesanāparicchedanattaṃ ito cito ca viloketvā.

Ye te, bhikkhave, kusalā dhammāti ye te ārogyatṭhena anavajjatṭhena iṭṭhaphatṭhena kosallasambhūtatṭhena ca kusalā sattatimsabodhipakkhiyadhammā, tajjotakā vā pariyattidhammā. **Ariyā niyyānikā sambodhagāminoti** upagantabbatṭhena ariyā, lokato niyyānatṭhena niyyānikā, sambodhasaṅkhātaṃ arahattaṃ gamanatṭhena sambodhagāmino. **Tesaṃ vo bhikkhave ...pe... savanāya**, tesaṃ bhikkhave kusalānaṃ ...pe... sambodhagāmināṃ kā upanisā, kiṃ kāraṇaṃ, kiṃ payojanaṃ tumhākaṃ savanāya, kimatthaṃ tumhe te dhamme suṇāthāti vuttaṃ hoti. **Yāvadeva dvayatānaṃ dhammānaṃ yathābhūtaṃ ñāṇāyāti** ettha **yāvadevā**ti paricchedāvadhāraṇavacanaṃ. Dve avayavā etesanti dvayā, dvayā eva dvayatā, tesaṃ dvayatānaṃ. “Dvayānaṃ”tipi pāṭho. **Yathābhūtaṃ ñāṇāyāti** aviparitañāṇāya. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yadetthaṃ lokiyalokuttarādibhedena dvidhā vavatthitānaṃ dhammānaṃ vipassanāsaṅkhātaṃ yathābhūtañāṇaṃ, etadatthāya na ito bhiyyoti, savanena hi ettakaṃ hoti, taduttari visesādhiḡamo bhāvanāyāti. **Kiñca dvayatānaṃ vadethāti** ettha pana sace, vo bhikkhave, siyā, kiñca tumhe, bhante, dvayatānaṃ vadethāti ayamadhippāyo. Padattho pana “kiñca dvayatābhāvaṃ vadethā”ti.

(1) tato bhagavā dvayatānaṃ dassento “**idaṃ dukkhaṃ**”ti evamādimāha. Tattha dvayatānaṃ catusaccadhammānaṃ “idaṃ dukkhaṃ, ayaṃ dukkhasamudayo”ti evaṃ lokiyassa ekassa avayavassa sahetukassa vā dukkhasa dassanena **ayaṃ ekānupassanā**, itarā lokuttarassa dutiyassa avayavassa sa-upāyassa vā nirodhassa dassanena **dutiyānupassanā**. Paṭhamā cettha tatiyacatutthavisuddhīhi hoti, dutiyā pañcamavisuddhiyā. **Evaṃ sammā dvayatānupassinoti** iminā vuttanayena sammā dvayadhamme anupassantassa satiyā (2.0221) avippavāsenā **appamattassa**, kāyikacetāsikavīriyātāpena **ātāpino** kāye ca jīvite ca nirapekkhattā, **pahitattassa**. **Pāṭikaṅkhanti** icchitabbaṃ. **Diṭṭheva dhamme aññāti** asmiṃyeva attabhāve arahattaṃ. **Sati vā upādisese anāgāmitāti** “upādisesan”ti punabbhavavāsena upādātābbakkhandhasesaṃ vuccati, tasmim vā sati anāgāmi bhāvo paṭikaṅkhoti dasseti. Tattha kiñcāpi heṭṭhimaphalānīpi evaṃ dvayatānupassinova honti, uparimaphalesu pana ussāhaṃ janento evamāha.

Idamavocāti-ādi saṅgītikārānaṃ vacanaṃ. Tattha **idanti** “ye te, bhikkhave”ti-ādivuttanidassanaṃ. **Etanti** idāni “ye dukkhaṃ”ti evamādivattabbagāthābandhanidassanaṃ. Imā ca gāthā catusaccadīpakattā vuttatthadīpikā eva, evaṃ santepi gāthārucikānaṃ pacchā āgatānaṃ pubbe vuttaṃ asamatthātāya anuggahetvā “idāni yadi vadeyya sundaran”ti ākaṅkhaṇānaṃ vikkhittacittānañca atthāya vuttā. Visatthadīpikā vāti avipassake vipassake ca dassetvā tesaṃ vaṭṭavivaṭṭadassanato, tasmā visatthadassanattameva vuttā. Esa nayo ito parampi gāthāvaca nesu.

730. Tattha **yattha cāti** nibbānaṃ dasseti. Nibbāne hi dukkhaṃ sabbaso uparujjhati, sabbappakāraṃ uparujjhati, sahetukaṃ uparujjhati, asesāṅca uparujjhati. **Taṅca magganti** taṅca aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ.

731-3. Cetovimuttihiṇā te, atho paññāvimuttiyāti ettha arahattaphalasaṃmādhī rāgavirāgā cetovimutti, arahattaphalapaññā avijjāvirāgā paññāvimuttīti veditabbā. Taṅhācaritena vā appanājhānabalena kilese vikkhambhetvā adhigataṃ arahattaphalaṃ rāgavirāgā cetovimutti, diṭṭhicaritena upacārajjhānamattaṃ nibbattetvā vipassitvā adhigataṃ arahattaphalaṃ avijjāvirāgā paññāvimutti. Anāgāmi-phalaṃ vā kāmarāgaṃ sandhāya rāgavirāgā cetovimutti, arahattaphalaṃ sabbappakārato avijjāvirāgā paññāvimuttīti. **Antakiriyāyāti** vaṭṭadukkhasa antakaraṇatthāya. **Jātijārūpagāti** jātijaraṃ upagatā, jātijarāya vā upagatā, na parimuccanti jātijarāyāti evaṃ veditabbā. Sesamettha ādito pabhuti pākaṭameva. Gāthāpariyosāne ca saṭṭhi-mattā bhikkhū taṃ (2.0222) desanaṃ uggahetvā vipassitvā tasmimpyeva āsane arahattaṃ pāpuṇṇisu. Yathā cettha, evaṃ sabbavāresu.

(2) ato eva bhagavā “**siyā aññenapi pariyāyenā**” ti-ādinā nayena nānappakārato dvayatānupassanaṃ āha. Tattha dutiyavāre **upadhipaccayāti** sāsavakamma-paccayā. Sāsavakammañhi idha “upadhī”ti adhippettaṃ. **Asesavirāganirodhāti** asesam virāgena nirodhā, asesavirāgasāṅkhātā vā nirodhā.

734. Upadhinidānāti kamma-paccayā. **Dukkhasa jātipabhavānupassīti** vaṭṭadukkhasa jātikāraṇaṃ “upadhī”ti anupassanto. Sesamettha pākaṭameva. Evaṃ ayampi vāro cattāri saccāni dīpetvā arahattanikūṭeneva vutto. Yathā cāyaṃ, evaṃ sabbavārā.

(3) tattha tatiyavāre **avijjāpaccayāti** bhavagāmikamma-sambhāra-avijjāpaccayā. Dukkhaṃ pana sabbattha vaṭṭadukkhaṃ eva.

735. Jātimaraṇasaṃsāranti khandhanibbattiṃ jātiṃ khandhabhedam maraṇaṃ khandhapaṭipāṭiṃ saṃsāraṅca. **Vajantīti** gacchanti upenti. **Itthabhāvaññathābhāvanti** imaṃ manussabhāvaṃ ito avasesa-aññanikāyabhāvaṅca. **Gatīti** paccaya-bhāvo.

736. Avijjā hāyanti avijjā hi ayaṃ. **Vijjāgatā ca ye sattāti** ye ca arahattamaggavijjāya kilese vijjhitvā gatā khīṇāsavasattā. Sesamuttānatthameva.

(4) catutthavāre **saṅkhārapaccayāti** puññāpuññāneñjābhisaṅkhārapaccayā.

738-9. Etamādīnaṃ ṇatvāti yadidaṃ dukkhaṃ saṅkhārapaccayā, etaṃ ādīnavanti ṇatvā. **Sabbasaṅkhārasamathāti** sabbesaṃ vuttappakārānaṃ saṅkhārānaṃ maggañāṇena samathā, upahatatāya phalasaṃmatthatāyāti vuttaṃ hoti. **Saññānanti** kāmasaññādīnaṃ maggeneva uparodhanā. **Etaṃ ṇatvā yathātathanti** etaṃ dukkhakkhayaṃ aviparītaṃ ṇatvā. **Sammaddasāti** sammādassanā. **Sammadaññāyāti** saṅkhataṃ aniccādito, asaṅkhataṅca niccādito ṇatvā. **Mārasamyoganti** tebhūmakavaṭṭaṃ. Sesamuttānatthameva.

(5) pañcamavāre (2.0223) **viññāṇapaccayāti** kamma-sahajāta-abhisaṅkhāravivijjāpaccayā.

741. Nicchātoti nittaṅho. **Parinibbutoti** kilesa-parinibbānena parinibbuto hoti. Sesam pākaṭameva.

(6) chaṭṭhavāre **phassapaccayā**ti abhisāṅkhāraviññāṇasampayuttaphassapaccayāti attho. Evaṃ ettha padapaṭipāṭiyā vattabbāni nāmarūpasaḷāyatanāni avatvā phasso vutto. Tāni hi rūpamissakattā kammampayuttāneva na honti, idaṅca vaṭṭadukkhaṃ kammato vā sambhaveyya kammampayuttadhammato vāti.

742-3. Bhavasotānusārinanti taṅhānusāriṇaṃ. **Pariññāyā**ti tīhi pariññāhi parijānitvā. **Aññāyā**ti arahattamaggapaññāya ñatvā. **Upasame ratā**ti phalasangāhāpattivasena nibbāne ratā. **Phassābhisamayā**ti phassanirodhā. Sesam pākaṭameva.

(7) sattamavāre **vedanāpaccayā**ti kammampayuttavedanāpaccayā.

744-5. Adukkhamasukhaṃ sahāti adukkhamasukhena saha. **Etaṃ dukkhanti ñatvānā**ti etaṃ sabbaṃ vedayitaṃ “dukkhakāraṇaṃ”ti ñatvā, vipariṇāmatṭhiti-aññāṇadukkhatāhi vā dukkhaṃ ñatvā. **Mosadhammanti** nassanadhammaṃ. **Palokinanti** jarāmarañehi palujjanadhammaṃ. **Phussa phussā**ti udayabbayaññāṇena phusitvā phusitvā. **Vayaṃ passanti** ante bhaṅgameva passanto. **Evaṃ tattha vijānā**ti evaṃ tā vedanā vijānāti, tattha vā dukkhabhāvaṃ vijānāti. **Vedanānaṃ khayā**ti tato paraṃ maggaññāṇena kammampayuttānaṃ vedanānaṃ khayā. Sesamuttānameva.

(8) aṭṭhamavāre **taṅhāpaccayā**ti kammambhārataṅhāpaccayā.

747. Etamādīnavaṃ ñatvā, taṅhaṃ dukkhassa sambhavanti etaṃ dukkhassa sambhavaṃ taṅhāya ādīnavaṃ ñatvā.

Sesamuttānameva.

(9) navamavāre **upādānapaccayā**ti kammāsambhāra-upādānapaccayā.

748-9. Bhavoti (2.0224) vipākabhavo khandhapātubhāvo. **Bhūto dukkhanti** bhūto sambhūto vaṭṭadukkhaṃ nigacchati. **Jātassa maraṇanti** yatrāpi “bhūto sukhaṃ nigacchati”ti bālā maññanti, tatrāpi dukkhameva dassento āha- “jātassa maraṇaṃ hoti”ti. Dutiyagāthāya yojanā- aniccādīhi sammadaññāya paṇḍitā upādānakkhayā jātikkhayaṃ nibbānaṃ abhiññāya na gacchanti punabbhavanti.

(10) dasamavāre **ārambhapaccayā**ti kammāsampayuttavīriyapaccayā.

751. Anārambhe vimuttinoti anārambhe nibbāne vimuttassa. Sesamuttānameva.

(11) ekādasamavāre **āhārapaccayā**ti kammāsampayuttāhārapaccayā. Aparonayo- catubbidhā sattā rūpūpagā, vedanūpagā, saññūpagā, saṅkhārūpagāti. Tattha ekādasavidhāya kāmādhātuyā sattā **rūpūpagā** kabalīkārāhārasevanato. Rūpadhātuyā sattā aññatra asaññehi **vedanūpagā** phassāhārasevanato. Heṭṭhā tivīdhāya arūpadhātuyā sattā **saññūpagā** saññābhiniḅbattamanosañcetanāhārasevanato. Bhavagge sattā **saṅkhārūpagā** saṅkhārābhiniḅbattaviññāṇāhārasevanatoti. Evampi yaṃ kiñci dukkhaṃ sambhoti, sabbaṃ āhārapaccayāti veditabbaṃ.

755. Ārogyanti nibbānaṃ. **Saṅkhāya sevīti** cattāro paccaye paccavekkhitvā sevamāno, “pañcakkhandhā dvādasāyatanāni aṭṭhārasadhātuyo”ti evaṃ vā lokaṃ saṅkhāya “aniccaṃ dukkhaṃ anattā”ti ñāṇena sevamāno. **Dhammaṭṭhoti** catusaccadhamme ṭhito. **Saṅkhyam nopetīti** “devo”ti vā “manusso”ti vā ādikaṃ saṅkhyam na gacchati. Sesamuttānameva.

(12) dvādasamavāre **iñjitapaccayā**ti taṇhāmānadiṭṭhikammakilesa-iñjitesu yato kutoci kammāsambhāriñjitapaccayā.

757. Ejaṃ vossajjāti taṇhaṃ cajitvā. **Saṅkhāre uparundhiyāti** kammaṃ kammāsampayutte ca saṅkhāre nirodhetvā. Sesamuttānameva.

(13) terasamavāre (2.0225) **nissitassa calitanti** taṇhāya taṇhādiṭṭhimānehi vā khandhe nissitassa sīhasutte (saṃ. ni. 3.78) devānaṃ viya bhayacalanaṃ hoti. Sesamuttānameva.

(14) cuddasamavāre **rūpehīti** rūpabhāvehi rūpasamāpattīhi vā. **Arūpāti** arūpabhāvā arūpasamāpattīyo vā. **Nirodhoti** nibbānaṃ.

761. Maccuhāyinoti maraṇamaccu kilesamaccu devaputtamaccuhāyino, tivīdhampi taṃ maccuṃ hitvā gāminoti vuttaṃ hoti. Sesamuttānameva.

(15) pannarasamavāre **yanti** nāmarūpaṃ sandhāyāha. Tañhi lokena dhuvasubhasukhattavasena “idaṃ saccaṃ”ti upanijjhāyitaṃ diṭṭhamālokitaṃ. **Tadamariyānanti** idaṃ ariyānaṃ, anunāsika-ikāralopaṃ katvā vuttaṃ. **Etaṃ musāti** etaṃ dhuvādivasena gahitampi musā, na tādisaṃ hotīti. Puna **yanti** nibbānaṃ sandhāyāha. Tañhi lokena rūpavedanādīnamabhāvato “idaṃ musā natthi kiñci”ti upanijjhāyitaṃ. **Tadamariyānaṃ etaṃ saccanti** taṃ idaṃ ariyānaṃ etaṃ nikkilesasaṅkhātā subhabhāvā, pavattidukkhaṇipakkhasaṅkhātā sukhabhāvā, accantasaṅkhātā niccabhāvā ca anapagāmanena paramatthato “saccaṃ”ti yathābhūtaṃ sammappaññāya sudīṭṭhaṃ.

762-3. Anattani attamāninti anattani nāmarūpe attamāniṃ. **Idaṃ saccanti mañña-**
tīti idaṃ nāmarūpaṃ dhuvādivasena “saccan”ti maññati. **Yena yena hīti** yena
yena rūpe vā vedanāya vā “mama rūpaṃ, mama vedanā”ti-ādinā nayena
maññanti. **Tato tanti** tato maññitākārā taṃ nāmarūpaṃ **hoti aññathā**. Kiṃ kāraṇaṃ?
Taṅhi tassa musā hoti, yasmā taṃ yathāmaññitākārā musā hoti, tasmā aññathā
hotīti attho. Kasmā pana musā hotīti? **Mosadhammañhi ittaraṃ**, yasmā yaṃ
ittaraṃ parittapaccupaṭṭhānaṃ, taṃ mosadhammaṃ nassanadhammaṃ hoti,
tathārūpañca nāmarūpanti. **Saccābhisamayāti** saccāvabodhā. Sesamuttānameva.

(16) soḷasamavāre **yanti** chabbidhamiṭṭhārammaṇaṃ sandhāyāha. Taṅhi
lokena salabhamacchamakkaṭṭhādīhi padīpabaḷisaḷepādayo viya “idaṃ sukhan”ti (2.02
upanijjhāyitaṃ. **Tadamariyānaṃ etaṃ dukkhanti** taṃ idaṃ ariyānaṃ “kāma hi
citrā madhurā manoramā, virūparūpena mathenti cittaṃ”ti-ādinā (su. ni. 50; cūḷani.
khaggavisāṇasuttaniddesa 136) nayena “etaṃ dukkhan”ti yathābhūtaṃ samma-
ppaññāya sudiṭṭhaṃ. Puna **yanti** nibbānameva sandhāyāha. Taṅhi lokena kāma-
guṇābhāvā “dukkhan”ti upanijjhāyitaṃ. **Tadamariyānanti** taṃ idaṃ ariyānaṃ para-
matthasukhato “etaṃ sukhan”ti yathābhūtaṃ sammappaññāya sudiṭṭhaṃ.

765-6. Kevalāti anavasesā. **Iṭṭhāti** icchitā patthitā. **Kantāti** piyā. **Manāpāti** mana-
vuḍḍhikarā. **Yāvatatthīti vuccatīti** yāvatā ete cha ārammaṇā atthīti vuccanti. Vaca-
nabyattayo veditabbo. **Ete voti** ettha **voti** nipātamattaṃ.

767-8. Sukhanti diṭṭhamariyehi, sakkāyassuparodhananti “sukha”miti ariyehi
pañcakkhandhanirodho diṭṭho, nibbānanti vuttaṃ hoti. **Paccanīkamidaṃ hotīti** paṭi-
lomamidaṃ dassanaṃ hoti. **Passatanti** passantānaṃ, paṇḍitānanti vuttaṃ hoti.
Yaṃ pareti ettha **yanti** vatthukāme sandhāyāha. Puna **yaṃ pareti** ettha nibbānaṃ.

769-71. Passāti sotāraṃ ālapati. **Dhammanti** nibbānadhammaṃ. **Sampamūḷhe-**
tthaviddasūti sampamūḷhā ettha aviddasū bālā. Kiṃkāraṇaṃ sampamūḷhā? **Nivu-**
tānaṃ tamo hoti, andhakāro apassataṃ, bālānaṃ avijjāya nivutānaṃ otthaṭānaṃ
andhabhāvakaraṇo tamo hoti, yena nibbānadhammaṃ daṭṭhuṃ na sakkonti.
Satañca vivaṭaṃ hoti, āloko passatāmivāti satañca sappurisānaṃ paññādassa-
nena passataṃ ālokova vivaṭaṃ hoti nibbānaṃ. **Santike na vijānanti, magā**
dhammassakovidāti yaṃ attano sarīre tacapañcakamattaṃ paricchindivā ananta-
rameva adhigantabbato, attano khandhānaṃ vā nirodhamattato santike nibbānaṃ,
taṃ evaṃ santike santampi na vijānanti magabhūtā janā maggāmaggadha-
mmaṃ saccadhammaṃ vā akovidā, sabbathā **bhavarāga ...pe ... susambudho**.
Tattha māradheyyānupannehīti tebhūmakavaṭṭaṃ anupannehi.

772. Pacchimagaṭhāya (2.0227) sambandho “evaṃ asusambudhaṃ **ko nu**
aññatra mariyehī”ti. Tassattho- ṭhapetvā ariye ko nu añño nibbānapadaṃ jānituṃ
arahati, yaṃ padaṃ catutthena ariyamaggena sammadaññāya anantameva
anāsavā hutvā kilesaparinibbānena parinibbanti, sammadaññāya vā anāsavā
huvā ante anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbantīti arahattanikūṭena
desanaṃ niṭṭhāpesi.

Attamanāti tuṭṭhamanā. **Abhinanduntīti** abhinandiṃsu. **Imasmiñca pana veyyākara-**
ṇasminti imasmiṃ soḷasame veyyākaraṇe. **Bhaññamāneti** bhaṇiyamāne. Sesam

pākaṭameva.

Evam sabbesupi soḷasasu veyyākaraṇesu saṭṭhimatte saṭṭhimatte katvā saṭṭhi-adhikānaṃ navannaṃ bhikkhusatānaṃ anupādāya āsavehi cittāni vimuccimṣu, soḷasakkhattuṃ cattāri cattāri katvā catusaṭṭhi saccānettha veneyyavasena nānapakārato desitānīti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya dvayatānupassanāsuttavaṇṇanā

Niṭṭhittā.

Niṭṭhito ca tatiyo vaggo atthavaṇṇanānāyato, nāmena

Mahāvaggoti.

4. Aṭṭhakavaggo

1. Kāmasuttavaṇṇanā

773. Kāmaṃ (2.0228) **kāmayamānassā**ti kāmasuttaṃ. Kā uppatti? Bhagavati kira sāvattiyam viharante aññataro brāhmaṇo sāvattiyā jetavanassa ca antare aciravatīnadītīre “yavaṃ vapissāmi”ti khettaṃ kasati. Bhagavā bhikkhusaṅghaparivuto piṇḍāya pavisanto taṃ disvā āvajjento addasa- “assa brāhmaṇassa yavā vinassissanti”ti, puna upanissayasampattiṃ āvajjento cassa sotāpattiphalassa upanissayaṃ addasa. “Kadā pāpuṇeyyā”ti āvajjento “sasse vinaṭṭhe sokābhībhūto dhammadesanaṃ sutvā”ti addasa. Tato cintesi- “sacāhaṃ tadā eva brāhmaṇaṃ upasaṅkamissāmi, na me ovādaṃ sotabbaṃ maññissati. Nānārucikā hi brāhmaṇā, handa, naṃ ito pabhutiyeva saṅgaṇhāmi, evaṃ mayi muducitto hutvā tadā ovādaṃ sossati”ti brāhmaṇaṃ upasaṅkamtivā āha- “kiṃ, brāhmaṇa, karosī”ti. Brāhmaṇo “evaṃ uccākulīno samaṇo gotamo mayā saddhiṃ paṭisanthāraṃ karotī”ti tāvatakeneva bhagavati pasannacitto hutvā “khettaṃ, bho gotama, kasāmi yavaṃ vapissāmi”ti āha. Atha sārīputtatthero cintesi- “bhagavā brāhmaṇena saddhiṃ paṭisanthāraṃ akāsi, na ca ahētu appaccayā tathāgatā evaṃ karonti, handāhampi tena saddhiṃ paṭisanthāraṃ karomī”ti brāhmaṇaṃ upasaṅkamtivā tatheva paṭisanthāramakāsi. Evaṃ mahāmoggallānatthero sesā ca asīti mahāsāvaka. Brāhmaṇo atīva attamano ahosi.

Atha bhagavā sampajjamānēpi sasse ekadivasaṃ katabhattakicco sāvattitho jetavanaṃ gacchanto maggā okkamma brāhmaṇassa santikaṃ gantvā āha- “sundaraṃ te, brāhmaṇa, yavakkhettaṃ”ti. “Evaṃ, bho gotama, sundaraṃ, sace

sampajjissati, tumhākampi saṃvibhāgaṃ karissāmī”ti. Athassa catumāsaccayena yavā nipphajjimsu. Tassa “ajja vā sve vā lāyissāmī”ti ussukkaṃ kurumānasseva mahāmegho uṭṭhahitvā sabbarattiṃ vassi. Aciravatī nadī pūrā āgantvā sabbaṃ yavaṃ vahi. Brāhmaṇo sabbarattiṃ anattamano hutvā pabhāte nadītiraṃ gato sabbaṃ sassavipattiṃ disvā “vinaṭṭhomhi, kathaṃ dāni jīvissāmī”ti balavasokaṃ uppādesi. Bhagavāpi tameva (2.0229) rattiṃ paccūsasamaye buddhacakkhunā lokam volokento “ajja brāhmaṇassa dhammadesanākālo”ti ñatvā bhikkhācāravattena sāvattiṃ pavisitvā brāhmaṇassa gharadvāre aṭṭhāsi. Brāhmaṇo bhagavantam disvā “sokābhibhūtam maṃ assāsetukāmo samaṇo gotamo āgato”ti cintetvā āsanaṃ paññāpetvā pattaṃ gahetvā bhagavantam nisīdāpesi. Bhagavā jānantova brāhmaṇam pucchi- “kiṃ brāhmaṇa paduṭṭhacitto vihāsī”ti? Āma, bho gotama, sabbaṃ me yavakkhettaṃ udakena vūḷhanti. Atha bhagavā “na, brāhmaṇa, vipanne domanassaṃ, sampanne ca somanassaṃ kātabbaṃ. Kāmā hi nāma sampajjantipi vipajjantipi”ti vatvā tassa brāhmaṇassa sappāyam ñatvā dhammadesanāvasena imaṃ suttaṃ abhāsī. Tattha saṅkhepato padatthasambandhamattameva vaṇṇayissāma, vitthāro pana niddese (mahāni. 1) vuttanayeneva veditabbo. Yathā ca imasmiṃ sutte, evaṃ ito paraṃ sabbasuttesu.

Tattha **kāmanti** manāpiyarūpāditebhūmakadhammasaṅkhātam vatthukāmaṃ, **kāmayamānassāti** icchamānassa. **Tassa ce taṃ samijjhatīti** tassa kāmayamānassa sattassa taṃ kāmasaṅkhātam vatthu samijjhati ce, sace so taṃ labhatīti vuttaṃ hoti. **Addhā**

pītimano hotīti ekaṃsaṃ tuṭṭhacitto hoti. **Laddhāti** labhitvā. **Maccoti** satto. **Yadiccha-**
tīti yaṃ icchati.

774. Tassa ce kāmāyānassāti tassa puggalassa kāme icchamānassa, kāmena
vā yāyamānassa. **Chandajātassāti** jātataṇhassa. **Jantunoti** sattassa. **Te kāmā pari-**
hāyantīti te kāmā parihāyanti ce. **Sallaviddhova ruppātīti** atha ayomayādinā
sallena viddho viya piḷiyati.

775. Tatiyagāthāya saṅkhepattho- **yo** pana ime **kāme** tattha chandarāgavikkha-
mbhanena vā samucchadena vā attano pādena **sappassa** siraṃ iva **parivajjeti**. **So**
bhikkhu sabbam lokam visarivā ṭhitattā **loke visattikā**saṅkhātam taṇham **sato**
hutvā **samativattatīti**.

776-8. Tato (2.0230) parāsam tissannaṃ gāthānaṃ ayaṃ saṅkhepattho- **yo**
etaṃ sālikkhetādiṃ **khettaṃ** vā gharavatthādiṃ **vatthum** vā kahāpaṇasaṅkhātā
hiraññaṃ vā go-assabhedam **gavāssaṃ** vā itthisaññikā **thiyo** vā ñātibandhavādī
bandhū vā aññe vā manāpiyarūpādī **puthu kāme anugijjhati**, taṃ puggalaṃ **abala-**
saṅkhātā kilesā **balīyanti** saḥanti maddanti, saddhābalādivirahena vā abalaṃ taṃ
puggalaṃ abalā kilesā balīyanti, abalattā balīyantīti attho. Atha taṃ kāmaggiddham
kāme rakkhantaṃ pariyesantañca sīhādayo ca pākaṭa **parissayā** kāyaduccarītā-
dayo ca apākaṭa **parissayā maddanti**, **tato** apākaṭaparissayehi abhibhūtaṃ **taṃ**
puggalaṃ jāti-ādiddukkaṃ **bhinnaṃ nāvaṃ udakaṃ viya anveti**. **Tasmā** kāyagatā-
sati-ādibhāvanāya **jantu sadā sato** hutvā vikkhambhanasamucchadavasena rūpā-
dīsu vatthukāmesu sabbappakārampi kilesakāmaṃ parivajjento **kāmāni parivajjaye**.
Evaṃ te kāme **pahāya** tappahānakaramaggeneva catubbidhampi **tare oghaṃ**
tareyya tarituṃ sakuṇeyya. Tato yathā puriso udakagarukaṃ **nāvaṃ siñcitvā**
lahukāya nāvāya appakasireneva **pāragū** bhavēyya, pāraṃ gacchēyya, evameva
attabhāvanāvaṃ kilesūdakagarukaṃ siñcitvā lahukena attabhāvena pāragū
bhavēyya, sabbadhammapāraṃ nibbānaṃ gato bhavēyya, arahattappattiyā
gacchēyya ca, anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbātīti arahattanikūṭena
desanaṃ niṭṭhāpesi. Desanāpariyosāne brāhmaṇo ca brāhmaṇī ca sotāpatti-phale
patiṭṭhahiṃsūti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya kāmāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Guhaṭṭhakasuttavaṇṇanā

779. Satto (2.0231) **guhāyanti** guhaṭṭhakasuttaṃ. Kā uppatti? Bhāgavati kira
sāvattiyam viharante āyasmā piṇḍolabhāradvājo kosambiyam gaṃṅgātīre āva-
ṭṭakaṃ nāma utenassa uyyānaṃ, tattha agamāsi sītale padese divāvihāraṃ nisīdi-
tukāmo. Aññadāpi cāyaṃ gacchateva tattha pubbāsevanena yathā gavampati-

tthero tāvatimsabhavananti vuttanayametaṃ vaṅgīsasuttavaṇṇanāyaṃ. So tattha gaṅgātīre sītale rukkhamaṃle samāpattiṃ appetvā divāvihāraṃ nisīdi. Rājāpi kho uteno taṃ divasaṃyeva uyyānakīlikāṃ gantvā bahudeva divasabhāgaṃ naccagī-tādīhi uyyāne kiḷitvā pānamadamatto ekissā itthiyā aṅke sīsaṃ katvā sayi. Sesi-tthiyo “sutto rājā”ti uṭṭhahitvā uyyāne pupphaphalādīni gaṇhantiyo therāṃ disvā hirottappaṃ upaṭṭhāpetvā “mā saddaṃ akatthā”ti aññaṃaññaṃ nivāretvā appa-saddā upasaṅkamitvā vanditvā therāṃ samparivāretvā nisīdiṃsu. Thero samāpa-ttito vuṭṭhāya tāsāṃ dhammaṃ desesi, tā tuṭṭhā “sādhū sādhū”ti vatvā suṇanti.

Raṅṅo sīsaṃ aṅkenādāya nisinnitthī “imā maṃ ohāya kiḷanti”ti tāsū issāpakatā ūruṃ cāletvā rājānaṃ pabodhesi. Rājā paṭibujjhivā itthāgāraṃ apassanto “kuhiṃ imā vasaliyo”ti āha. Sā āha- “tumhesu abahukatā ‘samaṇaṃ ramayissāmā’ti gatā”-ti. So kuddho therābhimukho agamāsi. Tā itthiyo rājānaṃ disvā ekaccā uṭṭha-hiṃsu, ekaccā “mahārāja, pabbajitassa santike dhammaṃ suṇāma”ti na uṭṭha-hiṃsu. So tena bhīyosomattāya kuddho therāṃ avanditvāva “kimatthaṃ āgatosī”-ti āha. “Vivekatthaṃ mahārājā”ti. So “vivekatthāya āgatā evaṃ itthāgāraparivutā nisīdanti”ti vatvā “tava vivekaṃ kathehi”ti āha. Thero visāradopi vivekakathāya “nāyaṃ aññātukāmo pucchati”ti tuṇhī ahosi. Rājā “sace na kathesi, tambakipilli-kehi taṃ khādāpessāmi”ti aññatarasmiṃ asokarukkhe tambakipillikapuṭaṃ gaṇhanto attanova upari vikiri. So sarīraṃ puñchitvā aññaṃ puṭaṃ gahetvā therā-bhimukho agamāsi. Thero “sacāyaṃ rājā mayi aparajjheyya (2.0232), apāyābhi-mukho bhavēyyā”ti taṃ anukampamāno iddhiyā ākāsaṃ abhuggantvā gato.

Tato itthiyo āhaṃsu- “mahārāja, aññe rājāno īdisaṃ pabbajitaṃ disvā puppha-gandhādīhi pūjenti, tvaṃ tambakipillikapuṭena āsādetuṃ āradhho ahosi, kula-vaṃsaṃ nāsetuṃ uṭṭhito”ti. So attano dosaṃ ṇatvā tuṇhī hutvā uyyānapālaṃ pucchi- “aññaṃpi divasaṃ thero idhāgacchati”ti? “Āma, mahārājā”ti. Tena hi yadā āgacchati, tadā me āroceyyāsīti. So ekadivasaṃ there āgate ārocesi. Rājāpi therāṃ upasaṅkamitvā paṇhaṃ pucchitvā pāṇehi saraṇaṃ gato ahosi. Tambaki-pillikapuṭena āsāditadivase pana thero ākāsenāgantvā puna pathaviyaṃ nimu-jjitvā bhagavato gandhakuṭiyaṃ ummujji. Bhagavāpi kho dakkhiṇena passena sato sampajāno sīhaseyyaṃ kappayamāno therāṃ disvā “kiṃ, bhāradvāja, akāle āgatosī”ti āha. Thero “āma bhagavā”ti vatvā sabbaṃ taṃ pavattiṃ ārocesi. Taṃ sutvā bhagavā “kiṃ karissati tassa vivekakathā kāmagaṇḍagiddhassā”ti vatvā dakkhiṇena passena nipanno eva therassa dhammadesanattaṃ imaṃ suttama-bhāsi.

Tattha **sattoti** laggo. **Guhāyanti** kāye. Kāyo hi rāgādīnaṃ vāḷānaṃ vasaṅkā-sato “guhā”ti vuccati. **Bahunābhichannoti** bahunā rāgādīkilesajālena abhicchanno. Etena ajjhatabandhanaṃ vuttaṃ. **Tiṭṭhanti** rāgādivasena tiṭṭhanto. **Naroti** satto. **Mohanasmim** pagāḷhoti mohanaṃ vuccati kāmagaṇḍā. Ettha hi devamanussā muyhanti, tesu ajjhogaḷho hutvā. Etena bahiddhābandhanaṃ vuttaṃ. **Dūre vivekā hi tathāvidho** soti so tathārūpo naro tivadhāpi kāyavivekādikā vivekā dūre anā-sanne. Kimkāraṇā? **Kāmā hi loke na hi suppahāyā**, yasmā loke kāmā suppahāyā na hontīti vuttaṃ hoti.

780. Evaṃ paṭhamagāthāya “dūre vivekā tathāvidho”ti sādhetvā puna tathāvidhānaṃ sattānaṃ dhammataṃ āvikaronto “**icchānidānā**”ti gāthamāha. Tattha **icchānidānā**ti taṇhāhetukā. **Bhavasātabaddhā**ti sukhavedanādimhi bhavasāte baddhā. **Te duppamuñcā**ti te bhavasātavatthubhūtā (2.0233) dhammā, te vā tattha baddhā icchānidānā sattā duppamocayā. **Na hi aññamokkhā**ti aññena ca mocetuṃ na sakkonti. Kāraṇavacanaṃ vā etaṃ, te sattā duppamuñcā. Kasmā? Yasmā aññena mocetabbā na honti. Yadi pana muñceyyuṃ, sakena thāmena muñceyyunti ayamassa attho. **Pacchā pure vāpi apekkhamānā**ti anāgate atīte vā kāme apekkhamānā. **Imeva kāme purimeva jappanti** ime vā paccuppanne kāme purime vā duvidhepi atitānāgate balavataṇhāya patthayamānā. Imesañca dvinnaṃ padānaṃ “te duppamuñcā na hi aññamokkhā”ti iminā saha sambandho veditabbo, itarathā “apekkhamānā jappaṃ kiṃ karonti kiṃ vā katā”ti na paññāyeyyuṃ.

781-2. Evaṃ paṭhamagāthāya “dūre vivekā tathāvidho”ti sādhetvā dutiyagāthāya ca tathāvidhānaṃ sattānaṃ dhammataṃ āvikatvā idāni nesaṃ pāpakamma-karaṇaṃ āvikaronto “**kāmesu giddhā**”ti gāthamāha. Tassattho- **te sattā kāmesu** paribhogataṇhāya **giddhā** pariyesanādimanuyuttattā **pasutā** sammohamāpannattā **pamūḷhā** avagamanatāya maccharitāya buddhādīnaṃ vacanaṃ anādiyanatāya ca **avadāniyā**. Kāyavisamādimhi **visame nivitṭhā** antakāle **maraṇadukkhūpanitā** “kiṃsū bhavissāma ito cutāse”ti **paridevayantī**ti. Yasmā etadeva, **tasmā hi sikkhetha ...pe... māhu dhīrā**ti. Tattha **sikkhethā**ti tisso sikkhā āpajjeyya. **Idhevā**ti imasmimyeva sāsane. Sesamuttānameva.

783. Idāni ye tathā na karonti, tesam byasanappattiṃ dassento “**passāmi**”ti gāthamāha. Tattha **passāmī**ti maṃsacakkhu-ādīhi pekkhāmi. **Loketi** apāyādimhi. **Pariphandamānanti** ito cito ca phandamaṇaṃ. **Pajaṃ imanti** imaṃ satta kāyaṃ. **Taṇhagatanti** taṇhāya gataṃ abhibhūtaṃ, nipātītanti adhippāyo. **Bhavesūti** kāmabhavādīsu. **Hīnā narā**ti hīnakammantā narā. **Maccumukhe lapantī**ti antakāle sampatte maraṇamukhe paridevanti. **Avītataṇhāseti** avigatataṇhā. **Bhavābhavesūti** kāmabhavādīsu. Atha vā **bhavābhavesūti** bhavabhavesu, punappunabhavesūti vuttaṃ hoti.

784. Idāni yasmā avītataṇhā evaṃ phandanti ca lapanti ca, tasmā taṇhāvinaye samādapento “**mamāyite**”ti gāthamāha. Tattha **mamāyite**ti taṇhādiṭṭhimamattehi “maman”ti pariggahite vatthusmiṃ. **Passathā**ti sotāre (2.0234) ālapanto āha. **Etaṃpī**ti etampi ādīnavaṃ. Sesam pākaṭameva.

785. Evamettha paṭhamagāthāya assādaṃ, tato parāhi catūhi ādīnavañca dassetvā idāni sa-upāyaṃ nissaraṇaṃ nissaraṇānisamañca dassetuṃ sabbāhi vā etāhi kāmānaṃ ādīnavaṃ okāraṃ saṃkilesaṃca dassetvā idāni nekkhamme ānisamaṃ dassetuṃ “**ubhosu antesū**”ti gāthādvayamāha. Tattha **ubhosu** antesūti phassaphassasamudayādīsu dvīsu paricchedesu. **Vineyya chandanti** chandarāgaṃ vinetvā. **Phassaṃ pariññāyā**ti cakkhusamphassādiphassaṃ, phassānusārena vā taṃsampayutte sabbepi arūpadhamme, tesam vatthudvārārammaṇava-sena rūpadhamme cāti sakalampi nāmarūpaṃ tīhi pariññāhi pari jānitvā. **Anānugiddhoti** rūpādīsu sabbadhammesu agiddho. **Yadattagarahī tadakubbamā**noti yaṃ

attanā garahati, taṃ akurumāno. **Nalippatī diṭṭhasutesu dhīro**ti so evarūpo dhitisa-
mpanno dhīro diṭṭhesu ca sutesu ca dhammesu dvinnaṃ lepānaṃ ekenapi lepena
na lippati. Ākāsamiva nirupalitto accantavodānappatto hoti.

786. Saññaṃ pariññāti gāthāya pana ayam saṅkhepattho- na kevalaṅca
phassameva, apica kho pana kāmasaññādibhedam **saññaṃpi**, saññānusārena vā
pubbe vuttanayeneva nāmarūpaṃ tīhi pariññāhi pari jānitvā imāya paṭipadāya catu-
bbidhampi **vitareyya ogham**, tato so tiṇṇogho taṇhādiṭṭhi **pariggahesu** taṇhādiṭṭhi-
pappahānena **nopalitto** khīṇāsavamuni rāgādisallānaṃ abbūḷhattā **abbūḷhasallo**
sativepullappattiyā **appamatto caram**, pubbabhāge vā appamatto caram tena
appamādacārena abbūḷhasallo hutvā sakaparattabhāvādibhedam **nāsīsatī loka-**
mimam parañca, aññadatthu carimacittanirodhā nirupādāno jātavedova parinibbā-
tīti arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhāpesi dhammanettiṭṭhapanameva karonto, na
uttariṃ imāya desanāya maggaṃ vā phalaṃ vā uppādesi khīṇāsavassa desita-
ttāti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya guhaṭṭhakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Duṭṭhaṭṭhakasuttavaṇṇanā

787. Vadanti (2.0235) **ve duṭṭhamanāpīti** duṭṭhaṭṭhakasuttaṃ. Kā uppatti? Ādigā-
thāya tāva uppatti- munisuttanayena bhagavato bhikkhusaṅghassa ca uppannalā-
bhasakkāraṃ asahamānā titthiyā sundariṃ paribbājikaṃ uyyojesuṃ. Sā kira jana-
padakalyāṇī setavatthaparibbājikāva ahosi. Sā sunhātā sunivatthā mālāgandhavi-
lepanavibhūsitā bhagavato dhammaṃ sutvā sāvattivāsīnaṃ jetavanato nikkha-
manavelāya sāvattito nikkhamitvā jetavanābhimukhī gacchati. Manussehi ca
“kuhiṃ gacchasi”ti pucchitā “samaṇaṃ gotamaṃ sāvake cassa ramayituṃ
gacchāmi”ti vatvā jetavanadvārakoṭṭhake

vicarivā jetavanadvārakoṭṭhake pidahite nagaraṃ pavisitvā pabhāte puna jeta-
vanaṃ gantvā gandhakuṭisamīpe pupphāni vicinantī viya carati. Buddhupaṭṭhānaṃ
āgatehi ca manussehi “kimatthaṃ āgatāsī”ti pucchitā yaṃkiñcideva bhaṇati. Evaṃ
aḍḍhamāsamatte vitikkante titthiyā taṃ jīvitā voropetvā parikhātaṭe nikkhipivā
pabhāte “sundariṃ na passāmā”ti kolāhalaṃ katvā rañño ca ārocetvā tena anu-
ññātā jetavanaṃ pavisitvā vicinantā viya taṃ nikkhattaṭṭhānā uddharitvā
mañcakaṃ āropetvā nagaraṃ abhiharitvā upakkosaṃ akaṃsu. Sabbaṃ pāḷiyaṃ
(udā. 38) āgatanayeneva veditabbaṃ.

Bhagavā taṃ divasaṃ paccūsasamaye buddhacakkhunā lokaṃ volokento
“titthiyā ajja ayasaṃ uppādessanti”ti ñatvā “tesaṃ saddahitvā mādisse cittaṃ pako-
petvā mahājano apāyābhimukho mā ahoṣi”ti gandhakuṭidvāraṃ pidahitvā antoga-
ndhakuṭiyaṃyeva acchi, na nagaraṃ piṇḍāya pāvisi. Bhikkhū pana dvāraṃ pida-
hitāṃ disvā pubbasadisameva pavisiṃsu. Manussā bhikkhū disvā nānappakā-
rehi akkosīṃsu. Atha āyasmā ānando bhagavato taṃ pavattiṃ ārocetvā “titthi-
yehi, bhante, mahā-ayaso uppādito, na sakkā idha vasituṃ, vipulo jambudīpo,
aññattha gacchāmā”ti āha. Tatthapi ayase utṭhite kuhiṃ gamissasi ānandāti?
“Aññaṃ nagaraṃ bhagavā”ti. Atha bhagavā “āgamehi, ānanda, sattāhamevāyaṃ
saddo bhavissati, sattāhaccayena yehi ayaso (2.0236) kato, tesāṃyeva upari pati-
ssati”ti vatvā ānandattherassa dhammadesanattaṃ “**vadanti ve**”ti imaṃ gātha-
mabhāsi.

Tattha **vadanti**ti bhagavantaṃ bhikkhusaṅghaṃca upavadanti. **Duṭṭhamanāpi eke
athopi ve saccamanā**ti ekacce duṭṭhacittā, ekacce tathasaññinopi hutvā, titthiyā
duṭṭhacittā, ye tesaṃ vacanaṃ sutvā saddahiṃsu, te saccamanāti adhippāyo.
Vādañca jātanti etaṃ akkosavādaṃ uppannaṃ. **Muni no upeti**ti akārakatāya ca
akuppanatāya ca buddhamuni na upeti. **Tasmā muni natthi khilo kuhiñcī**ti tena
kāraṇena ayaṃ muni rāgādikhilehi natthi khilo kuhiñcīti veditabbo.

788. Imañca gāthaṃ vatvā bhagavā ānandattheraṃ pucchi, “evaṃ khuṃsetvā
vambhetvā vuccamānā bhikkhū, ānanda, kiṃ vadanti”ti. Na kiñci bhagavāti. “Na,
ānanda, ‘ahaṃ silavā’ti sabbattha tuṅhī bhavitabbaṃ, loke hi nābhāsamaṇaṃ
jānanti missaṃ bālehi paṇḍitaṃ”ti vatvā, “bhikkhū, ānanda, te manusse evaṃ paṭi-
codentū”ti dhammadesanattāya “abhūtavādī nirayaṃ upeti”ti imaṃ gāthama-
bhāsi. Thero taṃ uggahetvā bhikkhū āha- “manussā tumhehi imāya gāthāya paṭi-
codetabbā”ti. Bhikkhū tathā akaṃsu. Paṇḍitamanussā tuṅhī ahesuṃ. Rājāpi rāja-
purise sabbato pesetvā yesaṃ dhuttānaṃ lañjaṃ datvā titthiyā taṃ mārāpesuṃ,
te gahetvā niggayha taṃ pavattiṃ ñatvā titthiye paribhāsi. Manussāpi titthiye
disvā leḍḍunā paharanti, paṃsunā okiranti “bhagavato ayasaṃ uppādesuṃ”ti.
Ānandatthero taṃ disvā bhagavato ārocesi, bhagavā therassa imaṃ gāthama-
bhāsi “**sakañhi diṭṭhiṃ ...pe... vadeyyā**”ti.

Tassattho- yāyaṃ diṭṭhi titthiyajanassa “sundariṃ māretvā samaṇānaṃ sākya-
puttiyānaṃ avaṇṇaṃ pakāsetvā etenupāyena laddhaṃ sakkāraṃ sādiyissāmā”ti,
so taṃ diṭṭhiṃ kathaṃ atikkameyya, atha kho so ayaso tameva titthiyajanaṃ
paccāgato taṃ diṭṭhiṃ accetuṃ asakkantaṃ. Yo vā sassatādivādī, sopi **sakaṃ**

diṭṭhiṃ katham accayeyya tena **diṭṭhicchandena** **anunīto** tāya ca **diṭṭhiruciya** **niviṭṭho**, apica kho pana **sayam samattāni** (2.0237) **pakubbamāno** attanāva paripuṇṇāni tāni diṭṭhigatāni karonto **yathā jāneyya, tatheva vadeyyāti**.

789. Atha rājā sattāhaccayena taṃ kuṇapaṃ chaḍḍāpetvā sāyanhasamayam vihāraṃ gantvā bhagavantaṃ abhivādetvā āha- “nanu, bhante, īdise ayase uppanne mayhampi ārocetabbaṃ siyā”ti. Evaṃ vutte bhagavā, “na, mahārāja, ‘ahaṃ sīlavā guṇasampanno’ti paresaṃ ārocetuṃ ariyānaṃ patirūpan”ti vatvā tassā aṭṭhuppattiyam **“yo attano sīlavatāni”** ti avasesagāthāyo abhāsi.

Tattha **sīlavatāni**ti pātimokkhādīni sīlāni āraññikādīni dhutaṅgavatāni ca. **Anānu-putṭhoti** apucchito. **Pāvāti** vadati. **Anariyadhammaṃ kusalā tamāhu, yo ātumānaṃ sayameva pāvāti** yo evaṃ attānaṃ sayameva vadati, tassa taṃ vādaṃ “anariyadhammo eso”ti kusalā evaṃ kathenti.

790. **Santoti** rāgādikilesavūpasamena santo, tathā **abhinibbutatto. Itihanti sīlesu akatthamānoti** “ahasmaṃ sīlasampanno”ti-ādīnā nayena iti sīlesu akatthamāno, sīlanimittaṃ attūpanāyikaṃ vācaṃ abhāsamānoti vuttaṃ hoti. **Tamariyadhammaṃ kusalā vadantīti** tassa taṃ akatthanaṃ “ariyadhammo eso”ti buddhādayo khandhādikusalā vadanti. **Yassussadā natthi kuhiñci loke**ti yassa khīṇāsavassa rāgādayo satta ussadā kuhiñci loke natthi, tassa taṃ akatthanaṃ “ariyadhammo eso”ti evaṃ kusalā vadantīti sambandho.

791. Evaṃ khīṇāsavapaṭipattiṃ dassetvā idāni diṭṭhigatikānaṃ titthiyānaṃ paṭipattiṃ rañño dassento āha- **“pakappitā saṅkhatā”**ti. Tattha **pakappitāti** parikappitā. **Saṅkhatāti** paccayābhisaṅkhatā. **Yassāti** yassa kassaci diṭṭhigatikassa. **Dhammāti** diṭṭhiyo. **Purakkhatāti** purato katā. **Santīti** saṃvijjanti. **Avivadātāti** avodātā. **Yadattani passati ānisaṃsaṃ, taṃ nissito kuppapaṭiccasantinti** yassete diṭṭhidhammā purakkhatā avodātā santi, so evaṃvidho yasmā attani tassā diṭṭhiyā diṭṭhidhammikañca (2.0238) sakkārādiṃ, samparāyikañca gativisesādiṃ ānisaṃsaṃ passati, tasmā tañca ānisaṃsaṃ, tañca kuppatāya ca paṭiccasamuppānnaṭāya ca sammutisantitāya ca kuppapaṭiccasantisāṅkhātāṃ diṭṭhiṃ nissitova hoti, so tannissitattā attānaṃ vā ukkaṃseyya pare vā vambheyya abhūtehipi guṇadosehi.

792. Evaṃ nissitena ca **diṭṭhinivesā ...pe... ādiyati ca dhammanti**. Tattha **diṭṭhinivesāti** idaṃsaccābhinivesasaṅkhātāni diṭṭhinivesanāni. **Na hi svātivattāti** sukkena ativattitabbā na honti. **Dhammesu niccheyya samuggahīnti** dvāsaṭṭhidiṭṭhidhammesu taṃ taṃ samuggahitaṃ abhiniviṭṭhaṃ dhammaṃ nicchinitvā pavattattā diṭṭhinivesā na hi svātivattāti vuttaṃ hoti. **Tasmā naro tesu nivesanesu, nirassatī ādiyati ca dhammanti** yasmā na hi svātivattā, tasmā naro tesuyeva diṭṭhinivesanesu ajasīlagosīlakukkurasīlapaṅcātapamaruppapāta-ukkuṭikappadhānakaṅṭakā-passayādibhedaṃ sathāraddhammakkhānagaṅṭadibhedañca taṃ taṃ dhammaṃ nirassati ca ādiyati ca jahati ca gaṇhāti ca vanamakkaṭo viya taṃ taṃ sākhandi vuttaṃ hoti. Evaṃ nirassanto ca ādiyanto ca anavaṭṭhitacittattā asantehipi guṇadosehi attano vā parassa vā yasāyasaṃ uppādeyya.

793. Yo panāyaṃ sabbadiṭṭhigatādidosadhunanāya paññāya samannāgatattā

dhono, tassa **dhonassa hi ...pe... anūpayo so**. Kiṃ vuttaṃ hoti? Dhonadhammasa-mannāgamā **dhonassa** dhutasabbapāpassa arahato **katthaci loke** tesu tesu **bhavesu pakappitā diṭṭhi natthi**, so tassā diṭṭhiyā abhāvena, yāya ca attanā kataṃ pāpakammaṃ paṭicchādentaṃ titthiyā māyāya mānena vā etaṃ agatiṃ gacchanti, tampi **māyañca mānañca pahāya dhono** rāgādīnaṃ dosānaṃ **kena gaccheyya**, diṭṭhadhamme samparāye vā nirayādīsu gativisesesu kena saṅkhaṃ gaccheyya, **anūpayo so**, so hi taṇhādiṭṭhi-upayānaṃ dvinnaṃ abhāvena anūpayoti.

794. Yo pana tesam dvinnaṃ bhāvena upayo hoti, so **upayo hi ...pe... diṭṭhimidheva sabbanti**. Tattha **upayoti** taṇhādiṭṭhinissito. **Dhammesu upeti vādanti** “ratto”-ti vā “duṭṭho”-ti vā evaṃ tesu (2.0239) tesu dhammesu upeti vādaṃ. **Anūpayam kena katham vadeyyā**ti taṇhādiṭṭhipahānena anūpayam khīṇāsavaṃ kena rāgena vā dosena vā katham “ratto”-ti vā “duṭṭho”-ti vā vadeyya, evaṃ anupavajjo ca so kiṃ titthiyā viya katapaṭicchādako bhavissatīti adhippāyo. **Attā nirattā na hi tassa atthīti** tassa hi attadiṭṭhi vā ucchedadiṭṭhi vā natthi, gahaṇaṃ muñcanaṃ vāpi attanirattasaññitaṃ natthi. Kiṃkāraṇā natthīti ce? **Adhosi so diṭṭhimidheva sabbam**, yasmā so idheva attabhāve ñāṇavātena sabbam diṭṭhigataṃ adhosi, pajahi, vinodesīti arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhāpesi. Taṃ sutvā rājā attamano bhagavantaṃ abhivādetvā pakkāmiti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya duṭṭhaṭṭhakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Suddhaṭṭhakasuttavaṇṇanā

795. Passāmi suddhanti suddhaṭṭhakasuttaṃ. Kā uppatti? Atīte kira kassapassa bhagavato kāle bārāṇasivāsī aññataro kuṭumbiko pañcahi sakaṭasatehi paccanta-janapadaṃ agamāsi bhaṇḍaggahaṇatthaṃ. Tattha vanacarakena saddhiṃ mittam katvā tassa paṇṇākāraṃ datvā pucchi- “kacci, te samma, candanasāraṃ diṭṭhapubban”-ti? “Āma sāmī”-ti ca vutte teneva saddhiṃ candanavanaṃ pavisitvā sabbasakaṭāni candanasārassa pūretvā tampi vanacarakaṃ “yadā, samma, bārāṇasiṃ āgacchasi, tadā candanasāraṃ gahetvā āgaccheyyāsi”-ti vatvā bārāṇasiṃyeva agamāsi. Athāparena samayena sopi vanacarako candanasāraṃ gahetvā tassa gharaṃ agamāsi. So taṃ disvā sabbam paṭisanthāraṃ katvā sāyanhasamaye candanasāraṃ pisāpetvā samuggaṃ pūretvā “gaccha, samma, nhāyitvā āgacchā”-ti attano purisena saddhiṃ nhānatitthaṃ pesesi. Tena ca samayena bārāṇasiyaṃ ussavo hoti. Atha bārāṇasivāsino pātova dānaṃ (2.0240) datvā sāyaṃ suddhava-tthanivatthā mālāgandhādīni gahetvā kassapassa bhagavato mahācetiyaṃ vanditum gacchanti. So vanacarako te disvā “mahājano kuhiṃ gacchatī”-ti pucchi. “Vihāraṃ cetiyavandanatthāyā”-ti ca sutvā sayampi agamāsi. Tattha manusse

haritālamanosilādīhi nānappakārehi cetiye pūjaṃ karonte disvā kiñci citraṃ kātuṃ ajānanto taṃ candanaṃ gahetvā mahācetiye suvaṇṇiṭṭhakānaṃ. Upari kaṃsapā-timattaṃ maṇḍalaṃ akāsi. Atha tattha sūriyuggamanavelāyaṃ sūriyarasmiyo uṭṭhahiṃsu. So taṃ disvā pasīdi, patthanañca akāsi “yattha yattha nibbattāmi, īdisā me rasmiyo ure uṭṭhahantū”ti. So kālaṃ katvā tāvatihṃsesu nibbatti. Tassa ure rasmiyo uṭṭhahiṃsu, candamaṇḍalaṃ viyassa uramaṇḍalaṃ virocati, “candābho devaputto”tveva ca naṃ sañjāhiṃsu.

So tāya sampattiyā chasu devalokesu anulomapaṭilomato ekaṃ buddhantaraṃ khepetvā amhākaṃ bhagavati uppanne sāvattiyam brāhmaṇamahāsālakule nibbatti, tathevassa ure candamaṇḍalasadiṣaṃ rasmimaṇḍalaṃ ahosi. Nāmakaraṇadivase cassa maṅgalaṃ katvā brāhmaṇā taṃ maṇḍalaṃ disvā “dhañṇapuñṇala-kkhaṇo ayaṃ kumāro”ti vimhitā “candābho” tveva nāmaṃ akaṃsu. Taṃ vaya-ppattaṃ brāhmaṇā gahetvā alaṅkaritvā rattakañcukaṃ pārupāpetvā rathe āro-petvā “mahābrahmā ayan”ti pūjetvā “yo candābhaṃ passati, so yasadhanādīni labhati, samparāyañca saggam gacchatī”ti ugghosentā gāmanigamarājadhānisu āhiṇḍanti. Gatagataṭṭhāne manussā “esa kira bho candābho nāma, yo etaṃ passati, so yasadhanasaggādīni labhati”ti uparūpari āgacchanti, sakalajambudīpo cali. Brāhmaṇā tucchahatthakānaṃ āgatānaṃ na dassenti, sataṃ vā sahasaṃ vā gahetvā āgatānameva dassenti. Evaṃ candābhaṃ gahetvā anuvicarantā brāhmaṇā kamena sāvattiṃ anuppattā.

Tena ca samayena bhagavā pavattitavaradhammacakko anupubbena sāvattiṃ āgantvā sāvattiyam viharati jetavane bahujanahitāya dhammaṃ desento. Atha candābho sāvattiṃ patvā samuddapakkhantakunnadī viya apākaṭo ahosi, candā-bhoti bhaṇantopi natthi. So sāyanhasamaye mahājanakāyaṃ (2.0241) mālāga-ndhādīni ādāya jetavanābhimukhaṃ gacchantam disvā “kuhiṃ gacchathā”ti pucchi. “Buddho loke uppanno, so bahujanahitāya dhammaṃ deseti, taṃ sotuṃ jetavanaṃ gacchāmā”ti ca tesam vacanaṃ sutvā sopi brāhmaṇagaṇaparivuto tattheva agamāsi. Bhagavā ca tasmim samaye dhammasabhāyaṃ varabuddhā-sane nisinnova hoti. Candābho bhagavantaṃ upasaṅkamma madhurapaṭisa-nthāraṃ katvā ekamantaṃ nisīdi, tāvadeva cassa so āloko antarahito. Buddhālo-kassa hi samīpe asītihatthabbhantare añño āloko nābhibhoti. So “āloko me

naṭṭho”ti nisīditvāva uṭṭhāsi, uṭṭhahitvā ca gantumāraddho. Atha naṃ aññataro puriso āha- “kiṃ bho candābha, samaṇassa gotamassa bhīto gacchasi”ti. Nāhaṃ bhīto gacchāmi, apica me imassa tejena āloko na sampajjatīti punadeva bhagavato purato nisīditvā pādatalā paṭṭhāya yāva kesaggā rūparaṃsilakkhaṇādisampattiṃ disvā “mahesakkho samaṇo gotamo, mama ure appamattako āloko uṭṭhito, tāvatakenapi maṃ gahetvā brāhmaṇā sakalajambudīpaṃ vicaranti. Evaṃ varalakkhaṇasampattisamannāgatassa samaṇassa gotamassa neva māno uppanno, addhā ayaṃ anomaguṇasamannāgato bhavissati satthā devamanussānan”ti ativiya pasannacitto bhagavantam vanditvā pabbajjam yāci. Bhagavā aññataram theram āṇāpesi- “pabbājehi nan”ti. So tam pabbājetvā tacapañcakakammaṭṭhānam ācikkhi. So vipassanam ārabhitvā na cireneva arahattam patvā “candābhatthero”ti vissuto ahosi. Tam ārabha bhikkhū katham samuṭṭhāpesum “kiṃ nu kho, āvuso, ye candābham addasaṃsu. Te yasaṃ vā dhanam vā labhiṃsu, saggam vā gacchiṃsu, visuddhiṃ vā pāpuṇiṃsu tena cakkhudvārikarūpadassane nā”ti. Bhagavā tassaṃ aṭṭhuppattiyam imam suttamabhāsi.

Tattha paṭhamagāthāya tāvattho- na, bhikkhave, evarūpena dassanena suddhi hoti. Apica kho kilesamalinattā asuddham, kilesarogaṇam avigamā sarogameva candābham brāhmaṇam aññam vā evarūpaṃ disvā diṭṭhigatiko bālo abhijānāti “**passāmi suddham paramam arogam**, tena ca diṭṭhisāṅkhātena dassanena **saṃsuddhi narassa hoti**”ti, so evaṃ abhijānanto tam dassanam “**paraman**”ti **ñatvā** tasmim dassane **suddhānupassī** samāno (2.0242) tam dassanam “maggañāṇan”ti **pacceṭi**. Tam pana maggañāṇam na hoti. Tenāha- “**diṭṭhena ce suddhī**”ti dutiyagātham.

796. Tassattho- tena rūpadassanasāṅkhātena **diṭṭhena** yadi kilesasuddhi narassa hoti. Tena vā **ñāṇena so** yadi jāti-ādidukkham pajahāti. Evaṃ sante ariyamaggato **aññena** asuddhimaggeneva **so sujjhati**, rāgādīhi upadhīhi sa-upadhiko eva samāno sujhatīti āpannam hoti, na ca evaṃvidho sujjhati. Tasmā **diṭṭhī hi nam pāva tathā vadānam**, sā nam diṭṭhiyeva “micchādiṭṭhiko ayan”ti katheti diṭṭhi-anurūpaṃ “sassato loko”ti-ādinā nayena tathā tathā vadanti.

797. Na brāhmaṇoti tatiyagāthā. Tassattho- yo pana bāhitapāpattā **brāhmaṇo** hoti, so maggena adhigatāsavakkhayo khīṇāsavabrāhmaṇo ariyamaggañāṇato aññena abhimaṅgalasammatarūpasāṅkhāte **diṭṭhe** tathāvidhasaddasāṅkhāte **sute** avitikkamasāṅkhāte **sīle** hatthivatādibhede **vate** pathavi-ādibhede **mute** ca uppānena micchāñāṇena **suddhiṃ na āha**. Sesamassa brāhmaṇassa vaṇṇabhaṇa-nattham vuttam. So hi tedhātuka**puññe** sabbasmiṅca **pāpe anūpalitto**, tassa pahīnattā attadiṭṭhiyā yassa kassaci vā gahaṇassa pahīnattā **attañjaho**, puññābhisaṅkhārādīnam akaraṇato **nayidha pakubbamānoti** vuccati. Tasmā nam evaṃ pasamsanto āha. Sabbasseva cassa purimāpādena sambandho veditabbo-puññe ca pāpe ca anūpalitto, attañjaho nayidha pakubbamāno, na brāhmaṇo aññato suddhimāhāti.

798. Evaṃ na brāhmaṇo aññato suddhimāhāti vatvā idāni ye diṭṭhigatikā aññato suddhiṃ bruvanti, tesam tassa diṭṭhiyā anibbāhakabhāvam dassento “**purimam**

pahāyā”ti gāthamāha. Tassattho- te hi aññato suddhivādā samānāpi yassā diṭṭhiyā appahīnattā gahaṇamuñcanaṃ hoti. Tāya **purimaṃ** satthārādiṃ **pahāya** **aparaṃ** nissitā **ejāsaṅkhātāya** taṇhāya **anugatā** abhibhūtā rāgādibhedam **na taranti saṅgam**, tañca atarantā taṃ taṃ dhammaṃ uggaṇhanti ca **nirassajanti** ca makkaṭova **sākhanti**.

799. Pañcamagāthāya (2.0243) sambandho- yo ca so “diṭṭhī hi naṃ pāva tathā vadānan”ti vutto, so sayam samādāyāti. Tattha **sayanti** sāmaṃ. **Samādāyāti** gahetvā. **Vatānīti** hatthivatādīni. **Uccāvacanti** aparāparaṃ hīnapaṇītam vā satthārato satthārādiṃ. **Saññasattoti** kāmasaññādīsu laggo. **Vidvā ca vedehi samecca dhammanti** paramatthavidvā ca arahā catūhi maggañāṇavedehi catusacca-dhammaṃ abhisameccāti. Sesam pākaṭameva.

800. **Sa sabbadhammesu visenibhūto, yaṃ kiñci diṭṭhamva sutam mutam vāti** sobhūripañño khīṇāsavo yaṃ kiñci diṭṭham vā sutam vā mutam vā tesu sabbadhammesu mārasenaṃ vināsetvā ṭhitabhāvena visenibhūto. **Tamevadassinti** taṃ evaṃ visuddhadassiṃ. **Vivaṭam carantanti** taṇhacchadanādivigamena vivaṭam hutvā carantaṃ. **Kenīdha lokasmiṃ vikappayeyyāti** kena idha loke taṇhākappena vā diṭṭhikappena vā koci vikappeyya, tesam vā pahīnattā rāgādīnā pubbe vuttenāti.

801. **Na kappayantīti** gāthāya sambandho attho ca- kiñca bhiyyo? Te hi tādisā santo dvinnam kappānam purekkhārānañca kenaci **na kappayanti na purekkharonti**, paramattha-accantasuddhi-adhigatattā anaccantasuddhiṃyeva akiriyassa-tadiṭṭhiṃ **accanta suddhīti na te vadanti. Ādānagantham gathitam visajjāti** catubbidhampi rūpādīnam ādāyakattā ādānagantham attano cittasantāne gathitam baddham ariyamaggasatthena visajja chinditvā. Sesam pākaṭameva.

802. **Sīmātigoti** gāthā ekapuggalādhiṭṭhānāya desanāya vuttā. Pubbasadiso eva panassā sambandho, so evaṃ atthavaṇṇanāya saddhiṃ veditabbo- kiñca bhiyyo so īdiso bhūripañño catunnam kilesasīmānam atītattā **sīmātigo** bāhitapāpattā ca **brāhmaṇo**, itthambhūtassa ca **tassa natthi** paracittapubbenivāsañāṇehi **ñatvā vā** maṃsacakkhudibbacakkhūhi **disvā vā** kiñci **samuggahitam**, abhiniviṭṭhanti vuttam hoti. So ca kāmarāgābhāvato **na rāgarāgī**, rūpārūparāgābhāvato **na virāgaratto** (2.02) Yato evaṃvidhassa “idaṃ paran”ti kiñci **idha uggahitam natthīti** arahattanikūṭena desanam niṭṭhāpesi.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya suddhaṭṭhakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Paramatṭhakasuttavaṇṇanā

803. **Paramanti diṭṭhīsūti** paramatṭhakasuttam. Kā uppatti? Bhagavati kira sāva-

tthiyaṃ viharante nānātitthiyā sannipatitvā attano attano diṭṭhiṃ dipentā “idaṃ paramaṃ, idaṃ paraman”ti kalahaṃ katvā rañño ārocesuṃ. Rājā sambahule jaccandhe sannipātāpetvā “imesaṃ hatthiṃ dassethā”ti āṇāpesi. Rājapurisā andhe sannipātāpetvā hatthiṃ purato sayāpetvā “passathā”ti āhaṃsu. Te hatthissa ekamekaṃ aṅgaṃ parāmasiṃsu. Tato raññā “kīdiso, bhaṇe, hatthi”ti puṭṭho yo soṇḍaṃ parāmasi, so “seyyathāpi, mahārāja, naṅgalisā”ti bhaṇi. Ye dantādīni parāmasiṃsu, te itaraṃ “mā bho rañño purato musā bhaṇi”ti paribhāsitvā “seyyathāpi, mahārāja, bhittikhilo”ti-ādīni āhaṃsu. Rājā taṃ sabbaṃ sutvā “īdiso tumhākaṃ samayo”ti titthiye uyyojesi. Aññataro piṇḍacāriko taṃ pavattiṃ ṇatvā bhagavato ārocesi. Bhagavā tassaṃ aṭṭhuppattiyaṃ bhikkhū āmantetvā “yathā, bhikkhave, jaccandhā hatthiṃ ajānantā taṃ taṃ aṅgaṃ parāmasitvā vivadiṃsu, evaṃ titthiyā vimokkhanthikkadhammaṃ ajānantā taṃ taṃ diṭṭhiṃ parāmasitvā vivadanti”ti vatvā dhammadesanattaṃ imaṃ suttaṃ abhāsī.

Tattha **paramanti diṭṭhīsu paribbasānoti** “idaṃ paraman”ti gahetvā sakāya sakāya diṭṭhiyā vasamāno. **Yaduttari kuruteti** yaṃ attano satthārādiṃ seṭṭhaṃ karoti. **Hīnāti aññe tato sabbamāhāti** taṃ attano satthārādiṃ ṭhapetvā tato aññe sabbe “hīnā ime”ti āha. **Tasmā vivādāni avītivattoti** tena kāraṇena so diṭṭhikalahe avītivattova hoti.

804. Dutiyagāthāya (2.0245) attho- evaṃ avītivatto ca yaṃ **diṭṭhe sute sīlavate muteti** etesu vatthūsu uppannadiṭṭhisāṅkhāte **attani** pubbe vuttappakāraṃ **ānisaṃsaṃ passati**. Tadeva so tattha sakāya diṭṭhiyā ānisaṃsaṃ “idaṃ seṭṭhan”ti abhinivisitvā **aññaṃ sabbaṃ** parasatthārādikaṃ **nihīnato passati**.

805. Tatiyagāthāya attho- evaṃ passato cassa **yaṃ** attano satthārādiṃ **nissito aññaṃ** parasatthārādiṃ **hīnaṃ passati taṃ** pana dassanaṃ **ganthameva kusalā vadanti**, bandhananti vuttaṃ hoti. Yasmā etadeva, **tasmā hi diṭṭhaṃva suttaṃ mutaṃ vā sīlabbataṃ bhikkhu na nissayeyya**, nābhiniveseyyāti vuttaṃ hoti.

806. Catutthagāthāya attho- na kevalaṃ diṭṭhasutādiṃ na nissayeyya, apica kho pana asaṅjātaṃ uparūpari **diṭṭhimpī lokasmiṃ na kappayeyya**, na janeyyāti vuttaṃ hoti. Kīdisaṃ? **Ñāṇena vā sīlavatena vāpi**, samāpattiñāṇādinā ṇāṇena vā sīlavatena vā yā kappiyati, etaṃ diṭṭhiṃ na kappeyya. Na kevalaṅca diṭṭhiṃ na kappayeyya, apica kho pana mānenapi jāti-ādīhi vatthūhi **samoti attānamanūpaneyya, hīno na maññetha visesi vāpīti**.

807. Pañcamagāthāya attho- evaṃhi diṭṭhiṃ akappento amaññaṃ māno ca **attaṃ pahāya anupādiyāno** idha vā yaṃ pubbe gahitaṃ, taṃ pahāya aparaṃ aggaṅhanto tasmimpī vuttappakāre **ñāṇe** duvidhaṃ **nissayaṃ no karoti**. Akaronto ca **sa ve viyattesu** nānādiṭṭhivasena bhinnesu sattesu **na vaggasārī** chandādivasena agacchanadhammo hutvā dvāsaṭṭhiyā diṭṭhīsu **kiñcipi diṭṭhiṃ na pacceti**, na paccāgacchatīti vuttaṃ hoti.

808-10. Idāni yo so imāya gāthāya vutto khīṇāsavo, tassa vaṇṇabhaṇanattaṃ **“yassūbhayante”**ti-ādikā tisso gāthāyo āha. Tattha **ubhayanteti** pubbe vuttaphassaḍibhede. **Paṇidhīti** taṅhā. **Bhavābhavāyāti** punappunabhavāya. **Idha vā huramaṃ vāti** sakattabhāvādibhede idha vā parattabhāvādibhede parattha vā. **Diṭṭhe vāti**

diṭṭhasuddhiyā vā. Esa nayo (2.0246) sutādīsu. **Saññāti** saññāsamuṭṭhāpikā diṭṭhi. **Dhammāpi tesam na paṭicchitāseti** dvāsaṭṭhidiṭṭhigatadhammāpi tesam “idameva saccaṃ moghamaññan”ti evaṃ na paṭicchitā. **Pāraṅgato na pacceṭi tādīti** nibbāna-pāraṃ gato tena tena maggena pahīne kilese puna nāgacchati, pañcahi ca ākā-rehi tādī hotīti. Sesam pākaṭamevāti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya paramatṭhakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Jarāsuttavaṇṇanā

811. Appaṃ vata jīvitanti jarāsuttaṃ. Kā uppatti? Ekaṃ samayaṃ bhagavā sāva-tthiyaṃ vassaṃ vasiṭvā yāni tāni buddhānaṃ sarīrārogyasampādanaṃ anuppannasikkhāpadapaññāpanaṃ veneyyadamaṇaṃ tathārūpāya aṭṭhuppattiyā jātakā-dikathananti-ādīni janapadacārikānimittāni, tāni samavekkhitvā janapadacārikaṃ pakkāmi. Anupubbena cārikaṃ caramāno sāyaṃ sāketam anupatto añjana-vanaṃ pāvīsi. Sāketavāsino sutvā “akālo idāni bhagavantaṃ dassanāyā”ti vibhātāya rattiyā mālāgandhādīni gahetvā bhagavato santikaṃ gantvā pūjanavandana-sammodanādīni katvā parivāretvā aṭṭhaṃsu yāva bhagavato gāmapavesanavelā, atha bhagavā bhikkhusaṅghaparivuto piṇḍāya pāvīsi. Taṃ aññataro sāketako brāhmaṇamahāsālo nagarā nikkhanto nagaradvāre addasa. Disvā puttasiṇhaṃ uppādetvā “ciradiṭṭhosi, putta, mayā”ti paridevayamāno abhimukho agamāsi. Bhagavā bhikkhū saññāpesi- “ayaṃ, bhikkhave, brāhmaṇo yaṃ icchati, taṃ karotu, na vāretabbo”ti.

Brāhmaṇopi vacchagiddhinīva gāvī āgantvā bhagavato kāyaṃ purato ca pacchato ca dakkhiṇato ca

vāmato cāti samantā āliṅgi “ciradiṭṭhosi, putta, ciramaṃ vinā ahoṣi”ti bhaṇanto. Yadi pana so tathā kātuṃ na labheyya, hadayaṃ phāletvā mareyya. So bhagavantam avoca- “bhagavā tumhehi saddhiṃ āgatabhikkhūnaṃ ahameva bhikkhaṃ dātuṃ samattho, mameva (2.0247) anuggahaṃ karothā”ti. Adhivāsesi bhagavā tuṅhībhā-vena. Brāhmaṇo bhagavato pattaṃ gahetvā purato gacchanto brāhmaṇiyā pesesi- “putto me āgato, āsanaṃ paññāpetabban”ti. Sā tathā katvā āgamaṇaṃ passantī ṭhitā bhagavantam antaravithiyaṃyeva disvā puttasiṇhaṃ uppādetvā “ciradiṭṭhosi, putta, mayā”ti pādesu gahetvā roditvā gharaṃ atinetvā sakkaccaṃ bhojesi. Bhuttāvino brāhmaṇo pattaṃ apanāmesi. Bhagavā tesam sappāyaṃ viditvā dhammaṃ desesi, desanāpariyosāne ubhopi sotāpannā ahesuṃ. Atha bhagavantam yāciṃsu- “yāva, bhante, bhagavā imaṃ nagaraṃ upanissāya viharati, amhākaṃyeva ghare bhikkhā gahetabbā”ti. Bhagavā “na buddhā evaṃ ekaṃ nibaddhaṭṭhānaṃyeva gacchanti”ti paṭikkhipi. Te āhaṃsu- “tena hi, bhante, bhikkhusaṅghena saddhiṃ piṇḍāya caritvāpi tumhe idheva bhattakiccaṃ katvā dhammaṃ desetvā vihāraṃ gacchathā”ti. Bhagavā tesam anuggahatthāya tathā akāsi. Manussā brāhmaṇaṅca brāhmaṇiṅca “buddhapitā buddhamātā” tveva vohariṃsu. Tampi kulaṃ “buddhakulan”ti nāmaṃ labhi.

Ānandatthero bhagavantam pucchi- “ahaṃ bhagavato mātāpitaro jānāmi, ime pana kasmā vadanti ‘ahaṃ buddhamātā ahaṃ buddhapitā’”ti. Bhagavā āha- “nirantaram me, ānanda, brāhmaṇi ca brāhmaṇo ca pañca jātisatāni mātāpitaro ahesuṃ, pañca jātisatāni mātāpitūnaṃ jeṭṭhakā, pañca jātisatāni kaniṭṭhakā. Te pubbasinehena kathenti”ti imaṅca gāthamabhāsi-

“Pubbeva sannivāsenā, paccuppannahitena vā;

evaṃ taṃ jāyate pemaṃ, uppalaṃva yathodake”ti. (jā. 1.2.174);

Tato bhagavā sākete yathābhirantaṃ viharitvā puna cārikaṃ caramāno sāvattimeva agamāsi. Sopi brāhmaṇo ca brāhmaṇi ca bhikkhū upasaṅkamitvā parirūpaṃ dhammadesanaṃ sutvā sesamagge pāpuṇitvā anupādisesāya nibbāna-dhātuyā parinibbāyiṃsu. Nagare brāhmaṇā sannipatiṃsu “amhākaṃ (2.0248) ṅātaka sakkarissāmā”ti. Sotāpannasakadāgāmi-anāgāmino upāsakāpi sannipatiṃsu upāsikāyo ca “amhākaṃ sahadhammike sakkarissāmā”ti. Te sabbe pi kambalakūṭāgāraṃ āropetvā mālāgandhādīhi pūjentā nagarā nikkhāmesuṃ.

Bhagavāpi taṃ divasaṃ paccūsasamaye buddhacakkhunā lokaṃ volokento tesam parinibbānabhāvaṃ ṅatvā “tatha mayi gate dhammadesanaṃ sutvā bahujanassa dhammābhisamayo bhavissati”ti ṅatvā pattacivaramādāya sāvattithito āgantvā ālāhanameva pāvīsi. Manussā disvā “mātāpitūnaṃ sarīrakiccaṃ kātukāmo bhagavā āgato”ti vanditvā aṭṭhaṃsu. Nāgarāpi kūṭāgāraṃ pūjentā ālāhanaṃ ānetvā bhagavantam pucchiṃsu- “gahaṭṭha-ariyasāvakaṃ kathaṃ pūjetabbā”ti. Bhagavā “yathā asekkhā pūjiyanti, tathā pūjetabbā ime”ti adhippāyena tesam asekkhamunibhāvaṃ dipento imaṃ gāthamāha-

“Ahiṃsakā ye munayo, niccaṃ kāyena saṃvutā;

te yanti accutaṃ ṭhānaṃ, yattha gantvā na socare”ti. (dha. pa. 225);

Taṅca parisam oloketvā taṅkhaṇānurūpaṃ dhammaṃ desento imaṃ suttama-

bhāsi.

Tattha **appaṃ vata jīvitam idanti** “idaṃ vata manussānaṃ jīvitam appaṃ parittaṃ ṭhitiparittatāya sarasaparittatāyā”ti sallasuttepi vuttanayametaṃ. **Oraṃ vassasatāpi miyyatīti** vassasatā oraṃ kalalādikālepi miyyati. **Aticcāti** vassasataṃ atikkamitvā. **Jarasāpi miyyatīti** jarāyapi miyyati.

812-6. Mamāyiteti mamāyitavatthukāraṇā. **Vinābhāvasantamevidanti** santavinābhāvaṃ vijjamānavinābhāvameva idaṃ, na sakkā avinābhāvena bhavitunti vuttaṃ hoti. **Māmakoti** mama upāsako bhikkhu vāti saṅkhaṃ gato, buddhādīni vā vatthūni mamāyamāno. **Saṅgatanti** samāgataṃ diṭṭhapubbaṃ vā. **Piyāyitanti** piyaṃ kataṃ. **Nāmaṃyevāvasissati akkheyyanti** sabbaṃ rūpādidhammajātaṃ pahīyati, nāmamattameva tu avasissati “buddharakkhito, dhammarakkhito”ti evaṃ saṅkhātuṃ kathetuṃ. **Munayoti** khīṇāsavamunayo. **Khemadassinoti** nibbānada-ssino.

817. Sattamaḡāthā (2.0249) evaṃ maraṇabbhāhate loke anurūpapaṭipattidassanattaṃ vuttā. Tattha **patilīnacarassāti** tato tato patilīnaṃ cittaṃ katvā carantassa. **Bhikkhunoti** kalyāṇaputhujjanassa sekkhassa vā. **Sāmaggiyamāhu tassa taṃ, yo attānaṃ bhavane na dassayeti** tassetam patirūpamāhu, yo evaṃpaṭipanno nirayā-dibhede bhavane attānaṃ na dasseyya. Evañhi so imamhā maraṇā mucceyyāti adhippāyo.

818-20. Idāni yo “attānaṃ bhavane na dassaye”ti evaṃ khīṇāsavo vibhāvito, tassa vaṇṇabhaṇanattaṃ ito parā tisso ḡāthāyo āha. Tattha **sabbatthāti** dvādasasū āyatanesu. **Yadidaṃ diṭṭhasutaṃ mutesu vāti** ettha pana yadidaṃ diṭṭhasutaṃ, ettha vā mutesu vā dhammesu evaṃ muni na upalimpati evaṃ sambandho veditabbo. **Dhono na hi tena maññati, yadidaṃ diṭṭhasutaṃ mutesu vāti** atrāpi yadidaṃ diṭṭhasuttaṃ, tena vatthunā na maññati, mutesu vā dhammesu na maññatīti evameva sambandho veditabbo. **Na hi so rajjati no virajjatīti.** Bālaputhujjanā viya na rajjati, kalyāṇaputhujjanasekkhā viya na virajjati, rāgassa pana khīṇattā “virāgo”tveva saṅkhaṃ gacchati. Sesam sabbattha pākaṭamevāti. Desanāpariyosāne caturāsītiyā pāṇasahassānaṃ dhammābhisamayo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya jarāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Tissametteyyasuttavaṇṇanā

821. Methunamanuyuttassāti tissametteyyasuttaṃ. Kā uppatti? Bhagavati kira sāvaththiyaṃ viharante tissametteyyā nāma dve sahāyā sāvaththiṃ agamaṃsu. Te sāyanhasamayaṃ mahājanaṃ jetavanābhimukhaṃ gacchantam disvā “kuhiṃ gacchathā”ti pucchimṃsu. Tato tehi “buddho loke uppanno, bahujanahitāya

dhammaṃ deseti, taṃ sotuṃ jetavanaṃ gacchāmā”ti vutte (2.0250) “mayampi sossāmā”ti agamaṃsu. Te avaññhadhammadesakassa bhagavato dhammade-sanaṃ sutvā parisantare nisinnāva cintesuṃ- “na sakkā agāramajjhe ṭhitenāyaṃ dhammo paripūretu”ti. Atha pakkante mahājane bhagavantaṃ pabbajjaṃ yāciṃsu. Bhagavā “ime pabbājehī”ti aññataraṃ bhikkhuṃ āṇāpesi. So te pabbā-jetvā tacapañcakakammaṭṭhānaṃ datvā araññavāsaṃ gantumāraddho. Metteyyo tissaṃ āha- “āvuso, upajjhāyo araññaṃ gacchati, mayampi gacchāmā”ti. Tisso “alaṃ āvuso, bhagavato dassanaṃ dhammassavanañca ahaṃ pihemi, gaccha tvan”ti vatvā na agamāsi. Metteyyo upajjhāyena saha gantvā araññe samaṇa-dhammaṃ karonto na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi saddhiṃ ācariyupajjhāyehi. Tissassāpi jeṭṭhabhātā byādhinā kālamakāsi. So taṃ sutvā attano gāmaṃ agamāsi, tatra naṃ ñātakā palobhetvā uppabbājesuṃ. Metteyyopi ācariyupajjhāyehi saddhiṃ sāvattiṃ āgato. Atha bhagavā vutthavasso janapadacārikaṃ caramāno anupubbena taṃ gāmaṃ pāpuṇi. Tattha metteyyo bhagavantaṃ vanditvā “imasmim, bhante, gāme mama gihisahāyo atthi, muhuttaṃ tāva āgametha anu-kampaṃ upādāyā”ti vatvā gāmaṃ pavisitvā taṃ bhagavato santikaṃ ānetvā eka-mantaṃ ṭhito tassatthāya ādigāthāya bhagavantaṃ pañhaṃ pucchi. Tassa bhagavā byākaronto avasesagāthāyo abhāsi. Ayamassa suttassa uppatti.

Tattha **methunamanuyuttassā**ti methunadhammasamāyuttassa. **Iti**ti evamāha. **Āyasmā**ti piyavacanametam, **tissoti** nāmaṃ tassa therassa. So hi tissoti nāmena. **Metteyyoti** gottaṃ, gottavaseneva cesa pākaṭo ahosi. Tasmā aṭṭhuppattiyaṃ vuttaṃ “tissametteyyā nāma dve sahāyā”ti. **Vighātanti** upaghātaṃ. **Brūhīti** ācikkha. **Mārisā**ti piyavacanametam, nidukkhāti vuttaṃ hoti. **Sutvāna tava sāsana**nti tava vacanaṃ sutvā. **Viveke sikkhissāma**seti sahāyaṃ ārabha dhammadesanaṃ yācanto bhaṇati. So pana sikkhitasikkhoyeva.

822. Mussate vāpi sāsananti pariyattipaṭipattito duvidhampi sāsanaṃ nassati. **Vāpīti** padapūraṇamattaṃ. **Etaṃ tasmim anāriyanti** tasmim puggale etaṃ ana-riyaṃ, yadidaṃ micchāpaṭipadā.

823. Eko (2.0251) **pubbe caritvānā**ti pabbajjāsaṅkhātena vā gaṇavossagga-ṭṭhena vā pubbe eko viharitvā. **Yānaṃ bhantaṃva taṃ loke, hīnamāhu puthujja-**nanti taṃ vibbhantaṃ puggalaṃ yathā hatthiyānādiyānaṃ adantaṃ visamaṃ ārohati, ārohakampi bhañjati, papātepi papatati. Evaṃ kāyaduccaritādivisamārohanena narakādīsu, atthabhañjanena jātipapātādīsu papatanena ca yānaṃ bhantaṃva āhu hīnaṃ puthujjanañca āhūti.

824-5. Yaso kitti cāti lābhasakkāro pasaṃsā ca. **Pubbeti** pabbajitabhāve. **Hāyate vāpi tassa sā**ti tassa vibbhantakassa sato so ca yaso sā ca kitti hāyati. **Etampi disvā**ti etampi pubbe yasakittīnaṃ bhāvaṃ pacchā ca hāniṃ disvā. **Sikkhetha methunaṃ vippahā**taveti tisso sikkhā sikkhetha. Kiṃ kāraṇaṃ? **Methunaṃ vippahā-tave**, methunappahānatthāyāti vuttaṃ hoti. Yo hi methunaṃ na vippajahati, **saṅka-ppehi ...pe... tathāvidho**. Tattha **paretoti** samannāgato. **Paresaṃ nigghosanti** upajjhāyādīnaṃ nindāvacaṇaṃ. **Maṅku hoti**ti dummano hoti.

826. Ito parā gāthā pākaṭasambandhā eva. Tāsu **satthānī**ti kāyaduccaritādīni.

Tāni hi attano paresañca chedanaṭṭhena “satthānī”ti vuccanti. Tesu cāyaṃ vise-sato codito musāvācanasatthāneva karoti- “iminā kāraṇenāhaṃ vibbhanto”ti bhaṇanto. Tenevāha- **“esa khvassa mahāgedho, mosavajjaṃ pagāhati”** ti. Tattha **esa khvassāti** esa kho assa. **Mahāgedhoti** mahābandhanaṃ. Katamoti ce? Yadidaṃ mosavajjaṃ pagāhati, svāssa musāvādajjhogāho mahāgedhoti vedi-tabbo.

827. Mandova parikissatīti pāṇavadhādīni karonto tatonidānañca dukkhamanu-bhonto bhogapariyesanarakkhanāni ca karonto momūho viya parikilissati.

828-9. “Etamādīnaṃ ṇatvā, muni pubbāpare idhā” ti etaṃ “yaso kitti ca yā pubbe, hāyatevāpi tassa sā”ti ito pabhuti vutte pubbāpare idha imasmiṃ sāsane pubbato apare samaṇabhāvato vibbhantakabhāve (2.0252) ādīnaṃ muni ṇatvā. **Etadariyānamuttamanti** yadidaṃ vivekacariyā, etaṃ buddhādīnaṃ ariyānaṃ uttamaṃ, tasmā vivekaññeva sikkhethāti adhippāyo. **Na tena seṭṭho maññethāti** tena ca vivekena na attānaṃ “seṭṭho ahan”ti maññeyya, tena thaddho na bhavyyāti vuttaṃ hoti.

830. Rittassāti vivittassa kāyaduccaritādīhi virahitassa. **Oghatiṇṇassa pihayanti, kāmesu gadhitā pajāti** vatthukāmesu laggā sattā tassa caturoghiṇṇassa piha-yanti iṇāyikā viya āṇaṇyassāti arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhāpesi. Desanāpari-yosāne tisso sotāpattiphalam patvā pacchā pabbajitvā arahattaṃ sacchākāsīti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya tissametteyyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Pasūrasuttavaṇṇanā

831. Idheva suddhīti pasūrasuttaṃ. Kā uppatti? Bhagavati kira sāvattiyaṃ viharante pasūro nāma paribbājako mahāvādī, so “ahamasmi sakalajambudīpe vādena aggo, tasmā yathā jambudīpassa jambupaññāṇaṃ, evaṃ mamāpi bhavituṃ arahatī”ti jambusākhāṃ dhajāṃ katvā sakalajambudīpe paṭivādaṃ anāsādentō anupubbena sāvattiyaṃ āgantvā nagaradvāre vālikatthalaṃ katvā tattha sākhaṃ ussāpetvā “yo mayā saddhiṃ vādaṃ kātuṃ samattho, so imaṃ sākhaṃ bhañjatū”ti vatvā nagaraṃ pāvisi. Taṃ ṭhānaṃ mahājano parivāretvā aṭṭhāsī. Tena ca samayena āyasmā sārīputto bhattakiccaṃ katvā sāvattiyaṃ nikkhamati. So taṃ disvā sambahule gāmadārake pucchi- “kiṃ etaṃ dārakā”ti, te sabbaṃ ācikkhiṃsu. “Tena hi naṃ tumhe uddharitvā pādehi bhañjatha, ‘vādatthiko vihāraṃ āgacchatū’ti ca bhaṇathā”ti vatvā pakkāmi.

Paribbājako (2.0253) piṇḍāya caritvā katabhattakicco āgantvā uddharitvā bhaggaṃ sākhaṃ disvā “kenidaṃ kāritā”ti pucchi. “Buddhasāvakena sārīputtenā”ti ca vutte pamudito hutvā “ajja mama jayaṃ samaṇassa ca parājayaṃ paṇḍitā passantū”ti pañhavīmaṃsake kāraṇike ānetuṃ sāvattiyaṃ pavisitvā vīthisiṅghāṭakacaccāresu vicaranto “samaṇassa gotamassa aggasāvakena saha vāde paññāpaṭibhānaṃ sotukāmā bhonto nikkhamantū”ti ugghosesi. “Paṇḍitānaṃ vacanaṃ sossāmā”ti sāsane pasannāpi appasannāpi bahū manussā nikkhamiṃsu. Tato pasūro mahājanaparivuto “evaṃ vutte evaṃ bhaṇissāmi”ti-ādīni vitakkento vihāraṃ agamāsī. Thero “vihāre uccāsaddamahāsaddo janabyākulañca mā aho-sī”ti jetavanadvārakoṭṭhake āsanaṃ paññāpetvā nisīdi.

Paribbājako therāṃ upasaṅkamitvā “tvaṃ, bho, pabbajita, mayhaṃ jambudhajaṃ bhañjāpesī”ti āha. “Āma paribbājaka”ti ca vutte “hotu no, bho, kāci kathāpavattī”ti āha. “Hotu paribbājaka”ti ca therena sampācchite “tvaṃ, samaṇa, puccha, ahaṃ vissajjessāmi”ti āha. Tato naṃ thero avaca “kiṃ, paribbājaka, dukkaraṃ pucchā, udāhu vissajjanaṃ”ti. Vissajjanaṃ bho, pabbajita, pucchāya kiṃ dukkaraṃ. Taṃ yo hi koci yaṃkiñci pucchati. “Tena hi, paribbājaka, tvaṃ puccha, ahaṃ vissajjessāmi”ti evaṃ vutte paribbājako “sādhurūpo bhikkhu ṭhāne sākhaṃ bhañjāpesī”ti vimhitacitto hutvā therāṃ pucchi- “ko purisassa kāmo”ti. “Saṅkapparāgo purisassa kāmo”ti (a. ni. 6.63) thero āha. So taṃ sutvā there viruddhasaññī hutvā parājayaṃ āropetukāmo āha- “citravicitrārammaṇaṃ pana bho, pabbajita, purisassa kāmaṃ na vadesī”ti? “Āma, paribbājaka, na vademī”ti. Tato naṃ paribbājako yāva tikkhattuṃ paṭiññaṃ kārapetvā “suṇantu bhonto samaṇassa vāde dosan”ti pañhavīmaṃsake ālapitvā āha- “bho, pabbajita, tumhākaṃ sabrahmacārino araññe viharanti”ti? “Āma, paribbājaka, viharanti”ti. “Te tattha viharantā kāma-vitakkādayo vitakke vitakkenti”ti? “Āma, paribbājaka, puthujjanā sahasā vitakkenti”ti. “Yadi evaṃ tesaṃ samaṇabhāvo kuto? Nanu te agārikā kāma-bhogino hontī”ti evañca pana vatvā athāparaṃ etadavoca-

“Na (2.0254) te ve kāmā yāni citrāni loke,

saṅkapparāgañca vadesi kāmamaṃ;
saṅkappayaṃ akusale vitakke,
bhikkhupi te hessati kāmabhogī” ti. (saṃ. ni. aṭṭha. 1.1.34);

Atha thero paribbājakassa vāde dosaṃ dassento āha- “kiṃ, paribbājaka, saṅka-
pparāgaṃ purisassa kāmamaṃ na vadesi, citravicitrārammaṇaṃ vadesi” ti? “Āma,
bho, pabbajitā” ti. Tato naṃ thero yāva tikkhattuṃ paṭiññaṃ kārāpetvā “suṇātha,
āvuso, paribbājakassa vāde dosan” ti pañhavīmaṃsake ālapitvā āha- “āvuso
pasūra, tava satthā atthi” ti? “Āma, pabbajita, atthi” ti. “So cakkhuvīññeyyaṃ rūpāra-
mmaṇaṃ passati saddārammaṇādīni vā sevati” ti? “Āma, pabbajita, sevati” ti.
“Yadi evaṃ tassa satthubhāvo kuto, nanu so agāriko kāmabhogī hoti” ti evaṃca
pana vatvā athāparaṃ etadavoca-

“Te ve kāmā yāni citrāni loke,
saṅkapparāgaṃ na vadesi kāmamaṃ;
passanto rūpāni manoramāni,
suṇanto saddāni manoramāni.
“Ghāyanto gandhāni manoramāni,
sāyanto rasāni manoramāni;
phusanto phassāni manoramāni,
satthāpi te hessati kāmabhogī” ti.

Evaṃ vutte nippaṭibhāno paribbājako “ayaṃ pabbajito mahāvādī, imassa
santike pabbajitvā vādasatthaṃ sikkhissāmi” ti sāvattiṃ pavisitvā pattacīvaraṃ
pariyesitvā jetavanaṃ pavittiṃ tattha lāludāyīṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ kāyūpapannaṃ
sarīrākārākappesu samantapāsādikamaṃ disvā “ayaṃ bhikkhu mahāpañño mahāvā-
dī” ti mantvā tassa santike pabbajitvā taṃ vādena niggahetvā salīṅgena taṃyeva
titthāyatanaṃ pakkamitvā puna “samaṇena gotamena saddhiṃ vādaṃ karissāmi” -
ti sāvattiyamaṃ purimanayeneva ugghosetvā mahājanaparivuto “evaṃ samaṇaṃ
gotamaṃ niggahessāmi” ti-ādīni vadanto (2.0255) jetavanaṃ agamāsi. Jetavana-
dvārakoṭṭhake adhiatthā devatā “ayaṃ abhājanabhūto” ti mukhabandhamassa
akāsi. So bhagavantaṃ upasaṅkamitvā mūgo viya nisīdi. Manussā “idāni pucchi-
ssati, idāni pucchissati” ti tassa mukhaṃ ulloketvā “vadehi, bho pasūra, vadehi,
bho pasūrā” ti uccāsaddamahāsaddā ahesuṃ. Atha bhagavā “kiṃ pasūro vadissa-
ti” ti vatvā tattha sampattaparīsāya dhammadesanatthaṃ imaṃ suttaṃ abhāsi.

Tattha paṭhamagāthāya tāva ayaṃ saṅkhepo- ime diṭṭhigatikā attano diṭṭhiṃ
sandhāya **idheva suddhī iti vādayanti nāññesu dhammesu visuddhimāhu**. Evaṃ
sante attano satthārādīni **nissitā** tattheva “esa vādo subho” ti evaṃ **subhaṃ vadānā**
hutvā **puthū** samaṇabrāhmaṇā “sassato loko” ti-ādīsu **paccekasaccesu nivittiṃ**.

832. Evaṃ nivittiṃ ca- **te vādakāmā** ti gāthā. Tattha **bālaṃ dahantī mithu aññama-
ññanti** “ayaṃ bālo ayaṃ bālo” ti evaṃ dvepi janā aññamaññaṃ bālaṃ dahanti,
bālato passanti. **Vadanti te aññasitā kathojjanti** te aññamaññaṃ satthārādīṃ
nissitā kalahaṃ vadanti. **Pasaṃsakāmā kusalā vadānā** ti pasaṃsatthikā ubhopi
“mayamaṃ kuslavādā paṇḍitavādā” ti evaṃsaññino hutvā.

833. Evaṃ vadānesu ca tesu eko niyamato eva- **yutto kathāyanti** gāthā. Tattha

yutto kathāyanti vivādakathāya ussukko. **Pasaṃsamicchaṃ vinighāti hotīti** attano pasaṃsaṃ icchanto “kathaṃ nu kho niggahessāmī”ti-ādinā nayena pubbeva sallāpā kathaṃkathī vinighāti hoti. **Apāhatasminti** pañhavīmaṃsakehi “atthāpa-gataṃ te bhaṇitaṃ, byañjanāpagataṃ te bhaṇitaṃ”ti-ādinā nayena apahārite vāde. **Nindāya so kuppātīti** evaṃ apāhatasmiñca vāde uppannāya nindāya so kuppati. **Randhamesīti** parassa randhameva gavesanto.

834. Na (2.0256) kevalañca kuppati, apica kho pana **yamassa vādanti** gāthā. Tattha **parihīnamāhu apāhatanti** atthabyañjanādito apāhataṃ parihīnaṃ vadanti. **Paridevatīti** tato nimittaṃ so “aññaṃ mayā āvajjitaṃ”ti-ādīhi vippalapati. **Socatīti** “tassa jayo”ti-ādīni ārabha socati. **Upaccagā manti anutthunātīti** “so maṃ vādena vādaṃ atikkanto”ti-ādinā nayena suṭṭhutamaṃ vippalapati.

835. Ete **vivādā samaṇesūti** ettha pana **samaṇā** vuccanti bāhiraparibbājakā. **Etesu ugghāti nighāti hotīti** etesu vādesu jayaparājayādivasena cittassa ugghātaṃ nighātañca pāpuṇanto ugghāti nighāti ca hoti. **Virame kathojjanti** pajaheyya kalahaṃ. **Na haññadatthatti pasaṃsalābhāti** na hi ettha pasaṃsalābhato añño attho atthi.

836-7. Chaṭṭhagāthāya attho- yasmā ca na haññadatthatti pasaṃsalābhā, tasmā paramaṃ lābhaṃ labhantopi “sundaro ayan”ti **tattha diṭṭhiyā pasaṃsito vā** pana hoti taṃ **vādaṃ parisāya majjhe** dīpetvā, tato **so tena** jayatthena tuṭṭhiṃ vā dantavidamaṃsakamaṃ vā āpajjanto **hasati**, mānena ca **uṇṇamati**. Kiṃ kāraṇaṃ? Yasmā **taṃ** jayatthaṃ **pappuyya yathāmāno** jāto, evaṃ uṇṇamato ca **yā uṇṇātīti** gāthā. Tattha **mānātimānaṃ vadate panesoti** eso pana taṃ uṇṇatiṃ “vighātabhūmi”ti abujjhamāno mānañca atimānañca vadatiyeva.

838. Evaṃ vāde dosaṃ dassetvā idāni tassa vādaṃ asampaṭicchanto “**sūro**”ti gāthamāha. Tattha **rājakhādāyāti** rājakhādaniyena, bhattavetanenāti vuttaṃ hoti. **Abhigajjame**ti **paṭisūramicchanti** yathā so paṭisūraṃ icchanto abhigajjanto eti, evaṃ diṭṭhigatiko diṭṭhigatikanti dasseti. **Yeneva so, tena palehīti** yena so tuyhaṃ paṭisūro, tena gaccha. **Pubbeva natthi yadidaṃ yudhāyāti** yaṃ pana idaṃ kilesa-jātaṃ yuddhāya siyā, taṃ etaṃ pubbeva natthi, bodhimūleyeva pahīnanti dasseti. Sesagāthā pākaṭasambandhāyeva.

839-40. Tattha **vivādayantīti** vivadanti. **Paṭisenikattāti** paṭilomakārako. **Visenika-**tvāti kilesasenaṃ vināsetvā. **Kiṃ labhethoti** (2.0257) paṭimallaṃ kiṃ labhissasi. **Pasūrāti** taṃ paribbājakaṃ ālapati. **Yesīdha natthīti** yesaṃ idha natthi.

841. **Pavitakkanti** “jayo nu kho me bhavissatī”ti ādīni vitakkento. **Dhonena yugaṃ samāgamāti** dhutakilesena buddhena saddhiṃ yugaggāhaṃ samāpanno. **Na hi tvaṃ sakkhasi sampayātaveti** kotthukādayo viya sīhādīhi, dhonena saha yugaṃ gahetvā ekapadampi sampayātuṃ yugaggāhameva vā sampādetuṃ na sakkhissasīti. Sesamaṃ sabbattha pākaṭamevāti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

9. Māgaṇḍiyasuttavaṇṇanā

842. Disvāna taṇhanti māgaṇḍiyasuttaṃ. Kā uppatti? Ekaṃ samayaṃ bhagavā sāvattiyā viharanto paccūsasamaye buddhacakkhunā lokaṃ volokento kurūsu kammāsadhammanigamavāsino māgaṇḍiyassa nāma brāhmaṇassa sapajāpatikassa arahattūpanissayaṃ disvā tāvadeva sāvattithito tattha gantvā kammāsadhammassa avidūre aññatarasmiṃ vanasaṇḍe nisīdi suvaṇṇobhāsaṃ muñcamāno. Māgaṇḍiyopi taṅkhaṇaṃ tattha mukhadhovanatthaṃ gato suvaṇṇobhāsaṃ disvā “kiṃ idan”ti ito cito ca pekkhamāno bhagavantaṃ disvā attamano ahosi. Tassa kira dhītā suvaṇṇavaṇṇā, taṃ bahū khattiyakumārādayo vārayantā na labhanti. Brāhmaṇo evaṃladdhiko hoti “samaṇasseva naṃ suvaṇṇavaṇṇassa dassāmi”ti. So bhagavantaṃ disvā “ayaṃ me dhītāya samānavaṇṇo, imassa naṃ dassāmi”ti cittaṃ uppādesi. Tasmā disvāva attamano ahosi. So vegena gharaṃ gantvā brāhmaṇiṃ āha- “bhoti bhoti mayā dhītāya samānavaṇṇo puriso diṭṭho, alaṅkarohi dārikaṃ, tassa naṃ

dassāmā”ti. Brāhmaṇiyā (2.0258) dārikam gandhodakena nhāpetvā vatthapupphālaṅkāradīhi alaṅkarontiyā eva bhagavato bhikkhācāavelā sampattā. Atha bhagavā kammāsadhammaṃ piṇḍāya pāvisi.

Tepi kho dhītaram gahetvā bhagavato nisinnokāsaṃ agamaṃsu. Tattha bhagavantam adisvā brāhmaṇī ito cito ca vilokenti bhagavato nisajjaṭṭhānaṃ tiṇasanthārakam addasa. Buddhānañca adhiṭṭhānabalena nisinnokāso padanikkhepo ca abyākulā honti. Sā brāhmaṇaṃ āha- “esa, brāhmaṇa, tassa tiṇasanthāro”ti? “Āma, bhoti”ti. “Tena hi, brāhmaṇa, amhākaṃ āgamanakammaṃ na sampajjissati”ti. “Kasmā bhoti”ti? “Passa, brāhmaṇa, abyākulo tiṇasanthāro, neso kāmabhogino paribhutto”ti. Brāhmaṇo “mā, bhoti maṅgale pariyesiyamāne avamaṅgalaṃ abhaṇī”ti āha. Punapi brāhmaṇī ito cito ca vicaranti bhagavato padanikkhepaṃ disvā brāhmaṇaṃ āha “ayaṃ tassa padanikkhepo”ti? “Āma, bhoti”ti. “Passa, brāhmaṇa, padanikkhepaṃ, nāyaṃ satto kāmesu gadhito”ti. “Kathaṃ tvaṃ bhoti jānāsī”ti ca vuttā attano ñāṇabalaṃ dassenti āha-

“Rattassa hi ukkuṭikaṃ padaṃ bhava,
duṭṭhassa hoti anukaḍḍhitaṃ padaṃ;
mūḷhassa hoti sahasānupīlitaṃ,

vivaṭṭacchadassa idamīdisaṃ padan”ti. (a. ni. aṭṭha. 1.1.260-261; dha. pa. aṭṭha. 1.2 sāmāvatīvattu; visuddhi. 1.45);

Ayañcarahi tesam kathā vippakatā, atha bhagavā katabhattakicco tameva vanaṣṇaṃ āgato. Brāhmaṇī bhagavato varalakkhaṇakhacitaṃ byāmapabhāparikkhitaṃ rūpaṃ disvā brāhmaṇaṃ āha- “esa tayā, brāhmaṇa, diṭṭho”ti? “Āma bhoti”ti. “Āgatakammaṃ na sampajjissateva, evarūpo nāma kāme paribhuñjissati ito netam ṭhānaṃ vijjati”ti. Tesam evaṃ vadantānaññeva bhagavā tiṇasanthārake nisīdi. Atha brāhmaṇo dhītaram vāmena hatthena gahetvā kamaṇḍalum dakkhiṇena hatthena gahetvā bhagavantam upasaṅkamitvā “bho, pabbajita, tvañca suvaṇṇavaṇṇo ayañca dārikā, anucchavikā esā tava, imāhaṃ bhoto bhariyaṃ posāvanatthāya dammi”ti (2.0259) vatvā bhagavato santikaṃ gantvā dātukāmo aṭṭhāsī. Bhagavā brāhmaṇaṃ anālapitvā aññena saddhiṃ sallapamāno viya “**disvāna taṇhan**”ti imaṃ gātham abhāsī.

Tassattho- ajapālanigrodhamūle nānārūpāni nimminivā abhikāmamāgataṃ mārādhītaram **disvāna taṇham aratiṃ ragañca** chandamattampi me **methunasmim nāhosi**, kimevidaṃ imissā dārikāya **muttakarīsapuṇṇam** rūpaṃ disvā bhavissati sabbathā **pādāpi naṃ samphusitaṃ na icche**, kutonena saṃvasitunti.

843. Tato māgaṇḍiyo “pabbajitā nāma mānusaṃ kāme pahāya dibbakāmatthāya pabbajanti, ayañca dibbepi kāme na icchatī, idampi itthiratanam, kā nu assa diṭṭhi”ti pucchitaṃ dutiyaṃ gāthamāha. Tattha **etādisaṃ ce ratananti** dibbithiratanam sandhāya bhaṇati, **nārinti** attano dhītaram sandhāya. **Diṭṭhigataṃ silavatam nu jīvanti** diṭṭhiñca silañca vatañca jīvitañca. **Bhavūpapattiñca vadesi kīdisanti** attano bhavūpapattiñca kīdisaṃ vadasīti.

844. Ito parā dve gāthā visajjanapucchāyena pavattattā pākaṭasambandhāyeva. Tāsu paṭhamagāthāya saṅkhepattho- **tassa** mayham, māgaṇḍiya, dvāsaṭṭhi-

diṭṭhigatadhammesu nicchinitvā “idameva saccaṃ, moghamaññaṃ”ti evaṃ **idaṃ vadāmiti samuggahitaṃ na hoti** natthi na vijjati. Kiṃkāraṇā? Ahañhi passanto **diṭṭhisu** ādīnavāṃ kañci diṭṭhiṃ aggahetvā saccāni pavicinanto ajjhataṃ rāgādīnaṃ santibhāvena **ajjhattasantisaṅkhātaṃ nibbānameva addasanti.**

845. Dutiyagāthāya saṅkhepattho- **yāni**māni diṭṭhigatāni tehi tehi sattehi vini-
cchinitvā gahitattā **vinicchayāti** ca attano paccayehi abhisāṅkhatabhāvādīnā
nayena **pakappitāni** cāti vuccanti. **Te tvaṃ muni** diṭṭhigatadhamme aggahetvā **ajjha-
ttasantīti yametamatthaṃ brūsi**, ācikkha me, **kathaṃ nu dhīrehi paveditaṃ** kathaṃ
pakāsitaṃ dhīrehi taṃ padanti.

846. Athassa (2.0260) bhagavā yathā yena upāyena taṃ padaṃ dhīrehi pakā-
sitaṃ, taṃ upāyaṃ sapaṭipakkaṃ dassento **“na diṭṭhiyā”**ti gāthamāha. Tattha
“na diṭṭhiyā”ti-ādīhi diṭṭhisuti-aṭṭhasamāpattiñāṇabāhiraṣilabbatāni paṭikkhipati.
“Suddhimāhā”ti ettha vuttaṃ **āha**-saddaṃ sabbattha nakārena saddhiṃ yojetvā
purisabyattayaṃ katvā “diṭṭhiyā suddhiṃ nāhaṃ kathemi”ti evamattho veditabbo.
Yathā cettha, evaṃ uttarapadesupi. Tattha ca **adiṭṭhiyā nāhāti** dasavatthukaṃ
sammādiṭṭhiṃ vinā na kathemi. Tathā **assutiyāti** navaṅgaṃ savanaṃ vinā. **Añā-
ṇāti** kammaṣa katasaccānulomikaññaṃ vinā. **Asīlatāti** pātimokkhasaṃvaraṃ
vinā. **Abbatāti** dhutaṅgavataṃ vinā. **Nopi tenāti** tesu ekamekena diṭṭhi-ādimate-
nāpi no kathemīti evamattho veditabbo. **Ete ca nissajja anuggahāyāti** ete ca
purime diṭṭhi-ādibhede kaṇhapakkaṃhiye dhamme samuggahātakaraṇena nissajja,
pacchime adiṭṭhi-ādibhede sukkaṃpakkaṃhiye atammayatāpajjanena anuggahāya.
Santo anissāya bhavaṃ na jappeti imāya paṭipattiyā rāgādivūpasamena santo
cakkhādīsu kañci dhammaṃ anissāya ekampi bhavaṃ apihetuṃ apatthetuṃ
samattho siyā, ayamassa ajjhattasantīti adhippāyo.

847. Evaṃ vutte vacanattaṃ asallakkhento māgaṇḍiyo **“no ce kirā”**ti gātha-
māha. Tattha diṭṭhādīni vuttanayāneva. Kaṇhapakkaṃhiyāniyeva pana sandhāya
ubhayatrāpi āha. Āha-saddaṃ pana nocekira-saddena yojetvā **“no ce kirāha** no
ce kira kathesi”ti evaṃ attho daṭṭhabbo. **Momuhanti** atimūḷhaṃ, mohanaṃ vā.
Paccentīti jānanti.

848. Athassa bhagavā taṃ diṭṭhiṃ nissāya pucchāṃ paṭikkhipanto **“diṭṭhiñca
nissāyā”**ti gāthamāha. Tassattho- tvaṃ, māgaṇḍiya, **diṭṭhiṃ nissāya** punappunaṃ
pucchamāno yāni te diṭṭhigatāni samuggahitāni, tesveva **samuggahītesu** evaṃ
pamohaṃ āgato, **ito ca** mayā vutta-ajjhattasantito paṭipattito dhammadesanato vā
aṇumpi yuttasaññaṃ na passasi, tena kāraṇena tvaṃ imaṃ dhammaṃ **momuhato**
passasīti.

849. Evaṃ samuggahītesu pamohena māgaṇḍiyassa vivādāpattiṃ dassetvā
idāni tesu aññesu ca dhammesu vigatappamohassa attano nibbivādataṃ
dassento **“samo visesī”**ti gāthamāha. Tassattho (2.0261)- **yo** evaṃ tividhamā-
nena vā diṭṭhiyā vā **maññati**, **so tena** mānena tāya diṭṭhiyā tena vā puggalena viva-
deyya. Yo pana amhādīso imāsu **tīsu vidhāsu avikampamāno**, **samo visesīti na
tassa hoti**, na ca hīnoti pāṭhaseso.

850. Kiñca bhīyyo- **saccanti soti** gāthā. Tassattho- **so** evarūpo pahīnamānadi-

ṭṭhiko mādiso bāhitapāpattādinā nayena **brāhmaṇo** “idameva saccaṇ”ti **kiṃ vadeyya** kiṃ vatthum bhaṇeyya, kena vā kāraṇena bhaṇeyya, “mayhaṃ saccaṃ, tuyhaṃ musā”ti vā **kena** mānena diṭṭhiyā puggalena vā vivadeyya? **Yasmiṃ** mādiso khīṇāsava “sadiśohamaṃ”ti pavattiyā **samaṃ** vā, itaradvayabhāvena pavattiyā **visamaṃ vā** maññitaṃ **natthi**, **so** samānādīsu **kena vādaṃ paṭisaṃyujeyya** paṭipphareyyāti. Nanu ekaṃseneva evarūpo puggalo- **okaṃ pahāyāti** gāthā?

851. Tattha **okaṃ pahāyāti** rūpavatthādiviññāṇassa okāsaṃ tatra chandarāga-ppahānena chaḍḍetvā. **Aniketasārīti** rūpanimittaniketādīni taṇhāvasena asaranto. **Gāme akubbaṃ muni santhavānīti** gāme gihisanthavāni akaronto. **Kāmehi rittoti** kāmesu chandarāgābhāvena sabbakāmehi puthubhūto. **Apurekkharānoti** āyatim attabhāvaṃ anabhinibbattento. **Kathaṃ na viggayha janena kayirāti** janena saddhim viggāhikakathaṃ na katheyya. So evarūpo- **yehi vivittoti** gāthā.

852. Tattha **yehīti** yehi diṭṭhigatehi. **Vivitto vicareyyāti** ritto careyya. **Na tāni uggayha vadeyya nāgoti** “āguṃ na karoti”ti-ādinā (cūḷani. bhadrāvudhamāṇavapucchānidhesa 70; pārāyanānugītigāthānidhesa 102) nayena nāgo tāni diṭṭhigatehi uggahetvā na vadeyya. **Jalambujanti** jalasaññite ambumhi jātaṃ kaṇṭakanāḷaṃ vārijaṃ, padumanti vuttaṃ hoti. **Yathā jalena paṅkena ca nūpalittanti** taṃ padumaṃ yathā jalena ca paṅkena ca anupalittaṃ hoti, **evaṃ muni santivādo agiddhoti** evaṃ ajjhattasantivādo muni gedhābhāvena agiddho. **Kāme ca loke ca** (2.026) **anūpalittoti** duvidhepi kāme apāyādike ca loke dvīhipi lepehi anupalitto hoti.

853. Kiñca bhīyo- **na vedagūti** gāthā. Tattha **na vedagū diṭṭhiyāyakoti** catumaggavedagū mādiso diṭṭhiyāyako na hoti, diṭṭhiyā gacchanto vā, taṃ sārato paccanto vā na hoti. Tattha vacanatto- yāyatīti yāyako, karaṇavacanena diṭṭhiyā yāyatīti diṭṭhiyāyako. Upayogathe sāmivacanena diṭṭhiyā yāyatīti diṭṭhiyāyako. **Na mutiyā sa mānametīti** mutarūpādibhedāya mutiyāpi so mānaṃ na eti. **Na hitammayo soti** taṇhādiṭṭhivasena tammayo hoti tapparāyaṇo, ayaṃ pana na tādiso. **Na kammunā nopi sutena neyyoti** puññābhisaṅkhārādinā kammunā vā sutasuddhi-ādinā sutena vā so netabbo na hoti. **Anūpanīto sa nivesanesūti** so dvinnampi upayānaṃ pahīnattā sabbesu taṇhādiṭṭhinivesanesu anūpanīto. Tassa ca evaṃvidhassa- **saññāvirattassāti** gāthā.

854. Tattha **saññāvirattassāti** nekkhammasaññāpubbaṅgamāya bhāvanāya pahīnakāmādisaññassa. Iminā padena ubhatobhāgavimutto samathayāniko adhippeto. **Paññāvimuttassāti** vipassanāpubbaṅgamāya bhāvanāya sabbakilesehi vimuttassa. Iminā sukkhavipassako adhippeto. **Saññañca diṭṭhiñca ye aggahesuṃ, te ghaṭṭayantā vicaranti loketi** ye kāmāsāññādikāṃ saññaṃ aggahesuṃ, te visesato ghaṭṭhā kāmādhikaraṇaṃ, ye ca diṭṭhiṃ aggahesuṃ, te visesato pabbajitā dhammādhikaraṇaṃ aññamaññaṃ ghaṭṭentā vicarantīti. Sesametta yaṃ avuttaṃ, taṃ vuttānusāreneva veditabbaṃ. Desanāpariyosāne brāhmaṇo ca brāhmaṇī ca pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇiṃsūti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya māgaṇḍiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Purābhedasuttavaṇṇanā

855. Kathaṃdassīti (2.0263) purābhedasuttaṃ. Kā uppatti? Imassa suttassa ito paresañca pañcannaṃ kalahavivādacūḷabyūhamahābyūhatuvaṭṭaka-attadaṇḍasuttānaṃ sammāparibbājanīyassa uppattiyaṃ vuttanayeneva sāmāññato uppatti vuttā. Visesato pana yatheva tasmīṃ mahāsamaye rāgacaritadevatānaṃ sappāyavasena dhammaṃ desetum nimmitabuddhena attānaṃ pucchāpetvā sammāparibbājanīyasuttamabhāsi, evaṃ tasmīṃyeva mahāsamaye “kiṃ nu kho purā sarīrabhedā kattabban”ti uppannacittānaṃ devatānaṃ cittaṃ ñatvā tāsāṃ anuggahatthaṃ aḍḍhateḷasabhikkhusataparivāraṃ nimmitabuddhaṃ ākāsenā ānetvā tena attānaṃ pucchāpetvā imaṃ suttamabhāsi.

Tattha pucchāya tāva so nimmito **kathaṃdassīti** adhipaññaṃ **kathaṃsīloti** adhisīlaṃ, **upasantoti** adhicittaṃ pucchati. Sesāṃ pākaṭameva.

856. Vissajjane pana bhagavā sarūpena adhipaññādīni

avissajjetvāva adhipaññādippabhāvena yesaṃ kilesānaṃ upasamā “upasanto”ti vuccati, nānādevatānaṃ āsayānulomena tesaṃ upasamameva dīpento “**vītaṇho**”-ti-ādikā gāthāyo abhāsi. Tattha ādito aṭṭhannaṃ gāthānaṃ “taṃ brūmi upasanto”ti imāya gāthāya sambandho veditabbo. Tato parāsaṃ “sa ve santoti vuccati”-ti iminā sabbapacchimena padena.

Anupadavaṇṇanāyena ca- **vītaṇho purā bhedāti** yo sarīrabhedā pubba- meva pahīnataṇho. **Pubbamantamanissitoti** atītaddhādibhedāṃ pubbantamani- ssito. **Vemajjhenupasaṅkheyoti** paccuppannepi addhani “ratto”ti-ādinaṃ nayena na upasaṅkhātabbo. **Tassa natthi purakkhatanti** tassa arahato dvinnaṃ purekkhā- rānaṃ abhāvā anāgate addhani purakkhatampi natthi, taṃ brūmi upasantoti eva- mettha yojanā veditabbā. Esa nayo sabbattha. Ito paraṃ pana yojanaṃ ada- ssetvā anuttānapadavaṇṇanaṃyeva karissāma.

857. Asantāsīti tena tena alābhakena asantasanto. **Avikatthīti** sīlādīhi avikattha- nasīlo. **Akukkucoti** hatthakukkucādivirahito (2.0264). **Mantabhāṇīti** mantāya pari- ggahetvā vācaṃ bhāsītā. **Anuddhatoti** uddhaccavirahito. **Sa ve vācāyatoti** so vācāya yato saṃyato catudosavirahitaṃ vācaṃ bhāsītā hoti.

858. Nirāsattīti nittaṇho. **Vivekadassī phassesūti** paccuppannesu cakkhusa- mphassādīsu attādibhāvavivekaṃ passati. **Diṭṭhīsu ca na nīyatīti** dvāsattḥiditṭhīsu kāyaci diṭṭhiyā na nīyati.

859. Patilīnoti rāgādīnaṃ pahīnattā tato apagato. **Akuhakoti** avimhāpako tīhi kuhanavatthūhi. **Apihālūti** apihanasīlo, patthanātaṇhāya rahitoti vuttaṃ hoti. **Ama- ccharīti** pañcamaccheravirahito. **Appagabbhoti** kāyapāgabbhiyādivirahito. **Ajegu- cchoti** sampannasīlādītāya ajegucchaniyo asecanako manāpo. **Pesuṇeyye ca no yutoti** dvīhi ākārehi upasaṃharitabbe pisuṇakamme ayutto.

860. Sātiyesu anassāvīti sātavatthūsu kāmaguṇesu taṇhāsanthavavirahito. **Saṇhoti** saṇhehi kāyakammādīhi samannāgato. **Paṭibhānavāti** pariyattiparipucchā- dhigamapaṭibhānehi samannāgato. **Na saddhoti** sāmaṃ adhigatadhammaṃ na kassaci saddahati. **Na virajjatīti** khayā rāgassa virattattā idāni na virajjati.

861. Lābhakamyā na sikkhatīti na lābhapatthanāya suttantādīni sikkhati. **Avi- ruddho ca taṇhāya, rasesu nānugijjhatīti** virodhābhāvena ca aviruddho hutvā taṇhāya mūlarasādīsu gedhaṃ nāpajjati.

862. Upekkhakoti chaḷaṅgupekkhāya samannāgato. **Satoti** kāyānupassanādisa- tiyutto.

863. Nissayanāti taṇhādiṭṭhinissayā. **Ñatvā dhammanti** aniccādīhi ākārehi dhammaṃ jānitvā. **Anissitoti** evaṃ tehi nissayehi anissito. Tena aññatra dhamma- ñāṇā natthi nissayānaṃ abhāvoti dīpeti **bhavāya vibhavāya vāti** sassatāya ucche- dāya vā.

864. Taṃ (2.0265) brūmi upasantoti taṃ evarūpaṃ ekekagāthāya vuttaṃ upasa- ntoti kathemi. **Atarī so visattikanti** so imaṃ visatādibhāvena visattikāsaṅkhātaṃ mahātaṇhaṃ atari.

865. Idāni tameva upasantaṃ pasamsanto āha “**na tassa puttā**”ti evamādi. Tattha puttā atrajādayo cattāro. Ettha ca puttapariggahādayo puttādināmena

vuttāti veditabbā. Te hissa na vijjanti, tesaṃ vā abhāvena puttādayo na vijjantīti.

866. Yena naṃ vajjuṃ puthujjanā, atho samaṇabrāhmaṇāti yena taṃ rāgādinā vajjena puthujjanā sabbepi devamanussā ito bahiddhā samaṇabrāhmaṇā ca ratto vā duṭṭho vāti, vadeyyuṃ. **Taṃ tassa apurakkhatanti** taṃ rāgādivajjaṃ tassa arahato apurakkhataṃ **tasmā vādesu nejatīti** taṃ kāraṇā nindāvacanesu na kampati.

867. Na ussesu vadateti visiṭṭhesu attānaṃ antokatvā “ahaṃ visiṭṭho”ti atimānavasena na vadati. Esa nayo itaresu dvīsu. **Kappaṃ neti akappiyoti** so evarūpo duvidhampi kappaṃ na eti. Kasmā? Yasmā akappiyo, pahīnakappoti vuttaṃ hoti.

868. Sakanti mayhanti pariggahitaṃ. **Asatā ca na socatīti** avijjamānādinā asatā ca na socati. **Dhammesu ca na gacchatīti** sabbesu dhammesu chandādivasena na gacchati. **Sa ve santoti vuccatīti** so evarūpo naruttamo “santo”ti vuccatīti arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhāpesi. Desanāpariyosāne koṭisatasahassadevatānaṃ arahattappatti ahosi, sotāpannādīnaṃ gaṇanā natthīti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya purābhedasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Kalahavivādasuttavaṇṇanā

869. Kuto (2.0266) **pahūtā kalahā vivādā**ti kalahavivādasuttaṃ. Kā uppatti? Idampi tasmīṃyeva mahāsamaye “kuto nu, kho, kalahādayo aṭṭha dhammā pavattanti”ti uppannacittānaṃ ekaccānaṃ devatānaṃ te dhamme āvikātuṃ purimanayeneva nimmitabuddhena attānaṃ pucchāpetvā vuttaṃ tattha pucchāvissajjana-kkamaṇa ṭhitattā sabbagāthā pākaṭasambandhāyeva.

Anuttānapadavaṇṇanā panetāsaṃ evaṃ veditabbā- **kutopahūtā kalahā vivādā**ti kalaho ca tassa pubbabhāgo vivādo cāti ime kuto jātā. **Paridevasokā sahama-ccharā cāti** paridevasokā ca maccharā ca kutopahūtā. **Mānātimānā sahapesuṇā cāti** mānā ca atimānā ca pesuṇā ca kutopahūtā. **Teti** te sabbepi aṭṭha kilesa-dhammā. **Tadiṅgha brūhīti** taṃ mayā pucchitamattaṃ brūhi yācāmi taṃ ahanti. Yācanattho hi **iṅghā**ti nipāto.

870. Piyappahūtāti piyavatthuto jātā. Yutti panettha niddese (mahāni. 98) vuttā eva. **Maccherayuttā kalahā vivādā**ti iminā kalahavivādādīnaṃ na kevalaṃ piyavatthumeva, macchariyampi paccayaṃ dasseti. Kalahavivādasīsena cettha sabbepi te dhammā vuttāti veditabbā. Yathā ca etesaṃ macchariyaṃ, tathā pesuṇānañca vivādaṃ. Tenāha- “**vivādajātesu ca pesuṇāni**”ti.

871. Piyāsu lokasmiṃ kutonidānā ye cāpi lobhā vicaranti loketi “piyā pahūtā kalahā”ti ye ettha vuttā. Te piyā lokasmiṃ kutonidānā, na kevalaṃ piyā, ye cāpi khattiyādayo lobhā vicaranti lobhahetukā lobhenābhibhūtā vicaranti, tesaṃ so lobho ca kutonidānoti dve atthe ekāya pucchāya pucchati. **Āsā ca niṭṭhā cāti** āsā

ca tassā āsāya samiddhi ca. **Ye samparāyāya narassa hontīti** ye narassa samparāyāya honti, parāyanā hontīti vuttaṃ hoti. Ekā evāyampi pucchā.

872. Chandānidānānīti (2.0267) kāmacchandādichandanidānāni. **Ye cāpi lobhā vicarantīti** ye cāpi khattiyādayo lobhā vicaranti tesam lobhopi chandanidānoti dvepe atthe ekato vissajjeti. **Itonidānāti** chandanidānā evāti vuttaṃ hoti. “Kutoni-dānā kutonidānā”ti (su. ni. 273) etesu ca saddasiddhi sūcilomasutte vuttanaye-neva veditabbā.

873. Vinicchayāti taṇhādiṭṭhivinicchayā. **Ye vāpi dhammā samaṇena vuttāti** ye ca aññepi kodhādīhi sampayuttā, tathārūpā vā akusalā dhammā buddhasamaṇena vuttā, te kutopahūtāti.

874. Tamūpanissāya pahoti chandoti taṃ sukhadukkhavedanaṃ. Tadubhayavattusāṅkhātaṃ sātāsātaṃ upanissāya saṃyogaviyogapatthanāvasena chando pahoti. Ettāvata “chando nu lokasmiṃ kutonidāno”ti ayaṃ paṇho vissajjito hoti. **Rūpesu disvā vibhavaṃ bhavañcāti** rūpesu vayañca uppādañca disvā. **Vinicchayaṃ kubbati jantu loketi** apāyādike loka ayaṃ jantu bhogādhighamanatthaṃ taṇhāvinicchayaṃ “attā me uppanno”ti-ādinā nayena diṭṭhivinicchayañca kurute. Yutti panettha niddese (mahāni. 102) vuttā eva. Ettāvata “vinicchayā cāpi kutopahūtā”ti ayaṃ paṇho vissajjito hoti.

875. Etepi dhammā dvayameva santeti etepi kodhādayo dhammā sātāsāta-dvaye sante eva pahonti uppajjanti. Uppatti ca nesam niddese (mahāni. 103) vuttā-yeva. Ettāvata tatiyapaṇhopi vissajjito hoti. Idāni yo evaṃ vissajjitesu etesu pañhesu kathaṃkathī bhavēyya, tassa kathaṃkathāpahānūpāyaṃ dassento āha-**“kathaṃkathī ñāṇapathāya sikkhe”**ti, ñāṇadassanañāṇādhighamanatthaṃ tisso sikkhā sikkheyyāti vuttaṃ hoti. Kiṃ kāraṇaṃ? **Ñatvā pavuttā samaṇena dhammā.** Buddhasamaṇena hi ñatvāva dhammā vuttā, natthi tassa dhammesu aññāṇaṃ. Attano pana ñāṇabhāvena te ajānanto na jāneyya, na desanā dosena, tasmā kathaṃkathī ñāṇapathāya sikkhe, ñatvā pavuttā samaṇena dhammāti.

876-7. Sātaṃ (2.0268) **asātañca kutonidānāti** ettha sātaṃ asātanti sukhadukkhavedanā eva adhippetā. **Na bhavanti heteti** na bhavanti ete. **Vibhavaṃ bhavañcāpi yametamatthaṃ etaṃ me pabrūhi yatonidānanti** sātāsātānaṃ vibhavaṃ bhavañca etampi yaṃ atthaṃ. Liṅgabyattayo ettha kato. Idaṃ pana vuttaṃ hoti-sātāsātānaṃ vibhavo bhavo cāti yo esa attho, evaṃ me pabrūhi yatonidānanti. Ettha ca sātāsātānaṃ vibhavabhavavattukā vibhavabhavadiṭṭhiyo eva vibhava-bhavāti atthato veditabbā. Tathā hi imassa pañhassa vissajjanapakke “bhavadi-ṭṭhipi phassanidānā, vibhavadiṭṭhipi phassanidānā”ti niddese (mahāni. 105) vuttaṃ. **Itonidānanti** phassanidānaṃ.

878. Kismiṃ vibhūte na phusanti phassāti kismiṃ vītivatte cakkhusamphassā-dayo pañca phassā na phusanti.

879. Nāmañca rūpañca paṭiccāti sampayuttakanāmaṃ vatthārammaṇarūpañca paṭicca. **Rūpe vibhūte na phusanti phassāti** rūpe vītivatte pañca phassā na phusanti.

880. Kathaṃ sametassāti kathaṃ paṭipannassa. **Vibhoti rūpanti** rūpa vibhavati,

na bhavye vā. **Sukhaṃ dukhañcā**ti itthāniṭṭhaṃ rūpameva pucchati.

881. Na saññasaññīti yathā sametassa vibhoti rūpaṃ, so pakatisaññāya saññīpi na hoti. **Na visaññasaññī**ti visaññāyapi virūpāya saññāya saññī na hoti ummattako vā khittacitto vā. **Nopi asaññī**ti saññāviraḥitopi na hoti nirodhasamāpanno vā asaññasatto vā. **Na vibhūtasaññī**ti “sabbaso rūpasaññānan”ti-ādinā (dha sa. 265; vibha. 602) nayena samatikkantasaññīpi na hoti arūpajjhānalābhī. **Evaṃ sametassa vibhoti rūpanti** etasmiṃ saññasaññitādibhāve aṭṭhatvā yadetaṃ vuttaṃ “so evaṃ samāhite citte ...pe... ākāsānañcāyatanasamāpattipaṭilābhāttāya cittaṃ abhiniharati”ti. Evaṃ sametassa arūpamaggasamaṅgino vibhoti rūpaṃ. **Saññānidānā hi papañcasankhā**ti evaṃ paṭipannassāpi yā saññā, tanni-dānā taṇhādiṭṭhipapañcā appahīnā eva hontīti dasseti.

882-3. Ettāvataggam (2.0269) nu vadanti, heke yakkhassa suddhim idha paṇḍitāse. Udāhu aññampi vadanti ettoti ettāvatā nu idha paṇḍitā samaṇabrāhmaṇā aggam suddhim sattassa vadanti, udāhu aññampi etto arūpasamāpattito adhikam vadantīti pucchati. Ettāvataggampi vadanti heketi eke sassatavādā samaṇabrāhmaṇā paṇḍitamānino ettāvatāpi aggam suddhim vadanti. Tesam paneke samayam vadantīti tesamyeva eke ucchedavādā samayam ucchedam vadanti. Anupādisese kusalā vadānāti anupādisese kusalavādā samānā.

884. Ete ca ñatvā upanissitāti ete ca diṭṭhigatike sassatucchedadiṭṭhiyo nissitāti ñatvā. Ñatvā munī nissaye so vimamsīti nissaye ca ñatvā so vimamsī paṇḍito buddhamuni. Ñatvā vimuttoti dukkhāniccādito dhamme ñatvā vimutto. Bhavābhavāya na sametīti punappunam upapattiyā na samāgacchatīti arahattanikūṭena desanam niṭṭhāpesi. Desanāpariyosāne purābhedasutte vuttasadisoyevābhisa-mayo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya kalahavivādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Cūḷabyūhasuttavaṇṇanā

885-6. Sakamsakamdiṭṭhiparibbasānāti cūḷabyūhasuttam. Kā uppatti? Idampi tasmimyeva mahāsamaye “sabbepi ime diṭṭhigatikā ‘sādhurūpamhā’ti bhaṇanti, kiṃ nu kho sādhurūpāva ime attanoyeva diṭṭhiyā paṭiṭṭhahanti, udāhu aññampi diṭṭhim gaṇhanti”ti uppannacittānam ekaccānam devatānam tamattham pakāsetum purimanayeneva nimmitabuddhena attānam pucchāpetvā vuttam.

Tattha ādito dvepi gāthā pucchāgāthāyeva. Tāsu **sakamsakamdiṭṭhiparibbasānāti** attano attano diṭṭhiyā vasamānā. **Viggayha nānā kusalā vadantīti** diṭṭhibalaggāham gahetvā, tattha “kusalāmhā”ti paṭijānamānā (2.0270) puthu puthu vadanti ekaṃ na vadanti. **Yo evam jānāti sa vedi dhammam idaṃ paṭikosamakevalī soti** tañca diṭṭhim sandhāya yo evam jānāti, so dhammam vedi. Idaṃ pana paṭikkosanto hīno hotīti vadanti. **Bāloti hīno. Akkusaloti avidvā.**

887-8. Idāni tisso vissajjanagāthā honti. Tā purimaḍḍhena vuttamattham pacchimaḍḍhena paṭibyūhitvā ṭhitā. Tena byūhena uttarasuttato ca appakattā idaṃ suttam “cūḷabyūhan”ti nāmam labhati. Tattha **parassa ce dhammanti parassa diṭṭhim. Sabbeva bālāti** evam sante sabbeva ime bālā hontīti adhippāyo. Kiṃ kāraṇam? **Sabbevime diṭṭhiparibbasānāti sandiṭṭhiyā ceva na vivadātā. Saṃsuddhapaññā kusalā mutimāti** sakāya diṭṭhiyā na vivadātā na vodātā saṃkiliṭṭhāva samānā saṃsuddhapaññā ca kusalā ca mutimanto ca te honti ce. Atha vā “sandiṭṭhiyā ce pana vivadātā” tipi pāṭho. Tassattho- sakāya pana diṭṭhiyā vodātā saṃsuddhapaññā kusalā mutimanto honti ce. **Na tesam kocīti** evam sante tesam

ekopi hīnapañño na hoti. Kiṃkāraṇā? **Diṭṭhī hi tesampi tathā samattā**, yathā itaresanti.

889. Na vāhametanti gāthāya saṅkhepattho- **yam** te **mithu** dve dve janā **añña-maññaṃ** “bālo”ti āhu, ahaṃ **etaṃ tathiyam** tacchanti **neva brūmi**. Kiṃkāraṇā? Yasmā sabbe te **sakaṃ sakaṃ diṭṭhiṃ** “idameva **saccaṃ** moghamaññaṃ”ti **akaṃsu**. **Tena ca kāraṇena paraṃ “bālo”ti dahanti**. Ettha ca “tathiyā”ti “kathivā”ti dvepi pāṭhā.

890. Yamāhūti pucchāgāthāya **yam diṭṭhisaccaṃ tathiyanti eke āhu**.

891. Ekañhi saccanti vissajjanagāthāya ekaṃ **saccaṃ** nirodho maggo vā. **Yasmim pajā no vivade pajānanti** yamhi sacce pajānanto pajā no vivadeyya. **Sayaṃ thunantīti** attanā vadanti.

892. Kasmā nūti pucchāgāthāya **pavādiyāseti** vādino. **Udāhu te takkamanussarantīti** te vādino udāhu attano takkamattaṃ anugacchanti.

893. Na (2.0271) **hevāti** vissajjanagāthāya **aññatra saññāya niccānīti** ṭhapetvā saññāmattena niccanti gahitaggahaṇāni. **Takkañca diṭṭhisu pakappayitvāti** attano micchāsaṅkappamattaṃ diṭṭhisu janetvā. Yasmā pana diṭṭhisu vitakkaṃ janentā diṭṭhiyopi janenti, tasmā niddese vuttaṃ “diṭṭhigatāni janenti sañjanenti”ti-ādi (mahāni. 121).

894-5. Idāni evaṃ nānāsaccesu asantesu takkamattamanussarantānaṃ diṭṭhigatikānaṃ vippaṭipattim dassetuṃ “**diṭṭhe sute**”ti-ādikā gāthāyo abhāsi. Tattha **diṭṭheti** diṭṭhaṃ, diṭṭhasuddhinti adhippāyo. Esa nayo sutādīsu. **Ete ca nissāya vimānadassīti** ete diṭṭhidhamme nissayitvā suddhibhāvasaṅkhātaṃ vimānaṃ asammanānaṃ passantopi. **Vinicchaye ṭhatvā pahassamāno, bālo paro akkusaloti cāhāti** evaṃ vimānadassīpi tasmim diṭṭhivinicchaye ṭhatvā tuṭṭhijāto hāsajāto hutvā “paro hīno ca avidvā cā”ti evaṃ vadatiyeva. Evaṃ sante **yenevāti** gāthā. Tattha **sayamattanāti** sayameva attānaṃ. **Vimānetīti** garahati. **Tadeva pāvāti** tadeva vacanaṃ diṭṭhiṃ vadati, taṃ vā puggalaṃ.

896. Atisāradiṭṭhiyāti gāthāyattho- **so** evaṃ tāya lakkhaṇātisāriniyā **atisāradiṭṭhiyā samatto** puṇṇo uddhumāto, tena ca diṭṭhimānena matto “paripuṇṇo ahaṃ kevalī”ti evaṃ **paripuṇṇamānī sayameva** attānaṃ **manasā** “ahaṃ paṇḍito”ti abhi-sīncati. Kiṃkāraṇā? **Diṭṭhī hi sā tassa tathā samattāti**.

897. Parassa ceti gāthāya sambandho attho ca- kiñca bhiyyo? Yo so vinicchaye ṭhatvā pahassamāno “bālo paro akkusalo”ti cāha. Tassa **parassa ce hi vacasā** so tena vuccamāno **nihīno** hoti. **Tumo sahā hoti nihīnapañño**, sopi teneva saha nihīnapañño hoti. Sopi hi naṃ “bālo”ti vadati. Athassa vacanaṃ appamāṇaṃ, so pana **sayameva vedagū ca dhīro ca hoti**. Evaṃ sante **na koci bālo samaṇesu atthi**. Sabbepi hi te attano icchāya paṇḍitā.

898. Aññaṃ (2.0272) **itoti** gāthāya sambandho attho ca- “atha ce sayaṃ vedagū hoti dhīro, na koci bālo samaṇesu atthi”ti evañhi vuttepi siyā kassaci “kasmā”ti. Tattha vuccate- yasmā **aññaṃ ito yābhivadanti dhammaṃ aparaddhā suddhimakevalī te, evampi titthiyā puthuso vadanti**, ye ito aññaṃ diṭṭhiṃ abhivadanti, ye aparaddhā viraddhā suddhimaggaṃ, akevalino ca teti evaṃ puthutitthiyā

yasmā vadantīti vuttaṃ hoti. Kasmā panevaṃ vadantīti ce? **Sandiṭṭhirāgena hi te bhirattā**, yasmā sakena diṭṭhirāgena abhirattāti vuttaṃ hoti.

899-900. Evaṃ abhirattā ca- **idheva suddhinti** gāthā. Tattha **sakāyaneti** sakamagge **daḷhaṃ vadānāti** daḷhavādā. Evañca daḷhavādesu tesu yo koci titthiyo sakāyane vāpi daḷhaṃ vadāno **kametta bāloti paraṃ daheyya**, saṅkhepato tattha sassatucchedasaṅkhāte vitthārato vā natthika-issarakāraṇaniyatādibhede sake āyatane “idameva saccaṃ”ti daḷhaṃ vadāno kaṃ paraṃ ettha diṭṭhigate “bālo”ti saha dhammena passeyya, nanu sabbopi tassa matena paṇḍito eva suppaṭipanno eva ca. Evaṃ sante ca **sayameva so medhagamāvaheyya paraṃ vadaṃ bālamasuddhidhammaṃ**, sopi paraṃ “bālo ca asuddhidhammo ca ayan”ti vadanto attanāva kalahaṃ āvaheyya. Kasmā? Yasmā sabbopi tassa matena paṇḍito eva suppaṭipanno eva ca.

901. Evaṃ sabbathāpi **vinicchaye ṭhatvā sayam pamāya uddhamsa lokasmim vivādameti**, diṭṭhiyaṃ ṭhatvā sayañca satthārādīni minivā so bhiyyo vivādametīti. Evaṃ pana vinicchayesu ādīnavaṃ ṇatvā ariyamaggena **hitvāna sabbāni vinicchayāni na medhagam kubbati jantu loketi** arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhāpesi. Desanāpariyosāne purābhedasutte vuttasadiṣo evābhisamayo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya cūḷabyūhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

13. Mahābyūhasuttavaṇṇanā

902. Ye (2.0273) **kecimetī** mahābyūhasuttaṃ. Kā uppatti? Idampi tasmimyeva mahāsamaye “kiṃ nu kho ime diṭṭhiparibbasānā viññūnaṃ santikā nindameva labhanti, udāhu pasamsampī”ti uppannacittānaṃ ekaccānaṃ devatānaṃ tamatthaṃ āvikātuṃ purimanayena nimmitabuddhena attānaṃ pucchāpetvā vuttaṃ. Tattha **anvānayanāntīti** anu ānayanānti, punappunaṃ āharanti.

903. Idāni yasmā te “idameva saccaṃ”ti vadantā diṭṭhigatikā vādino kadāci katthaci pasamsampi labhanti, yaṃ etaṃ pasamsāsaṅkhātaṃ vādaphalaṃ, taṃ appaṃ rāgādīnaṃ samāya samatthaṃ na hoti, ko pana vādo dutiye nindāphale, tasmā etamatthaṃ dassento imaṃ tāva vissajjanagāthamāha. “**Appaṇhi etaṃ na alaṃ samāya, duve vivādassa phalāni brūmi**” ti-ādi. Tattha **duve vivādassa phalānīti** nindā pasamsā ca, jayaparājayādīni vā taṃsabhāgāni. **Etampi disvāti** “nindā aniṭṭhā eva, pasamsā nālaṃ samāyā”ti etampi vivādaphale ādīnavaṃ disvā. **Khemābhipassaṃ avivādabhūmīti** avivādabhūmim nibbānaṃ “kheman”ti passamāno.

904. Evañhi avivadamāno- **yā kācimāti** gāthā. Tattha **sammutiyoti** diṭṭhiyo. **Puthujjāti** puthujjanasambhavā. **So upayaṃ kimeyyāti** so upagantabbatṭhena upayaṃ

rūpādīsu ekampi dhammaṃ kiṃ upeyya, kena vā kāraṇena upeyya. **Diṭṭhe sute khantimakubbamānoti** diṭṭhasutasuddhīsu pemaṃ akaronto.

905. Ito bāhirā pana- **sīluttamā**ti gāthā. Tassattho- sīlaṃyeva “uttaman”ti maññamānā **sīluttamā** eke bhonto saṃyamamattena **suddhiṃ** vadanti, hatthivatā- diñca **vataṃ samādāya upaṭṭhitā, idheva** diṭṭhiyaṃ **assa** satthuno **suddhinti bhavū- panitā** bhavajjhositā samānā vadanti, apica te **kusalā vadānā** “kusalā mayan”ti evaṃ vādā.

906. Evaṃ (2.0274) sīluttamesu ca tesu tathā paṭipanno yo koci- **sace cutoti** gāthā. Tassattho- **sace** tato **sīlavatato** paravicchandana vā anabhisambhu- ṇanto vā **cuto hoti**, so taṃ sīlabbatādikammaṃ puññābhisaṅkhārādikammaṃ vā **virādhayitvā pavedhatī**. Na kevalaṅca vedhati, apica kho taṃ sīlabbatasuddhiṃ **pajappatī** ca vippalapati **patthayatī** ca. Kimiva? **Satthāva hīno pavasaṃ gharamhā**. Gharamhā pavasanto satthato hīno yathā taṃ gharaṃ vā satthaṃ vā pattheyyātī.

907. Evaṃ pana sīluttamānaṃ vedhakāraṇaṃ ariyasāvako- **sīlabbatam vāpi pahāya sabbanti** gāthā. Tattha **sāvajjanavajjanti** sabbākusalaṃ lokiyakusalaṅca. **Etaṃ suddhiṃ asuddhinti apatthayānoti** pañcakāmaguṇādibhedaṃ etaṃ suddhiṃ, akusalādibhedaṃ asuddhiṅca apatthayamāno. **Virato careti** suddhiyā asuddhiyā ca virato careyya. **Santimanuggahāyātī** diṭṭhiṃ agahetvā.

908. Evaṃ ito bāhirake sīluttame saṃyamena visuddhivāde tesam vighātaṃ sīlabbatappahāyino arahato ca paṭipattiṃ dassetvā idāni aññathāpi suddhivāde bāhirake dassento

“**tamūpanissāyā**” ti gāthamāha. Tassattho- santaññepi samaṇabrāhmaṇā, te **jigucchitaṃ** amarantapaṃ vā diṭṭhasuddhi-ādīsu vā aññataraññataraṃ **upanissāya** akiriyadiṭṭhiyā vā **uddhaṃsarā** hutvā **bhavābhavesu avītataṇhāse suddhimanutthunanti** vadanti kathentīti.

909. Evaṃ tesāṃ avītataṇhānaṃ suddhiṃ anutthunantānaṃ yopi suddhippattameva attānaṃ maññeyya, tassapi avītataṇhattā bhavābhavesu taṃ taṃ vatthum **patthayamānassa hi jappitāni** punappunaṃ hontiyevāti adhippāyo. Taṇhā hi āsevitā taṇhaṃ vaḍḍhayateva. Na kevalañca jappitāni, **pavedhitaṃ vāpi pakappitesu**, taṇhādiṭṭhīhi cassa pakappitesu vatthūsu pavedhitampi hotīti vuttaṃ hoti. Bhavābhavesu pana vītataṇhattā āyatim **cutūpapāto idha yassa natthi, sakena vedheyya kuhimva jappeti** ayametissā gāthāya sambandho. Sesāṃ niddese vuttanayameva.

910-11. **Yamāhūti** (2.0275) pucchāgāthā. Idāni yasmā ekopi ettha vādo sacco natthi, kevalaṃ diṭṭhimattakena hi te vadanti, tasmā tamatthaṃ dassento “**sakañhī**”-ti imaṃ tāva vissajjanagāthamāha. Tattha **sammutinti** diṭṭhim.

912. Evametesu sakaṃ dhammaṃ paripuṇṇaṃ bruvantesu aññassa pana dhammaṃ “hīna” ti vadantesu yassa kassaci- **parassa ce vambhayitena hīnoti** gāthā. Tassattho- yadi **parassa** ninditakāraṇā **hīno** bhaveyya, **na koci dhammesu visesi** aggo bhaveyya. Kiṃ kāraṇaṃ? **Puthū hi aññassa vadanti dhammaṃ, nihīnato** sabbeva te **samhi daḥhaṃ vadānā** sakadhamme daḥhavādā eva.

913. Kiñca bhiyyo- **saddhammapūjāti** gāthā. Tassattho- te ca titthiyā **yathā pasam santi sakāyanāni, saddhammapūjāpi nesam tatheva** vattati. Te hi ativiya satthārādīni sakkaronti. Tattha yadi te pamāṇā siyuṃ, evaṃ sante **sabbeva vādā tathiyā bhaveyyuṃ**. Kiṃ kāraṇaṃ? **Suddhī hi nesam paccattameva**, na sā aññatra sijjhati, nāpi paramatthato. Attani diṭṭhigāhamattameva hi taṃ tesāṃ parapaccayaneyya-buddhīnaṃ.

914. Yo vā pana viparīto bāhitapāpattā brāhmaṇo, tassa- **na brāhmaṇassa paraneyyamatthīti** gāthā. Tassattho- **brāhmaṇassa** hi “sabbe saṅkhārā aniccā” ti-ādīnā (dha. pa. 277; netti. 5) nayena sudiṭṭhattā parena netabbaṃ ñāṇaṃ natthi, diṭṭhi **dhammesu** “idameva sacca” ti nicchinitvā **samuggahītampi** natthi. Taṃkāraṇā so diṭṭhikalāhāni atīto, na ca so **seṭṭhato passati dhammamaññaṃ** aññatra satipaṭṭhānādīhi.

915. **Jānāmīti** gāthāya sambandho attho ca- evaṃ tāva paramatthabrāhmaṇo na hi seṭṭhato passati dhammamaññaṃ, aññe pana titthiyā paracittañāṇādīhi jānantā passantāpi “**jānāmi passāmi tatheva etan**” ti evaṃ vadantāpi ca **diṭṭhiyā suddhiṃ paccenti**. Kasmā? Yasmā tesu ekopi **addakkhi ce** addasa cepi **tena** paracittañāṇādīnā yathābhūtaṃ atthaṃ, **kiñhi tumassa tena** tassa tena dassanena kiṃ kataṃ, kiṃ dukkhapariññā sādhitā, udāhu samudayapahānādīnaṃ (2.0276) aññataraṃ, yato sabbathāpi atikkamitvā ariyamaggaṃ te titthiyā aññeneva **vadanti suddhiṃ**, atikkamitvā vā te titthiye buddhādayo aññeneva vadanti suddhinti.

916. **Passaṃ naroti** gāthāya sambandho attho ca. Kiñca bhiyyo? Yvāyaṃ paracittañāṇādīhi addakkhi, so **passaṃ naro dakkhati nāmarūpaṃ**, na tato paraṃ **divvāna vā ñassati tānimeva** nāmarūpāni niccato sukhatō vā na aññathā. So evaṃ

passanto **kāmaṃ bahuṃ passatu appakaṃ vā** nāmarūpaṃ niccato sukhato ca, athassa evarūpena dassanena **na hi tena suddhiṃ kusalā vadantīti**.

917. Nivissavādīti gāthāya sambandho attho ca- tena ca dassanena suddhiyā asatiyāpi yo “jānāmi passāmi tatheva etan”ti evaṃ nivissavādī, etaṃ vā dassanaṃ paṭicca diṭṭhiyā suddhiṃ paccento “idameva saccaṃ”ti evaṃ nivissavādī, so **subbinayo** na hoti taṃ tathā **pakappitaṃ** abhisankhataṃ **diṭṭhiṃ purekkharāno**. So hi yaṃ satthārādiṃ **nissito, tattheva subhaṃ vadāno suddhiṃ vado**, “parisuddhāvādo parisuddhadassano vā ahan”ti attānaṃ maññamāno tattha tathaddasā so, tattha sakāya diṭṭhiyā aviparītameva so addasa. Yathā sā diṭṭhi pavattati, tatheva naṃ addasa, na aññathā passituṃ icchatīti adhippāyo.

918. Evaṃ pakappitaṃ diṭṭhiṃ purekkharānesu titthiyesu- **na brāhmaṇo kappamupeti saṅkhāti** gāthā. Tattha **saṅkhāti** saṅkhāya, jānitvāti attho. **Napi ñāṇabandhūti** samāpattiñāṇādīnā akatataṇhādiṭṭhibandhu. Tattha viggaho- nāpi assa ñāṇena kato bandhu atthīti napi ñāṇabandhu. **Sammutiyoti** diṭṭhisammutiyo. **Puthujjāti** puthujjanasambhavā. **Uggahaṇanti maññeti** uggahaṇanti aññe, aññe tā sammutiyo uggaṇhantīti vuttaṃ hoti.

919. Kiñca bhiyyo- **vissajja ganthānīti** gāthā. Tattha **anuggahoti** uggaṇhavira- hito, sopi nāssa uggaṇhanti anuggaho, na vā uggaṇhantīti anuggaho.

920. Kiñca (2.0277) bhiyyo- so evarūpo- **pubbāsaveti** gāthā. Tattha **pubbāsaveti** atītarūpādīni ārabba uppajjamānadhamme kilese. **Naveti** paccuppannarūpādīni ārabba uppajjamānadhamme. **Na chandagūti** chandādivasena na gacchati. **Anattagarahīti** katākatavasena attānaṃ agarahanto.

921. Evaṃ anattagarahī ca- **sa sabbadhammesūti** gāthā. Tattha **sabbadhammesūti** dvāsaṭṭhidīṭṭhidhammesu “yaṃ kiñci diṭṭhaṃ vā”ti evaṃpabhedesu. **Pannabhāroti** patitabhāro. Na kappetīti **na kappiyo**, duvidhampi kappam na karotīti attho. **Nūparatoti** puthujjanakalyāṇakasekkhā viya uparatisamaṅgīpi na hoti. **Na patthiyoti** nittaṇho. Taṇhā hi patthiyatīti patthiyā, nāssa patthiyāti na patthiyoti. Sesam tattha tattha pākaṭamevāti na vuttaṃ. Evaṃ arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhāpesi, desanāpariyosāne purābhedasutte vuttasadiso evābhisamayo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya mahābyūhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

14. Tuvaṭakasuttavaṇṇanā

922. Pucchāmi tanti tuvaṭakasuttaṃ. Kā uppatti? Idampi tasmimyeva mahāsamaye “kā nu kho arahattappattiyā paṭipattī”ti uppannacittānaṃ ekaccānaṃ devatānaṃ tamatthaṃ pakāsetuṃ purimanayeneva nimmitabuddhena attānaṃ pucchāpetvā vuttaṃ.

Tattha ādigāthāya tāva **pucchāmīti** ettha adit̤hajotanādivasena pucchā vibhajitā. **Ādiccabandhanti** ādiccassa gottabandhuṃ. **Vivekaṃ santipadañcāti** vivekañca santipadañca. **Kathaṃ disvāti** kena kāraṇena disvā, kathaṃ pavattadassano hutvāti vuttaṃ hoti.

923. Atha bhagavā yasmā yathā passanto kilese uparundhati, tathā pavattadassano hutvā parinibbāti, tasmā tamatthaṃ āvikaronto nānappakārena (2.0278) taṃ devaparisaṃ kilesappahāne niyojento “**mūlaṃ papañcasaṅkhāyā**”ti ārabhitvā pañca gāthā abhāsi.

Tattha ādigāthāya tāva saṅkhepattho- papañcāti saṅkhātattā papañcā eva papañcasaṅkhā. Tassā avijjādayo kilesā mūlaṃ, taṃ papañcasaṅkhāyā mūlaṃ **asmīti** pavattamānañca **sabbaṃ** mantāya **uparundhe**. **Yā kāci ajjhattaṃ taṇhā** upajjeyyūṃ, **tāsaṃ vinayā sadā sato sikkhe** upaṭṭhitassati hutvā sikkheyyāti.

924. Evaṃ tāva paṭhamagāthāya eva tisikkhāyuttaṃ desanaṃ arahattanikūṭena desetvā puna mānappahānavasena desetūṃ “**yaṃ kiñci**”ti gāthamāha. Tattha **yaṃ kiñci dhammabhijaññā ajjhattanti** yaṃ kiñci uccākulīnatādikaṃ attano guṇaṃ jāneyya **atha vāpi bahiddhāti** atha vā bahiddhāpi ācariyupajjhāyānaṃ vā guṇaṃ jāneyya. **Na tena thāmaṃ kubbethāti** tena guṇena thāmaṃ na kareyya.

925. Idānissa akaraṇavidhiṃ dassento “**seyyo na tenā**”ti gāthamāha. Tassattho- **tena** ca mānena “seyyohan”ti vā “nīcohan”ti vā “sarikkhohan”ti vāpi **na maññeyya**, tehi ca uccākulīnatādīhi guṇehi **phuṭṭho anekarūpehi** “ahaṃ uccākulā pabbajito”-ti-ādinā nayena **attānaṃ vikappento na tiṭṭheyya**.

926. Evaṃ mānappahānavasenapi desetvā idāni sabbakilesūpasamavasenapi desetūṃ “**ajjhattamevā**”ti gāthamāha. Tattha **ajjhattamevupasameti** attani eva rāgādisabbakilese upasameyya. **Na aññato bhikkhu santimeseyyāti** ṭhapetvā ca satipaṭṭhānādīni aññena upāyena santiṃ na pariyeseyya. **Kuto nirattā vāti** nirattā kuto eva.

927. Idāni ajjhattaṃ upasantassa khīṇāsavassa tādibhāvaṃ dassento “**majjhe yathā**”ti gāthamāha. Tassattho- **yathā mahāsamuddassa** uparimaheṭṭhimabhā-gānaṃ vemajjhasaṅkhāte catuyojanasahassappamāṇe **majjhe** pabbatantare ṭhitassa vā majjhe samuddassa **ūmi na jāyati, ṭhitova so hoti** (2.0279) avikampamāno, **evaṃ** anejo khīṇāsavo lābhādīsu **ṭhito** assa avikampamāno, so tādiso rāgā-diussadaṃ **bhikkhu na kareyya kukiñcīti**.

928. Idāni etaṃ arahattanikūṭena desitaṃ dhammadesanaṃ abbhanumodanto tassa ca arahattassa ādipaṭipadaṃ pucchanto nimmitabuddho “**akittayī**”ti gāthamāha. Tattha **akittayīti** ācikkhi. **Vivaṭacakkhūti** vivaṭehi anāvaraṇehi pañcahi cakkhūhi samannāgato. **Sakkhidhammanti** sayamaṃ abhiññātaṃ attapaccakkaṃ dhammaṃ. **Parissayavinayanti** parissayavinayanaṃ. **Paṭipadaṃ vadehīti** idāni paṭipattiṃ vadehi. **Bhaddanteti** “bhaddaṃ tava atthū”ti bhagavantaṃ ālapanto āha. Atha vā bhaddaṃ sundaraṃ tava paṭipadaṃ vadehīti vuttaṃ hoti. **Pātimokkhaṃ atha vāpi samādhinti** tameva paṭipadaṃ bhinditvā pucchati. Paṭipadanti etena vā maggaṃ pucchati. Itarehi silaṃ samādhīñca pucchati.

929-30. Athassa bhagavā yasmā indriyaṃ varo silassa rakkhā, yasmā vā

iminā anukkamena desiyamānā ayaṃ desanā tāsāṃ devatānaṃ sappāyā, tasmā indriyaṃvarato pabhūti paṭipadaṃ dassento “**cakkhūhi**” ti-ādimāraddho. Tattha **cakkhūhi neva lolassāti** adiṭṭhadakkhitabbādivasena cakkhūhi lolo nevassa. **Gāma-kathāya āvaraye sotanti** tiracchānakathāto sotaṃ āvareyya. **Phassenāti** rogaphassena. **Bhavañca nābhijappeyyāti** tassa phassassa vinodanathāya kāmabhavādi-bhavañca na pattheyya. **Bheravesu ca na sampavedheyeyyāti** tassa phassassa paccayabhūtesu sīhabyagghādīsu bheravesu ca na sampavedheyeyya, avasesesu vā ghānindriyamanindriyavisayesu nappavedheyeyya. Evaṃ paripūro indriyaṃvarato vutto hoti. Purimehi vā indriyaṃvaram dassetvā iminā “araññe vasatā bheravaṃ disvā vā sutvā vā na vedhitabban” ti dasseti.

931. Laddhā na sannidhiṃ kayirāti etesaṃ annādīnaṃ yaṃkiñci dhammena labhitvā “araññe ca senāsane vasatā sadā dullabhan” ti cintetvā sannidhiṃ na kareyya.

932. Jhāyī (2.0280) na pādalolassāti jhānābhirato ca na pādalo assa. **Virame kukkucā nappamajjeyyāti** hatthakukkucādikukkucāṃ vinodeyya. Sakkaccakā-ritāya cettha nappamajjeyya.

933. Tandim māyaṃ hassaṃ khiḍḍanti ālasiyañca māyañca hassañca kāyikace-tasikakhiḍḍañca. Savibhūsanti saddhim vibhūsāya.

934-7. Āthabbaṇanti āthabbaṇikamantappayoḡaṃ. Supinanti supinasatthaṃ. Lakkhaṇanti maṇilakkhaṇādiṃ. No vidaheti nappayojeyya. Virutanti migādīnaṃ vassitaṃ. Pesuṇiyanti pesuññaṃ. Kayavikkayeti pañcahi sahadhammikehi saddhim vañcanāvasena vā udayapatthanāvasena vā na tiṭṭheyya. Upavādaṃ bhikkhu na kareyyāti upavādakare kilese anibbattento attani parehi samaṇabrāhmaṇehi upavādaṃ na janeyya. Gāme ca nābhisajjeyyāti gāme ca gihisaṃsaggādīhi nābhisajjeyya. Lābhakamyā janaṃ na lapayeyyāti lābhakāmatāya janaṃ nālapayeyya. Payuttanti cīvarādīhi sampayuttaṃ, tadatthaṃ vā payojitaṃ.

938-9. Mosavaje na nīyethāti musāvāde na nīyetha. Jīvitenāti jīvikāya. Sutvā rusito bahuṃ vācaṃ, samaṇānaṃ vā puthujanānanti rusito ghaṭṭito parehi tesa samaṇānaṃ vā khattiyādibhedānaṃ vā aññesaṃ puthujanānaṃ bahumpi aniṭṭhavācaṃ sutvā. Na paṭivajjāti na paṭivadeyya. Kiṃ kāraṇaṃ? Na hi santo paṭisenikaronti.

940. Etañca dhammamaññāyāti sabbametaṃ yathāvuttaṃ dhammaṃ ñatvā. Vicinanti vicinanto. Santīti nibbutiṃ ñatvāti nibbutiṃ rāgādīnaṃ santīti ñatvā.

941. Kiṃkāraṇā nappamajje-iti ce- abhibhū hi soti gāthā. Tattha abhibhūti rūpādīnaṃ abhibhavitā. Anabhibhūtoti tehi anabhibhūto. Sakkhidhammanītihamada-ssīti paccakkhameva anītihaṃ dhammamaddakkhi. Sadā namassamanusikkheti sadā namassanto tisso sikkhāyo sikkheyya. Sesā sabbattha pākaṭameva.

Kevalaṃ (2.0281) pana ettha “cakkhūhi neva lolo”ti-ādīhi indriyasaṃvaro, “annānamatho pānāna”ti-ādīhi sannidhipaṭikkhepamukhena paccayapaṭisevana-sīlaṃ, methunamosavajjapesuṇiyādīhi pātimokkhasaṃvarasīlaṃ, “āthabbaṇaṃ supinaṃ lakkhaṇa”ti-ādīhi ājīvapārisuddhisīlaṃ, “jhāyī assā”ti iminā samādhi, “vicinaṃ bhikkhū”ti iminā paññā, “sadā sato sikkhe”ti iminā puna saṅkhepato tissopi sikkhā, “atha āsanesu sayanesu, appasaddesu bhikkhu vihareyya, niddaṃ na bahulīkareyyā”ti-ādīhi sīlasamādhipaññānaṃ upakārāpakārasaṅgaṇhanavino-danāni vuttānīti. Evaṃ bhagavā nimmitassa paripuṇṇapaṭipadaṃ vatvā arahatta-nikūṭena desanaṃ niṭṭhāpesi, desanāpariyosāne purābhedasutte vuttasadisoyevā-bhisamayo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya tuvaṭakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

15. Attadaṇḍasuttavaṇṇanā

942. Attadaṇḍā bhayaṃ jātanti attadaṇḍasuttaṃ. Kā uppatti? Yo so sammāpari-bbājanīyasuttassa uppattiyaṃ vuccamānāya sākiyakolīyānaṃ udakaṃ paṭicca

kalaho vaṇṇito, taṃ ñatvā bhagavā “ñātakā kalahaṃ karonti, handa ne vāressāmi”-
ti dvinnam senānaṃ majjhe tthatvā imaṃ suttaṃ abhāsī.

Tattha paṭhamagāthayatto- yaṃ lokassa diṭṭhadhammikaṃ vā samparāyikaṃ
vā bhayaṃ jātaṃ, taṃ sabbaṃ **attadaṇḍā bhayaṃ jātaṃ** attano duccharitakāraṇā
jātaṃ, evaṃ santepi **janaṃ passatha medhagaṃ**, imaṃ sākiyādijanaṃ passatha
aññamaññaṃ medhagaṃ hiṃsakaṃ bādhakanti. Evaṃ taṃ paṭiviruddhaṃ vip-
paṭipannaṃ janaṃ paribhāsivā attano sammāpaṭipattidassanena tassa saṃvegaṃ
janetuṃ āha (2.0282) “**saṃvegaṃ kittayissāmi, yathā saṃvijitaṃ mayā**” ti, pubbe
bodhisatteneva satāti adhippāyo.

943. Idāni yathānena saṃvijitaṃ, taṃ pakāraṃ dassento “**phandamānan**” ti-ādi-
māha. Tattha **phandamānanti** taṇhādīhi kampamānaṃ. **Appodaketi** appa-udake.
Aññamaññehi byāruddhe disvāti nānāsatte ca aññamaññehi saddhiṃ viruddhe
disvā. **Maṃ bhayaṃ māvisīti** maṃ bhayaṃ pavitṭhaṃ.

944. Samantamasāro lokoti nirayaṃ ādiṃ katvā samantato loko asāro niccāsā-
rādirahito. **Disā sabbā sameritāti** sabbā disā aniccatāya kampitā. **Ichchaṃ bhavana-**
mattanoti attano tāṇaṃ icchanto. **Nāddasāsiṃ anositanti** kiñci tṭhānaṃ jarādīhi ana-
jjhāvutthaṃ nāddakkhiṃ.

945. Osānetveva byāruddhe, disvā me aratī ahūti yobbaññādīnaṃ osāne eva
antagamake eva vināsake eva jarādīhi byāruddhe āhatacette satte disvā aratī me
ahosi. **Athettha sallanti** atha etesu sattesu rāgādisallaṃ. **Hadayanissitanti** cittani-
ssitaṃ.

946. “Kathaṃ-ānubhāvaṃ sallaṃ” ti ce- **yena sallena otiṇṇoti** gāthā. Tattha **disā**
sabbā vidhāvati sabbā duccharitadisāpi puratthimādidisāvidisāpi dhāvati. **Tameva**
sallamabbuyha, na dhāvati na sīdatīti tameva sallaṃ uddharitvā tā ca disā na
dhāvati, caturroghe ca na sīdatīti.

947. Evaṃmahānubhāvena sallena otiṇṇesvapi ca sattesu- **tattha sikkhānugī-**
yanti, yāni loke gadhitānīti gāthā. Tassattho- ye **loke** pañca kāmagaṇā paṭilā-
bhāya giṃhantīti katvā “gadhitānī” ti vuccanti, cirakālāsevitattā vā “gadhitānī” ti
vuccanti, **tattha** taṃ nimittaṃ hatthisikkhādikā anekā **sikkhā** kathiyanti uggayhanti
vā. Passatha yāva pamatto vāyaṃ loko, yato paṇḍito kulaputto **tesu** vā gadhitesu
tāsu vā sikkhāsu adhimutto **na siyā**, aññadatthu aniccādidassanena **nibbijha**
sabbaso kāme attano nibbānameva sikkheti.

948. Idāni (2.0283) yathā nibbānāya sikkhitabbaṃ, taṃ dassento “**sacco siyā**”-
ti-ādimāha. Tattha **saccoti** vācāsaccena ñāṇasaccena maggasaccena ca sama-
nnāgato. **Rittapesuṇoti** pahīnapesuṇo. **Vevicchanti** macchariyaṃ.

949. Niddaṃ tandiṃ sahe thīnanti pacalāyikañca kāyālasiyañca cittālasiyañcāti
ime tayo dhamme abhibhaveyya. **Nibbānamanasoti** nibbānaninnacitto.

950-51. Sāhasāti rattassa rāgacariyādibhedā sāhasakaraṇā. **Purāṇaṃ nābhina-**
ndeyyāti atītarūpādiṃ nābhinandeyya. **Naveti** paccuppanne. **Hiyyamāneti** vinassa-
māne. **Ākāsaṃ na sito siyāti** taṇhānissito na bhaveyya. Taṇhā hi rūpādīnaṃ ākā-
sanato “ākāso” ti vuccati.

952. “Kiṃkāraṇā ākāsaṃ na sito siyā” ti ce- “**gedhaṃ brūmīti** gāthā. Tassattho-

ahañhi imaṃ ākāsasaṅkhātamaṃ taṇhaṃ rūpādīsu gijjhanato gedhaṃ brūmi “gedho”-ti vadāmi. Kiñca bhiyyo- avahananaṭṭhena “**ogho**”-ti ca ājavanaṭṭhena “**ājavan**”-ti ca “idaṃ mayhaṃ, idaṃ mayhan”-ti jappakāraṇato “**jappanan**”-ti ca dummuñcanaṭṭhena “**ārammaṇan**”-ti ca kampakaraṇena “**pakampanan**”-ti ca brūmi, esā ca lokassa palibodhaṭṭhena duratikkamaṇiyatṭhena ca **kāmapaṅko duraccayoti**. “Ākāsaṃ na sito siyā”-ti evaṃ vutte vā “kimetaṃ ākāsan”-ti ce? **Gedhaṃ brūmīti**. Evampi tassā gāthāya sambandho veditabbo. Tattha padayojanā- ākāsanāti gedhaṃ brūmīti. Tathā yvāyaṃ mahoghoti vuccati. Taṃ brūmi, ājavaṃ brūmi, jappanaṃ brūmi, pakampanaṃ brūmi, yvāyaṃ sadevake loke kāmapaṅko duraccayo, taṃ brūmīti.

953. Evametaṃ gedhādipariyāyaṃ ākāsaṃ anissito- **saccā avokkammāti** gāthā. Tassattho- pubbe vuttā tividhāpi **saccā avokkamma** moneyyappattiyā **munīti** saṅkhyāṃ gato nibbānatthale **tiṭṭhati brāhmaṇo**, sa ve evarūpo sabbāni āyatanāni nissajjitvā “**santo**”-ti vuccatīti.

954. Kiñca (2.0284) bhiyyo- **sa ve vidvāti** gāthā. Tattha **ñatvā dhammanti** aniccādinayena saṅkhatadhammaṃ ñatvā. **Sammā so loke iriyānoti** asammā-iriyana-kāraṇaṃ kilesānaṃ pahānā sammā so loke iriyamāno.

955. Evaṃ apihento ca- **yodha kāmeti** gāthā. Tattha **saṅganti** sattavidhaṃ saṅgañca yo accatari **nājjhetīti** nābhijjhāyati.

956. Tasmā tumhesupi yo evarūpo hotumicchati, taṃ vadāmi- **yaṃ pubbeti** gāthā. Tattha **yaṃ pubbeti** atīte saṅkhāre ārabba uppajjanadhammaṃ kilesajātaṃ atītakammañca. **Pacchā te māhu kiñcananti** anāgatepi saṅkhāre ārabba uppajjanadhammaṃ rāgādikiñcanaṃ māhu. **Majjhe ce no gahessasīti** paccuppanne rūpādiddhammepi na gahessasi ce.

957. Evaṃ “upasanto carissasī”-ti arahattappattiṃ dassetvā idāni arahato thutivasena ito parā gāthāyo abhāsi. Tattha **sabbasoti** gāthāya **mamāyitanti** mamattakaraṇaṃ, “mama idan”-ti gahitaṃ vā vatthu. **Asatā ca na socatīti** avijjamānakāraṇā asantakāraṇā na socati. **Na jiyatīti** jānimpī na gacchati.

958-9. Kiñca bhiyyo- **yassa natthīti** gāthā. Tattha **kiñcananti** kiñci rūpādiddhammajātaṃ. Kiñca bhiyyo- **aniṭṭhurīti** gāthā. Tattha **aniṭṭhurīti** anissukī. “Aniddhuri”-tipi keci paṭhanti. **Sabbadhī samoti** sabbattha samo, upekkhakoti adhippāyo. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yo so “natthi me”-ti na socati, tamahaṃ avikampinaṃ puggalaṃ puṭṭho samāno aniṭṭhurī ananugiddho anejo sabbadhi samoti imaṃ tasmīṃ puggale catubbidhamānisaṃsaṃ brūmīti.

960. Kiñca bhiyyo- **anejassāti** gāthā. Tattha **nisaṅkhatīti** puññābhisaṅkhārādīsu yo koci saṅkhāro. So hi yasmā nisaṅkharīyati nisaṅkharoti vā, tasmā “nisaṅkhatī”-ti vuccati. **Viyārambhāti** vividhā puññābhisaṅkhārādikā (2.0285) ārambhā. **Khemam passati sabbadhīti** sabbattha abhayameva passati.

961. Evaṃ passanto **na samesūti** gāthā. Tattha **na vadateti** “sadiśohamasmi”-ti-ādinā mānavasena samesupi attānaṃ na vadati omesupi ussesupi. **Nādeti na nirassatīti** rūpādīsu kañci dhammaṃ na gaṇhāti; na nissajjati. Sesam sabbattha pākaṭameva. Evaṃ arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhāpesi, desanāpariyosāne

pañcasatā sākiyakumārā ca koliyakumārā ca ehibhikkhupabbajjāya pabbajitā, te gahetvā bhagavā mahāvanaṃ pāvisīti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya attadaṇḍasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

16. Sāriputtasuttavaṇṇanā

962. Na me diṭṭhoti sāriputtasuttaṃ, “therapañhasuttan” tipi vuccati. Kā uppatti? Imassa suttassa uppatti- rājagahakassa seṭṭhissa candanaghaṭikāya paṭilābhaṃ ādiṃ katvā tāya candanaghaṭikāya katassa pattassa ākāse ussāpanaṃ āyasmato piṇḍolabhāradvājassa iddhiyā pattaḡgahaṇaṃ, tasmim

vatthusmiṃ sāvakānaṃ iddhipaṭikkhepo, titthiyānaṃ bhagavatā saddhiṃ pāṭihāriyaṃ kattukāmatā, pāṭihāriyakaraṇaṃ, bhagavato sāvattigamaṇaṃ, titthiyānubandhanaṃ, sāvattiyaṃ pasenadino buddhūpagamaṇaṃ kaṇḍambapātubhāvo, catunnaṃ parisānaṃ titthiyajayatthaṃ pāṭihāriyakaraṇussukkanivāraṇaṃ, yamakapāṭihāriyakaraṇaṃ, katapāṭihāriyassa bhagavato tāvatimsabhavanagamaṇaṃ, tattha temāsaṃ dhammadesanā, āyasmatā mahāmoggallānattherena yācitassa devalokato saṅkassanagare orohaṇanti imāni vatthūni antarantare ca jātakāni vitthāretvā yāva dasasahassacakkavāḷadevatāhi pūjijamāno bhagavā majjhe mañimayena sopānena saṅkassanagare oruyha sopānakaḷevare aṭṭhāsi-

“Ye (2.0286) jhānappasutā dhīrā, nekkhammūpasame ratā;

devāpi tesam pihayanti, sambuddhānaṃ satīmatan”ti. (dha. pa. 181)-

Imissā dhammapadagāthāya vuccamānāya vuttā. Sopānakaḷevare ṭhitaṃ pana bhagavantam sabbapaṭhamaṃ āyasmā sārīputto vandi, tato uppalavaṇṇā bhikkhunī, athāparo janakāyo. Tatra bhagavā cintesi- “imissaṃ parisati mogga-llāno iddhiyā aggoti pākaṭo, anuruddho dibbacakkhunā, puṇṇo dhammakathika- ttena, sārīputtam panāyaṃ parisā na kenaci guṇena evaṃ aggoti jānāti, yaṃnū- nāhaṃ sārīputtam paññāguṇena pakāseyyan”ti. Atha theram pañham pucchi. Thero bhagavatā pucchitam pucchitam puthujanapañham, sekkhapañham, ase- kkhapañhañca, sabbam vissajjesi. Tadā naṃ jano “paññāya aggo”ti aññāsi. Atha bhagavā “sārīputto na idāneva paññāya aggo, atītepi paññāya aggo”ti jātakam ānesi.

Atīte parosahassā isayo vanamūlaphalāhārā pabbatapāde vasanti. Tesam āca- riyassa ābādho uppajji, upaṭṭhānāni vattanti. Jeṭṭhantevāsī “sappāyabhesajjam āharissāmi, ācariyaṃ appamattā upaṭṭhahathā”ti vatvā manussapatham agamāsi. Tasmim anāgateyeva ācariyo kālamakāsi. Tam “idāni kalam karissatī”ti antevā- sikā samāpattimārabbha pucchimsu. So ākiñcaññāyatanaṃ samāpattim sandhā- yāha- “natthi kiñcī”ti, antevāsino “natthi ācariyassa adhigamo”ti aggahesum. Atha jeṭṭhantevāsī bhesajjam ādāya āgantvā tam kālakataṃ disvā ācariyaṃ “kiñci pucchithā”ti āha. Āma pucchimhā, “natthi kiñcī”ti āha, na kiñci ācariyena adhiga- tanti. Natthi kiñcīti vadanto ācariyo ākiñcaññāyatanaṃ pavedesi, sakkātabbo āca- riyoti.

“Parosahassampi samāgatānaṃ,

kandeyyum te vassasataṃ apaññā;

ekopi seyyo puriso sapañño,

yo bhāsitassa vijānāti atthan”ti. (jā. 1.1.99);

Kathite (2.0287) ca pana bhagavatā jātake āyasmā sārīputto attano saddhivihā- rikānaṃ pañcannaṃ bhikkhusatānamatthāya sappāyaseṇāsanagocarasīlavatā- dīni pucchitam “**na me diṭṭho ito pubbe**”ti imaṃ thutigātham ādiṃ katvā aṭṭha gāthāyo abhāsi. Tamattham vissajjento bhagavā tato parā sesagāthāti.

Tattha **ito pubbeti** ito saṅkassanagare otaraṇato pubbe. **Vagguvadoti** sundara- vado. **Tusitā gaṇimāgatoti** tusitakāyā cavitvā mātukucchiṃ āgatattā tusitā āgato, gaṇācariyattā gaṇī. Santuṭṭhaṭṭhena vā tusitasaṅkhātā devalokā gaṇim āgato tusi-

tānaṃ vā arahantānaṃ gaṇiṃ āgatoti.

963. Dutiyagāthāya **sadevakassa lokassa yathā dissatīti** sadevakassa lokassa viya manussānampi dissati. Yathā vā dissatīti tacchato aviparītato dissati **cakkhumāti** uttamacakkhu. **Ekoti** pabbajjāsaṅkhātādīhi eko. **Ratinti** nekkhammarati-ādiṃ.

964. Tatiyagāthāya **bahūnamidha baddhānanti** idha bahūnaṃ khattiyādīnaṃ sissānaṃ. Sissā hi ācariye paṭibaddhavuttittā “baddhā”ti vuccanti **atthi pañhena āgamanti** atthiko pañhena āgatomhi, atthikānaṃ vā pañhena āgamaṃ, pañhena atthi āgamaṃ vāti.

965. Catutthagāthāya **vijigucchatoti** jāti-ādīhi aṭṭiyato **rittamāsananti** vivittaṃ mañcapīṭhaṃ. **Pabbatānaṃ guhāsu vāti** pabbataguḥāsu vā rittamāsaṃ bhajati sambandhitabbaṃ.

966. Pañcamagāthāya **uccāvacesūti** hīnapaṇītesu. **Sayanesūti** vihārādīsū senāsanesu. **Kīvanto tattha bheravāti** kittakā tattha bhayakāraṇā. “Kuvanto”tipi pāṭho, kūjantoti cassa attho. Na pana pubbenāparaṃ sandhiyati.

967. Chaṭṭhagāthāya **katī parissayāti** kittakā upaddavā. **Agataṃ disanti** nibbānaṃ. Tañhi agatapubbattā agataṃ tathā niddisitabbato disā cāti (2.0288). Tena vuttaṃ “agataṃ disan”ti. **Abhisambhaveti** abhibhaveyya. **Pantamhīti** pariyaṇte.

968-9. Sattamagāthāya **kyāssa byappathayo assūti** kīdisāni tassa vacanāni assu. Aṭṭhamagāthāya **ekodi nipakoti** ekaggacitto paṇḍito.

970. Evaṃ āyasmataṃ sārīputtena tīhi gāthāhi bhagavantaṃ thometvā pañcahi gāthāhi- pañcasatānaṃ sissānamatthāya senāsanagocarasilavatādīni pucchito bhagavā tamatthaṃ pakāsetuṃ “**vijigucchamānassā**”ti-ādīnaṃ nayena vissajjana-māraddho. Tattha paṭhamagāthāya tāvattho- jāti-ādīhi **vijigucchamānassa rittāsaṃ sanam sayanam sevato ce sambodhikāmassa** sārīputta, bhikkhuno **yadidaṃ phāsu yo phāsuvihāro yathānudhammaṃ** yo ca anudhammo, **taṃ te pavakkhāmi yathā pajānaṃ** yathā pajānanto vadeyya, evaṃ vadāmīti.

971. Dutiyagāthāya **pariyantacārīti** silādīsū catūsū pariyantesū caramāno. **Ḍaṃsādhipātānanti** piṅgalamakkhikānañca sesamakkhikānañca. Sesamakkhikā hi tato tato adhipatīvā khādanti, tasmā “adhipātā”ti vuccanti. **Manussaphassānanti** corādiphassānaṃ.

972. Tatiyagāthāya **paradhammikā** nāma satta sahadhammikavajjā sabbe pi bāhirakā. **Kusalānu-esīti** kusaladhamme anvesamāno.

973. Catutthagāthāya **ātāṅkaphassenāti** rogaphassena. **Sītaṃ atunhanti** sītañca unhañca. **So tehi phuṭṭho bahudhāti** so tehi ātāṅkādihi anekehi ākārehi phuṭṭho samānopi. **Anokoti** abhisāṅkhāraviññāṇādīnaṃ anokāsabhūto.

974. Evaṃ “bhikkhuno vijigucchato”ti-ādīhi tīhi gāthāhi puṭṭhamatthaṃ vissajjtvā idāni “kyāssa byappathayo”ti-ādīnaṃ nayena puṭṭhaṃ vissajjento “**theyyaṃ na kāre**”ti-ādīmāha. Tattha **phasseti** phareyya (2.0289). **Yadāvilattaṃ manaso vijaññāti** yaṃ cittassa āvilattaṃ vijāneyya, taṃ sabbaṃ “**kaṇhassa pakkho**”ti vinodayeyya.

975. Mūlampi tesam palikhañña **tiṭṭheti** tesam kodhātīmānānaṃ yaṃ avijjādikaṃ

mūlaṃ, tampi palikhaṇitvā tiṭṭheyya. **Addhā bhavanto abhisambhaveyyāti** evaṃ piyappiyaṃ abhibhavanto ekaṃseneva abhibhaveyya, na tatra sithilaṃ parakkameyyāti adhippāyo.

976. Paññaṃ purakkhatvāti paññaṃ pubbaṅgamaṃ katvā. **Kalyāṇapīṭi** kalyāṇāya pīṭiyā samannāgato. **Caturo sahetha paridevadhmmeti** anantaragāthāya vuccamāne paridevanīyadhamme saheyya.

977. Kiṃsū asissāmīti kiṃ bhuñjissāmi. **Kuvaṃ vā asissanti** kuhiṃ vā asissāmi. **Dukkhāṃ vata settha kvajja sessanti** imaṃ rattim dukkhāṃ sayim, ajja āgamana-rattim kattha sayissaṃ. **Ete vitakketi** ete piṇḍapātānissite dve, senāsanānissite dveti cattāro vitakke. **Aniketacārīti** apalibodhacārī nittaṇhacārī.

978. Kāleti piṇḍapātākāle piṇḍapātasaṅkhātāṃ annaṃ vā cīvarakāle cīvarasaṅkhātāṃ vasanaṃ vā laddhā dhammena samenāti adhippāyo. **Mattaṃ so jaññāti** paṭiggahaṇe ca paribhoge ca so pamāṇaṃ jāneyya. **Idhāti** sāsane, nipātamatta-meva vā etaṃ. **Tosanatthanti** santosatthaṃ, etadatthaṃ mattaṃ jāneyyāti vuttaṃ hoti. **So tesu guttoti** so bhikkhu tesu paccayesu gutto. **Yatacārīti** saṃyatavihāro, rakkhitiriyāpatho rakkhitakāyavacīmanodvāro cāti vuttaṃ hoti. “Yaticārī”tipi pāṭho, soyevattho. **Rusitoti** rosito, ghaṭṭitoti vuttaṃ hoti.

979. Jhānānuyuttoti anupannuppādanena uppannāsevanena ca jhāne anuyutto. **Upekkhamārabba samāhitattoti** catutthajjhānupekkhaṃ uppādetvā samāhitacitto. **Takkāsayaṃ kukkucciyūpachindeti** kāmavitakkādiṃ takkaṅca (2.0290), kāmasaññādiṃ tassa takkassa āsayaṅca, hatthakukkuccādiṃ kukkucciyaṅca upacchindeyya.

980. Cudito vacībhi satimābhinandeti upajjhāyādīhi vācāhi codito samāno satimā hutvā taṃ codanaṃ abhinandeyya. **Vācaṃ pamuñce kusalanti** ñāṇasamuṭṭhitaṃ vācaṃ pamuñceyya. **Nāivelanti** ativelaṃ pana vācaṃ kālavelaṅca silavelaṅca atikkantaṃ nappamuñceyya. **Janavādadhmmāyāti** janavādakathāya. **Na cetayeyyāti** cetanaṃ na uppādeyya.

981. Athāparanti atha idāni ito parampi. **Pañca rajānīti** rūparāgādīni pañca rajāni. **Yesaṃ satimā vinayāya sikkheti** yesaṃ upaṭṭhitassati hutvā vinayanatthaṃ tisso sikkhā sikkheyya. Evaṃ sikkhanto hi **rūpesu ...pe... phassesu sahetha rāgaṃ**, na aññeti.

982. Tato so tesāṃ vinayāya sikkhanto anukkamena- **etesu dhammesūti** gāthā. Tattha **etesūti** rūpādīsu. **Kālena so sammā dhammaṃ parivīmaṃsamānoti** so bhikkhu yvāyaṃ “uddhate citte samādhissa kālo”ti-ādinā nayena kālo vutto, tena kālena sabbaṃ saṅkhatadhammaṃ aniccādinayena parivīmaṃsamāno. **Ekodibhūto vihane tamaṃ soti** so ekaggacitto sabbaṃ mohāditamaṃ vihaneyya. Natthi ettha saṃsayo. Sesāṃ sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ bhagavā arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhāpesi. Desanāpariyosāne pañca-satā bhikkhū arahattaṃ pattā, tiṃsakoṭisaṅkhyānaṅca devamanussānaṃ dhammābhisamayo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya sāriputtasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito ca catuttho vaggo atthavaṇṇanāyato, nāmena
Aṭṭhakavaggoti.

5. Pārāyanavaggo

Vatthugāthāvaṇṇanā

983. Kosalānaṃ (2.0291) purā rammāti pārāyanavaggassa vatthugāthā. Tāsaṃ uppatti- atīte kira bārāṇasivāsī eko rukkhavaḍḍhakī sake ācariyake adutiyo, tassa soḷasa sissā, ekamekassa sahaṣsaṃ antevāsikā. Evaṃ te sattarasādhikasōḷasa-sahaṣsā ācariyantevāsino sabbepi bārāṇasiṃ upanissāya jīvikam kappentā pabbatasamīpaṃ gantvā rukkhe gahetvā tattheva nānāpāsādavikatiyo niṭṭhāpetvā kullaṃ bandhitvā gaṅgāya bārāṇasiṃ ānetvā sace rājā atthiko hoti, rañño, ekabhūmikaṃ vā ...pe... sattabhūmikaṃ vā pāsādaṃ yojetvā denti. No ce, aññesampi vikiṇitvā puttadāraṃ posenti. Atha nesaṃ ekadivasam ācariyo “na sakkā vaḍḍhakikammaena niccam jīvikam kappetuṃ, dukkarañhi jarākāle etaṃ kamman”ti cintetvā antevāsike āmantesi- “tātā, udumbarādayo, appasāraruḍḍhe ānethā”ti. Te “sādhū”ti paṭissuṇitvā ānayaṃsu. So tehi kaṭṭhasakuṇaṃ katvā tassa abhantaram pavisitvā yantaṃ pūresi. Kaṭṭhasakuṇo supaṇṇarājā viya ākāsaṃ laṅghitvā vanassa upari caritvā antevāsīnaṃ purato oruhi. Atha ācariyo sisse āha- “tātā, īdisāni kaṭṭhavāhanāni katvā sakkā sakalajambudīpe rajjaṃ gahetuṃ, tumhepi, tātā, etāni karoṭha, rajjaṃ gahetvā jīvissāma, dukkhaṃ vaḍḍhakisippena jīvitun”ti. Te tathā katvā ācariyassa paṭivedesuṃ. Tato ne ācariyo āha- “katamaṃ, tātā, rajjaṃ gaṇhāmā”ti? “Bārāṇasirajjaṃ ācariyā”ti. “Alaṃ, tātā, mā etaṃ rucci, mayañhi taṃ gahetvāpi ‘vaḍḍhakirājā vaḍḍhakiyuvarājā’ti vaḍḍhakivādā na muccissāma, mahanto jambudīpo, aññattha gacchāmā”ti.

Tato saputtadārā kaṭṭhavāhanāni, abhiruhitvā sajjāvudhā hutvā himavantābhimukhā gantvā himavati aññataram nagaram pavisitvā rañño nivesaneyeva paccuṭṭhahaṃsu. Te tatha rajjaṃ gahetvā ācariyaṃ rajje abhisiñciṃsu. So “kaṭṭhavāhanano rājā”ti pākaṭo ahosi. Tampi nagaram tena gahitattā “kaṭṭhavāhananagaran”- tveva nāmaṃ labhi, tathā sakalaraṭṭhampi (2.0292). Kaṭṭhavāhanano rājā dhammiko ahosi, tathā yuvarājā amaccaṭṭhānesu ca ṭhapitā soḷasa sissā. Taṃ raṭṭhaṃ raññā catūhi saṅgahavatthūhi saṅgayhamānaṃ ativiya iddhaṃ phītaṃ nirupaddavañca ahosi. Nāgarā jānapadā rājānañca rājaparisañca ativiya mamāyiṃsu “bhaddako no rājā laddho, bhaddikā rājaparisā”ti.

Athekadivasam majjhimadesato vāṇijā bhaṇḍaṃ gahetvā kaṭṭhavāhananagaram āgamaṃsu paṇṇākārañca gahetvā rājānaṃ passīsu. Rājā “kuto āgatathā”ti sabbaṃ pucchi. “Bārāṇasito devā”ti. So tatha sabbaṃ pavattiṃ pucchitvā- “tumhākaṃ raññā saddhiṃ mama mittabhāvaṃ karoṭhā”ti āha. Te “sādhū”ti sampaṭicchīsu. So tesam paribbayaṃ datvā gamanakāle sampatte puna ādarena vatvā vissajjesi. Te bārāṇasiṃ gantvā tassa rañño ārocesuṃ. Rājā “kaṭṭhavāhanaraṭṭhā āgatānaṃ vāṇijakānaṃ ajjatagge suñkaṃ muñcāmī”ti bheriṃ carāpetvā “atthu me kaṭṭhavāhanano mitto”ti dvepi adiṭṭhamittā ahesuṃ. Kaṭṭhavāhanopi ca sakanagare bheriṃ carāpesi- “ajjatagge bārāṇasito āgatānaṃ vāṇijakānaṃ suñkaṃ muñcāmī, paribbayo ca nesaṃ dātabbo”ti. Tato bārāṇasirājā kaṭṭhavāhanassa lekhaṃ pesesi “sace tasmīṃ janapade daṭṭhuṃ vā sotuṃ vā arahaṇupamaṃ kiñci acchariyaṃ uppajjati, amhepi dakkhāpetu ca sāvetu cā”ti. Sopissa tatheva paṭilekhaṃ pesesi. Evaṃ tesam katikaṃ katvā vasantānaṃ kadāci kaṭṭhavāhanassa atimahagghā accantasukhumā kambalā uppajjiṃsu bālasūriyasmisa-

disā vaṇṇena. Te disvā rājā “mama sahāyassa pesemi”ti dantakārehi aṭṭha danta-karaṇḍake likhāpetvā tesu karaṇḍakesu te kambale pakkhipitvā lākhācariyehi bahi lākhāgoḷakasadise kārāpetvā aṭṭhapi lākhāgoḷake samugge pakkhipitvā vatthena veṭhetvā rājamuddikāya lañchetvā “bārāṇasirañño dethā”ti amacce pesesi. Lekhañca adāsi “ayaṃ paṇṇākāro nagaramajjhe amaccaparivutena pekkhitabbo”ti.

Te gantvā bārāṇasirañño adamsu. So lekhaṃ vācetvā amacce sannipātetvā nagaramajjhe rājaṅgaṇe lañchanam bhinditvā paliveṭhanam apanetvā samuggaṃ vivaritvā aṭṭha lākhāgoḷake disvā “mama sahāyo lākhāgoḷakehi kīḷanakabāla-kānam viya mayhaṃ lākhāgoḷake pesesi”ti maṅku (2.0293) hutvā ekaṃ lākhāgoḷakaṃ attano nisinnāsane pahari. Tāvadeva lākhā paripati, dantakaraṇḍako vivaram datvā dvebhāgo ahosi. So abbhantare kambalam disvā itarepi vivari sabbattha tatheva ahosi. Ekameko kambalo dīghato soḷasahattho vitthārato aṭṭha-hattho. Pasārite kambale rājaṅgaṇam sūriyappabhāya obhāsitamiva ahosi. Taṃ disvā mahājano aṅguliyo vidhuni, celukkhepañca akāsi, “amhākaṃ rañño adiṭṭha-sahāyo kaṭṭhavāhanarājā evarūpaṃ paṇṇākāram pesesi, yuttaṃ evarūpaṃ mittam kātun”ti attamano ahosi. Rājā vohārike pakkosāpetvā ekamekaṃ kambalam agghāpesi, sabbepi anagghā ahesuṃ. Tato cintesi- “pacchā pesentena paṭhamam pesitapaṇṇākārato atirekaṃ pesetuṃ vaṭṭati, sahāyena ca me anaggho paṇṇākāro pesito, kiṃ nu, kho, ahaṃ sahāyassa peseyyan”ti? Tena ca samayena kassapo bhagavā uppajjitvā bārāṇasiyaṃ viharati. Atha rañño etadahosi- “vatthuttayaratanato aññaṃ uttamaratanam natthi, handāham vatthuttayaratanassa uppānnabhāvam sahāyassa pesemi”ti. So-

“Buddho loke samuppanno, hitāya sabbapāṇinaṃ;
dhammo loke samuppanno, sukhāya sabbapāṇinaṃ;
saṅgho loke samuppanno, puññakkhettaṃ anuttaran”ti.-

Imaṃ gātham, yāva arahattaṃ, tāva ekabhikkhussa paṭipattiñca suvaṇṇapaṭṭe jātihiṅgulakena likhāpetvā sattaratanamaye samugge pakkhipitvā taṃ samuggaṃ maṇimaye samugge, maṇimayaṃ masāragallamaye, masāragallamayaṃ lohitaṅgamaye, lohitaṅgamayaṃ, suvaṇṇamaye, suvaṇṇamayaṃ rajatamaye, rajatamayaṃ dantamaye, dantamayaṃ sāramaye, sāramayaṃ samuggaṃ peḷāya pakkhipitvā peḷam dussena veṭhetvā lañchetvā mattavaravāraṇam sovaṇṇaddhajaṃ sovaṇṇālaṅkāra hemajālasañchannaṃ kāretvā tassupari pallaṅkaṃ paññāpetvā pallaṅke peḷam āropetvā setacchattena dhāriyamānena sabbagan-dhapupphādīhi pūjāya kariyamānāya sabbatāḷāvacarehi thutisatāni gāyamānehi yāva attano rajjasīmā, tāva maggaṃ alaṅkārapetvā sayameva nesi. Tatra ca ṭhatvā sāmantarājūnam paṇṇākāram pesesi- “evaṃ sakkarontehi ayaṃ paṇṇākāro pesetabbo”ti (2.0294). Taṃ sutvā te te rājāno paṭimaggam āgantvā yāva kaṭṭhavāhanassa rajjasīmā, tāva nayimsu.

Kaṭṭhavāhanopi sutvā paṭimaggam āgantvā tatheva pūjento nagaram pave-setvā amacce ca nāgare ca sannipātāpetvā rājaṅgaṇe paliveṭhanadussaṃ apanetvā peḷam vivaritvā peḷāya samuggaṃ passitvā anupubbena sabbasamugge

vivaritvā suvaṇṇapaṭṭe lekhaṃ passitvā “kappasatasahasseehi atidullabhaṃ mama saḥāyo paṇṇākāraranāṃ pesesī”ti attamano hutvā “asutapubbaṃ vata suṇimhā ‘buddho loke uppanno’ti, yaṃnūnāhaṃ gantvā buddhañca passeyyaṃ dhammañca suṇeyyaṃ”ti cintetvā amacce āmantesi- “buddhadhammasaṅgharatanāni kira loke uppannāni, kiṃ kātabbaṃ maññathā”ti. Te āhaṃsu- “idheva tumhe, mahārāja, hotha, mayaṃ gantvā pavattiṃ jānissāmā”ti.

Tato soḷasasahassaparivārā soḷasa amaccā rājānaṃ abhivādetvā “yadi buddho loke uppanno puna dassanaṃ natthi, yadi na uppanno, āgamissāmā”ti niggaṭā. Rañño pana bhāgineyyo pacchā rājānaṃ vanditvā “ahampi gacchāmī”ti āha. Tāta, tvaṃ tattha buddhuppādaṃ ñatvā puna āgantvā mama ārocehīti. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā agamāsi. Te sabbepi sabbattha ekarattivāsena gantvā bārāṇasiṃ pattā. Asampattesveva ca tesu bhagavā parinibbāyi. Te “ko buddho, kuhiṃ buddho”ti sakalavihāraṃ āhiṇḍantā sammukhasāvake disvā pucchiṃsu. Te nesamaṃ “buddho parinibbuto”ti ācikkhiṃsu. Te “aho dūraddhānaṃ āgantvā dassanaṃ attampi na labhimhā”ti paridevamānā “kiṃ, bhante, koci bhagavatā dinna-ovādo atthī”ti pucchiṃsu. Āma, upāsakā atthi, saraṇattaye patiṭṭhātabbaṃ, pañcasīlāni samādātābbāni, aṭṭhaṅgasamannāgato uposatho upavasitabbo, dānaṃ dātābbāṃ, pabbajitābbanti. Te sutvā taṃ bhāgineyyaṃ amaccaṃ ṭhapetvā sabbe pabbajiṃsu. Bhāgineyyo paribhogadhātuṃ gahetvā kaṭṭhavāhanaraṭṭhābhimukho pakkāmi. Paribhogadhātu nāma bodhirukkhapattacīvarādīni. Ayaṃ pana bhagavato dhammakaraṇaṃ dhammadharaṃ vinayadharamekaṃ therāñca gahetvā pakkāmi, anupubbena ca nagaraṃ gantvā “buddho loke uppanno ca parinibbuto ca”ti rañño ārocetvā bhagavatā dinnovādaṃ ācikkhi. Rājā therāṃ upasaṅkamtivā dhammaṃ sutvā vihāraṃ kārapetvā cetiyaṃ patiṭṭhāpetvā (2.0295) bodhirukkhaṃ ropetvā saraṇattaye pañcasu ca niccasīlesu patiṭṭhāya aṭṭhaṅgupetaṃ uposathaṃ upavasanto dānādīni dento yāvatāyukaṃ ṭhatvā kāmāvacaradevaloke nibbatti. Tepi soḷasasahassā pabbajitvā puthujjanakālakiriyaṃ katvā tasseva rañño parivārā sampajjiṃsu.

Te ekaṃ buddhantaraṃ devaloke khepetvā amhākaṃ bhagavati anuppanneyeva devalokato cavitvā ācariyo pasenadirañño pitu purohitassa putto jāto nāmena “bāvarī”ti, tihi mahāpurisalakkhaṇehi samannāgato tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū, pituno ca accayena purohitaṭṭhāne aṭṭhāsi. Avasesāpi soḷasādhikasōḷasasahassā tattheva sāvattiyā brāhmaṇakule nibbattā. Tesu soḷasa jeṭṭhantevāsino bāvarissa santike sippaṃ uggaheṣuṃ, itare soḷasasahassā tesameva santiketi evaṃ te punapi sabbe samāgacchiṃsu. Mahākosalarājāpi kālamakāsi, tato pasenadiṃ rajje abhisiñciṃsu. Bāvarī tassāpi purohito ahosi. Rājā pitarā dinnañca aññañca bhogaṃ bāvarissa adāsi. So hi daharakāle tasseva santike sippaṃ uggaheṣi. Tato bāvarī rañño ārocesi- “pabbajissāmahaṃ, mahārājā”ti. “Ācariya, tumhesu ṭhitesu mama pitā ṭhito viya hoti, mā pabbajitthā”ti. “Alaṃ, mahārāja, pabbajissāmī”ti. Rājā vāretuṃ asakkonto “sāyaṃ pātaṃ mama dassanaṭṭhāne rājuyyāne pabbajathā”ti yāci. Ācariyo soḷasasahassaparivārehi soḷasahi sissehi saddhiṃ tāpasapabbajamaṃ pabbajitvā rājuyyāne vasi, rājā catūhi paccayehi upa-

ṭṭhahati. Sāyaṃ pātañcassa upaṭṭhānaṃ gacchati.

Athekadivasam antevāsino ācariyaṃ āhaṃsu- “nagarasamīpe vāso nāma mahāpalibodho, vijanasampātaṃ ācariya okāsaṃ gacchāma, pantasenāsana-vāso nāma bahūpakāro pabbajitānaṃ”ti. Ācariyo “sādhū”ti sampañcchitvā rañño ārocesi. Rājā tikkhattuṃ vāretvā vāretuṃ asakkonto dvesatasahassāni kahāpa-ṇāni datvā dve amacce āṇāpesi “yattha isigaṇo vāsaṃ icchati, tattha assamaṃ katvā dethā”ti. Tato ācariyo soḷasādhikasoḷasahasasajaṭilaparivuto amaccehi anuggahamāno uttarajanapadā dakkhiṇajanapadābhimukho (2.0296) agamāsi. Tamatthaṃ gahetvā āyasmā ānando saṅgītikāle pārāyanavaggassa nidānaṃ āro-pento imā gāthāyo abhāsi.

Tattha **kosalānaṃ purāti** kosalaratṭhassa nagarā, sāvattṭhito vuttaṃ hoti. **Ākiñca-ññanti** akiñcanabhāvaṃ, pariggahūpakaraṇavivekanti vuttaṃ hoti.

984. So assakassa visaye, aḷakassa samāsaneti so brāhmaṇo assakassa ca aḷakassa cāti dvinnampi rājūnaṃ samāsanne visaye āsanne raṭṭhe, dvinnampi raṭṭhānaṃ majjheti adhippāyo. **Godhāvarī kūleti** godhāvāriyā nadiyā kūle. Yattha godhāvarī dvidhā bhijjitvā tiyojanappamaṇaṃ antaradīpamakāsi sabbaṃ kapiṭṭha-vanasañchannaṃ, yattha pubbesarabhaṅgādayo vaṣiṃsu, tasmiṃ deseti adhippāyo. So kira taṃ padesaṃ disvā “ayaṃ pubbasamaṇālayo pabbajitasāruppan”-ti amaccānaṃ nivedesi. Amaccā bhūmiggahaṇatthaṃ assakarañño satasahassaṃ, aḷakarañño satasahassaṃ adāṃsu. Te tañca padesaṃ aññañca dviyojanama-ttanti sabbampi pañcayojanamattaṃ padesaṃ adāṃsu. Tesaṃ kira rajjasīma-ntare so padeso hoti. Amaccā tattha assamaṃ kāretvā sāvattṭhito ca aññampi dhanam āharāpetvā gocaragāmaṃ nivesetvā agamaṃsu. **Uñche na ca phalena cāti** uñchācariyāya ca vanamūlaphalena ca. Tasmā vuttaṃ “**tasseva upanissāya, gāmo ca vipulo ahū**”ti.

985. Tattha **tassāti** tassa godhāvarīkūlassa, tassa vā brāhmaṇassa upayogathe cetam sāmivacanaṃ, taṃ upanissāyāti attho. **Tato jātena āyena, mahāyaññaṃ makap-payīti** tasmiṃ gāme

kasikammādinā satasahassaṃ āyo uppajji, taṃ gahetvā kuṭumbikā rañño assa-
kassa santikaṃ agamaṃsu “sādiyatu devo āyan”ti. So “nāhaṃ sādiyāmi, ācariya-
sseva upanethā”ti āha. Ācariyopi taṃ attano aggahetvā dānayaññaṃ akappayi.
Evaṃ so saṃvacchare saṃvacchare dānamadāsi.

986. Mahāyaññanti (2.0297) gāthāyattho- so evaṃ saṃvacchare saṃvacchare
dānayaññaṃ yajanto ekasmiṃ saṃvacchare taṃ **mahāyaññaṃ** yajitvā tato gāmā
nikkhamma **puna pāvisi assamaṃ**. Paviṭṭho ca paṇṇasālaṃ pavisitvā “suṭṭhu
dinnan”ti dānaṃ anumajjanto nisīdi. Evaṃ **tasmim paṭipaviṭṭhamhi** taruṇāya
brāhmaṇiyā ghare kammaṃ akātukāmāya “eso, brāhmaṇa, bāvarī godhāvaritīre
anusamvaccharam satasahassaṃ vissajjeti, gaccha tato pañcasatāni yācitvā
dāsiṃ me ānehi”ti pesito **añño āgañchi brāhmaṇoti**.

987-8. Ugghaṭṭapādoti maggagamanena ghaṭṭapādatalo, paṇhikāya vā
paṇhikaṃ, gopphakena vā gopphakaṃ, jaṇṇukena vā jaṇṇukaṃ āhacca ghaṭṭa-
pādo. **Sukhañca kusalaṃ pucchīti** sukhañca kusalañca pucchi “kacci te,
brāhmaṇa, sukhaṃ, kacci kusalan”ti.

989-91. Anujānāhīti anumaññāhi saddahāhi. **Sattadhāti** sattavidhena. **Abhisa-
nkhāritvāti** gomayavanapupphakusatiṇḍāni ādāya sīghaṃ sīghaṃ bāvarissa assa-
madvāraṃ gantvā gomayena bhūmiṃ upalimpitvā pupphāni vikiritvā tiṇāni santha-
ritvā vāmapādaṃ kamaṇḍalūdakena dhovitvā sattapādamattaṃ gantvā attano
pādāle parāmasanto evarūpaṃ kuhanam katvāti vuttaṃ hoti. **Bheravaṃ so akitta-
yīti** bhayajanakaṃ vacanaṃ akittayi, “sace me yācamānassā”ti imaṃ gāthamabhā-
sīti adhippāyo. **Dukkhīti** domanassajāto.

992-4. Ussussatīti tassa taṃ vacanaṃ kadāci saccaṃ bhavēyyāti maññaṃāno
ussusati. **Devatāti** assame adhivatthā devatā eva. **Muddhani muddhapāte vāti**
muddhe vā muddhapāte vā.

995-6. Bhotī carahi jānātīti bhotī ce jānāti. **Muddhādhipātāñcāti** muddhapātāñca.
Nāṇametthāti ñāṇaṃ me ettha.

998. Purāti ekūnatimsavassavayakāle. Bāvaribrāhmaṇe pana godhāvaritīre
vasamāne aṭṭhannaṃ vassānaṃ accayena buddho loke udapādi. **Apaccoti** anu-
vaṃso.

999. Sabbābhiññābalappattoti (2.0298) sabbābhiññāya balappatto, sabbā vā
abhiññāyo ca balāni ca patto. **Vimuttoti** ārammaṇaṃ katvā pavattiyā vimuttacitto.

1001-3. Sokassāti soko assa. **Pahūtapaññoti** mahāpañño. **Varabhūrimedhasoti**
uttamavipulapañño bhūte abhiratavarapañño vā. **Vidhuroti** vigatadhuro, appaṭi-
moti vuttaṃ hoti.

1004-9. Mantapārageti vedapārage. **Passavhoti** passatha **ajānatanti** ajāna-
ntānaṃ. **Lakkhaṇāti** lakkhaṇāni. **Byākkhātāti** kathitāni, vitthāritānīti vuttaṃ hoti.
Samattāti samattāni, paripuṇṇānīti vuttaṃ hoti. **Dhammena manusāsātīti**
dhammena anusāsati.

1011. Jātiṃ gottañca lakkhaṇanti “kīva ciraṃ jāto”ti mama jātiñca gottañca
lakkhaṇaṃ. **Mante sisseti** mayā paricitavede ca mama sisse ca. **Manasāyeva**
pucchathāti ime satta pañhe citteneva pucchatha.

1013-8. Tissametteyyoti ekoyeva esa nāmagottavasena vutto. **Dubhayoti** ubho. **Paccekaṅṅinoti** visuṃ visuṃ gaṇavanto. **Pubbavāsanavāsītā** pubbe kassa-passa bhagavato sāsane pabbajitvā. Gatapaccāgatavattapuññavāsanāya vāsita-cittā. **Puramāhissatinti** māhissatināmikaṃ puram, nagaranti vuttaṃ hoti. Tañca nagaram paviṭṭhāti adhippāyo, evaṃ sabbattha. **Gonaddhanti** godhapurassa nāmaṃ. **Vanasavhayanti** pavananagaram vuccati, “vanasāvattin”ti eke. Evaṃ vanasāvattitho kosambiṃ, kosambito ca sāketam anuppattānam kira tesam soḷasannaṃ jaṭilānam chayojanamattā parisā ahoṣi.

1019. Atha bhagavā “bāvarissa jaṭilā mahājanam saṃvaḍḍhentā āgacchanti, na ca tāva nesam indriyāni paripākaṃ gacchanti, nāpi ayaṃ deso sappāyo, magadhakhetto pana tesam pāsāṅakacetiyaṃ sappāyaṃ. Tatra (2.0299) hi mayi dhammaṃ desente mahājanassa dhammābhisamayo bhavissati, sabbanagarāni ca pavisitvā āgacchantā bahutarena janena āgamissanti”ti bhikkhusaṅghaparivuto sāvattitho rājagahābhimukho agamāsi. Tepi jaṭilā sāvattim āgantvā vihāram pavisitvā “ko buddho, kuhiṃ buddho”ti vicinantā gandhakuṭimūlam gantvā bhagavato padanikkhepaṃ disvā “rattassa hi ukkuṭikaṃ padaṃ bhava ...pe... vivaṭṭacchadassa idamīdisam padan”ti (a. ni. aṭṭha. 1.1.260-261; dha. pa. aṭṭha. 1.20 sāmāvatīvattu; visuddhi. 1.45) “sabbaññu buddho”ti niṭṭham gatā. Bhagavāpi anupubbena setabyakapilavatthu-ādīni nagarāni pavisitvā mahājanam saṃvaḍḍhento pāsāṅakacetiyaṃ gato. Jaṭilāpi tāvadeva sāvattitho nikkhamitvā sabbāni tāni nagarāni pavisitvā pāsāṅakacetiyaṃ eva agamaṃsu. Tena vuttaṃ “**kosambiñcāpi sāketam, sāvattiñca puruttamaṃ. Setabyam kapilavatthun**”ti-ādi.

1020. Tattha **māgadam puranti** magadhapuram rājagahanti adhippāyo. **Pāsāṅakam cetiyanti** mahato pāsāṅassa upari pubbe devaṭṭhānam ahoṣi. Uppanne pana bhagavati vihāro jāto. So teneva purimavohārena “pāsāṅakam cetiyam”ti vuccati.

1021. Tasitovudakanti te hi jaṭilā vegasā bhagavantam anubandhamānā sāyam gatamaggaṃ pāto, pāto gatamaggañca sāyam gacchantā “ettha bhagavā”ti sutvā ativiya pītipāmojjajātā tam cetiyam abhiruhiṃsu. Tena vuttaṃ “**turitā pabbatamāruhun**”ti.

1024. Ekamantaṃ ṭhito haṭṭhoti tasmim pāsāṅake cetiye sakkena māpitamahāmaṇḍape nisinnam bhagavantam disvā “kacci isayo khamaniyam”ti-ādīnā nayena bhagavatā paṭisammodaniye kate “khamaniyam bho gotamā”ti-ādīhi sayampi paṭisanthāram katvā ajito jeṭṭhantevāsī ekamantaṃ ṭhito haṭṭhacitto hutvā manopañhe pucchi.

1025. Tattha **ādissāti** “kativasso”ti evaṃ uddissa. **Jammananti** “amhākaṃ ācariyassa jātim brūhi”ti pucchati. **Pāraminti** niṭṭhāgamaṃ.

1026-7. Viṣam vassasatanti viṣativassādhikaṃ vassasataṃ. **Lakkaṇeti** mahāpurisalakkaṇe. Etasmim ito paresu ca itihāsādisu anavayoti (2.0300) adhippāyo parapadam vā ānetvā tesu pāramim gatoti yojetabbaṃ. **Pañcasatāni vāceti**ti pakati-alasadummedhamāṇavakānam pañcasatāni sayam mante vāceti. **Sadhammeti** eke brāhmaṇadhamme, tevijjake pāvacaṇeti vuttaṃ hoti.

1028. Lakkhaṇānaṃ pavicayanti lakkhaṇānaṃ vitthāraṃ, “katamāni tānissa gatte tīṇi lakkhaṇāni” ti pucchati.

1030-31. Pucchañhīti pucchamānaṃ **kametaṃ paṭibhāsati** devādīsu kaṃ puggalaṃ etaṃ pañhavacanaṃ paṭibhāsati.

1032-33. Evaṃ brāhmaṇo pañcannaṃ pañhānaṃ veyyākaraṇaṃ sutvā avasese dve pucchanto “**muddhaṃ muddhādhipātāñcā**” ti āha. Athassa bhagavā te byākaronto “**avijjā muddhā**” ti gāthamāha. Tattha yasmā catūsu saccesu aññāṇabhūtā avijjā saṃsārassa sīsaṃ, tasmā “avijjā muddhā” ti āha. Yasmā ca arahattamaggavijjā attanā sahaṇātehi saddhāsatisamādhikattukamyatāchandavīriyehi samannāgatā indriyānaṃ ekarasaṭṭhabhāvamupagatatā taṃ muddhaṃ adhipātetī, tasmā “**dhijjā muddhādhipātini**” ti-ādimāha.

1034-8. Tato vedena mahatāti atha imaṃ pañhaveyyākaraṇaṃ sutvā uppānnāya mahāpītiyā santhambhitvā alīnabhāvaṃ, kāyacittānaṃ udaggaṃ patvāti attho. Pativā ca “**bāvari**” ti imaṃ gāthamāha. Atha naṃ anukampamāno bhagavā “**sukhito**” ti gāthamāha. Vatvā ca “**bāvarissa cā**” ti sabbaññupavāraṇaṃ pavāresi. Tattha **sabbesanti** anavasesānaṃ soḷasasahassānaṃ. **Tattha pucchi tathāgatanti** tattha pāsāṇake cetīye, tattha vā parisāya, tesu vā pavāritesu ajito paṭhamaṃ pañhaṃ pucchīti. Sesam sabbagāthāsu pākaṭamevāti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya vatthugāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Ajitasuttavaṇṇanā

1039. Tasmim (2.0301) pana pañhe **nivutoti** paṭicchādito. **Kissābhilepanaṃ brūsīti** kiṃ assa lokassa abhilepanaṃ vadesi.

1040. Vevicchā pamādā nappakāsati macchariyahetu ca pamādahetu ca nappakāsati. Macchariyaṃ hissa dānādiguṇehi pakāsituṃ na deti, pamādo silādīhi. **Jappābhilepananti** taṇhā assa lokassa makkaṭalepo viya makkaṭassa abhilepanaṃ. **Dukkanti** jāti-ādikaṃ dukkhaṃ.

1041. Savanti sabbadhi sotāti sabbesu rūpādi-āyatanesu taṇhādikā sotā sandanti. **Kiṃ nivāraṇanti** tesam kiṃ āvaraṇaṃ kā rakkhāti? **Samvaram brūhīti** taṃ tesam nivāraṇasaṅkhātāṃ samvaram brūhi. Etena sāvasesappahānaṃ pucchati. **Kena sotā pidhiyyareti** kena dhammena ete sotā pidhiyyanti pacchijjanti. Etena anavasesappahānaṃ pucchati.

1042. Sati tesam nivāraṇanti vipassanāyuttā. Kusalānaṃ dhammānaṃ gatiyo samannesamānā sati tesam sotānaṃ nivāraṇaṃ. **Sotānaṃ samvaram brūmīti** tamevāhaṃ satim sotānaṃ samvaram brūmīti adhippāyo. **Paññāyete pidhiyyareti** rūpādīsu pana aniccatādipaṭivedhasādhikāya maggapaññāya ete sotā sabbaso

pidhiyyantīti.

1043. Paññā cevāti pañhagāthāya, yā cāyaṃ tayā vuttā paññā yā ca **sati**, yañca tadavasesaṃ **nāmarūpaṃ, etaṃ** sabbampi **kattha** nirujjhati, **etaṃ me** pañhaṃ **puṭṭho brūhīti** evaṃ saṅkhepattho veditabbo.

1044. Vissajjanagāthāya panassa yasmā paññāsatiyo nāmeneva saṅgahaṃ gacchanti, tasmā tā visuṃ na vuttā. Ayamettha saṅkhepattho- **yaṃ maṃ** tvaṃ, **ajita, etaṃ pañhaṃ apucchi** “katthetaṃ uparujjhatī”ti, taṃ te **yattha nāmañca rūpañca asesam uparujjhati**, taṃ vadanto **vadāmi**, tassa, tassa hi **viññāṇassa nirodhena** saheva apubbaṃ acarimaṃ **etthetaṃ uparujjhati**. Ettheva viññāṇanirodhe nirujjhati etaṃ, viññāṇanirodhā tassa nirodho hoti. Taṃ nātivattatīti vuttaṃ hoti.

1045. Ettāvatā (2.0302) ca “dukkhamassa mahabbhayan”ti iminā pakāsitaṃ dukkhasaccaṃ, “yāni sotāni”ti iminā samudayasaccaṃ paññāyete pidhiyyareti iminā maggasaccaṃ, “asesaṃ uparujjhatī”ti iminā nirodhasaccanti evaṃ cattāri saccāni sutvāpi ariyabhūmiṃ anadhigato puna sekhāsekhapaṭipadaṃ pucchanto **“ye ca saṅkhātadhammāse”**ti gāthamāha. Tattha **saṅkhātadhammāti** aniccādivasena parivīmaṃsitadhammā, arahataṃ etaṃ adhivacanaṃ.

Sekhāti sīlādīni sikkhamānā avasesā ariyapuggalā. **Puthūti** bahū sattajanā. **Tesaṃ me nipako iriyaṃ puṭṭho pabrūhīti** tesaṃ me sekhāsekhānaṃ nipako paṇḍito tvaṃ puṭṭho paṭipattiṃ brūhīti.

1046. Athassa bhagavā yasmā sekkena kāmacchandanivaraṇaṃ ādiṃ katvā sabbakilesā pahātabbā eva, tasmā “**kāmesū**” ti upaḍḍhagāthāya sekhapaṭipadaṃ dasseti. Tassattho- vatthu “**kāmesu**” kilesakāmena **nābhigijjheyya** kāyaduccaritā- dayo ca manaso āvilabhāvakare dhamme pajahanto **manasā nāvilo siyāti**. Yasmā pana asekho aniccādivasena sabbasaṅkhārādīnaṃ paritullitattā kusalo sabbadhammesu kāyānupassanāsati-ādīhi ca sato sakkāyaditṭhi-ādīnaṃ bhinnattā bhikkhubhāvaṃ patto ca hutvā sabbiriyāpathesu **paribbajati**, tasmā “**kusalo**” ti upaḍḍhagāthāya asekhapaṭipadaṃ dasseti. Sesāṃ sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ bhagavā arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhāpesi, desanāpariyosāne ajito arahatte paṭiṭṭhāsi saddhiṃ antevāsissahassena, aññesañca anekasahassānaṃ dhammacakkhuṃ udapādi. Saha arahattappattiyā ca āyasmato ajitassa antevāsissahassassa ca ajinajaṭāvākacīrādīni antaradhāyimsu. Sabbeva iddhimayapattacīvaradharā, dvaṅgulakesā ehibhikkhū hutvā bhagavantaṃ namassamānā pañjalikā nisīdimṣūti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya ajitasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Tissametteyyasuttavaṇṇanā

1047. Kodha (2.0303) **santussitoti** tissametteyyasuttaṃ. Kā uppatti? Sabbasu- ttānaṃ pucchāvasikā eva uppatti. Te hi brāhmaṇā “katāvākāsā pucchavho” ti bhagavatā pavāritattā attano attano saṃsayāṃ pucchimsu. Puṭṭho puṭṭho ca tesaṃ bhagavā byākāsi. Evaṃ pucchāvasikānevetāni suttānīti veditabbāni.

Niṭṭhite pana ajitapañhe “kathaṃ lokaṃ avekkhantaṃ, maccurājā na passatī” ti (su. ni. 1124; cūḷani. piṅgiyamāṇavapucchā 144) evaṃ mogharājā pucchituṃ ārabhi. Taṃ “na tāvassa indriyāni paripākaṃ gatānī” ti ñatvā bhagavā “tiṭṭha tvaṃ, mogharāja, añño pucchatu” ti paṭikkhipi. Tato tissametteyyo attano saṃsayāṃ pucchanto “**kodhā**” ti gāthamāha. Tattha **kodha santussitoti** ko idha tuṭṭho. **Iñjitāti** taṇhāditṭhivipphanditāni. **Ubhantamabhiññāyāti** ubho ante abhijānitvā. **Mantā na lippatīti** paññāya na lippati.

1048-9. Tassetamatthaṃ byākaronto bhagavā “**kāmesū**” ti gāthādvayamāha. Tattha **kāmesu brahmacariyavāti** kāmanimittaṃ brahmacariyavā, kāmesu ādī- navaṃ disvā maggabrahmacariyena samannāgatoti vuttaṃ hoti. Ettāvatā santu- sitaṃ dasseti, “vītataṇho” ti-ādīhi aniñjitaṃ. Tattha **saṅkhāya nibbutoti** aniccādiva- sena dhamme vīmaṃsitvā rāgādinibbānena nibbuto. Sesāṃ tattha tattha vuttana-

yattā pākaṭameva.

Evam bhagavā imampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi. Desanāpariyosāne ayampi brāhmaṇo arahatte paṭiṭṭhāsi saddhiṃ antevāsisahassena, aññesañca anekasahassānaṃ dhammacakkhuṃ udapādi. Sesam pubbasadisamevāti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya tissametteyyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Puṇṇakasuttavaṇṇanā

1050. Anejanti (2.0304) puṇṇakasuttaṃ. Imampi purimanayeneva mogharājānaṃ paṭikkhipitvā vuttaṃ. Tattha **mūladassāvinti** akusalamūlādidadassāviṃ. **Isayoti** isināmakā jaṭilā. **Yaññanti** deyyadhammaṃ. **Akappayimsūti** pariyesanti.

1051. Āsīsamānāti rūpādīni patthayamānā. **Itthattanti** itthabhāvañca patthayamānā, manussādibhāvaṃ icchantāti vuttaṃ hoti. **Jaram sitāti** jaram nissitā. Jarāmukhena cettha sabbavaṭṭadukkhaṃ vuttaṃ. Tena vaṭṭadukkhanissitā tato aparimuccamānā eva kappayimsūti dīpeti.

1052. Kaccissu te bhagavā yaññapathe appamattā, atāruṃ jātiñca jarañca mārisāti ettha yaññoyeva yaññapatho. Idaṃ vuttaṃ hoti- kacci te yaññe appamattā hutvā yaññaṃ kappayantā vaṭṭadukkhamatarimsūti.

1053. Āsīsantīti rūpapaṭilābhādayo patthenti. **Thomayantīti** “suyiṭṭhaṃ suci dinnan”ti-ādinā nayena yaññādīni pasaṃsanti. **Abhijappantīti** rūpādipaṭilābhāya vācaṃ bhindanti. **Juhantīti** denti. **Kāmābhijappanti paṭicca lābhanti** rūpādipaṭilābhaṃ paṭicca punappunaṃ kāme eva abhijappanti, “aho vata amhākaṃ sin”ti vadanti, taṇhañca tattha vaḍḍhentīti vuttaṃ hoti. **Yājayogāti** yāgādhimuttā. **Bhavarāgarattāti** evamimehi āsīsanādīhi bhavarāgeneva rattā, bhavarāgarattā vā hutvā etāni āsīsanādīni karontā **nātarimsu** jāti-ādivaṭṭadukkhaṃ na uttarimsūti.

1054-5. Athakocarahīti atha idāni ko añño atārīti. **Saṅkhāyāti** ñāṇena vīmaṃsitvā. **Paroparānīti** parāni ca orāni ca, parattabhāvasakattabhāvādīni parāni ca orāni cāti vuttaṃ hoti. **Vidhūmoti** kāyaduccaritādidhūmavirahito. **Anīghoti** rāgādi-īghavirahito. **Atāri soti** so evarūpo arahā jātijaram atāri. Sesamettha pākaṭameva.

Evam (2.0305) bhagavā imampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi. Desanāpariyosāne ayampi brāhmaṇo arahatte paṭiṭṭhāsi saddhiṃ antevāsisahassena, aññesañca anekasatānaṃ dhammacakkhuṃ udapādi. Sesam vuttasadisamevāti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya puṇṇakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Mettagūsuttaṅṇanā

1056. Pucchāmi tanti mettagusuttaṃ. Tattha maññāmi taṃ vedaguṃ bhāvita-
ttanti “ayaṃ vedagū”ti ca “bhāvitatto”ti ca evaṃ taṃ maññāmi.

1057. Apucchāsīti ettha a-iti padapūraṇamatte nipāto, pucchasicceva attho. Pava-
kkhāmi yathā pajānanti yathā pajānanto ācikkhati, evaṃ ācikkhissāmi. Upadhini-
dānā pabhavanti dukkhāti taṇhādi-upadhinidānā jāti-ādiddukkhavisesā pabhavanti.

1058. Evaṃ upadhinidānato pabhavantesu dukkhesu- yo ve avidvāti gāthā.
Tattha pajānanti saṅkhāre aniccādivasena jānanto. Dukkassa jātipabhavānupa-
ssīti vaṭṭadukkassa jātikāraṇaṃ “upadhī”ti anupassanto.

1059. Sokapariddavañcāti sokañca paridevañca. Tathā hi te vidito esa
dhammoti yathā yathā sattā jānanti, tathā tathā paññāpanavasena vidito esa
dhammoti.

1060-61. Kittayissāmi te dhammanti nibbānadhammaṃ nibbānagāminipaṭipadā-
dhammañca te desayissāmi. Diṭṭhe dhammeti diṭṭhe dukkhādidhamme, imasmiṃ-
yeva vā attabhāve. Anīthanti attapaccakkhaṃ. Yaṃ viditvāti yaṃ dhammaṃ
“sabbe saṅkhārā aniccā”ti-ādinā nayena sammāsanto viditvā. Tañcāhaṃ abhina-
ndāmīti taṃ vuttapakāradhammajotakaṃ tava vacanaṃ ahaṃ pathayāmi.
Dhammamuttamanti tañca dhammamuttamaṃ abhinandāmīti.

1062. Uddhaṃ (2.0306) adho tiriyañcāpi majjheti ettha uddhanti anāgataddhā
vuccati, adhoti atītaddhā, tiriyañcāpi majjheti paccuppannaddhā. Etesu nandiñca
nivesanañca, panujja viññāṇanti etesu uddhādisu taṇhañca diṭṭhinivesanañca
abhisāṅkhāraviññāṇaṃ panudehi, panuditvā ca bhava na tiṭṭhe, evaṃ sante
duvidhepi bhava na tiṭṭheyya. Evaṃ tāva panujjasaddassa panudehīti imasmiṃ
atthavikappe sambandho, panuditvāti etasmiṃ pana atthavikappe bhava na
tiṭṭheti ayameva sambandho. Etāni nandinivesanaviññāṇāni panuditvā duvidhepi
bhava na tiṭṭheyyāti vuttaṃ hoti.

1063-4. Etāni vinodetvā bhava atitṭhanto eso- evaṃvihārīti gāthā. Tattha idhe-
vāti imasmiṃyeva sāsane, imasmiṃyeva vā attabhāve. Sukittitaṃ gotamanūpadhī-
kanti ettha anupadhikanti nibbānaṃ. Taṃ sandhāya bhagavantaṃ ālapanto āha-
“sukittitaṃ gotamanūpadhīkan”ti.

1065. Na kevalaṃ dukkhameva pahāsi- te cāpīti gāthā. Tattha aṭṭhitanti
sakkaccaṃ, sadā vā. Taṃ taṃ namassāmīti tasmā taṃ namassāmi. Sameccāti
upagantvā. Nāgāti bhagavantaṃ ālapanto āha.

1066. Idāni taṃ bhagavā “addhā hi bhagavā pahāsi dukkhan”ti evaṃ tena
brāhmaṇena viditopi attānaṃ anupanetvāva pahīnadukkhenā puggalena ova-
danto “yaṃ brāhmaṇan”ti gāthamāha. Tassattho- yaṃ tvaṃ abhijānanto “ayaṃ
bāhitapāpattā brāhmaṇo, vedehi gatattā vedagū, kiñcanābhāvena akiñcano,
kāmesu ca bhavesu ca asattattā kāmabhava asatto”ti jaññā jāneyyāsi. Addhā hi so
imaṃ oghaṃ atāri, tiṇṇo ca pāraṃ akhilo akaṅkho.

1067. Kiñca bhiyyo- **vidvā ca yoti** gāthā. Tattha **idhāti** imasmiṃ sāsane, attabhāve vā. **Visajjāti** vossajjitvā. Sesam sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ (2.0307) bhagavā imampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi. Desanāpariyosāne ca vuttasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya mettagūsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Dhotakasuttavaṇṇanā

1068-9. **Pucchāmi tanti** dhotakasuttaṃ. Tattha **vācābhikañkhāmīti** vācaṃ abhikañkhāmi. **Sikkhe nibbānamattanoti** attano rāgādīnaṃ nibbānatthāya adhisīlādīni sikkheyya. **Itoti** mama mukhato.

1070. Evaṃ vutte attamano dhotako bhagavantaṃ abhitthavamāno kathaṃkathāpamokkhaṃ yācanto **“passāmahan”** ti gāthamāha. Tattha **passāmahaṃ devamanussaloketi** passāmi ahaṃ devamanussaloke. **Taṃ taṃ namassāmīti** taṃ eva rūpaṃ namassāmi. **Pamuñcāti** pamocehi.

1071. Athassa bhagavā attādhīnameva kathaṃkathāpamokkhaṃ oghataraṇa-mukhena dassento **“nāhan”** ti gāthamāha. Tattha **nāhaṃ sahissāmīti** ahaṃ na sahissāmi na sakkhissāmi, na

vāyamissāmīti vuttaṃ hoti. **Pamocanāyāti** pamācetum. **Kathaṃkathinti** sakaṅkhaṃ. **Taresīti** tareyyāsi.

1072-5. Evaṃ vutte attamanataro dhotako bhagavantaṃ abhitthavamāno anusāsanīṃ yācanto “**anusāsa brahme**” ti gāthamāha. Tattha **brahmāti** seṭṭhavaacanametaṃ. Tena bhagavantaṃ āmantayamāno āha- “anusāsa brahme” ti. **Vivekadhammanti** sabbasaṅkhāravivekanibbānadhammaṃ. **Abyāpajjamānoti** nānappakārataṃ anāpajjamāno. **Idheva santoti** idheva samāno. **Asitoti** anissito. Ito parā dve gāthā mettagusutte vuttanayā eva. Kevalañhi tattha dhammaṃ, idha santinti ayaṃ viseso. Tatiyagāthāyapi (2.0308) pubbaḍḍhaṃ tattha vutanayameva aparaddhe **saṅgoti** sajjanaṭṭhānaṃ, laggananti vuttaṃ hoti. Sesam sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ bhagavā imampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi. Desanāpariyosāne ca vuttasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya dhotakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Upasīvasuttavaṇṇanā

1076. **Eko ahanti** upasīvasuttaṃ. Tattha **mahantamoghanti** mahantaṃ oghaṃ. **Anissitoti** puggalaṃ vā dhammaṃ vā anissito. **No visahāmīti** na sakkomi. **Ārammaṇanti** nissayaṃ. **Yaṃ nissitoti** yaṃ puggalaṃ vā dhammaṃ vā nissito.

1077. Idāni yasmā so brāhmaṇo ākiñcaññāyatanaḷābhī tañca santampi nissayaṃ na jānāti, tenassa bhagavā tañca nissayaṃ uttari ca niyyānapathaṃ dassento “**ākiñcaññan**” ti gāthamāha. Tattha **pekkhamānoti** taṃ ākiñcaññāyatana-samāpattiṃ sato samāpajjitvā vuṭṭhahitvā ca aniccādivasena passamāno. **Natthīti nissāyāti** taṃ “natthi kiñci” ti pavattasamāpattiṃ ārammaṇaṃ katvā. **Tarassu oghanti** tato pabhuti pavattāya vipassanāya yathānurūpaṃ catubbidhampi oghaṃ tarassu. **Kathāhīti** kathaṃkathāhi. **Taṇhakkhayaṃ nattamahābhipassāti** ratti-ndivaṃ nibbānaṃ vibhūtaṃ katvā passa. Etenassa diṭṭhadhammasukhavihāraṃ katheti.

1078-9. Idāni “kāme pahāyā” ti sutvā vikkhambhanavasena attanā pahīne kāme sampassamāno “**sabbesū**” ti gāthamāha. Tattha **hitvā maññanti** aññaṃ tato heṭṭhā chabbidhampi samāpattiṃ hitvā. **Saññāvimokkhe parameti** sattasu saññāvimokkhesu uttame ākiñcaññāyatane. **Tiṭṭhe nu** (2.0309) **so tattha anānuyāyīti** so puggalo tattha ākiñcaññāyatana-brahmaloke avigacchamāno tiṭṭheyya nūti pucchati. Athassa bhagavā saṭṭhikappasahassamattaṃyeva ṭhānaṃ anujānanto tatiyagāthamāha.

1080. Evaṃ tassa tattha ṭhānaṃ sutvā idānissa sassatucchedabhāvaṃ pucchanto “**tiṭṭhe ce**” ti gāthamāha. Tattha **pūgampi vassānanti** anekasa-

ñkhyampi vassānaṃ, gaṇarāsinti attho. “Pūgampi vassānī” tipi pāṭho, tattha vibhattibhāyena sāmivacanassa paccattavacanaṃ kattabbaṃ, pūganti vā etassa bahūnīti attho vattabbo. “Pūgānī” ti vāpi paṭhanti, purimapāṭhoyeva sabbasundaro. **Tattheva so sīti siyā vimuttoti** so puggalo tathevākiñcaññāyatane nānādukkhehi vimutto sītibhāvappatto bhavēyya, nibbānappatto sassato hutvā tiṭṭheyyāti adhippāyo. **Cavetha viññānaṃ tathāvidhassāti** udāhu tathāvidhassa viññānaṃ anupādāya parinibbāyeyyāti ucchedaṃ pucchati, paṭisandhiggahaṇatthaṃ vāpi bhavēyyāti paṭisandhimpi tassa pucchati.

1081. Athassa bhagavā ucchedasassataṃ anupagamma tattha uppannassa ariyasāvakaassa anupādāya parinibbānaṃ dassento “**accī yathā**” ti gāthamāha. Tattha **atthaṃ paletīti** atthaṃ gacchati. **Na upeti sañkhanti** “asukāṃ nāma disaṃ gato” ti vohāraṃ na gacchati. **Evaṃ munī nāmakāyā vimuttoti** evaṃ tattha uppanno sekkhamuni pakatiyā pubbeva rūpakāyā vimutto tattha catutthamaggaṃ nibbattetvā dhammakāyassa pariññātattā puna nāmakāyāpi vimutto ubhatobhāgavimutto khīṇāsavo hutvā anupādāparinibbānasañkhātaṃ atthaṃ paleti, na upeti sañkhaṃ “khattiyo vā brāhmaṇo vā” ti evamādikaṃ.

1082. Idāni “atthaṃ paleti” ti sutvā tassa yoniso atthaṃ asallakkhento “**atthaṅgato so**” ti gāthamāha. Tassattho- so atthaṅgato udāhu natthi, udāhu ve sassatiyā sassatabhāvena **arogo** avipariṇāmadhammo soti evaṃ taṃ me munī sādhu viyākarohi. Kiṃ kāraṇaṃ? **Tathā hi te vidito esa dhammoti.**

1083. Athassa (2.0310) bhagavā tathā avattabbaṃ dassento “**atthaṅgata-ssā**” ti gāthamāha. Tattha **atthaṅgatassāti** anupādāparinibbutassa. **Na pamāṇamattthīti** rūpādippamaṇaṃ natthi. **Yena naṃ vajjunti** yena rāgādinā naṃ vadēyyuṃ. **Sabbesu dhammesūti** sabbesu khandhādiddhammesu. Sesaṃ sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ bhagavā imaṃ suttaṃ arahattanikūṭteneva desesi. Desanāpariyosāne ca vuttasadiṣo eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya upasīvasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Nandasuttavaṇṇanā

1084-5. **Santi loketi** nandasuttaṃ. Tattha paṭhamagāthāya attho- **loke** khattiyādayo **janā** ājīvakanigaṇṭhādike sandhāya “santi munayo” ti vadanti, **tayidaṃ kathaṃ-sūti** kiṃ nu kho te samāpattiñāṇādinā ñāṇena uppannattā ñāṇūpapannaṃ **no munim vadanti**, evaṃvidhaṃ nu vadanti, **udāhu** ve nānappakārakena lūkhajīvitasañkhātena **jīvitenupapannanti** athassa bhagavā tadubhayaṃ paṭikkhipitvā munim dassento “**na diṭṭhiyā**” ti gāthamāha.

1086-7. Idāni “diṭṭhādīhi suddhī”ti vadantānaṃ vāde kaṅkhāpahānatthaṃ “**ye kecime**”ti pucchati. Tattha **anekarūpenā**ti kotūhalamaṅgalādinā. **Tattha yatā carantā**ti tattha sakāya diṭṭhiyā guttā viharantā. Athassa tathā suddhi-abhāvaṃ dīpento bhagavā dutiyaṃ gāthamāha.

1088-90. Evaṃ “nātariṃsū”ti sutvā idāni yo atari, taṃ sotukāmo “**ye kecime**”ti pucchati. Athassa bhagavā oghatiṇṇamukhena jātijarātiṇṇe dassento tatiyaṃ gāthamāha. Tattha **nivutā**ti ovaṭṭā pariyaṇaddhā. **Yesīdhā**ti yesu idha. Ettha ca **su-**iti nipātamattaṃ. **Taṇhaṃ pariññāyā**ti tīhi pariññāhi taṇhaṃ pariyaṇitvā. Sesaṃ sabbattha pubbe vuttanayattā pākaṭameva.

Evaṃ (2.0311) bhagavā arahattanikūṭeneva desanaṃ niṭṭhāpesi, desanāpariyosāne pana nando bhagavato bhāsitaṃ abhinandamāno “**etābhinandāmī**”ti gāthamāha. Idhāpi ca pubbe vuttasadiṣo eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya nandasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Hemakasuttavaṇṇanā

1091-4. **Ye me pubbeti** hemakasuttaṃ. Tattha **ye me pubbe viyākaṃsū**ti ye bāvari-ādayo pubbe mayhaṃ sakaṃ laddhiṃ viyākaṃsu. **Huraṃ gotamasāsanā**ti gotamasāsanā pubbataraṃ. **Sabbaṃ taṃ takkavaḍḍhananti** sabbaṃ taṃ kāmavi-takkādivaḍḍhanaṃ. **Taṇhānigghātananti** taṇhāvināsaṃ. Athassa bhagavā taṃ dhammaṃ ācikkhanto “**idhā**”ti gāthādvayamāha. Tattha **etadaññāya ye satā**ti etaṃ nibbānapadamaccutaṃ “sabbe saṅkhārā aniccā”ti-ādinā nayena vipassantā anupubbena jānitvā ye kāyānupassanāsati-ādīhi satā. **Diṭṭhadhammābhinibbutā**ti viditadhammattā, diṭṭhadhammattā, rāgādinibbānena ca abhinibbutā. Sesaṃ sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ bhagavā imampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi. Desanāpariyosāne ca pubbasadiṣo eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya hemakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Todeyyasuttavaṇṇanā

1095. **Yasmiṃ** (2.0312) **kāmā**ti todeyyasuttaṃ. Tattha **vimokkho tassa kīdisoti**

tassa kīdiso vimokkho icchitabboti pucchati. Idāni tassa aññavimokkhābhāvaṃ dassento bhagavā dutiyaṃ gāthamāha. Tattha **vimokkho tassa nāparoti** tassa añño vimokkho natthi.

1097-8. Evaṃ “taṇhakkhaya eva vimokkho”ti vuttepi tamatthaṃ asallakkhento “**nirāsaso so uda āsasāno**”ti puna pucchati. Tattha **uda paññakappīti** udāhu samāpattiñāṇādinā ñāṇena taṇhākappaṃ vā diṭṭhikappaṃ vā kappayati. Athassa bhagavā taṃ ācikkhanto dutiyaṃ gāthamāha. Tattha **kāmabhaveti** kāme ca bhava ca. Sesam sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ bhagavā imampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi. Desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya todeyyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Kappasuttavaṇṇanā

1099. **Majjhe sarasminti** kappasuttaṃ. Tattha **majjhe sarasminti** purimapacchi-makoṭipaññābhāvato majjhabhūte saṃsāreti vuttaṃ hoti. **Tiṭṭhatanti** tiṭṭhamānānaṃ. **Yathāyidaṃ nāparaṃ siyāti** yathā idaṃ dukkhaṃ puna na bhaveyya.

1101-2. Athassa bhagavā tamatthaṃ byākaronto tisso gāthāyo abhāsi. Tattha **akiñcananti** kiñcanapaṭipakkhaṃ. **Anādānanti** ādānapaṭipakkhaṃ, kiñcanādānavūpasamanti vuttaṃ hoti. **Anāparanti** aparapaṭibhāgadīpavirahitaṃ, seṭṭhanti vuttaṃ hoti. **Na te mārassa paddhagūti** te (2.0313) mārassa paddhacarā paricārakā sissā na honti. Sesam sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ bhagavā imampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya kappasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Jatukaṇṇisuttavaṇṇanā

1103-4. **Sutvānahanti** jatukaṇṇisuttaṃ. Tattha **sutvānaḥaṃ vīramakāmakāminti** ahaṃ “itipi so bhagavā”ti-ādinā nayena vīraṃ kāmānaṃ akāmanato

akāmakāmiṃ buddhaṃ sutvā. **Akāmamāgamanti** nikkāmaṃ bhagavantaṃ pucchituṃ āgatomhi. **Sahajanettāti** sahaṃjātasabbaññutaññāṇacakkhu. **Yathāta-cchanti** yathātathaṃ. **Brūhi meti** puna yācanto bhaṇati. Yācanto hi sahasakkhattumpi bhaṇeyya, ko pana vādo dvikkhattuṃ. **Tejī tejasāti** tejena samannāgato tejasā abhibhuyya. **Yamahaṃ vijaññaṃ jātijarāya idha vipphānanti** yamahaṃ jātijarānaṃ pahānabhūtaṃ dhammaṃ idheva jāneyyaṃ.

1105-7. Athassa bhagavā taṃ dhammamācikkhanto tisso gāthāyo abhāsi. Tattha **nekkhammaṃ daṭṭhu khematoti** nibbānañca nibbānagāminiñca paṭipadaṃ “kheman”ti disvā. **Uggahitanti** taṇhādiṭṭhivasena gahitaṃ. **Nirattaṃ vāti** nirassitabbaṃ vā, muñcitabbanti vuttaṃ hoti. **Mā te vijjitthāti** mā te ahosi. **Kiñcananti** rāgādikiñcanaṃ vāpi te mā vijjittha. **Pubbeti** atīte saṅkhāre ārabba uppanakilesā. **Brāhmaṇāti** bhagavā jatukaṇṇiṃ ālapati. Sesā sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ (2.0314) bhagavā imampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi. Desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahosīti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya jatukaṇṇisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Bhadrāvudhasuttavaṇṇanā

1108-9. **Okañjahanti** bhadrāvudhasuttaṃ. Tattha **okañjahanti** ālayaṃ jahaṃ. **Taṇhacchidanti** chataṇhākāyacchidaṃ. **Anejanti** lokadhammesu nikkampaṃ. **Nandiñjahanti** anāgatarūpādipatthanājahaṃ. Ekā eva hi taṇhā thutivasena idha nānappakārato vuttā. **Kappañjahanti** duvidhakappajahaṃ. **Abhiyāceti** ativiya yācāmi. **Sutvāna nāgassa apanamissanti itoti** nāgassa tava bhagavā vacanaṃ sutvā ito pāsāṇakacetiyato bahū janā pakkamissantīti adhippāyo. **Janapadehi saṅgatāti** aṅgādīhi janapadehi idha samāgatā. **Viyākarohīti** dhammaṃ desehi.

1110. Athassa āsayānulomena dhammaṃ desento bhagavā dve gāthāyo abhāsi. Tattha **ādānataṇhanti** rūpādīnaṃ ādāyikaṃ gahaṇataṇhaṃ, taṇhupādānanti vuttaṃ hoti. **Yaṃ yañhi lokasmimupādiyantīti** etesu uddhādibhedesu yaṃ yaṃ gaṇhanti. **Teneva māro anveti jantunti** teneva upādānapaccayanibbattakammābhisaṅkhāranibbattavasena paṭisandhikkhandhamāro taṃ sattaṃ anuga-cchati.

1111. **Tasmā pajānanti** tasmā etamādīnavaṃ aniccādivasena vā saṅkhāre jānanto. **Ādānasatte iti pekkhamāno, pajaṃ imaṃ maccudheyye visattanti** ādātabbatṭhena ādānesu rūpādīsu satte sabbaloke imaṃ pajaṃ maccudheyye laggaṃ pekkhamāno. Ādānasatte vā ādānābhiniṭṭhe puggale ādānasaṅgahetuñca imaṃ pajaṃ maccudheyye laggaṃ tato vitikkamituṃ asamatthaṃ (2.0315) iti pekkhamāno kiñcanaṃ sabbaloke na uppādiyethāti sesā sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ bhagavā imampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi. Desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya bhadravudhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

13. Udayasuttavaṇṇanā

1112-3. Jhāyinti udayasuttaṃ. Tattha **aññāvimokkhanti** paññānubhāvanijjhātaṃ vimokkhaṃ pucchati. Atha bhagavā yasmā udayo catutthajjhānalābhī, tasmāssa paṭiladdhajjhānavasena nānappakārato aññāvimokkhaṃ dassento gāthādvayamāha. Tattha **pahānaṃ kāmaccchandānanti** yamidaṃ paṭhamajjhānaṃ nibbatte-ntassa kāmaccchandappahānaṃ, tampi aññāvimokkhaṃ pabrūmi. Evaṃ sabbapa-dāni yojetabbāni.

1114. Upekkhāsatisaṃsuddhanti catutthajjhāna-upekkhāsatihi saṃsuddhaṃ. **Dhammatakkapurejavanti** iminā tasmīṃ catutthajjhānavimokkhe ṭhatvā jhāna-ṅgāni vipassitvā adhigataṃ arahattavimokkhaṃ vadati. Arahattavimokkhassa hi maggasampayuttasammāsaṅkappādibhedo dhammatakkapurejavo hoti. Tenāha-“dhammatakkapurejavan”ti. **Avijjāya pabhedananti** etameva ca aññāvimokkhaṃ avijjāpabhedanasāṅkhātaṃ nibbānaṃ nissāya jātattā kāraṇopacārena “avijjāya pabhedanan”ti pabrūmīti.

1115-6. Evaṃ avijjāpabhedanavacanena vuttaṃ nibbānaṃ sutvā “taṃ kissa vippahānena vuccati”ti pucchanto “**kiṃsu saṃyojano**”ti gāthamāha. Tattha **kiṃsu saṃyojanoti** kiṃ saṃyojano. **Vicāraṇanti** vicāraṇakāraṇaṃ. **Kissassa vippahāne-nāti** kiṃ nāmakassa assa dhammassa vippahānena. Athassa (2.0316) bhagavā tamatthaṃ byākaronto “**nandisaṃyojano**”ti gāthamāha. Tattha **vitakkassāti** kāmavitakkādiko vitakko assa.

1117-8. Idāni tassa nibbānassa maggaṃ pucchanto “**kathaṃ satassā**”ti gāthamāha. Tattha **viññāṇanti** abhisāṅkhāraviññāṇaṃ. Athassa maggaṃ kathento bhagavā “**ajjhatañcā**”ti gāthamāha. Tattha **evaṃ satassāti** evaṃ satassa sampa-jānassa. Sesam sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ bhagavā imampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi. Desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya udayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

14. Posālasuttavaṇṇanā

1119-20. Yo atīṭanti posālasuttam. Tattha yo atīṭam ādisatīti yo bhagavā attano ca paresaṅca “ekampi jātin”ti-ādibhedam atīṭam ādisati. **Vibhūtarūpasaññissāti** samatikkantarūpasaññissa. **Sabbakāyappahāyino**ti tadaṅgavikkhambhanavasena sabbarūpakāyappahāyino, pahīnarūpabhavapaṭisandhikassāti adhippāyo. **Natthi kiñcīti passatoti** viññāṇābhāvavipassanena “natthi kiñci”ti passato, ākiñcaññāyatanalābhinoti vuttam hoti. **Ñāṇam sakkānupucchāmīti** sakkāti bhagavantam ālapanto āha. Tassa puggalassa ñāṇam pucchāmi, kīdisam pucchitabbanti. **Katham neyyoti** katham so netabbo, kathamassa uttariñāṇam uppādetabbanti.

1121. Athassa bhagavā tādise puggale attano appaṭihatañāṇatam pakāsetvā tam ñāṇam byākātum gāthadvayamāha. Tattha **viññāṇaṭṭhitiyo sabbā, abhijānam tathāgatoti** abhisāṅkhāravasena catasso paṭisandhivasena sattāti evam sabbā viññāṇaṭṭhitiyo abhijānanto tathāgato. **Tiṭṭhantamenam jānātīti** kammābhisaṅkhāravasena tiṭṭhantam (2.0317) etam puggalam jānāti “āyatim ayam evamgatiko bhavissati”ti. **Vimuttanti** ākiñcaññāyatanādīsu adhimuttam. **Tapparāyaṇanti** tammayam.

1122. **Ākiñcaññasambhavam ñatvāti** ākiñcaññāyatanajanakam kammābhisaṅkhāram ñatvā “kinti palibodho ayan”ti. **Nandī saṃyojanam itīti** yā ca tattha arūparāgasāṅkhātā nandī, taṅca saṃyojanam itī ñatvā. **Tato tattha vipassatīti** tato ākiñcaññāyatanasamāpattito vuṭṭhahitvā tam samāpattim aniccādivasena vipassati. **Etam ñāṇam tatham tassāti** etam tassa puggalassa evam vipassato anukkameveva uppannam arahattañāṇam aviparītam. **Vusīmatoti** vusitavantassa. Sesam sabbattha pākaṭameva.

Evam bhagavā imampi suttam arahattanikūṭeneva desesi. Desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisaṃmayo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya posālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

15. Mogharājasuttavaṇṇanā

1123. **Dvāham sakkanti** mogharājasuttam. Tattha **dvāhanti** dve vāre aham. So hi pubbe ajitasuttassa ca tissametteyyasuttassa ca avasāne dvikkhattum bhagavantam pucchi. Bhagavā panassa indriyaparipākam āgamayamāno na byākāsi. Tenāha- “dvāham sakkam apucchissan”ti. **Yāvatatiyaṅca devīsi, byākarotīti me sutanti** yāvatatiyaṅca sahadhammikam puṭṭho visuddhidevabhūto isi bhagavā sammāsambuddho byākarotīti evam me sutam. Godhāvarītīreyeva kira so evama-

ssosi. Tenāha- “byākarotīti me sutan”ti.

1124. Ayam lokoti manussaloko. **Paro lokoti** taṃ ṭhapetvā avaseso. **Sadevakoti** brahmalokaṃ ṭhapetvā avaseso (2.0318) upapattidevasammutidevayutto, “brahmaloko sadevako”ti etaṃ vā “sadevake loke”ti-ādinayanidassanamattaṃ, tena sabbopi tathāvuttappakāro loko veditabbo.

1125. Evaṃ **abhikkantadassāvinti** evaṃ aggadassāviṃ, sadevakassa lokassa ajjhāsayādhimuttigatiparāyaṇādīni passituṃ samatthanti dasseti.

1126. Suññato lokaṃ avekkhassūti avasiyapavattasallakkaṇavasena vā tucchasaṅkhārasamanupassanāvasena vāti dvīhi kāraṇehi suññato lokaṃ passa. **Attānudiṭṭhiṃ ūhaccāti** sakkāyadiṭṭhiṃ uddharitvā. Sesam sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ bhagavā imampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi. Desanāpariyosāne ca vuttasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya mogharājasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

16. Piṅgiyasuttavaṇṇanā

1127. Jiṅṇohamasmīti piṅgiyasuttaṃ. Tattha **jiṅṇohamasmi abalo vītavaṇṇoti** so kira brāhmaṇo jarābhibhūto vīsavassasatiko jātiyā, dubbalo ca “idha padaṃ kari-ssāmī”ti aññattheva karoti, vinaṭṭhapurimacchavivaṇṇo ca. Tenāha- “jiṅṇohamasmi abalo vītavaṇṇo”ti. **Māhaṃ nassaṃ momuho antarāvāti** māhaṃ tuyhaṃ dhammaṃ asacchikatvā antarāyeva avidvā hutvā anassiṃ. **Jātijarāya idha vippahānanti** idheva tava pādamūle pāsāṇake vā cetiya jātijarāya vippahānaṃ nibbāna-dhammaṃ yamaṃ vijaññaṃ, taṃ me ācikkha.

1128. Idāni yasmā piṅgiyo kāye sāpekkhatāya “jiṅṇohamasmī”ti gāthamāha tenassa bhagavā kāye sinehappahānatthaṃ “**disvāna** (2.0319) **rūpesu vihaññaṃāne**”ti gāthamāha. Tattha **rūpesūti** rūpahetu rūpapaccayā. **Vihaññaṃāneti** kamma-kāraṇādīhi upahaññaṃāne. **Ruppanti rūpesūti** cakkhurogādīhi ca rūpahetuyeva janā ruppanti bādhiyanti.

1129-30. Evaṃ bhagavatā yāva arahattaṃ tāva kathitaṃ paṭipattiṃ sutvāpi piṅgiyo jarādubbalatāya viśesaṃ anadhigantvāva puna “**disā catasso**”ti imāya gāthāya bhagavantaṃ thomento desanaṃ

yācati. Athassa bhagavā punapi yāva arahattaṃ, tāva paṭipadaṃ dassento “**taṇhā-dhipanne**” ti gāthamāha. Sesam sabbattha pākaṭameva.

Imampi suttaṃ bhagavā arahattanikūṭeneva desesi. Desanāpariyosāne ca piṅgiyo anāgāmiṃphale paṭiṭṭhāsi. So kira antarantarā cintesi- “evaṃ vicitrapaṭi-bhānaṃ nāma desanaṃ na labhi mayhaṃ mātulo bāvarī savanāyā” ti. Tena sinehavikkhepena arahattaṃ pāpuṇituṃ nāsakkhi. Antevāsino panassa sahasajaṭilā arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Sabbeva iddhimayapattacīvaradharā ehibhikkhavo ahesunti.

Paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya piṅgiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pārāyanatthutigāthāvaṇṇanā

Ito paraṃ saṅgītikārā desanaṃ thomentā “**idamavoca bhagavā**” ti-ādimāhaṃsu. Tattha **idamavocāti** idaṃ parāyanaṃ avoca. **Paricārakasoḷasānanti** bāvarissa paricārakena piṅgiyena saha soḷasannaṃ buddhassa vā bhagavato paricārakānaṃ soḷasannanti paricārakasoḷasannaṃ. Te eva ca **brāhmaṇā**. Tattha soḷasaparisā pana purato ca pacchato ca vāmapassato ca dakkhiṇapassato ca cha cha yojanāni nisinnā ujukena dvādasayojanikā ahosi. **Ajhiṭṭhoti** yācito **atthamaññāyāti** pāḷi-atthamaññāya. **Dhammamaññāyāti** pāḷiamaññāya. **Pārāyananti** evaṃ imassa dhammapariyāyassa adhivacanaṃ āropetvā tesam brāhmaṇānaṃ (2.0320) nāmāni kittayantā “**ajito tissametteyyo ...pe... buddhaseṭṭhaṃ upāgamun**” ti āhaṃsu.

1131-7. Tattha **sampannacaraṇanti** nibbānapadaṭṭhānabhūtena pātimokkhasīlādinā sampannaṃ. **Isinti** mahesiṃ. Sesam pākaṭameva. Tato paraṃ **brahmacariya-macarimsūti** maggabrahmacariyaṃ acariṃsu. **Tasmā pārāyananti** tassa pārabhū-tassa nibbānassa ayananti vuttaṃ hoti.

Pārāyanānugītigāthāvaṇṇanā

1138. **Pārāyanamanugāyissanti** assa ayaṃ sambandho- bhagavatā hi pārāyane desite soḷasasahassā jaṭilā arahattaṃ pāpuṇiṃsu, avasesānañca cuddasa-koṭisaṅkhānaṃ devamanussānaṃ dhammābhisamayo ahosi. Vuttañhetam porāṇehi-

“Tato pāsāṇake ramme, pārāyanasamāgame;
amataṃ pāpayī buddho, cuddasa pāṇakoṭiyo” ti.

Niṭṭhitāya pana dhammadesanāya tato tato āgatā manussā bhagavato ānubhāvena attano attano gāmanigamādīsveva pāturaheṣuṃ. Bhagavāpi sāvathimeva

agamāsi paricārakasoḷasādīhi anekehi bhikkhusahashehi parivuto. Tattha piṅgiyo bhagavantam vanditvā āha- “gacchāmaḥ, bhante, bāvarissa buddhuppādam ārocetum, paṭissutañhi tassa mayā”ti. Atha bhagavatā anuññāto ñāṇagamaneva godhāvaritiram gantvā pādagamanena assamābhimukho agamāsi. Tamenam bāvarī brāhmaṇo maggaḥ olokento nisinno dūratova khārijaṭṭhāvira- hitam bhikkhavesena āgacchantam disvā “buddho loke uppanno”ti niṭṭham agamāsi. Sampattañcāpi nam pucchi- “kiṃ, piṅgiya, buddho loke uppanno”ti. “Āma, brāhmaṇa, uppanno, pāsāṇake cetiye nisinno amhākaḥ dhammaḥ desesi, tamahaḥ tuyhaḥ desessāmi”ti. Tato bāvarī mahatā sakkārena sapaṇiso tam pūjetvā āsanam paññāpesi. Tattha nisiditvā piṅgiyo “**pārāyanamanugāyissan**”ti-ādimāha.

Tattha **anugāyissanti** bhagavatā gītam anugāyissam. **Yathāddakkhīti** yathā sāmam saccābhisambodhena asādhāraṇaṇāṇena ca addakki. **Nikkāmoti** pahīnakāmo (2.0321). “Nikkamo”tipi pāṭho, vīriyavāti attho nikkhanto vā akusalapakkhā. **Nibbanoti** kilesavanavirahito, taṇhāviraḥito eva vā. **Kissa hetu musā bhaṇeti** yehi kilesehi musā bhaṇeyya, ete tassa pahīnāti dasseti. Etena brāhmaṇassa savane ussāham janeti.

1139-41. Vaṇṇūpasañhitanti guṇūpasañhitam. **Saccavhayoti** “buddho”ti sacce- neva avhānena nāmena yutto. **Brahmeti** tam brāhmaṇam ālapati. **Kubbanakanti** parittavanam. **Bahupphalam kānanamāvaseyyāti** anekaphalādivikatibharitam kānanam āgamma vaseyya. **Appadasseti** bāvaripabhutike parittapaññe. **Mahoda- dhinti** anotattādiṃ mahantam udakarāsiṃ.

1142-4. Yeme pubbeti ye ime pubbe. **Tamanudāsinoti** tamonudo āsino. **Bhūripa- ññāṇoti** ñāṇadhajo. **Bhūrimedhasoti** vipulapañño. **Sandiṭṭhikamakālikanti** sāmam passitabbaphalam, na ca kālantare pattabbaphalam. **Anītikanti** kilesa-ītiviraḥitam.

1145-50. Atha nam bāvarī āha “**kiṃ nu tamhā**”ti dve gāthā. Tato piṅgiyo bhaga- vato santikā avippavāsameva dīpento “**nāham tamhā**”ti-ādimāha. **Passāmi nam manasā cakkhunāvāti** tam buddham aham cakkhunā viya manasā passāmi. **Nama- ssamāno vivasemi rattinti** namassamānova rattim atināmemi. **Tena teneva natoti** yena disābhāgena buddho, tena tenevāhampi nato tanninno tapponoti dasseti.

1151. Dubbalathāmakassāti appathāmakassa, atha vā dubbalassa dutthāma- kassa ca balavīriyahīnassāti vuttam hoti. **Teneva kāyo na paletīti** teneva dubbala- thāmakattena kāyo na gacchati, yena vā buddho, tena na gacchati. “Na paletī”tipi pāṭho, so evattho. **Tatthāti** buddhassa santike. **Saṅkappayantāyāti** saṅkappagama- nena. **Tena yuttoti** yena buddho, tena yutto payutto anuyuttoti dasseti.

1152. Pañke (2.0322) **sayānoti** kāmakaddame sayamāno. **Dīpā dīpam upapla- vinti** sathārādito sathārādiṃ abhigacchiṃ. **Athaddasāsiṃ sambuddhanti** soham evam duddiṭṭhiṃ gahetvā anvāhiṇḍanto atha pāsāṇake cetiye buddhamaddakkiṃ.

1153. Imissā gāthāya avasāne piṅgiyassa ca bāvarissa ca indriyaparipākaḥ viditvā bhagavā sāvattiyam ṭhitoyeva suvaṇṇobhāsam muñci. Piṅgiyo bāvarissa buddhaguṇe vaṇṇayanto nisinno eva tam obhāsam disvā “kiṃ idan”ti vilokento bhagavantam attano purato ṭhitam viya disvā bāvaribrāhmaṇassa “buddho āgato”-

ti ārocesi, brāhmaṇo utthāyāsanā añjaliṃ paggahetvā aṭṭhāsi. Bhagavāpi obhāsaṃ pharitvā brāhmaṇassa attānaṃ dassento ubhinnampi sappāyaṃ viditvā piṅgiya-
meva ālapamāno “**yathā ahū vakkali**” ti imaṃ gāthamabhāsi.

Tassattho- **yathā vakkalitthero** saddhādhimutto ahosi, saddhādhurena ca ara-
hattaṃ pāpuṇi. Yathā ca soḷasannaṃ eko **bhadrāvudho** nāma yathā ca **āḷavi-
gotamo, evameva tvampi pamuñcassu saddhaṃ**. Tato saddhāya adhimuccanto
“sabbe saṅkhārā aniccā” ti-ādinā nayena vipassanaṃ ārabhitvā **maccudheyassa
pāraṃ** nibbānaṃ gamissasīti arahattanikūṭeneva desanaṃ niṭṭhāpesi. Desanāpa-
riyosāne piṅgiyo arahatte bāvarī anāgāmiphale patiṭṭhahi. Bāvaribrāhmaṇassa
sissā pana pañcasatā sotāpannā ahesuṃ.

1154-5. Idāni piṅgiyo attano pasādaṃ pavedento “**esa bhiyyo**” ti-ādimāha.
Tattha **paṭibhānavāti** paṭibhānapaṭisambhidāya upeto. **Adhideve abhiññāyāti** adhi-
devakare dhamme ñatvā. **Parovaranti** hīnapaṇītaṃ, attano ca parassa ca adhide-
vattakaraṃ sabbaṃ dhammajātaṃ vedīti vuttaṃ hoti. **Kaṅkhīnaṃ paṭijānanti**
kaṅkhīnaṃyeva sataṃ “nikkaṅkhamhā” ti paṭijānantānaṃ.

1156. **Asaṃhīranti** rāgādīhi asaṃhāriyaṃ. **Asaṃkuppanti** akuppaṃ avipariṇāma-
dhammaṃ. Dvīhipi padehi nibbānaṃ bhaṇati. **Addhā gamissāmīti** ekaṃseneva
taṃ anupādisesaṃ nibbānadhātuṃ gamissāmi. **Na mettha kaṅkhāti** natthi me (2.032
ettha nibbāne kaṅkhā. **Evaṃ maṃ dhārehi adhimuttacittanti** piṅgiyo “evameva
tvampi pamuñcassu saddhaṃ” ti. Iminā bhagavato ovādena attani saddhaṃ uppā-
detvā saddhādhureneva ca vimuñcitvā taṃ saddhādhimuttataṃ pakāsentō bhaga-
vantaṃ āha- “evaṃ maṃ dhārehi adhimuttacittan” ti. Ayamettha adhippāyo “yathā
maṃ tvam avaca, evameva adhimuttaṃ dhārehi” ti.

Iti paramatthajotikāya khuddaka-aṭṭhakathāya

Suttanipāta-aṭṭhakathāya soḷasabrāhmaṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito ca pañcamo vaggo atthavaṇṇanāyato, nāmena

Pārāyanavaggoti.

Nigamanakathā

Ettāvatā ca yaṃ vuttaṃ-

“Uttamaṃ vandaneyyānaṃ, vanditvā ratanattayaṃ;
yo khuddakanikāyamhi, khuddācārappahāyinā.

“Desito lokanāthena, lokanittharaṇesinā;
tassa suttanipātassa, karissāmatthavaṇṇanan” ti.

Ettha uragavaggādipañcavaggasaṅgahitassa uragasuttādisattatisuttappabhe-

dassa suttanipātassa atthavaṇṇanā katā hoti. Tenetaṃ vuccati-

“Imaṃ suttanipātassa, karontenatthavaṇṇanaṃ;
saddhammaṭṭhitikāmena, yaṃ pattaṃ kusalaṃ mayā.

“Tassānubhāvato khippaṃ, dhamme ariyappavedite;
vuḍḍhiṃ virūhiṃ vepullaṃ, pāpuṇātu ayaṃ jano” ti.

(pariyattippamāṇato catucattālīsamattā bhāṇavārā.)

Paramavisuddhasaddhābuddhivīriyappaṭimaṇḍitena (2.0324) sīlācārajjavama-
ddavādiguṇasamudayasamuditena sakasamayasaṃmayantaragahanajjhogāhaṇa-
samatthena paññāveyyattiyasamannāgatena tipīṭakapariyattippabhede sātṭha-
kathe satthusāsane appaṭihatañāṇappabhāvena mahāveyyākaraṇena karaṇasa-
mpattijanitasukhaviniggatamadhurodāravacanalāvaṇṇayuttena yuttamuttavādinā
vādīvarena mahākavinā chaḷabhiññāpaṭisambhidādippabhedaguṇapaṭimaṇḍite
uttarimanussadhamme suppatiṭṭhitabuddhīnaṃ theravaṃsappadīpānaṃ therānaṃ
mahāvihāravāsīnaṃ vaṃsālaṅkārahūtena vipulavisuddhabuddhinā **buddhagho-**
soti garūhi gahitaṇāmadheyena therena katā ayaṃ **paramatthajotikā** nāma sutta-
nipāta-aṭṭhakathā-

Tāva tiṭṭhatu lokasmiṃ, lokanittaraṇesinaṃ;

dassenti kulaputtānaṃ, nayaṃ paññāvisuddhiyā.

Yāva buddhoti nāmampi, suddhacittassa tādino;

lokamhi lokajeṭṭhassa, pavattati mahesinoti.

Suttanipāta-atthavaṇṇanā niṭṭhitā.